శ్రియైనమః

భగవద్యామునమునిప్రణీతయోః

శ్రీచతుశ్శ్లోకీస్తోత్రరత్నయోర్భాష్యత్వేనప్రథితౌ

కవికథకకంఠీరవశ్రీమన్నిగమాంతదేశికప్రణీత

శ్రీమద్రహస్యరత్నాంతర్గతౌ

శ్రీచతుశ్శ్లోక్యధికారస్తోత్రాధికారౌ

నావల్పాకం,తిరుమల, చతుర్వేదశతక్రతు

శ్రీమదణ్ణయతాతార్యమహాదేశికచరణనలినపరివసన

ఫలభూతనిఖిలనిగమాంతసారజ్ఞానేన

తదేకవంశేన

నావల్పాకం,శ్రీమద్రామానుజతాతాచార్యేణ

లేఖకప్రమాదాదిజనితదోషరహితతయా

పరిష్కృతౌ

వంగీపురం,రామకృష్ణమాచార్యేణ

స్వీయశ్రీసరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలాయామ్

ముద్రాపితౌ

వంగీపురం, రంగాచార్యేణ

ప్రఖ్యాపితౌ

విజయేతే.

ఆంగిరసనామసం ॥ మార్గశీర్షమాసః

శ్రీయైనమః

ఉపోద్ఘాతః

శ్రియఃపతిః పరమకారుణికస్సంసారసాగరనిమగ్నజంతుజాతోద్దిధీర్ష
యాంతేషాంకరణకళేబరప్రదానపూర్వకంతత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానాయ
వేదాదిశాస్త్రాణిస్వారాధనాదివిధానాయ తత్పరంపంచరాత్రంచప్రదా
యతేష్వజ్ఞానసంశయాదినివృత్తయేస్వానుప్రవిష్టకతిపయభక్తముఖేనతా
నిప్రవర్త్యపునరపితేష్వాసురమోహనార్థ కారితతామసభాగావలంబికతి
పయకుదృష్టికల్పితక్షోభనివృత్తయేశాస్త్రార్థానాం స్వానుష్ఠానోపదేశము
ఖేనప్రవర్తనాయచస్వీయదేవీభూషణాయుధాదీన్ శఠరిపునాథ యాము
నాద్యాచార్యరూపేణావాతారయత్-తత్ర శ్రీవిష్వక్సేనపరివారాన్యతమ
హరివక్త్రాంశః శ్రీయామునాచార్యఃసప్తదశాధికచతుస్సహస్రపరిమితేషు
కల్యబ్దేషుగతేషుధాతు నామసంవత్సరాషాఢపూర్ణిమాబుధవారసహితో
త్తరాషాఢాఖ్యనక్షత్రేచోళదేశాంతర్గత వీరనారాయణపురేవతతారేతి
పూర్వాచార్యాఃకథయంతి- ప్రథయంతిచతస్యావదానాని-యథాకిల-ఆసీ
చ్చోళాధిపతేఃపురోహితఃకశ్చిత్ విద్వాన్కోలాహలో నామపండితః-సతు
విద్యామదేనవిదుషోనిరబధ్నాత్-మజ్జేతారమ్యతేసర్వైరపిమహ్యంకరో
దాతవ్యఇతి-జాతుచిదసౌయామునాచార్యః స్వాధ్యాపకంమహాభాష్యభ
ట్టనామానం సేవకానీతకరదాననిర్బంధపత్రికావలోకనఖిన్నమాలోక్య త
దాతాంపత్రికామాచ్ఛిద్యవిచ్ఛిద్యచశతధాయామునాచార్యేణైవంకృత
మితివక్తవ్యమిత్యాదిశత్ విదితవృత్తాంతేనచ పండితేన సకవిర్వాపండితో
వేతివిచారయధ్వమిత్యాదిష్టైస్సేవకైరనుయుజ్యమానస్సోయం॥ శ్లో॥ నవ
యంకవయస్తు కేవలంనవయంకేవలతంత్రపారగాః। అపితుప్రతివాదివా
రణప్రకటాటోపవిపాటనక్షమాః॥ ఇత్యేతత్పద్యంవిలిఖ్యప్రాహిణోత్ -
విజ్ఞాతోదంతేనచరాజ్ఞాప్రేషితమానయనశాసనమపి పూర్వపత్రికామి
త్రయత్యస్మిన్ రాజపత్న్యాస్సమర్యాదమానేతవ్యోయమిత్యుక్తే తథైవస

పరికరం ప్రేషితామాం దోళికామారుహ్యాపురస్తాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆశైలాదద్రి
కన్యాచరణకిసలయన్యాసధన్యోపకంఠా దారక్షోనీతసీతా ముఖకమలస
ముల్లాసహేతోశ్చ సేతోః । ఆ చ ప్రాచ్యప్రతీచ్యక్షితిధరయుగళాదర్కసో
మావతంసాన్మీమాంసాశాస్త్రయుగ్మశ్రమవిమలమనా మృగ్యతాం మాదృ
శోన్యః ॥ ఇతి బిరుదవద్యముద్ఘోషయన్నలంచకార రాజసభామ్- అథమధ్యస్థ
భావాయ నానాదేశాహూతేషు పండితేషు- రాజ్ఞా యామునార్యపరాజ
యేచ్ఛాస్యాః దాస్యే ప్రతిజ్ఞాతే రాజ్ఞా చ పురోహితపరాజయే జేతురర్ధరాజ్య
దానే ప్రతిశ్రుతే పురోహితేన చ-వాదినా వాక్యత్రయమేవ వక్తవ్యం-తత్ర
చ యదస్తి నాస్తీతి వా నిర్దిశ్యతే తదన్యథయామీతి సనిర్బంధం ప్రతిజ్ఞాతే-
యామునార్యేణ చ రాజా సార్వభౌమః రాజపత్నీ పతివ్రతా అవంధ్యా త్వ
న్మాతేతి వాక్యత్రయే కథితే ప్రతివక్తుమశక్నువానే చ వాదిని మూకీభూతే
రాజపత్న్యై రాజ్ఞస్స్వస్యాశ్చ చిరవివాదవిషయ శైవవైష్ణవవిచారే ప్ర
సంజితే తత్ర చ స్వావలంబితవిష్ణుపరత్వసత్యే యామునార్యేణ స్థాపితే తత
యో మాం పాలయితుమాగతోసీత్యుక్త్వా బహుమానితమేనం రాజాప్య
ర్ధరాజ్యే ప్రాతిష్ఠిపత్ తదాదితస్య రక్షాగతాచార్యః (ఆళవందార్) ఇతి
నామ ప్రసిద్ధమాసీత్- ఏవమన్యాని చాస్య బాల్య ఏవ చరిత్రాణి విచిత్రాణి
గురుపరంపరాప్రభావాదిగ్రంథవేద్యాని- ఏవం గచ్ఛతి కాలే స్వాచార్య శ్రీ
రామమిశ్రప్రసాదాసాదితవైరాగ్యాభివృద్ధిర్విహాయ రాజ్యం అధిగతసం
ప్రదాయః కులధనత్వేన తత్ప్రదర్శితం శ్రీరంగనాథ చరణయుగళమాసే
వ్యాభివృద్ధపరమభక్తిః తత్పరీవాహతయా చతుశ్శ్లోకీం స్తోత్రరత్నం చ స్వా
నుసంధానవ్యాజేన జగదుపకారాయ నిరమిమీత- అనేన చ సంప్రదాయసం
రక్షణాయ ప్రణీతేషు గీతార్థసంగ్రహ మాయావాదఖండన పురుషనిర్ణ
యాగమప్రామాణ్య సంవిత్సిద్ధ్యాత్మసిద్ధీశ్వరసిద్ధినామకేషు సప్తసునిబంధ
నేషు సత్స్వపి ప్రత్యహమనుష్ఠేయతయా చోదితతత్త్వహితపురుషార్థాను
సంధానప్రయోజనకతయా సకలశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణపంచరాత్రా
దిసారోద్ధారసంగ్రహరూపతయా స్తవప్రియస్య శ్రియఃపతేస్సుతరాంచిత్తరం
జకస్తవరూపతయా చ చతుశ్శ్లోకీసహితస్య స్తోత్రరత్నస్యోత్కర్షస్స్ఫుటత
రః తథాహి ॥ ....

శ్లో ॥ తత్త్వహితపురుషార్థాః జ్ఞాతవ్యా మోక్షకాంక్షిభిర్నియతం । కృతకృత్యైరపి చైతైశ్చ ప్రత్యహమేషాంచ చింతనం విహితమ్ ॥ తేషాం స్వరూపకథనప్రవృత్తశాస్త్రాణ్యనేకరూపాణి । వేదాస్స్మృతిః పురాణాన్యాగమ ఇత్యాదికాని మహితాని ॥ తత్ర తు గహనగభీరాశ్శ్రుతివాచ స్తదితరాణి పునః । సంకీర్ణవితతవిషయాణ్యశక్యసారగ్రహాణి చాల్పధియామ్ ॥ ప్రాయేణ హి కలికాలే కల్మషమూలే భవంతి యే మనుజాః । అల్పాయుషోల్పమతయశ్శ్రుత్యాదివిచారదూరభూతాస్తే ॥ ఇతి పునరస్మత్కులగురుర్యామునముని రీదృశాం హితార్థాయ । నిజమతిమందరమథితాచ్ఛాస్త్రాబ్ధేస్స్తోత్రరత్నముదహార్షీత్ ॥ అంతర్బహిస్స్ఫురద్రసమేతద్ద్రాక్షైవ గవ్యదుగ్ధమివ । బాలానామపి సతతం భోగ్యం మధువచ్చ సర్వసారఘనం ॥ వదనాలంకృతిరత్నం శ్రవణాంజలిపేయమన్యదమృతమిదం । కలుషహృదయాంబుకతకం కోపి హరేర్వశయితా మహామంత్రః । తత్త్వావలోకదీపో హృదయనిధేయం నిధానమసమానమ్ । ఉత్తారకమస్మాకం చిత్తాకర్షకమన్యేషామపి చ ॥ అనుగుణభూషణసహితం స్త్రీరత్నం భవతి యద్వదతిరమ్యమ్ । అనుగుణవివరణసహితం స్తుతిరత్నమిదం తథా స్తుహృద్యతమం ॥ ఇతి కవితార్కికసింహశ్శ్రీమాన్ నిగమాంతసూరిరాడుచ్చః । వ్యాఖ్యాంతరేషు సత్స్వప్యతృప్తహృదయస్స్వయం వ్యాఖ్యత్ ॥ స్తుతిరత్నమాగమాంచలదేశికదివ్యోక్తిశాణశాతమిదం । ద్యోతితభావద్యోతం విలసతి హేమ్నీవ భగవతి న్యస్తం ॥ సాయంసమీరఫుల్లన్మల్లీసరవన్మహార్ఘసౌరభ్యం । ఇదమపి రసభావభరం వికిరతి నిగమాంతసూరివాగ్వివృతం ॥ ఏకస్స ఏవ యామునసూక్తిం వివరీతుమాగమాంతార్యః । ప్రభవతి సూర్యాదన్యో హాసయితుం పద్మినీమలం కతరః ॥ ఋషిరేవార్హతి వేదితుమృషేరభిప్రాయమితి హి నీతిజ్ఞాః । తస్మాత్సమాగమోయం జగదానందార్థమజని దైవవశాత్ ॥ ఆచార్యసంప్రదాయాదధిగతమేవేదమాత్తసారం స్యాత్ । అపరీక్షకైర్నరత్నం ముహురపి దృష్టం భవేద్గృహీతార్ఘం ॥ మద్గురుర్నిగమాంతగురుశ్శ్రీయామునయోగినస్స చాదిగురుః । కుర్వంతు తం ప్రసాదం యేనాస్య రహస్యసారవేదీ స్యామ్ ॥ ....*

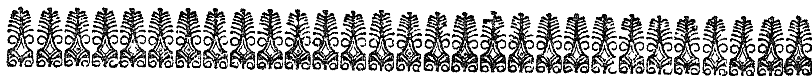
శ్రియైనమః

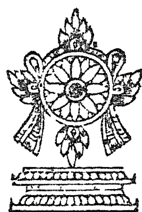
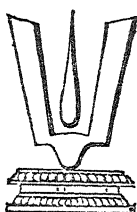
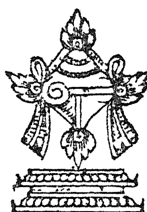

శ్రీరస్తు.

శ్రీస్తోత్రభాష్యశుద్ధపత్రికా.

పుట	పఙ్క్తి	అసాధు	సాధు
౧౦	౩	సన	సనా
౧౧	౨	ప్రవృత్తి	ప్రపత్తి
,,	౧౬	శైవా	శైలా
౧౯	౨	ఖార	ఖర
౨౦	౪	స్సామ్యే	స్త్సామ్యే
౨౪	౧౮	భగవ	భవ
,,	౨౬	దేతర్థం	దేతతర్థం
౩౦	౧౨	మిమర్ధ	మిమమర్థ
౩౬	౬	సాతుం	సాధయితుం
,,	౧౪	పష్ట్యై	పష్ఠ్యై
,,	౨౬	సముత్తం	సమస్తం
౩౮	౨౭	ఆనీత	ఆనీద
౪౫	౨	సంపదా	సంపదాం
౪౭	౭	ధ్యాయాత	ధ్యాయత
,,	౧౦	ధ్యాయాత	ధ్యాయత
౫౩	౭	ఎన	యేన
,,	౨౫	ఆలోచ్య	ఆలోభ్య
౫౫	౩	తుస	తుసీ
౫౬	౨౭	నావి	నాపి
౬౬	౧౨	వష్టైవ	వష్ఠైవ
౬౯	౧౫	సకృత్వా	సకృత్య
౬౯	౨౭	చతృవ్వ	చతుర్ష్వ
౭౧	౧	కరణార్థాః	కరణార్థా
,,	౮	వెదైన	వెదెన
,,	౨౦	ప్రవృత్తిం	ప్రపత్తిం
౭౩	౨౫	సఫలం	నఫలం
౭౫	౧౫	దాహార	వాహార
౭౮	౧౨	మజ్జన్మ	మజ్జన
౮౧	౨౬	వపికా	వపీతికా
౮౪	౪	షర్వధా	సర్వధా
,,	౧౩	సకృత్కృ	సకృత్కృస్వ
౮౫	౬	వదుపా	తదుపా
౮౯	౧౦	కమల	కమలం
౯౧	౧౧	దకుణం	దక్షిణం
౯౨	౫	విష్టాత్తు	విష్టంతు
౯౩	౯	సుచి	శుచి
౯౫	౧౨	పదేష్టవ్యా	మదష్టవ్యో
,,	౧౯	నీయతా	నియతా
౯౮	౮	తరత	తవత్తే
౧౦౨	౩	తదెవత	తదేత
,,	౪	ఎవాబ్ధి	ఎవాద్భి
౧౦౬	౧౮	వర్షణి	వర్షిణి
,,	౨౩	వర్షణీ	వర్షిణి
౧౧౦	౧౬	స్కృహాం	స్కృహాం
౧౧౧	౧౨	తేఅస్య	అస్య
౧౧౩	౯	భూతాని	భూతాని
౧౧౭	౧౪	వర్గ	వర్గం
౧౧౮	౧౬	మతీ	మితీ
౧౨౦	౪	ముపైతి	ఉపైతి
౧౨౨	౧౩	నిష్ఠాం	నిష్ఠా
౧౨౮	౧	జాయతె	జాయంతె
౧౩౧	౨౦	సార్ష్టి	సార్ష్టిః
౧౩౬	౫	ఇష్యామి	యిష్యామి

శ్రియై నమః.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాయ నమః.

శ్రీ చతుశ్శ్లోకీభాష్యమ్.

శ్రీమాన్వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాంతాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదాహృది ॥

నమో నమో యామునాయ యామునాయ నమో నమః ।
నమో నమో యామునాయ యామునాయ నమో నమః ॥

కాంతస్తే పురుషోత్తమః ఫణిపతిశ్శయ్యాసనం వాహనం వేదా
త్మా విహగేశ్వరో యవనికా మాయా జగన్మోహినీ। బ్రహ్మేశా
దిసురవ్రజస్సదయితస్త్వద్దాసదాసీగణశ్శ్రీరిత్యేవ చ నామ
తే భగవతి బ్రూమః కథం త్వాం వయం ॥ ౧॥

స్వశేషాశేషార్థో నిరవధిక నిర్బాధమహిమా ఫలానాం దాతాయః ఫలమపి చ శారీరకమితః । శ్రియం తత్సధ్రీచీం తదుపసదనత్రాససమనీమభిష్టౌతి స్తుత్యామవితథమతిర్యామునమునిః ॥

అత్ర సమన్వయావిరోధ సాధన ఫల విషయ శారీరక చతురధ్యాయీ సమధిగతస్య భగవతస్స్వప్రకారాభిమతానురూప సహధర్మచారిణీ విశిష్టతయాపి సర్వాధికత్వం కశ్శ్రీః శ్రియ ఇత్యుక్తైముతిక న్యాయ కాకు గర్భయా చతుశ్శ్లోక్యా ప్రకాశయన్ ప్రథమం శ్రియః ప్రతిపిపాదయిషితానాం విభూతిద్వయ శేషిత్వాదీనాం స్థాపకమా

హ॥ కాంతస్త ఇతి॥ కాంతః ప్రియః।అనురూపఃపతిరిత్యర్థః। తే సర్వమంగళాస్పదత్వేన ప్రమాణసిద్ధాయాః। ఏతత్పదద్వయాభిప్రేతంవ్యంజితం గద్యే దేవదేవ దివ్యమహిషీమితి। "ద్వావిమౌ పురుషౌ లోక" ఇత్యాదిభిస్స్వసైవనిరుక్తేన పరత్వవ్యంజకేన సమాఖ్యావిశేషేణ లక్ష్మీకాంతంవిశినష్టి పురుషోత్తమఇతి। అత్రపంచమ్యాదివిభక్తిత్రయేపిసమాసశ్శబ్దవిత్సమ్మతః । అనేన హిరణ్యగర్భాదీనామపి భగవదపేక్షయాధమత్వ వ్యంజనాత్తత్పత్నీభ్యః పురుషోత్తమపత్న్యా ఉత్తమత్వంసూచితం। అవతారేపిహ్యసౌ నారీణాముత్తమేత్యుచ్యతే। ఏవమస్యాఃపతిసంబంధేన ప్రకర్ష ఉక్తః, అథపత్యురివవిభూతిసంబంధేనాపిప్రకర్షంవదన్నిత్యసూరిపరిబృఢానామప్యేతదుపకరణత్వముదాహరతి ఫణిపతిశ్శయ్యేతి। అత్ర ఫణిపతిశబ్దేనసురభిసుకుమారశీతళ విశాలోన్నతత్వాదిరూపాః పర్యంకగుణావ్యజ్యంతే। తత్ప్రభావశ్చ "కల్పాంతేయస్యవక్త్రేభ్యోవిషానలశిఖోజ్జ్వలః। సంకర్షణాత్మకోరుద్రోనిష్క్రమ్యాత్తిజగత్త్రయం। సబిభ్రచ్ఛేఖరీభూతమశేషంక్షితిమండలం। ఆస్తేపాతాళమూలస్థశ్శేషోశేషసురార్చితః । తస్యవీర్యంప్రభావంచస్వరూపంరూపమేవచ। నహివర్ణయితుంశక్యం జ్ఞాతుంవాత్రిదశైరపీ"త్యాదిషుప్రసిద్ధః। స్తోత్రేచ తయాసహాసీన మనంతభోగినీత్యాదౌ। ఆసనశబ్దఇహ కాకాక్షిన్యాయాదుభయతోయోజ్యః। ఉక్తం హ్యద్యైపురాణేతన్నామసహస్రే "భోగప్రియాభోగవతీభోగీంద్రశయనాసనే"తి "అజితాకర్షణీసీతిర్గరుడాగరుడాసనే"తిచ 'వహేయంయజ్ఞంప్రవిశేయం వేదా'నితిసౌపర్ణశ్రుతివివక్షితంవేదాభిమానిదేవతాధిష్ఠాతృత్వమభిప్రేత్యాహ వేదాత్మావిహగేశ్వరఇతి। వేదాధిష్ఠాతృతయావేదానామాత్మా । యద్వా తద్విశిష్టత్వేనతత్సమానాధికరణతయా వేదఆత్మాయస్యేతివిగ్రహః 'సుపర్ణోసిగరుత్మా'నిత్యాదిష్వస్య వేదాత్మత్వం గ్రాహ్యం। ఏవంసర్వవేదాభిమానితయా సర్వజ్ఞత్వమప్యస్యసూచ్యతే। బలాదిగుణజాతమప్యమృతాహరణాదిషుప్రసిద్ధం । యద్యపివిహగేశ్వరశబ్దః "సత్యస్సుపర్ణోగరుడస్తార్క్ష్యస్తువిహగేశ్వర"ఇతి శ్రీసాత్వతాదిషు ప్రాణాదిపంచకాధిపతిత్వేనావస్థితస్యగరుడస్యవ్యూహవిశేషముఖేన త్తే,

తథాప్యత్ర విశేషకాభావాద్గరుత్మన్మాత్ర విషయః । ఫణిపతివిహగేశ్వర యోరుపాదానమిహామిథోవిరుద్ధజాతీయైరప్యవిరోధేన యుగపత్సేవ్యత్వం సూచయతి । కైముత్యాదన్యేషాంనిత్యానాంముక్తానామప్యేతత్పరిజనప రిచ్ఛదభావేనావస్థానంఖ్యాప్యతే। తేషామప్యేతదాజ్ఞాకరత్వముక్తంశ్రీ వైకుంఠగద్యే శేష శేషాశనాది సర్వం పరిజన మిత్యాదినా । ఏవంసర్వ స్యాపినిత్యవిభూతేస్తచ్ఛేషత్వంతాత్పర్యతః ప్రదర్శితం। అథలీలావిభూ తావచిదంశస్య ప్రథమం తచ్ఛేషతామాహ యవనికామాయాజగన్మోహి నీతి। అత్రయవనికాశబ్దాభిప్రేతంగద్యే భగవత్స్వరూప తిరోధానకరీమి తివివృతం । ఏతద్గ్రంథద్వయ తాత్పర్యేణ దివ్యదంపత్యోరనాశ్రితాపేక్ష యాత్రిగుణతిరస్కరిణ్యాతిరోధేయత్వంఫలితం।మాయాశబ్దోయం "మా యాంతుప్రకృతింవిద్యాౕదితిప్రకృతి విషయతయా శ్వేతాశ్వతరైరధీతః, సచవిచిత్ర సృష్ట్యుపకరణతయా ప్రకృతేరాశ్చర్యతమత్వంవ్యంజయతి। జ గన్మోహినీత్యనేనజీవపరమాత్మాదిషువిపరీతధీహేతుత్వంశబ్దాదిగుణపరిణ తిశబలితస్య విషయభోగ్యతాబుద్ధిజనకత్వంచ వివక్షితం । ఈదృశప్రకృతి మోహితానాంకర్మవశ్యానాంసర్వేషామపివిష్ణుపత్నీశేషత్వముత్కృష్ట ముఖేన కైముత్యన్యాయాదుపలక్షయతి బ్రహ్మేశాది సురవ్రజస్సదయిత స్త్వద్దాసదాసీగణఇతి । ప్రకర్షనిదర్శనాదీశ్వరత్వశంకాస్పదయోః "ఏ తౌద్వౌవిబుధశ్రేష్ఠౌ"విత్యాద్యుక్తయోర్బ్రహ్మేశయో రప్యగ్నీంద్రాది భిరైకరాశ్యసూచనాయ వ్రజగణశబ్దౌ । సదయితఇత్యుపాదానేప్యాచి త్యాద్దాసీశబ్దస్తత్పత్న్యంశేఽన్వేతవ్యః । ఉక్తార్థేషు శ్రీత్యాదీనిప్రమా ణానితిష్ఠంతు అసాధారణ సమాఖ్యైవాలమితిఖ్యాపయతి శ్రీరిత్యేవచనా మతేభగవతీతి । "శ్రయంతీంశ్రీయమాణాంచశృణ్వతీంశృణతీమపిశృణా తినిఖిలందోషంశ్రీణాతిచగుణైర్జగత్ । శ్రీయతేచాఖిలైర్నిత్యంశ్రయ తేచపరంపద"మిత్యాదినిరుక్తిరిహాభిప్రేతా । నిస్సంకల్పానిరాశ్రయేతి నామతు శ్రయతేచ పరంపదమిత్యాద్యవిరోధేననేయం "అకళంకామృ తాధారే"తిపూర్వోక్తానుసారాచ్చ। అమృతోహిపరమాత్మాతదాధారా శ్చేయం, అతఏవహిసోపిశ్రీనివాసశ్శ్రీధరఇతిచసమాఖ్యాయతే। ఉక్తంచ

శ్రీసాత్వతే “యతోఽహమాశ్రయశ్చాస్యామూర్తిర్మమ చ తదాత్మికే”తి। య
న్నివేశాత్సర్వత్ర ప్రాశస్త్యర్థస్సైవహి తేసమాఖ్యా త్యేవకారాభిప్రా
యః। నిర్దోషమంగళగుణాకరత్వజ్ఞాపనాయభగవతీత్యుక్తిః । ఈదృశాతి
శయశాలిన్యాశ్శ్రియో యథావత్ స్తోతుమశక్యతామాహ బ్రూమః కథం
త్వామితి। త్వాం ఉక్తప్రక్రియయా విష్ణుపత్నీత్వేన తదితర సర్వశేషి
త్వేనతదుచితనామధేయాదియోగేనచ ప్రసిద్ధాం“న తేవర్ణయితుం శక్తాగు
ణాన్ జిహ్వాపి వేధస”ఇతిచతుర్ముఖేనాపి స్తోతుమశక్యతయోక్తాంచేతి భా
వః। వయం పరిమితజ్ఞానశక్తయః। “బ్రహ్మాద్యాస్సకలాదేవా మునయశ్చ
తపోధనాః। త్వాంస్తోతుమపి నేశానాస్త్వత్ప్రసాదలవం వినే”తివచనాను
సారేణ బ్రహ్మాదీనాం స్వస్యచాత్ర విశేషవ్యంజనాయ బహువచనం। క
థం బ్రూమః కాత్స్న్యేన త్వద్వర్ణనమశక్యం, పరిచ్ఛిద్య వర్ణనం త్వనుచి
తమితిభావః। యేపునరాహుః శ్రీర్నామ భగవతస్సర్వకర్తురధిష్ఠేయా
ప్రకృతిరితి। యేచ తస్యసత్తాఽహంతాప్రభాశక్తివిద్యేచ్ఛాభోక్తృతాది
రూపేయం, శాస్త్రేషు తథాతథావ్యపదేశదర్శనాదిత్యాహుః। తేషాంత
త్రతత్రైవ శాస్త్రేషు నిర్బాధేన చేతనత్వవ్యపదేశేన నిరాసః । అత్రాప్యయ
మర్థః త్వామితి యుష్మచ్ఛబ్దేన సంబోధనేనచ శ్రియశ్చేతనత్వముపస్థాప
యతా సూచితః । సత్తాదిశబ్దాస్త్వస్యాం భగవదంతరంగవిశేషణత్వాద్య
భిప్రాయాః। ప్రకృతేరన్యత్వంతు తేయవనికేత్యనేనాపి దర్శితం । నచా
స్యాః ప్రకృతిశబ్దోపాత్తతామాత్రేణ త్రిగుణద్రవ్యతాదాత్మ్యం, వాసు
దేవః పరా ప్రకృతిః*ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానురోధాదిత్యుక్తే భగవ
త్యపి ప్రసంగాత్ “జగదుత్పాదికా శక్తిస్తవ ప్రకృతిరిష్యతే । సైవనామ
సహాసైస్రీస్తు లక్ష్మీశ్శ్రీరితికీర్త్యతే। మూలప్రకృతిరీశానీ ప్రకృతేః పురుషా
చ్చాన్యాత్త్రితీయోనైవవిద్యత”ఇత్యాదీని బ్రహ్మవచనాన్యపి లక్ష్మీనారా
యణయోః ప్రకృతిపురుషరూప విభక్త విభూతి విశేషాభిమానిత్వాభిప్రా
యాణి। యహాస్త్యామ్నాయేతు ప్రకృతౌ లక్ష్మ్యాంచ విద్యాశబ్దః ప్రయుక్త ఇ
త్యేతావతాపి నతయోస్స్వరూపైక్యం । తత్రహి సత్త్వోన్మేషముఖేన వి
ద్యాహేతుతయా ప్రకృతౌ విద్యాశబ్దః లక్ష్మ్యాంతు విద్యాప్రవర్తకత్వా

దితి విశేషః । యే తు సత్తాదివిశిష్టో భగవానేవ శ్రీరితి వా శ్రీరూపనిత్యవిగ్ర హాంతరవిశిష్టస్స ఏవేయమితి వా ద్వైత్యమోహనభూమికాపరిగ్రహవ్యామో హనస్స్వయమేవభోగార్థం పరిగృహీతకాదాచిత్క-కాంతావిగ్రహస్స ఏవ శ్రీ రితి వా వదంతి, తేపి తద్విషయనిర్బాధనిత్యభిన్నచేతనత్వవ్యపదేశకైస్తైస్తై రేవ శాస్త్రైర్నిరాకృతాః । ‘హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యా’వితి శ్రుతిశ్చ ప త్న్యోః పత్న్యాశ్చ స్వరూపభేదం స్వరసతో దర్శయతి । న చాత్రాన్యథాసి ద్ధం బాధకమస్తి। ఇదమప్యత్ర కాంతస్త్వితి వ్యధికరణనిర్దేశేన వ్యంజితం। యే చ మన్యంతే భగవత ఏవ స్వరూపైకదేశః పృథగహంతయా పరస్పరభో క్తృత్వాయ సర్వదా పరిగృహీతస్త్రీరూపశ్శ్రీశబ్దార్థః, తేన భేదాభేదవ్యప దేశయోశ్చేతనత్వస్య చావిరోధ ఇతి। తేపి బ్రహ్మణస్స్వరూపతో నిరవయ వత్వం ప్రతిపాదయద్భిః ప్రమాణైర్నిరస్తాః। “నరనారీమయో హరి”రితి బ్రాహ్మపురాణవచనేన తు హరేర్నారీమయత్వవ్యపదేశో జ్యోత్స్నావహిమ దీధితేరితి తత్రత్యదృష్టాంతానుసారేణ ప్రభాశ్రయస్య ప్రభామయత్వవ్య పదేశవత్స్వరూపభేదావిరోధేన నిర్వాహ్యః। ఏతేన బీజాదేరంకురోపాదా నాంశవద్విశ్వోపాదానస్య బ్రహ్మణః కార్యోపయుక్తస్వరూపైకదేశ ఏవ స్వభావతో వా పరిణతిశక్త్యా వా ఉపాధిభేదేన వా భిన్నాహంతాశ్ర యశ్శ్రీరితి వ్యపదిశ్యత ఇతి పక్షోపి ప్రతిక్షిప్తః । బ్రహ్మణస్స్వరూపపరిణా మాదేశ్చ శారీరకే నిరస్తత్వాత్ । ఉపహితాంశభేదపక్షస్తు విగ్రహోప్యు పాధౌ సంచరతి నిరవయవే బ్రహ్మస్వరూపే సరిజ్జలాదౌ ఘటాదినేవోపా ధినా కస్యచిదంశస్యాన్యత్రాకర్షణాయోగాత్। ఘటాకాశన్యాయేన పూ ర్వపూర్వోపహితాంశపరిత్యాగే తు తత్తదంశరూపస్య భోక్తురభావాదు త్తరోత్తరోపహితాంశానాం పూర్వపూర్వాంశానుభూతభోగప్రతిసం ధానానుపపత్తేః । భోక్తృసంతత్యేకతామాత్రేణ ప్రతిసంధానే సౌగత మతోన్మజ్జనేన స్థిరాత్మపరిత్యాగప్రసంగాచ్చాత్యంతానుపపన్నః । అవ తారపరిణామోపాధిభిన్నాంశవాదినో లక్ష్మ్యాదేర్నిత్యదేహాదిప్రమా ణైశ్చ నిరాసిరే। ఏతదపి సర్వమత్ర వ్యధికరణప్రయోగేణైవ సూచితం। కీ ర్తిశ్శ్రీర్వాక్చ నారీణామిత్యాదిసమానాధికరణప్రయోగశ్చ పూర్వాపరవ

త్స్వరూపభేదేఽపి సంబంధవిశేషనిబంధనః। విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీత్యాదిభిర్వ్యధికరణప్రయోగైశ్చ భేదస్సిద్ధః। తర్హ్యాగ్నిప్రాయన్యాయాత్సహపతితనార్యంతరవత్కర్మవశ్యత్వం స్యాత్, న స్యాత్, వచనవిరోధే న్యాయస్యానవకాశాత్। న చైవం "ఆదిత్యానామహం విష్ణుః, వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మి, అనంతశ్చాస్మి నాగానాం వైనతేయశ్చ పక్షిణా"మిత్యత్రకుతస్తథాత్వనిస్తారః। నిర్ధారణాదితి చేన్న, సాజాత్యేఽపి వైషమ్యమాత్రేణ తదుపపత్తేః। ఈశ్వరత్వానీశ్వరత్వకర్మావశ్యత్వాకర్మవశ్యత్వాదౌ తు ప్రమాణాంతరమేవ శరణమితి। ఇదం చాస్యాః కర్మవశ్యవైజాత్యమిహ బ్రహ్మాదిభ్యో వ్యధికతోక్త్యా ప్రకాశితం। న స్వార్థలక్ష్మీకవిగ్రహయోగః శ్రీపతేశ్శ్రియశ్చ విగ్రహైక్యం స్వరూపైక్యం భేదాభేదం వా సూచయతి, ఉక్తం చ శ్రీవిష్ణువైభవాధికారైః "త్వం యాదృశోఽసి కమలామపి తాదృశీం తే దారాన్వదంతి యువయోర్న తు భేదగంధః। మాయయాపి భక్తియువతీ తనుమేకమేవ త్వాం మాతరం చ పితరం చ యువానమాహు"రితి। తన్న, ఉభయేచ్ఛయా విగ్రహమాత్రస్యైకీకరణసంభవేనాన్యథాప్యుపపన్నతయా విగ్రహైక్యస్య శ్రుత్యాదివిరుద్ధస్వరూపైక్యాదికల్పకత్వాయోగాత్। తథాప్యేకేనైవ పరమాత్మనా యథాకథంచిత్సర్వనిర్వాహే కిమాత్మభేదస్వీకారేణేతి చేన్న, క్లృప్తావక్తవ్యస్య శ్రుతౌ వక్తుమయుక్తత్వాత్। ఉక్తా చ శ్రుతిః ప్రాగేవ, తదనుగుణం చ శ్రీవిష్ణుస్మృతౌ భూమివాక్యం "ఆక్రమ్య సర్వాం తు యథా త్రిలోకీం తిష్ఠత్యయం దేవవరోఽసితాక్షః। తథా స్థితా త్వం వరదే తథాపీ"త్యాదికం। నానయోర్విద్యతే పరమిత్యాదిభిః పురాణవచనైరేకతత్వమివోదితావిత్యాదిభగవచ్ఛాస్త్రవచనైశ్చ స్వరూపైక్యమనయోరపాస్తం। లాఘవతంత్రావలంబనే తు సర్వేషామప్యాత్మనామైక్యం ప్రసజేత్॥ ఆత్మభేదమనిచ్ఛంతో భాష్యాదిషు నిరాకృతాః। దివ్యయోస్త్వహ దంపత్యోర్మిథో భేదః ప్రసాధితః। సర్వేషామాత్మనాం యైస్తు భిన్నాభిన్నత్వమిష్యతే। లక్ష్మీనారాయణైక్యోక్తిస్తేషాం సద్భిరుపేక్ష్యతే। యత్ర క్వచిదభేదోక్తిర్యద్యాస్తే వచనే భవేత్। రామసుగ్రీవయోరైక్యమిత్యాదివదిహాస్తు సా॥ అత్ర నిర్విశేషచిన్మాత్రబ్రహ్మస్వరూపతిరోధానకరీ మిథ్యాభూతా మాయైవ కల్పితరూపవి

శేషోపశ్లిష్టబ్రహ్మప్రతిచ్ఛందవతీలక్ష్మీరిత్యుచ్యత ఇతి పత్న్యాపి తాదృశబ్రహ్మ త్తిరోధానాదినిరాసాదేవ నిర్ధూతః । ఇదమప్యత్ర మాయాయాః ప్రస్తుత దంపతీవ్యతిరిక్తజగన్మోహనత్వోక్త్యా ప్రఖ్యాపితం । నను యవనికా హి రంతర్హితయోర్దృష్టిప్రసరనిరోధేన మిథోఽవలోకననిరోధినీ లోకే దృష్టా । అతశ్శ్రియోపి యవనికాతథా స్యాత్, నైవం, తదధీనసర్వవ్యాపారయా మాయయా తస్యాస్సర్వవిషయసహజదృష్టినిరోధాయోగాత్ । క్షేత్రజ్ఞానామపి భగవన్మాయయా ధీసంకోచస్య దుష్కృతోపాధికత్వాదకర్మవశ్యేషు నిత్యముక్తేశ్వరేషు తత్ప్రసంగాభావాదితి । అస్తు తర్హి కర్మవశ్యతాదాత్మ్యతత్కర్మఫలాన్వయః, బ్రహ్మాదీనాం కర్మవశ్యత్వం తావత్ "యుగకోటిసహస్రాణి విష్ణుమారాధ్య పద్మభూః । పునస్త్రైలోక్యధాతృత్వం ప్రాప్తవానితి శుశ్రుమ" ఇత్యాదిభిః ప్రసిద్ధం, కిం పునస్తత్పత్నీనాం, తాభిశ్చ తాదాత్మ్యమస్యాస్తత్ర తత్ర విశేషతస్తత్సామానాధికరణ్యేన వ్యజ్యతే, గాయత్రీకల్పేషు చ సంధ్యాత్రయే వర్ణవాహనాదివిశేషితం రూపత్రయమేకస్యా ఏవ దేవతాయాః ప్రతిపాద్యతే, ఉక్తం చ కైశ్చిల్లక్ష్మీస్తోత్రే "గీర్దేవతేతి గరుడధ్వజవల్లభేతీ"త్యాదిభిః, అతః కర్మవశ్యతాదాత్మ్యాద్యవనికారూపితమాయాతిరోహితజ్ఞానత్వమస్యా ఉపపద్యత ఇతి। తదసత్, విశేషతస్సామానాధికరణ్యస్య యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వమిత్యుక్తేన విభూత్యధ్యాయన్యాయేన నిర్వాహాత్ । తాపనీయోపనిషది ధృతసూక్తే చ లక్ష్మ్యాస్తే తే శబ్దా అపి నిరుక్తివిశేషైస్తత్తద్విభూతియోగేన వా నేతవ్యాః॥ గాయత్రీకల్పాంతు లక్ష్మీవిభూతిభూతాయా ఏవ గాయత్ర్యాఖ్యాయా దేవతాయాస్సంధ్యాభేదేన వైష్ణవ్యాది సమాఖ్యానుగుణవాహనరూపాదిపరిగ్రహశక్త్యా మాహాత్మ్యవర్ణనే తాత్పర్యం తత్ర తత్ర వ్యక్తం। తాదృశాశ్చ వాహనాదయోఽన్యేస్యః । నహి సారూప్యమాత్రేణ తదైవత ఇతి నిశ్చయః, అనేకేషామేకజాతీయవాహనాదిదర్శనాత్ ॥ ద్రుహిణాదిషు కేషాంచిదీశ్వరవ్యక్తితాభ్రమాత్ తత్పత్నీష్వపి లక్ష్మ్యంశవాదశ్శ్రీత్యాది బాధితః॥ ఏతదభిప్రాయేణ హ్యత్రోక్తం "సదయితస్త్వద్దాసదాసీగణ" ఇతి। అస్త్వేవం తథాపి స్త్ర్యంశమాత్రాపేక్షయైవ శ్రియో విభూతిమత్త్వ

మస్తు, బ్రాహ్మవైష్ణవపురాణాదిషుతథాదర్శనాత్, అతశ్శ్రీమతఏవసర్వ
విభూతిశేషిత్వమితి। అత్ర బ్రూమః “దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మా
నః పరమాత్మన” ఇత్యాదిభిస్సర్వేషామాత్మనాం పరమాత్మదాసత్వసిద్ధేః
జాయాపత్యోర్నవిభాగ ఇతి న్యాయాత్పతిదాసానాం పత్నీదాసత్వమవ
ర్జనీయం। నన్వేవం పత్న్యా అపి పతిదాసత్వే సతి తాం ప్రతిదాసానాం దాస
త్వమయుక్తం స్యాత్। తన్న, లోకే వేదే వా క్వచిదపి పత్న్యాః పతిం ప్రతిదా
సత్వాభావాత్। అతఏవహి యదా యదా హి కౌసల్యా దాసీవచ్చ సఖీవ
చేతి దృష్టాంతతయోచ్యతే “అహం శిష్యా చ దాసీ చ భక్తా చ తవ మాధవే”
తి భూమివచనమప్యుపచారతో నేయం। యద్యపి పత్నీనాం పతిదాసత్వం, త
థాపి పతిదాసాంతరాణాం తద్దాసత్వమపి యథాలోకం యుజ్యతే। అస్తి
చ సర్వేషాం భగవద్దాసత్వేపి తత్తదుపాధిభిర్మిథో దాసత్వం ఇహ త్వేక
మైవేచ్ఛయా విభూతిద్వయస్య నిత్యముభయార్థతయోపాత్తత్వాద్దైవ
తాద్వంద్వహావిర్న్యాయేన బ్రహ్మాదీనాముభయశేషత్వం యుక్తమేవ। గ
ద్యాదిషు విభూతిమధ్యే తస్యాః పాఠోపపత్త్యపేక్షయా పారార్థ్యమాత్ర
సామ్యాదుపపన్నః॥ అత్మాంతరాణాం సర్వేషాం లక్ష్మీతత్పతిదాసతాం।
మకారస్తు తయోర్దాస ఇతి కేచిదధీయతే॥ ఏవం సతి భగవత్పత్న్యంత
రాపేక్షయా బ్రహ్మాదీనాం దాసత్వం భవతు వా మా వా, ఉక్తం తావదుప
పన్నం। అతః “పున్నామా భగవాన్ హరిః। స్త్రీనామ్నీ లక్ష్మీర్మైత్రేయ,
యో యో జగతి పుంభావస్స విష్ణురితి నిశ్చయః। యో యస్తు నారీభావస్స్యా
త్తత్ర లక్ష్మీర్వ్యవస్థితే” త్యాద్యుక్తో విభూతివిభాగస్తు లౌకికదంపత్యోర్య
థోచితవినియోగానుగుణభూషణాదివిభాగవన్నిత్యేచ్ఛానియమితవిశేషా
భిమానార్థ ఇత్యభిప్రాయేణ ఫణిపత్యాదీనామప్యత్ర లక్ష్మీశేషత్వోక్తిరి
తి। కేచిత్తు నానావిధవాదివిప్రతిపత్తిమోహితాస్సర్వథా దుర్నిరూపం ల
క్ష్మీతత్త్వమితి మన్యంతే। తేష్వేవమిహానిరూపణేనసిద్ధాంతాః। కించ సదస
దనిర్వచనీయత్వాదిరూప దుర్నిరూపత్వం తత్తన్మతనిరాసాదేవ నిరస్తం।
యేన కేనచిదాకారేణ దుర్నిరూపత్వం తు సర్వత్రాపి సంభవతి, ఉపయు
క్తాంశనిరూపణస్యాపి సంప్రతిపన్నసామ్యాన్నాత్ర విశేష ఇతి॥

యస్యాస్తే మహిమాన మాత్మన ఇవ త్వద్వల్లభోపి ప్రభుర్నా
లంమాతుమియత్తయా నిరవధిం నిత్యానుకూలం స్వతః। తాం
త్వాం దాస ఇతి ప్రపన్న ఇతి చ స్తోష్యామ్యహం నిర్భయో లో
కైకేశ్వరి లోకనాథదయితే దాంతే దయాంతే విదన్॥ ౨

అథ కథం బ్రూష ఇతి స్తుత్యారంభాక్షేపహేతుతయోదాహృతం స్తోతవ్యగతముత్కర్షం ముఖాంతరేణాఙ్గీకుర్వన్నేవ తదుపశ్లిష్టం సౌలభ్యవిశేషమనుసంధాయ స్తోతృగతదయనీయదశానిరూపణేన హేతునా స్తుత్యారంభం సమాధత్తే। యస్యాస్త ఇతి ॥ యస్యా ఇత్యేతావతా పర్యాప్తే స్యత్ర త ఇత్యధికోపాదానం ధర్మిగ్రాహకమానసిద్ధాసాధారణవిశేషద్యోతనార్థం। మహిమానం విభూతిద్వయశేషిత్వరూపం నిరతిశయానుకూలగుణయోగరూపం చ। ఆత్మన ఇవ స్వస్యేవ। త్వద్వల్లభః త్వత్ప్రియతమః। ప్రభుః సర్వవిషయజ్ఞానశక్త్యాదిమాన్। ప్రభురపీత్యన్వయః, అపిరనుక్తసముచ్చయార్థో వా, త్వం చ త్వద్వల్లభశ్చేత్యర్థః। నాలం మాతుమియత్తయా పరిచ్ఛిద్యానుసంధాతుమసమర్థః। సర్వశక్తేః క్వచిత్కథమసామర్థ్యమిత్యత్రాహ నిరవధిమితి। విషయస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాత్తత్ర సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తేరపి పరిచ్ఛిన్నత్వజ్ఞానాభావో న దోష ఇతి భావః। యథోక్తం శ్రీవత్సాంకమిశ్రైః "దేవి త్వన్మహిమావధిర్న హరిణా నాపి త్వయా జ్ఞాయతే యద్యప్యేవమథాపి నైవ యువయోస్సర్వజ్ఞతా హీయతే" ఇతి। ఈదృశశ్చ మహిమా వేదార్థసంగ్రహేప్యుక్తః అనవధికమహిమమహిషీతి। వివృతశ్చ గద్యారంభే భగవన్నారాయణేత్యాదినా। శ్రద్ధాసూక్తమేధాసూక్తాదితిసూక్తవాక్సూక్తాదిష్వేతద్విభూతివిశేషప్రతిపాదకేషు విశేషతశ్శ్రీసూక్తే చ విచిత్రా ఏతన్మహిమానస్తత్తద్భాష్యకారైః ప్రపంచితాః ప్రతిపత్తవ్యాః। అస్యా మహిమ్నః ప్రాప్యాంతర్భావజ్ఞాపనాయ నిత్యనిరుపాధికానుకూలత్వమాహ నిత్యానుకూలం స్వత ఇతి। తాం సర్వజ్ఞసాక్షికతాదృశమహిమానం త్వాం మహత్త్వసంగతసౌలభ్యగుణయోగాన్మదీయస్తోత్రశ్రవణకౌతుకేనాభిముఖీభూతాం। దాస ఇతి ప్రపన్న ఇతి చ ప్రతిబుద్ధదాసభావత్వాత్ప్రపన్నత్వాచ్చేత్యర్థః। ఉభయమి

దంసంభూయ ప్రేక్ష్యస్యేక్షుమితవ్యంమఇత్యాదిన్యాయేననిర్భయత్వే హే
తుః॥ పృథగద్యముఖస్సూభిశ్శ్రీపపత్తిరియంసతాం । శ్రీపతౌస్థితస్యైకాం
త్యంనవిహంతీతిసాధితం॥ స్తోష్యామ్యహంనిర్భయః అనాద్యపచితాపరాధ
స్తవ్యమ్మహిమస్తోత్రానుగుణజ్ఞానశక్తిరహితశ్చాహం నిత్యసూరిభిర్నిగ
మైశ్చ కార్త్స్న్యేన స్తోతుమశక్యాం త్వాం ప్రతిబుద్ధదాస్య ప్రపన్నత్వ
వ్యాజేననిర్భయస్స్తోష్యామీత్యుక్తంభవతి ।ఏవంస్తోత్రేషుపతత్సమాధా
నవ్యాజేనప్రవృత్తమపిశ్లోకద్వయమిదం ప్రకృష్టస్తుతిరూపమేవ । త్వత్ప్ర
పన్నస్యమేనకుతశ్చిదప్యస్తీశ్వరాద్భయమిత్యభిప్రాయేణాహ లోకైకే
శ్వరీతి । లోకైకేశ్వరః ప్రమాణసిద్ధానాం సర్వేషామద్వితీయఈశ్వరః,
ఈశ్వరశబ్దశ్చాత్రాంతర్నీతశేషిత్వంనియంతృత్వమభిప్రైతి 'పతింవిశ్వ
స్యే'తివిశ్వశేషిత్వేన నిర్దిష్టస్యశేష్యంతరనివృత్తివివక్షయాఽఽత్మేశ్వర
మితినిర్దేశాత్ "యోలోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయఈశ్వర" ఇత్య
స్యార్థశ్చైవం సంగృహీతః 'వ్యాపనాద్భరణాత్స్వామ్యాదన్యఃపంచద
శోదిత" ఇతి, తత్రచభాష్యం వ్యాపనభరణస్వామ్యైరర్థాంతరతయేతి,
ఈదృశేశ్వరపత్నీత్వాదిహలోకైకేశ్వరీత్యుక్తం । ఏతేనపుంప్రధానేశ్వ
రేశ్వరీతిసమాఖ్యాపిగతార్థా । త్వత్ప్రసాదేసతి సర్వేశ్వరాదపి మేభ
యంనాస్తీత్యాహ లోకనాథదయితఇతి। దయితాశబ్దఇహవల్లభార్థాభి
ప్రాయః॥ సర్వభయాభయహేతుభూతసర్వేశ్వరోపి త్వదభిమతంనాతి
క్రామతీతిభావః।అనేనసంబుద్ధిద్వయేనస్తుతివిషయత్వౌచిత్యాశయోపి
సూచితః।ఈదృశీంత్వామాశ్రితస్యమేత్వత్తోపిభయంనాస్తీత్యాహదాం
తేదయాంతేవిదన్నితి । ప్రతిబుద్ధదాస్యఃకృపోత్తంభకదీనావస్థాపన్నఃఅ
జ్ఞాతిలంఘనాద్వారతాభిసంధిః ప్రపన్నఇహ దాంతశబ్దాభిప్రేతః, మాతృ
త్వప్రయుక్తవాత్సల్యాతిశయవత్యాస్తేదాంతే పురుషేభగవతాఽరుణ్యా
దప్యతిశయితాందయాంజానన్నహమేవం ప్రపన్నత్వాన్నిర్భయఇత్యన్వ
యార్థః॥ప్రశ్రితమాత్రపరోవాత్రదాంతశబ్దః।తావన్మాత్రేపిహితస్యావిశే
షాభిమానస్తయైవోక్తః "ధర్మనిత్యామహాబుద్ధౌ బ్రహ్మణ్యే సత్యవాదిని।
ప్రశ్రితే దానశీలేచసదైవనివసామ్యహ" మితి ।ఏవంవిధశ్చదయావిశేషః క

రుణాగార్నతముఖత్వస్యాస్య స్వమాఖ్యయైవ ఖ్యాపితః । అష్టోత్తరసహస్ర
నామసు చ పఠ్యతే కరుణాం వేదమాతరమితి । కరుణాప్రచురతయాఽసౌ
కరుణాత్మోక్తిః ॥ పారమ్యాపహ్నవః పత్యోర్బాహ్యానాం మానబాధితః । ఇ
తిఖ్యాపయితుం శ్రీశంశ్రీర్దృష్టాంతమిహాబ్రవీత్ ॥ అథ స్యాత్ ‘ఆనీదవాతగ్ం
స్వధయా తదేక’మితి ప్రళయదశాయాం స్వధాశబ్దవాచ్యయా కయాచి
త్పరస్య బ్రహ్మణోఽననం శ్రూయతే, సా చాత్ర స్వధా త్వం లోకపావనీ
తి పురాణోక్తేర్మహాభారతే చ శ్రీవాసవసంవాదే అహం స్వాహా స్వధా
చైవేతి స్వయమేవోక్తత్వాదౌచిత్యాచ్చ లక్ష్మీరేవ, అతస్తదధీనప్రాణన
త్వం బ్రహ్మణ ఇతి, తన్న, స్వాధీనసర్వసత్తాకస్య తస్యాన్యాధీనప్రాణన
త్వాసంభవాత్ । స్వధాశబ్దస్య చాత్ర ప్రయోగదర్శనమాత్రేణ లక్ష్మీవి
షయత్వకల్పనాదపి స్వస్మిన్ ధీయత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా స్వసత్తా విషయత్వ
స్య కల్పయితుం యుక్తత్వాత్ । స్వకీయం విశ్వధారణసామర్థ్యమేవ వా
స్వధా । తథా శ్రేష్ఠశ్చేత్యధికరణే భాష్యం ఆనీదవాతమితి తు న చైవం శ్రే
ష్ఠం ప్రాణనమభిప్రేత్యోచ్యతే । అపితు పరస్య బ్రహ్మణ ఏకస్యైవ విద్య
మానత్వముచ్యత ఇతి । అతోఽనన్యాధీనసత్తాకత్వమేవ హ్యభిప్రేతమ్ । అస్తు
వా స్వధయేతి పదం లక్ష్మీవిషయం, తథాపి సహయోగవివక్షైవాత్ర యు
క్తా । యథా మహాభారతే “కృత్వా మత్స్థాని భూతాని చరాణి స్థావరాణి చ ।
ఏకాకీ విద్యయా సార్ధం విహరిష్యే ద్విజోత్తమే”తి । నను “తతో భూయో జగ
త్సృష్టిం కరిష్యామీహ విద్యయే”తి వాక్యశేషౌచిత్యాత్తత్ర విద్యాశబ్దః
ప్రకృతివిషయస్స్యాత్ । భవత్వేవం, తథాపి ప్రస్తుతసహోక్తిమాత్ర
సంభవోదాహరణమిదం యుజ్యత ఏవ । యద్వా “తేనేయం స చ ధర్మాత్మా
ముహూర్తమపి జీవతీ”తివత్స్వధయా ఆనీదితి ప్రేమపారతంత్ర్యే తాత్ప
ర్యం । అథ స్యాత్ “మేధా శ్రద్ధా సరస్వతీ, అహం శ్రద్ధా చ మేధా చే”తి స్మృ
త్యుపబృంహితయా ‘శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వమశ్నుత’ ఇతి శ్రుత్యా పత్న్య
ధీనోత్కర్షత్వం పరస్య దేవస్య ప్రతీయత ఇతి । తదపి న చోద్యం, స్వతస్సిద్ధా
తిశయస్య భాస్కరస్య ప్రభాన్వయేనేవ శ్రియశ్శ్రీశ్చ భవేదిత్యుక్తస్య భ
గవతస్స్వపత్న్యా స్వాతిశయాంతరే దోషాభావాత్ । అభిరూప ఏవాభరణే

నాపి ద్యోతమానత్వమత్యన్తత ఇత్యాదిష్వివాయోగవ్యవచ్ఛేదమాత్రేణా
ప్యర్థోపపత్తౌ బహుప్రమాణవిరుద్ధస్యాన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదస్య కల్పయి
తుమయుక్తత్వాత్। దేవత్వం చ నిష్కృష్యమాణం దేవనసంబన్ధ ఏవ। కృ
త్తద్ధితసమాసేషు సంబన్ధాభిధానం త్వతలావితి శాబ్దోక్తేః। తచ్చ దేవనం
విహరణాదిరూపం స్వవల్లభాసహితస్యైవ పరస్య దేవస్య భవతీతి సుస్థా
యం పన్థాః। ఆహుశ్చ "యస్యా వీక్ష్య ముఖం, అంగీకారిభిరాలోకైః, క్రీ
డసి శ్రీస్సమం త్వ"మిత్యాది। ఏవమాప్తప్రణీతాన్యన్యాన్యపి కానిచిత్సూక్తివా
క్యాని ప్రమాణానాం స్వవాక్యాంతరాణాం చావిరోధేన స్థాప్యాని। యాని
చ బ్రాహ్మపురాణే "సర్వాతిశాయినీ ప్రీతిః, సర్వోత్కృష్టా సర్వమయీ,
అనౌపమ్యా నిర్వికల్పే"త్యాదీని లక్ష్మీనామాని, తాన్యపి 'న తత్సమశ్చాభ్యధి
కశ్చ దృశ్యతే, యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిత్, తమీశ్వరాణాం పరమం
మహేశ్వరం, క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః, ఏక ఇద్రాజా జగతో బభూ
వ, శాస్తా చరాచరస్యైకః, ఏకశ్శాస్తా న ద్వితీయోऽస్తి శాస్తా' "శాస్తా
విష్ణురశేషస్య" ఇత్యాది ప్రమాణగణానుసారేణ భగవద్వ్యతిరిక్త స
ర్వాపేక్షయా తంమహిష్యాః ప్రకర్షం వివక్షంతి। తథా సతి 'శక్తిశ్చైకస్య
నాధికే'తి తత్రత్యోక్తిరపి సంగచ్ఛతే। శక్తిశబ్దోऽపి హ్యత్ర విహారాఖ్యకా
ర్యోపయుక్తవిశేషణత్వాభిప్రాయః పత్నీవిషయ ఏవ॥ అత్యంతసామ్యమ
ప్యసామ్యం స్పష్టాంతస్వరసాగతం। స్థాప్యం నియత నిర్బాధపత్నీత్వాద్యవిరో
ధతః॥ అత్ర "తస్య శక్తిద్వయం తాదృగమిశ్రం భిన్నలక్షణ"మితి సాత్వతో
క్తం దేవ్యాస్తాదృక్త్వమపి శ్రుతిస్మృతిపూర్వాపరాదిప్రసిద్ధపత్నీత్వాద్య
నుగుణం యోజ్యం। కించ యథాముక్తస్య భగవతా పరమసామ్యశ్రుత్యా
దిసిద్ధేऽపి జగద్వ్యాపారవర్జమితి లక్షణభూతైరాకారైర్వైషమ్యం స్థాప్య
తే, తథేహాపి భవతి। భిన్నలక్షణమితి చ తత్రైవోక్తం। ఆహుశ్చ పితేవత్వ
త్ప్రియానిత్యారభ్య మాతా తదసి న ఇతి। ఏవమనభ్యుపగమే తాం పుర
స్కృత్య భగవదభిగమనమపి తత్ర తత్రోక్తం దుశ్శకం స్యాత్॥ అస్తికర్మా
హఫలదేవత్వైక్యకృత్స్వయం శ్రియః। నిగ్రహోద్ధారణం కాలే సంధుక్ష
ణమనుగ్రహే॥ ఉక్తం చ శ్రీవిష్ణుచిత్తైర్గద్యవ్యాఖ్యానారంభే మాతృత్వైక

రూపాం శ్రియం ప్రపద్యతే, మాతా హి హితాదపి పుత్రస్య ప్రియమేవ పశ్యతి పితా తూభయం పశ్యతి, అతో దండధరత్వహీనత్వైవావలంబనమస్యాం దశాయామాసీదితి । అత్ర వరదగురూపదేశానుసారిభిర్వ్యాఖ్యాతృభిశ్చోక్తం ప్రతాపోష్మళపితృత్వదురాసదభగవత్సమాశ్రయణసిద్ధయే పురుషకారానుప్రవిష్టవాత్సల్యనిర్భరలక్ష్మీసమాశ్రయణం శ్రీమచ్ఛబ్దవివరణముఖేనాభిధీయత ఇతి। నన్వస్యా దండధరత్వాభావే దైత్యదానవమర్దినీత్వాదినామాని నస్యురితి చేన్న । మైవం "సీతాయాస్తేజసా దగ్ధాం రామకోపప్రపీడితా"మిత్యాదిష్వపి కోపస్య పతిసంశ్రయత్వేప్యస్యాస్తదనుమతిమహిమ్నాపి దైత్యనిరాసాదితి సిద్ధేః । స్వాసాధారణవిభూతివిశేషద్వారా వా తదుపపత్తిః, తదభిప్రాయేణ హి పురాణేషు సౌమ్యాసౌమ్యైర్జగద్రూపైరిత్యాద్యుచ్యతే॥ యత్కించిదపి వైషమ్యం యదినామాత్ర నేష్యతే। తయోర్దేహవ్యవస్థాపి న సిద్ధ్యేత్సర్వసమ్మతా । అవ్యవస్థితపక్షస్తు * హేతుపక్షీయ ఇత్యపి। అశ్రితత్వాదిహానుక్తిర్దూషణం వాపి నార్హతి । న హి సిద్ధే వికల్పస్స్యాన్న సందేహోऽత్ర నిశ్చయాత్ । న కాలాద్యైర్విపక్షస్యాసత్త్వనిత్యత్వాదిసాధనాత్॥ ౨

ఈషత్త్వత్కరుణానిరీక్షణసుధాసంధుక్షణాద్రక్ష్యతే నష్టం
ప్రాక్తదలాభతస్త్రిభువనం సంప్రత్యనంతోదయం । శ్రే
యో నహ్యరవిందలోచనమనః కాంతా ప్రసాదాదృతే సంసృ
త్యక్షరవైష్ణవాధ్వసు నృణాం సంభావ్యతే కర్హిచిత్ ॥ ౩

ఏవం స్తుత్యాక్షేపసమాధానవ్యాజేన స్వామిత్వసౌలభ్యాదికం ప్రతిపాద్య స్తోతుముపక్రాంతస్సర్వాశ్రయణీయత్వాయ సకలపురుషార్థహేతుత్వముదాహరణవిశేషార్థాంతరన్యాసాభ్యాముపపాదయతి॥ ఈషదితి॥ ఏతదనుగ్రహైకదేశోऽప్యనంతానిష్టనివృత్తేరనంతాభ్యుదయసిద్ధేశ్చ నిదానమితి వ్యంజయితుమీషచ్ఛబ్దః। త్వచ్ఛబ్దేన "ప్రణిపాతప్రసన్నా హి, క్షిప్రప్రసాదినీం దేవీ"మిత్యాదిసూక్తస్స్వభావస్సూచ్యతే। సామాన్యతశ్చ తదనుగ్రహస్య సదాతనత్వముక్తం మంకణసంహితాయాం "పద్మే స్థితా ప

* పూర్వపక్షీయ ఇత్యపి క్వచిత్పాఠః

క్మవర్ణాంపద్మనాభప్రియాంశుభా। సదానుగ్రహసంపన్నాసా మే దేవీప్ర-
సీదతు"ఇతి।అష్టోత్తరనామస్తోత్రే చ "నమామికమలాంకాంతాంక్షామాంక్షీ-
రోదసంభవాం। అనుగ్రహపరామృద్ధిమనఘాంహరివల్లభా"మితి। అనిష్ట-
నివర్తనేష్టప్రాపణానుగుణ కరుణాహేతుకంనిరీక్షణం కరుణానిరీక్షణం।
కరుణయా విషయీకరణంవా నిరీక్షణశబ్దేనోపచర్యతే। తదిదముక్తంత-
త్సంహితాయాం"సామర్థ్యజుషాంయాందేవీం వేదగర్భాంమనస్వినీం।లో-
కేశేశవిభూతీనాంకారణంయన్నిరీక్షణ"మితి। తస్యవిశ్వసంజీవనతయా
సుధాత్వరూపణం। తయాసంధుక్షణంసమ్యగుల్లాసనం। అత్రపంచమ్యు-
క్తంహేతుత్వంకరుణయాపేక్షయా రక్షణాపేక్షయాచయోజ్యం। రక్ష్య-
తే నిరుపద్రవమవస్థాప్యతే। ప్రాక్ త్వదుపేక్షాకాలే। తదలాభతః త-
న్నిరీక్షణాలాభతః। నతుత్వత్కోపతః, కః కుప్యేద్వానరోత్తమేత్యాదివ-
దంత్యాస్తవకోపాసంభవాత్। త్రిభువనశబ్దేనత్రైలోక్యాంతర్వర్తినః
క్షేత్రజ్ఞాలక్ష్యంతే। సంప్రతి తతో వలోకితాదేవాఇత్యాద్యుక్తాయాం
త్వన్నిరీక్షణదశాయాం। అనంతోదయం పూర్వకాలాదప్యతిశయితాభ్యు-
దయమిత్యర్థః।ఉక్తంహ్యేతత్సర్వమింద్రేణ "త్వయాదేవిపరిత్యక్తంసక-
లంభువనత్రయం। వినష్టప్రాయమభవత్త్వయేదానీంసమేధితమితి। అ-
త్రప్రళయాదికంవివక్షితమితి కేచిత్। ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేత-
త్కటాక్షాధీనందేవాదీనామైశ్వర్యమితిదర్శితం।యథాహ కాశ్యపః "బ్ర-
హ్మాద్యాశ్చసురాస్సర్వే మునయశ్చతపోధనాః। ఏధంతేత్వత్పదచ్ఛాయా-
మాశ్రిత్యకమలేశ్వరి"తి।మంకణసంహితాయాంచ అష్టానామపిలోకపా-
లానాం తత్పూజాపరతత్వం తదధీనవైభవత్వంచప్రపంచితం ద్రష్టవ్యం।
ఉక్త సమర్థనవ్యాజేన సర్వపురుషార్థానాం తత్ప్రసాదాధీనత్వమాహ
శ్రియ ఇతి। అత్రత్వత్ప్రసాదాదితివక్తవ్యే అరవిందలోచనమనఃకాంతా
ప్రసాదాదితివచనంతథావిధప్రసిద్ధిప్రకర్షద్యోతనార్థం। అరవిందలోచ-
నశబ్దేన యంపశ్యేన్మధుసూదనఇత్యాద్యభిప్రేతం శ్రీపతేరప్యనుగ్రహశీ-
లత్వంసూచ్యతే। తన్మనఃకాంతాత్వోక్తిస్సర్వాపేక్షితదానేతయోస్స-
మానాభిప్రాయత్వంవ్యనక్తి। అత్రమనశ్శబ్దోబుద్ధావుపచరితః। భగవ-

తఃకరణాయత్తజ్ఞానత్వాభావాత్ । మనఃకాంతా అభిమతేత్యర్థః । పూర్వంకాంతస్త ఇత్యుక్తం, అత్ర త్వియం భగవతః కాంతేతి। ఏతేన పరస్పరానుకూలతయా సర్వత్ర వ్యాపారే సామరస్యం వ్యజ్యతే । ప్రసాదాత్ కృపావిశేషాదితి యావత్, అస్యాః క్వచిదపి నిగ్రహాసంభవేన తన్నివృత్తిరూపప్రసాదాయోగాత్। సంసృతిశబ్ద ఇహ పురుషార్థసమభివ్యాహారాత్పారిశేష్యాదైశ్వర్యపరః । తేన త్రివర్గాంతర్భూతం సర్వమభిమతమపి వివక్షితం। అక్షరశబ్దస్తు ప్రత్యగాత్మానుభవపరః। వైష్ణవాధ్వశబ్దేన గతిః శేషద్వారా భగవత్ప్రాప్తిర్లక్ష్యతే । ఏతేషు శ్రేయః శ్రేష్ఠం సుఖం తత్సాధనం వా। పుణ్యే శ్రేయసీ సుకృతం వృష ఇతి హి పఠంతి । గ్రామాణామితి సర్వక్షేత్రజ్ఞోపలక్షణం। హిరణ్యగర్భస్యాపి బ్రాహ్మే పురాణే తదధీనైశ్వర్యత్వముక్తం "పద్మయోనిరిదం ప్రాప్య పఠన్ స్తోత్రం తతః క్రమాత్। దివ్యం చాష్టగుణైశ్వర్యం తత్ప్రసాదాచ్చ లబ్ధవా"నితి॥ బ్రహ్మాదీనాం యదాయత్తం వైభవం యస్యాః సా స్వయం । తస్యకైముత్యనిర్ధార్యమీశ్వరత్వం శ్రియః పతేః ॥ ఏతత్ప్రసాదాదృతే నృణాం శ్రేయో న హి సంభావ్యత ఇతి వ్యతిరేకోక్త్యా అగ్నీంద్రాదిప్రయుక్తమపి నృణాం శ్రేయ ఏతదధీనమితి వ్యజ్యతే । హిశబ్దేన శ్రీసూక్తశ్రీస్తుత్యాదిషు సర్వశాస్త్రేషు చ ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే । న సంభావ్యతే న సిధ్యతీత్యర్థః । ఈదృశస్యాస్యాః ప్రసాదస్యేంద్రాదీనామివ కాలభేదభేద్యత్వం చ నాస్తీతి వ్యంజనాయ కర్హిచిదిత్యుక్తం । నను మోక్షప్రదత్వం భగవత ఏవేతి సర్వత్ర స్థాపితం । శ్రీసాత్వతే చ స్వస్య మోక్షప్రదత్వం దేవానామైశ్వర్యప్రదత్వం చ విభజ్యోక్తం । తదత్ర సంసృత్యక్షరవైష్ణవాధ్వస్విత్యపి శేషవచనం ప్రశంసామాత్రపరం స్యాత్ । నైవం, శ్రీసాత్వత ఏవ "యామాలంబ్య సుఖేనేమం దుస్తరం హి గుణోదధిం । నిస్తరంత్యచిరేణైవ వ్యక్తధ్యానపరాయణా" ఇతి బంధహేతుభూతగుణోదధినిస్తరణకారణత్వేన లక్ష్మీసమాశ్రయణస్య ప్రతిపాదనాత్ । ఉక్తం చ స్వాయంభువా "సర్వకామప్రదాం రమ్యాం సంసారార్ణవతారిణీం। క్షిప్రప్రసాదినీం లక్ష్మీం శరణ్యామనుచింతయే"దితి। బ్రాహ్మే చ పురాణే తన్నామాన్యేవం పఠ్యంతే "సకృద్విభాతా సర్వార్తిసముద్రపరిశోషిణీ, భ

వభంగాపహారిణీ, పరనిర్వాణదాయినీ, జ్యోతిష్మత్యమృతావహా” ఇత్యాదీని। వైష్ణవేచ “ఆత్మవిద్యా చ దేవి త్వం విముక్తిఫలదాయినీ” ఇతి।అత్ర విముక్తిఫలదాయిత్వస్యాత్మవిద్యావిశేషణత్వేపి తాదృశవిద్యాయాస్తదధీనత్వోక్త్యా ప్రకృతసిద్ధిః । మోక్షహేతుభూతాత్మగుణసిద్ధిశ్చ తదధీనేతి తత్ర తత్రోక్తం। ఏవం స్థితే గద్యారంభోక్తన్యాయేన మోక్షోపాయతదధికారయోరస్తావదేతన్మూలత్వం దురపహ్నవం । మోక్షప్రదే భగవతి ముముక్షూణాం ఘటకతయైషా తిష్ఠతీతి చ సర్వసమ్మతం । పరిపూర్ణానుభవప్రదానసంకల్పస్తు భగవతస్స్వస్యైవ వా సపత్నీకస్యైవేతి యథాప్రమాణం భవతు । సర్వథా వైష్ణవాధ్వశ్రేయః ప్రదత్వమస్యా ఇహోచ్యమానం నవిరుద్ధమితి ॥ 3

శాంతానంత మహావిభూతి పరమం యద్బ్రహ్మరూపం హరే
ర్మూర్తం బ్రహ్మ తతోపి తత్ప్రియతరం రూపం యదత్యద్భుతం।
యాన్యన్యాని యథాసుఖం విహరతో రూపాణి సర్వాణి తా
న్యాహుస్స్వైరనురూపరూపవిభవైర్గాఢోపగూఢాని తే॥ ౪

ఏవం శ్లోకత్రయోక్తాయాస్సహధర్మచారిణ్యా భగవతస్స్వరూపవిగ్రహావతారేష్వయోగవ్యవచ్ఛేదం వదన్నస్యా అపి తద్వత్ప్రధానప్రాప్యత్వం సూచయతి॥ శాంతేతి ॥ శాంతం అశనాయాద్యూర్మిభిరపక్షయాదివికారైశ్చ నిత్యానన్వితమితి భావః। అనంతం త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితం । మహత్యౌ శుద్ధాశుద్ధవిభూతీ యస్య తన్మహావిభూతి। పరమం సర్వోత్కృష్టం। యచ్ఛబ్దస్సర్వోపనిషత్ప్రసిద్ధిం సూచయతి । బ్రహ్మ నిరతిశయబృహత్త్వబృంహణత్వయుక్తం।రూపం స్వరూపమిత్యర్థః। అత ఏవ వ్యతిరేకవిభక్తిశ్చాత్ర ఘటతే।హరేః ఆశ్రితదోషహారిణస్సర్వేశ్వరస్య, యద్వా సర్వసంహర్తుః।యథోక్తం పురాణే “బ్రహ్మాణమింద్రం రుద్రం చ యమం వరుణమేవ చ। నిగృహ్య హరతే యస్మాత్తస్మాద్ధరి”రితీర్యత ఇతి । ఏతచ్చతుర్విధప్రళయకర్తృత్వోపలక్షణం। ఉక్తస్వరూపానురూపం “మూర్తం బ్రహ్మ మహాభాగే” ఇత్యాదిప్రసిద్ధం సాలంబనయోగవిషయభూతం దివ్యవిగ్రహ మాహ మూర్తమితి।మూర్తం స్పర్శరూపాదియుక్తంపరమపదపర్యంకాది

దేశపరిచ్ఛిన్నం చేత్యర్థః। అత్ర బ్రహ్మశబ్దేన దివ్యవిగ్రహస్యాతిమహత్త్వం స్వసంశ్రితానాం ధీవికాసహేతుత్వం చ వివక్షితం। తతోఽపి 'ఆనందో బ్రహ్మే'త్యామ్నాతాత్స్వరూపాత్ । తత్ప్రియతరం తస్య నిరతిశయానందస్య భగవతస్స్వరూపాదపి సౌందర్యాదిగుణయోగాదతిశయేన ప్రీతివిషయభూతం। తదితి వ్యస్తం వా ప్రసిద్ధ్యతిశయద్యోతనార్థం యత్తదిత్యన్వేతవ్యం। రూపశబ్ద ఇహ దివ్యవిగ్రహపరః। యచ్ఛబ్దేన శ్రుతిషు భగవచ్ఛాస్త్రాదిషు చ నిత్యత్వాదివిశిష్టతయా ప్రసిద్ధిస్సూచ్యతే। అత్యద్భుతం సన్నివేశగుణవిహారప్రభావాదిభిరతివిస్మయావహం। ఏవమాదిమం రూపముక్తం। అథ తద్విజృంభితాని వ్యూహవ్యూహాంతరవిభవవిభవాంతరాదీన్యాహ యాన్యన్యానీతి। యచ్ఛబ్ద ఇహావతారరహస్యప్రకరణాదిప్రసిద్ధిపరః। బహువచనేన "పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః" ఇత్యాద్యుక్తం భూయస్త్వం వివక్షితం। అన్యాని పరరూపాత్తదంశతయా సన్నివేశైర్వర్ణాదిభిశ్చ విలక్షణాని। యథాసుఖం మనుష్యాదిసజాతీయావతారదశాయామప్యస్య స్వాభావికసుఖాదినివృత్తిర్దుఃఖం వా నాస్తీతి భావః। విహరత ఇత్యనేనావతారరూపాణాం స్వేచ్ఛామాత్రహేతుకత్వం క్రీడార్థత్వం చ గమ్యతే। తేన కర్మహేతుకత్వాదిశంకా నిరస్తా। ఏతేషు స్వరూపాదిషు కించిదపి శ్రియానన్వితం నాస్తీతి ద్యోతనాయ సర్వాణి తానీత్యుక్తం। ఆహుః శ్రుతిస్మృత్యాదీని తద్విదో వా స్వయంభువవసిష్ఠపరాశర పారాశర్యాత్రికాశ్యపశౌనక మంకణశతముఖ ధనదాదయస్తత్తత్సంహితాప్రణేతారః। స్వైః తవాసాధారణైః। అనురూపరూపవిభవైః అనురూపాణాం రూపాణాం సంపద్భిః। రూపాణ్యేవ వా విభవాః, ప్రభూతానుకూలైరనురూపరూపైరితి యావత్ । రూపశబ్ద ఇహాపి పూర్వవత్స్వరూపాదిత్రికవిషయః। భగవత్స్వరూపాదీనామేతత్స్వరూపాదీని యథాక్రమమనురూపాణి। అనురూపత్వం చ సంబంధే సతి ప్రకృష్టం సాదృశ్యం। రత్నకాంచనాదిన్యాయేన స్వసంబంధిని శోభాతిశయహేతుత్వం వా శ్రియా నామానురూప్యం। "మద్ధర్మధర్మిణీ నిత్యం, నిత్యైవైషా జగన్మాతా, దేవ

త్వే దేవదేహాయ" ఇత్యాదిభిరభిహితం। భగవచ్ఛాస్త్రీయస్య విస్తరః। గా
ఢోపగూఢాని దృఢసంబద్ధాని వియోగానర్హాణీత్యర్థః। ఏతేన సన్నియో
గశిష్టన్యాయస్సూచితః। అపరాధభీతానాం భగవతస్స్వదాశరణ్యత్వా
ర్థం ప్రాప్తిదశాయాం శర్కరాన్విత దుగ్ధన్యాయేన నిరతిశయభోగ్యత్వా
ర్థం చ సర్వప్రకారేణ శ్రియా గాఢోపగూఢత్వోక్తిః। నిరతిశయభోగ్య
స్యాపి తాదృశభోగ్యాంతరోపశ్లేషేణాపి భోగ్యత్వమవిరుద్ధం। తే భగవద
భిమతస్వరూపరూపాదిసంపద ఇతి భావః। అస్త్వేవం భగవత్స్వరూపరూ
పాదిషు తత్తదనురూపాకారైరస్యాస్సంబంధః, క్వచిత్ "సర్వభూతస్థి
తా ద్విజా, యథా సర్వగతో విష్ణు" రిత్యాదికం వచనమన్యత్ర ప్రశస్తపదా
ర్థమాత్రవాసిత్వవచనం చ కథం ఘటతామితి చేదత్ర బ్రూమః॥ శుభైకవా
సవచసాం సర్వగత్వగిరామపి। అభిమానవిశేషాద్వైర్విషయస్స్యాద్వ్యవ
స్థితః। వ్యాపినీ సర్వగేత్యాద్యా హ్యసూక్ష్మేత్యాదయస్తథా। శ్రీసమా
ఖ్యామిథో వైరం జహ్యుస్తాత్పర్యభేదతః। శక్తికాలవశాదస్యా విభుత్వా
ద్యుపపాదకాః। ప్రపన్నస్పష్టజైనాద్యనిరోధాదగతీకృతాః॥ ఏవం కిల
తే వదంతి, యథా విభుస్వభావస్యేశ్వరస్యాఘటితఘటనా సామర్థ్యాద
ణుత్వం, తథాణుస్వభావాయా అపి తస్యా విభుత్వమితి। తత్ర దృష్టాంతస్తా
వదయుక్తః। ఉపాధ్యవచ్ఛేదమాత్రేణ హ్యణుత్వమీశ్వరేంగీక్రియతే
న తు స్వరూపతః। యది చాఘటితఘటనాశక్త్యాత్ర విరుద్ధద్వయసంభవః,
తదా సర్వాద్వైతభేదాభేదపక్షాభ్యాం కిమపరాద్ధం। అథోచ్యేత అణు
స్వభావత్వేపి వికాసశక్త్యాస్యాః కదాచిద్విభుత్వమవిరుద్ధమితి, తథా స
తి సమానన్యాయతయా సర్వేషామాత్మనాం స్వరూపవికాసస్వీకారే, రో
ధో న స్యాత్ * న చ పర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్య ఇతి జైనప్రతిక్షే
పసూత్రమప్యసార్థకం స్యాత్॥ నను చ "కాంచనాస్యాత్త్వామృతే దేవీ" త్యాది
న్యాయేన భగవద్విగ్రహానివాసిత్వానుసంతగరుడాదివన్నిత్యభగవచ్ఛాని
యమితాధికారవిశేషసిద్ధయా శ్రియస్సతయే భవతు, భగవత్స్వరూపే
తు గాఢసంబంధ ఉచ్యమానస్స్వసాధారణత్వాన్నైతస్యాస్స్తుత్యై స్యా
త్। తత్ర యస్యానురూపతోక్త్యా స్తుతిసిద్ధిరభిప్రేతా, తదాకింతదనురూ

పత్వం । అణుత్వేన వైషమ్యేపి స్వతంత్ర శేషిణం ప్రతి పారతంత్ర్య శేష
త్వాభ్యాం విభూతిత్వే నాతిశయావహత్వమితి చేత్తదపి సర్వచిదచిత్సమా
నం । న చానాదిసర్వజ్ఞత్వాదిసామ్యమిహానురూప్యం తస్యాపి నిత్యసూరి
సాధారణతయా తాన్ప్రతి శేషిత్వేనోక్తాయాస్తస్యాస్తేన స్తుత్యనుపపత్తేః ।
అన్యథా ద్రవ్యత్వ చేతనత్వాదిభిరపి స్తోతవ్యత్వప్రసంగాత్ । అథ "త్వ
యైతద్విష్ణునా చాంబ జగద్వ్యాప్తం చరాచర"మిత్యాదివచనస్వారస్యా
వగతాద్విభుత్వాదనురూపత్వం వివక్ష్యతే । తదప్యయుక్తం, జీవేశ్వరకో
టివికల్పానుపపత్తేః । జీవత్వం హ్యణుత్వవ్యాప్తం క్వచిజ్జీవే తన్నివృత్తా
వతిప్రసంగః । యథా సర్వగతో విష్ణురిత్యాదివ్యాప్తివచనం "సౌమ్యా
సౌమ్యైర్జగద్రూపైస్త్వయైతద్దేవి పూరిత"మిత్యుక్త్వా సంఖ్యాతవిగ్రహసం
బంధాభిప్రాయం స్యాత్ । ఈశ్వరత్వే తు భగవతోన్యత్వే తస్య సమాధిక
దరిద్రత్వశ్రుతివిరోధః । తదనన్యత్వే దంపతిత్వాద్యనుపపత్తిః । ఆనురూ
ప్యవచనం చానర్థకం స్యాత్ । ఇమౌ చాత్యంతసామ్యస్వరూపైక్యపక్షౌ
పూర్వైరపి నిరస్తౌ । అత్ర భేదాభేదకాల్పనికభేదాభేదపక్షౌ చ ప్రామాణి
కైః ప్రతిక్షిప్తావితి ॥ అత్రోచ్యతే, యత్తావదుక్తమితరసాధారణై రా
కారైః స్తుత్యనుపపత్తిరితి । తదసత్, వ్యావర్త్యాంతరవత్త్వే ప్రయోజనవి
శేషవత్త్వే చ సత్యనేకసాధారణైరపి కైశ్చిత్స్తుత్యుపపత్తేః । స్తూయతే
హి సర్వేశ్వరోపి నిత్యముక్తసాధారణైరాకారైస్సర్వజ్ఞత్వాదిభిః । య
త్తు విభుత్వే జీవేశ్వరకోటివికల్పానుపపత్తిరితి । తత్ర కేచిదేవం పరిహరంతి,
జీవత్వేప్యస్యా విభుత్వం న విరుధ్యతే । జీవవిషయాణుత్వశ్రుతిర్హి న సర్వ
జీవవ్యాపినీ । తత్తత్ప్రకరణసన్నిహితేషు బద్ధేష్వేవ తత్ప్రవృత్తేః । 'వా
లాగ్రే'త్యాద్యా తు 'స చానంత్యాయ కల్పత' ఇతి ముక్తవిషయో వాక్యశే
షః ఆత్మనాం నిర్వికారత్వస్థాపనాద్ధర్మభూతజ్ఞానద్వారా వ్యాప్తిమభిసం
ధత్తే । ఏవం 'సర్వమేవావిశంతీ'త్యాదీని వాక్యాంతరాణ్యపి । ఏతచ్చ* ప్ర
దీపవదావేశ ఇత్యాదిసూత్రే ప్రదర్శితం । నిత్యేషు చ సంప్రతిపన్నజీవసా
జాత్యాగతస్యాణుత్వస్య బాధకశ్రుత్యభావాదనుగ్రాహకసద్భావాచ్చ
స్వీకారః । లక్ష్మ్యాస్తు తద్దైవప్రాప్తస్యాణుత్వస్యానన్యథాసిద్ధవ్యాపిత్వ

వచనంబాధకం। నచసర్వగతాదిశబ్దానాంసార్వత్రికావతారసర్వశేషి త్వాదిప్రతిపాదకత్వంకల్ప్యం, యథాశ్రుతస్వీకారేవిరోధాభావాత్। నాపిముక్తవద్ధర్మభూతజ్ఞానద్వారా వ్యాప్తికల్పనంయుక్తం తద్వద్బాధక శ్రుత్యాద్యభావాత్। విభుద్వయాసంభవఇహబాధకఇతిచేన్న, కాలత త్త్వే నిత్యముక్తేశ్వరాణాంధర్మభూతజ్ఞానేచ విభుత్వస్వీకారాత్। జీవ లక్షణమపిపరతంత్రచేతనత్వమాత్రం। అణుచేతనత్వంత్వేతద్వ్యతిరిక్త జీవవిషయం। అథవాజీవలక్షణేఽణుశబ్దః పరిచ్ఛిన్నమాత్రపరస్సన్నము ష్యాంభగవత్పరాధీనాయాంస్వాతంత్ర్యగుణపరిచ్ఛేదేనవర్తతాం। ఏవం చజన్మాద్యధికరణేభాష్యం, అనంతపదందేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితస్వ రూపమాహ 'సగుణత్వాత్స్వరూపస్యస్వరూపేణగుణైశ్చానంత్యం తేన పూర్వపదద్వయవ్యావృత్తకోటిద్వయవిలక్షణాస్సాతిశయస్వరూపస్వగు ణానిత్యావ్యావృత్తాఇతి। అత్రహ్యన్యేషాంనిత్యానాంస్వరూపతోగుణత శ్చసాతిశయత్వేన వ్యావృత్తత్వంలక్ష్మ్యాస్తుస్వరూపతోనిరతిశయత్వేపి పారతంత్ర్యాదియోగాద్గుణతస్సాతిశయతయావ్యావృత్తతాయుజ్యతే, తథాచజగత్కారణత్వలక్షణేపి వ్యాపారతస్సాతిశయత్వాద్వ్యావృత్త త్వం।అతోజీవత్వేప్యస్యాస్స్వరూపవిభుత్వేనపతిస్వరూపానురూప్యమితి। అపరేత్వస్యాశ్చేతనత్వాదచిదన్యత్వం విభుత్వాజ్జీవాన్యత్వం పారతం త్ర్యాదీశ్వరాన్యత్వంచ। నహిసదసద్విలక్షణాదిష్వివాత్రవిరోధః, జీ వేశ్వరరూపేణ ద్విధాత్మవిభాగవచనేషు త్వస్యా అనుక్తిరవివక్షామా త్రాత్। వస్తుతస్తుపతిపుత్రవ్యావృత్తపత్నీన్యాయేనలక్ష్మ్యాఃకోట్యంతర త్వం తత్రలక్ష్మ్యాఅపిసత్తాభగవదధీనా భగవతస్తువైభవంరత్నప్రభా పుష్పపరిమళన్యాయేనలక్ష్మ్యాయత్తం, అతోత్రాపిపతిస్వరూపానురూ ప్యంపత్నీస్వరూపస్యసుగమమితి। అన్యేతుస్వరూపస్థితిరేవమస్తు, తథాపి సేయమీశ్వరకోటిః విభూతిద్వయశేషిత్వాదిమాత్రేణతల్లక్షణసిద్ధేః।త త్రసర్వశేషిత్వాదికంభగవతః, అస్యాస్తుతదితరసర్వశేషిత్వాదికమితి విభాగః। అనురూపత్వంతుపూర్వవదేవ। జగత్కారణత్వాదిబ్రహ్మలక్ష ణంతుపతిమాత్రగోచరం। అతఏవతస్యాస్సర్వేశ్వరత్వంనసమాధికదరిద్ర

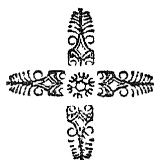
త్వం చేతి। తదిదం పక్షత్రయమన్యోన్యమనఃపి ప్రకృష్టం, జీవాదిసమాఖ్యా నివేశే తు మిథో వివాదః ॥ ప్రాగుక్తేన సహైతేషు పక్షేష్వత్ర చతుర్ష్వపి। స్వతంత్రపతినిత్యేచ్ఛాసిద్ధం సర్వమిదం శ్రియః। అపి చైవం నతస్యేశే కశ్చ నేత్యాదిదర్శనాత్। అతశ్చతుర్భిరప్యేతైః పత్యావైశ్వర్యవిశ్రమః॥ అత ఏవ నరసంబంధినో నారా ఇతి నరశబ్దార్థత్వేప్యస్యాః పతివత్తదిచ్ఛాయత్తం ప్రధానపారిష్యత్వాదికమవిరుద్ధం। ఆకాశసామ్యేపి క్వచిద్వ్యాపారోభి ద్యతే। సర్వకర్తృస్వల్లభాప్రీత్యుద్దేశేన తల్లీలాప్రవృత్తేస్తస్యా అపి తద స్వామిత్వోక్తిరవిరుద్ధా। సహారబ్ధేపి కార్యే లౌకికపతిన్యాయేన పతిప్రాధాన్య వ్యపదేశః। పతికర్తృకత్వమాత్రవ్యపదేశశ్చోపపన్నః। పతిబుద్ధ్యధీనస్యాపి పత్న్యనుభావస్యోభయేచ్ఛాసిద్ధత్వవ్యపదేశస్తస్యా అపి తథైవేష్టత్వావిశేషాదుపపద్యత ఇతి గమనికేతి। అత్ర సర్వభూతేశ్వరత్వాదివచన సామ్యాదస్యా గుణభావ ఉభయేచ్ఛాత్రయముక్త ఇతి కేచిదాహుః॥ అన్యోన్యేచ్ఛాః పూతాదినివృత్తౌ తత్పరత్వతః। ఏకకంఠ్యమశేషాణామాగమానాం భవత్వితి। పంచస్వేతేషు పక్షేషు కశ్చిదేకః ప్రమాణవాన్। సలక్ష్మీకస్య సామ్రాజ్యం సర్వథాసు ప్రతిష్ఠితం। ఇహైవం క్వచిదం శేషసంశయోపి విపశ్చితాం। ఉపయుక్తాంశవైశద్యాదుపాయఫలసంభవః। అత్ర స్వామిత్వసౌలభ్యఫలదత్వఫలత్వతః। ఆనురూప్యేణ సంబంధశ్శ్రీపతౌ దర్శితశ్శ్రియః॥ అపి చాత్ర ద్వయార్థమనుసంధిత్సతా శ్రీశబ్దనిరుక్తయశ్చ తత్ర తత్ర సూచితాః। మత్వర్థస్తు నిత్యయోగస్స్వరూపరూపాదిసర్వవిషయతయా చతుశ్శ్లోక్యాం వ్యంజితః। నారాయణశబ్దార్థోపి కాంతస్తే పురుషోత్తమః శాంతానంతమహావిభూతీత్యాదిభిస్సంగ్రహేణోక్తః। చరణశబ్దోపలక్షితవిగ్రహయోగోపి మూర్తం బ్రహ్మేత్యాదినా ప్రదర్శితః॥ ఏవం సంక్షిప్తసిద్ధాంశవిశదీకారపూర్వకం। సాధ్యం ప్రాప్యముపాయం చ స్తోత్రే సందర్శయిష్యతి॥ ... ...*

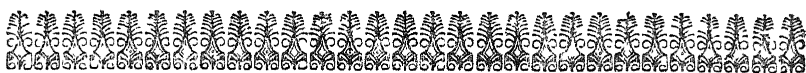
కవికథకసింహ ఇత్థం త్రయ్యంతాచార్య ఇత్యభిఖ్యాతః । వ్యవృణుత యామునవిహితాం రమాస్తుతిం వెంకటేశకవిః॥ ... ...*

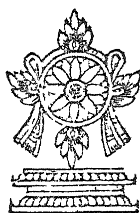
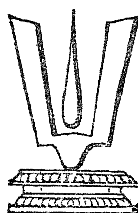
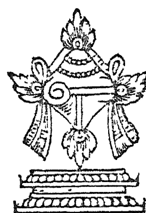
ఇతి కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్య
కృతిషు రహస్యరక్షాయాం
చతుశ్శ్లోక్యధికారస్తృతీయః.

శ్రీ చతుశ్శ్లోకీభాష్యం.
సంపూర్ణమ్.
శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయ నమః.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీస్తోత్రభాష్యప్రారంభః

శ్రీమాన్వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ। వేదాంతాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదా హృది ॥

శ్రీమద్యామునమునినా నాథసహాయేన నాథవానస్మి। యద్వచనచంద్రజనితా స్తోత్రసుధా భవతి సుమనసాం భోగ్యా ॥ ప్రాప్యప్రాపకభూతే భగవతి యామునమునేరయం ప్రసృతః। దురితాని హరతి జగతాం ధ్యానానుసంధానసింధుపరివాహః ॥ విమలమమృతోల్బణరసం విగాహ్యాని వ్విశతి వేంకటేశకవిః। యమపతిచరణార్హమిదం యమునాతీర్థమివ యామునం స్తోత్రం ॥ యద్యప్యత్ర న సందృష్టం పరార్థప్రతిపాదనం। తథాపి తాదృగ్రూపవత్వం పరసంకల్పతస్స్థితం ॥ స్తోత్రరత్నమిదం న్యస్తమాచార్యస్తుతిసంపుటే। నిధానమివ నిస్సీమం నిర్విశంతి విపశ్చితః ॥ మంగళాచరణత్వేన ఖ్యాతా గురునమస్కృతిః। స్మృత్యాచారానుసారేణ స్తోత్రారంభే విధీయతే ॥ నమస్కారోఽత్ర విజ్ఞేయః ప్రణిపాతపురస్సరః। ఆచార్యాదన్యతోజ్ఞేయాయా కేవలనమస్క్రియా ॥ ప్రమాణమిహ విజ్ఞేయం మైత్రేయాచరణం సతాం। మైత్రేయః పరిపప్రచ్ఛ ప్రణిపత్యాభివాద్య చేతి ॥ ప్రణిపాతశ్చ సాష్టాంగప్రణామః। ప్రణామలక్షణం చ భాష్యకారైరేవ నిత్యానుష్ఠానలక్షణసంగ్రహే ప్రదర్శితం "మనోబుద్ధ్యభిమానేన సహ న్యస్య ధరాతలే। కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిరస్తత్రైవ పంచమ"మితి। నిత్యానుష్ఠానాధికారిణః పరమైకాంతినో భగవత్కైంకర్యైకరతిత్వాత్ప్రపన్నాధికారిణప

వ - ఉపాసకానాముపాయభక్త్యావప్యేతదనుష్ఠానముపయుజ్యత ఇతి విభా
గః। తతోఽదమాగతం స్వస్య సదాచార్యేక్షణాదికం। యత్సంబంధాదముం
నాథమునిం ప్రణమతి త్రిభిః, ఉక్తం చ "ఆచార్యప్రాచార్యసన్నిపాతే
ప్రాచార్యాయోపసంగృహ్యైవ సంజిఘృక్షేదాచార్యం, ప్రతిషేధే
దితరో లుప్యతే పూజా చాస్య సకాశే" ఇతి ప్రాచార్యవందనప్రాధాన్యం। అ
త్ర పునః ప్రాచార్యవందనప్రసంగసన్నిధౌ స్వాచార్యైర్నిషేధాదేవ స్వా
చార్యవందనశ్లోకనిర్మాణాభావ ఇతి సుసంగతమేతత్॥ భగవద్భక్తితస్సహ
హాలోకానుగ్రహ ఇత్యమీ। ప్రాధాన్యేన ప్రకాశ్యంతే తత్స్వభావా
త్త్రిషు క్రమాత్॥ వైరాగ్యపరభక్త్యాదేస్తత్త్వజ్ఞానప్రసాధకం। ఇ
తి జ్ఞాపయితుం తస్య త్రిషు పద్యేషు సంగ్రహః॥ తత్రాపి పర్వభేదేన జ్ఞా
నభక్త్యోః పరస్పరం। హేతుకార్యత్వయోర్జ్ఞప్త్యై ద్విధాత్ర స్థాపితః
క్రమః॥ గురోర్జ్ఞానాదిసంపత్తిస్తస్యాస్సర్వాతిశాయితా। లోకోప
కారితా పృక్తైత్యతో న పునరుక్తతా॥ కరణత్రయసంబంధప్రతిబంధప్ర
శాంతయే। త్రివారం మంగళాచార ఇతి కేచిత్ప్రచక్షతే॥ అన్యే మంగళ
భూయస్త్వసిద్ధ్యై మంగళకర్మణాం। క్రియాసమభిహారోఽయమితి సాఫ
ల్యమభ్యధుః॥ ఇత్థమేవ విభావ్యం తదుభయం భవ్యవృద్ధయే। పరాశరనమ
స్కారో వకుళాభరణానతిః॥ సర్వాణ్యేతాని భాగవతవందనాని భగవద్వం
దనాంతరీయకతయానుష్ఠీయంతే। స్తోత్రస్యాస్యాపి ప్రబంధనిర్మాణస్య భగ
వదభివందనరూపత్వాదితి॥ భగవద్వందనం స్వాద్యం గురువందనపూర్వ
కం। క్షీరం శర్కరయాయుక్తం స్వదతే హి విశేషతః॥ ఇహ తావత్ 'ఆచార్య
దేవో భవ' ఇతి తైత్తిరీయాః। 'ఆచార్యవాన్పురుషో వేద' ఇతి ఛందోగాః। 'య
స్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ। తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకా
శంతే మహాత్మనః' ఇతి కఠాః। రహస్యామ్నాయే తు 'యథా భగవత్యేవం వక్త
రి భక్తిః' ఇతి అమానిత్వాదీంత్సమ్యగ్జ్ఞానహేతూన్ ప్రక్రమ్య గీయతే చ।
"ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్యమాత్మవినిగ్రహః" ఇతి। ఆచార్యప్రసాద
స్య చ సర్వసిద్ధిహేతుత్వం బోధాయనీయే పురాణసారసముచ్చయే ప్రో
క్తం "దేవతాయా గురోశ్చాపి మంత్రస్యాపి ప్రకీర్తనాత్। ఐహికాము

ష్మికీసిద్ధిర్ద్విజస్యాస్త్రేనసంశయః" ఇతి। సిద్ధిరిహజ్ఞానాదిసమస్తాపేక్షితలాభః । ఉక్తంహిజయాఖ్యసంహితాయాం "యస్మాద్దేవోజగన్నాథః కృత్వామర్త్యమయీంతనుం । మగ్నానుద్ధరతేలోకాన్కారుణ్యాచ్ఛాస్త్రపాణినా । తస్మాద్భక్తిర్గురౌకార్యాసంసారభయభీరుణా" ఇతి । ఏవం "దేవమివాచార్యముపాసీత నమఆచార్యేభ్యోనమఆచార్యేభ్య" ఇతి "ఆచార్యః ప్లావితాతస్యజ్ఞానం ప్లవఇహోచ్యతే । మంత్రేతద్దేవతాయాంచ తథామంత్రప్రదేగురౌ । త్రిషుభక్తిస్సదాకార్యాసాహిప్రథమసాధనం। మంత్రనాథంగురుంమంత్రంసమత్వేనాభిపూజయేత్ । చక్షుర్గమ్యం గురుంత్యక్త్వాశాస్త్రగమ్యంతుయస్స్మరేత్ । కరస్థముదకంత్యక్త్వాఘనస్థమభివాంఛతి।సులభంతుగురుంత్యక్త్వాదుర్లభంయఉపాసతే। బద్ధంత్యక్త్వాధనం మూఢోగుప్తమన్వేషతేక్షితౌ" ఇత్యాది వచనశతమిహ ద్రష్టవ్యం। "సచాచార్యవంశోజ్ఞేయోభవత్యాచార్యాణామసావసావిత్యాభగవత్త" ఇత్యామ్నానాత్ ప్రాచార్యభజనమపికర్తవ్యం । తత్రాప్యాచార్యస్యాప్యధికంప్రీణనం। అతోఽత్రసుదూరమపిగురుంనాథమునింప్రణమతి॥...*

{ నమోచింత్యాద్భుతాక్లిష్టజ్ఞానవైరాగ్యరాశయే।
నాథాయమునయేఽగాధభగవద్భక్తిసింధవే   ౧॥ }

నమోచింత్యేతి ॥ యద్యప్యత్రగురుపఙ్క్తిః స్వయమభివంద్యతే తథాపి పరప్రతిబోధనార్థంప్రబంధముఖేనోపకర్తౄణామేవాత్రగ్రంథేనివేశః । అత్రనమశ్శబ్దఃప్రహ్వీభావపరః ఆత్మనివేదనపరోవా । స తు ప్రణిపతనపూర్వకఇత్యుక్తం "దండవత్ప్రణమేద్భూమౌనిర్లజ్జోగురుసన్నిధౌ । శరీరమర్థంప్రాణంచసద్గురుభ్యోనివేదయే" దితివిధానాత్। నమసశ్చ ఆత్మనివేదనపరత్వమీశ్వరసంహితాయాం మంత్రరాజపదస్తోత్రేప్యుక్తం "నమస్కారాత్మకంయస్మైవిధాయాత్మనివేదనం । ముక్తదుఃఖోఖిలాన్కామానశ్నుతేతంనమామ్యహ"మితి । గుణైర్దాస్యముపాగతఇతిచాభిప్రాయేణాత్ర గురోర్జ్ఞానాదిగుణగణోక్తిః । జ్ఞానమిహ "సావిద్యాయావిముక్తయే, సంజ్ఞాయతేయేనతదస్తదోష" మిత్యాదిషూక్తమపవర్గోపయుక్తంపరస్వరూపరూపాదిజ్ఞానం । ఈదృశజ్ఞానవానేవగురురాశ్రయణీయః॥భిన్ననావాశ్రితస్తబ్ధో యథాపారంనగ

చ్ఛతి । జ్ఞానహీనంగురుంప్రాప్యకుతోమోక్షమవాప్నుయా"దితివ్యతిరే కనిందనాత్ । వైరాగ్యమల్పాస్థిరత్వాదిదోషవిధురమపి తేషుస్వర్గస్వారాజ్యాదిషుస్వాత్మానుభవమాత్రేచనిస్పృహత్వం । అచింత్యత్వాదిత్రికం చద్వంద్వాత్పూర్వత్వాత్ప్రత్యేకమన్వేతి। అస్మదాదిభిఃస్వరూపతఃకారణతోఽపిశేషతో విషయతశ్చ పరిచ్ఛేత్తుమశక్యత్వమిహాచింత్యత్వం కుతర్కైరపహ్నోతుమశక్యత్వంవా।అద్భుతత్వమవగతాంశస్యాపిలోకోత్తరతయాఽఽశ్చర్యయుక్తత్వం। అక్లిష్టత్వం "స్వయమాగతవిజ్ఞానానివృత్తింధర్మసమాస్థితా" ఇతివత్ ప్రాచీనసుకృతవిశేషజనితేనపరావరగురుప్రసాదేనాయత్నలబ్ధత్వంవిరుద్ధధర్మసంమర్దరహితత్వంవా । జ్ఞానాదేరక్షయత్వవ్యంజనార్థమిహతదాశ్రయేరాశిశబ్దః। అచింత్యత్వాదివిశిష్టజ్ఞానవైరాగ్యరాశయేఇత్యతిబహువ్రీహిర్వా । తదాతుజ్ఞానవైరాగ్యయోః ప్రత్యేకంవిషయానంత్యేనభేదమనుసంధాయరాశిత్వక్లృప్తిః । నాథశబ్దేన 'నామోక్త్వార్థోక్తిరపిపూర్ణోక్తికార్యకరీ'తిన్యాయేనశ్రీరంగనాథ ఇతినామధేయం స్వాపేక్షితసిద్ధ్యైయాచనీయత్వంస్వామిత్వంచవివక్షితం। స్వాభావికంభగవదనన్యార్హశేషత్వంతదిష్టవినియోగసిద్ధస్యాచార్యశేషత్వస్యనవిరుద్ధం । పాపకృతమేవాన్యశేషత్వంపరిహార్యం । నాథాయ నాథమునయఇత్యత్రవక్ష్యమాణేష్వేవంవివక్షాగ్రాహ్యా।మునయే భక్తిప్రేరితతయాప్రకృష్టమననశీలాయ । ఉభయలింగత్వవాచినాభగవచ్ఛబ్దేనసర్వశేషిణఃపరభక్తియోగ్యత్వంవ్యజ్యతే। మహనీయవిషయేప్రీతిర్భక్తిః। ఏతద్భక్తిస్సనకాదిభిరప్యనుష్ఠితా। అశక్యతలస్పర్శత్వమగాధత్వంక్షోభణాద్యైరక్షోభ్యత్వంచ । భక్తేరపారత్వాశోష్యత్వాదిఖ్యాపనాయతదాశ్రయేసింధుత్వోక్తిః।భక్తింవాసింధుత్వేనరూపయిత్వాబహువ్రీహిః।అత్రముముక్షూణాం చిత్తపరిష్కారభూతేషుబహుషుగుణేషుప్రాధాన్యతస్త్రయఉపాత్తాః।తత్రాపిప్రధానతమత్వవ్యక్త్యైభక్తేఃపృథగుక్తిః॥ ౧

తస్మైనమోమధుజిదంఘ్రిసరోజతత్త్వజ్ఞానానురాగమ
హిమాతిశయాంతసీమ్నే। నాథాయనాథమునయేఽత్రపర
త్రచాపినిత్యంయదీయచరణౌశరణంమదీయం॥ ౨

ఏవం భగవత్పరత్వానుభవజనితభక్తిపరిపూర్ణం ప్రణమ్య తమేవా
వతారహేతుభూత సౌలభ్యగుణవిశేషానుభవజనిత స్నేహపూర్ణం "నమ
స్తస్మై నమస్తస్మై, నమోనమస్తేస్తు సహస్రకృత్వః" ఇతివదాదరాతిశయా
త్పునర్నమస్యతి॥ తస్మైనమ ఇతి ॥ తస్మై స్వయోగమహిమప్రత్యక్షితత
త్త్వత్రయ ఇతి సుప్రసిద్ధాయ । మధుజిచ్ఛబ్దః ప్రాదుర్భావవిశేషకృత
దుష్కృద్వినాశనం హిరణ్యగర్భాదిసాధుపరిత్రాణం తద్వదస్మదాదిష్వపి
రజస్తమః ప్రభృతి సర్వదోషనిరాసార్హత్వం వేదాపహరణవృత్తాంతేన ధ
ర్మసంస్థాపనం చ సూచయతి । అంఘ్రిశబ్దేన శుభాశ్రయ విగ్రహద్వారా
నురాగాతిశయహేతుత్వం తత్రాపి శేషభూతస్యోద్దేశ్యతమాంశశ్చ ప్ర
దర్శ్యతే। సరోజత్వరూపణేన మంగళత్వం భోగ్యత్వం చ వ్యంజితం। భగవ
దంఘ్రిబలేన మధుర్జితః అయంతు తద్భోగ్యతాతిశయేన జిత ఇతి భావః । త
ద్విషయం తత్త్వజ్ఞానం తత్పదద్వయమేవ ముముక్షూణాం సిద్ధోపాయః
ప్రాప్యం చేతి యాథార్థ్యబుద్ధిః । 'అజాయమానో బహుధా విజాయతే త
స్య ధీరాః పరిజానంతి యోనిం "అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా, జన్మకర్మ చ మేది
వ్య" మిత్యాదిషూక్తమవతారరహస్యజ్ఞానం వా। అనురాగ ఇహావతారప్ర
కాశితగుణవిశేషకృతః సుహృన్మిత్రాదిష్వివ స్నేహః సేవకస్య స్నేహో
భక్తిశ్చ "స్నేహో మే పరమో రాజంస్త్వయి నిత్యం ప్రతిష్ఠితః। భక్తిశ్చ ని
యతా వీర భావో నాన్యత్ర గచ్ఛతీ" త్యత్ర సంబుద్ధిద్వయసూచిత సేవ్యగుణ
భేదనిబంధనతయా విభజ్యేతే । జ్ఞానానురాగయోర్మహిమా మహ
త్త్వం తస్యాతిశయః ప్రకర్షః తస్యాంతసీమ్నే పరమావధిభూతాయ అన్యో
యోగినః ఏతదపేక్షయార్వాచీనాః। తేషాం జ్ఞానాదికం హి సముద్రే గో
ష్పదమస్తీతివదేతస్య జ్ఞానాదావంతర్గతం భవతీతి భావః। భగవదనురాగా
తిశయోక్త్యా తదితరవిషయవైరాగ్యాతిశయోఽర్థసిద్ధః । అత్ర ముక్తేః
పూర్వావస్థాయాం జ్ఞానభక్త్యాద్యుత్పాదనముఖేన శరణత్వం । పరత్ర తు
ముక్తిదశాయాం సూరివచ్ఛేషిత్వేన విశిష్టప్రాప్యాంతర్భావాత్ తత్రా
పి ప్రాచీనమహోపకారసాక్షాత్కారేణ విశేషప్రతిపత్తిఃవిషయతయై
వేత్యాశయః।అపిచేతివత్ చాపీత్యవ్యయమనతిరిక్తార్థం। యద్వా పరత్రశ

రణత్వాసంభవప్రతిక్షేపార్థో యమపిశబ్దః। నిత్యం యావదాత్మభావి। యదీయచరణౌ। యస్యచరణావిత్యర్థః। శరణమితి యథాసంభవముపాయత్వప్రాప్యత్వరక్షితృత్వాదీనాం తంత్రేణోపాదానం। అత్రపరత్ర చేత్యుభాభ్యామన్వయాత్। ఉక్తంచ గురోరపి ప్రాప్యప్రాపకభావేన సంశ్రయణీయత్వం సాత్వతతంత్రే "గురురేవ పరంబ్రహ్మ గురురేవ పరాగతిః। గురురేవ పరావిద్యా గురురేవ పరాయణం। గురురేవ పరః కామో గురురేవ పరం ధనం। యస్మాత్సదుపదేష్టాసౌ తస్మాద్గురుతరో గురు"రితి। అన్యత్ర చ గురుం ప్రస్తుత్య "అర్చనీయశ్చ వంద్యశ్చ కీర్తనీయశ్చ సర్వదా। ధ్యాయేజ్జపేన్నమేద్భక్త్యా భజేదభ్యర్చయేన్ముదా। ఉపాయోపేయభావేన తమేవ శరణం వ్రజే"దితి॥ ౨॥

భూయోనమోపరిమితాచ్యుతభక్తితత్త్వజ్ఞానామృతాబ్ధిపరి
వాహశుభైర్వచోభిః। లోకేవతీర్ణ పరమార్థ సమగ్ర భక్తి
యోగాయ నాథమునయే యమినాంవరాయ॥ ౩॥

పునరపి తమేవ స్వనిష్ఠాప్రధానలక్షణపరమౌదార్యవిశిష్టం భావయన్ పునశ్చ భూయోపి నమోనమస్త ఇతిన్యాయేన ప్రణమతి॥ భూయ ఇతి॥ స్తవప్రియస్య భగవతః స్వవిషయస్తుతౌ యోజయితుమిచ్ఛతః స్తోత్రం తావదాస్తాం తతోప్యసాధారణేనోపకారకతయా నాథమునిరేవ మేనంతవ్య ఇతి భావః। ఆశ్రితసంరక్షణవ్రతాన్నచ్యుత ఇత్యచ్యుతః తదభిప్రాయేణ హి స్వయముక్తం భగవతా "సత్త్వాన్నచ్యుతపూర్వోహం సత్త్వం వై విద్ధి మత్కృత"మితి సత్త్వమిహ వ్యవసాయః। ద్రవ్యాసువ్యవసాయేషు సత్త్వమస్త్రీ తు జంతుష్వితి నానార్థపాఠాత్। 'నకర్మణా వర్ధతే నో కనీయాన్ స న సాధునా కర్మణా భూయాన్నో ఏవాసాధునా కనీయా'నిత్యాదిష్వుక్తం। జ్ఞానబలైశ్వర్యాదేరప్రచ్యుతత్వం వా వివక్షితం। యస్మాత్ప్రాప్తా న చ్యవంతే సోచ్యుత ఇత్యపి నిరుచ్యతే। అత్ర చ్యుతో యస్మాన్నాస్తి సోచ్యుత ఇతి బహువ్రీహిః। భక్తిశ్చ తత్త్వజ్ఞానం చేతి ద్వంద్వః। తత్త్వజ్ఞానమనారోపితాకారేణ బుద్ధిః। భక్త్యాదియోగాదస్య వచసాం విస్రంభణీయత్వం సూచితం। అపరిమితత్వమిహ భక్తిజ్ఞానయోర్విశేషణం తయోర

మృతాబ్ధిత్వరూపణం సంజీవనత్వస్వయంప్రయోజనత్వాక్షయత్వాది
వ్యంజనార్థం । పరివాహాస్తటాకాదిరక్షణార్థమధికజలాపగమనప్రవా
హాస్తద్వచ్ఛభైః। ప్రసన్నమధురశీతలత్వాదిస్వభావైరిత్యర్థః । అత్రా
నుక్త్వా స్థాతుమశక్యత్వం ప్రేరకాంతరప్రయోజనాంతరనైరపేక్ష్యంచ
దృష్టాంతేనవ్యజ్యతే। వచోభిః పరతత్త్వపరమహితపరమపురుషార్థవిషయై
రాన్వయతత్త్వాదిప్రబంధనివేశితైరన్యైశ్చ వాక్యైః “సంస్మరామ్యస్య
వాక్యాని, సంసారక్రమ సంపన్నా”మిత్యాది ప్రకారోఽత్రానుసంధే
యః। లోకే సాత్త్వికేజనే యద్వాభగవద్విముఖాధిక్షిప్తే భువనే, అత్యద్భు
తం హ్యేతదితిభావః । యథాపరమపదనిలయో భగవానత్రావతరతి త
థా నాథమునౌ స్థితో భక్తియోగస్తదాశ్రితేషు మత్పర్యంతేష్విత్యభిప్రా
యేణావతీర్ణేత్యుక్తిః । పూర్వంమరారోహసీమావస్థితత్వంచసూచితం।
పరమార్థశబ్దః స్వయం ప్రయోజనత్వమకైతవత్వంవా వక్తి । ఫలంప్ర
త్యవ్యవహితసాధనత్వజ్ఞాపనాయ సమగ్రత్వోక్తిః । భక్తిశ్చాసౌయోగ
శ్చేతిభక్తియోగః ప్రీతిరూపాపన్నధ్యానముపాయోవా । యోగస్సన్న
హనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిష్వితినైఘంటుకాః। భక్తిశబ్దఇహావచః
పరివాహమూలతయాసహజాస్తంతత్త్వజ్ఞానముపలక్షయతి।భక్తియో
గస్యాపితత్త్వజ్ఞానాత్మకత్వసూచనార్థంవాపృథగనుక్తిః। నాథమునిశబ్ద
స్యప్రతిశ్లోకంనిబంధనాత్ “గురుపాదాంబుజంధ్యాయేద్గురునామజపేత్స
దా। గురోర్వార్తాంకథాంచైవ గురోరన్యంనభావయే”దిత్యాదికమనుసం
ధేయం। యమినాం భగవదేకనియతకరణత్రయవృత్తీనాం। వరాయ వర
ణీయాయశ్రేష్ఠాయవా । ఏతత్తుభగవద్విషయయోగారూఢతయా ప్రా
ప్తం। యద్గీయతే “యోగినామపిసర్వేషాంమద్గతేనాంతరాత్మనా। శ్రద్ధా
వాన్భజతేయోమాంసమేయుక్తతమోమతః” ఇతి॥ ౩

తత్త్వేన యశ్చిదచిదీశ్వరతత్స్వభావభోగాపవర్గతదు
పాయగతీరుదారః। సందర్శయన్నిరమిమీతపురాణరత్నం
తస్మైనమోమునివరాయపరాశరాయ॥ ౪॥

తుష్టూషన్నపిలక్ష్మీశమాచార్యగుణయంత్రితః । క్రమాత్స్వస్యస్తు

తయోక్తం ప్రభుణాన్యత్ర కృష్యతే ॥ అత్ర హి ప్రబంధనిర్మాణద్వారా పరంపరయోపకారకాన్నః శ్చికీర్షుస్తేష్వపి ధర్మశాస్త్రకృతాం ప్రాచుర్యేణ ధర్మభాగోపబృంహణ ప్రధానత్వాద్భారతాదికృతాం మనుష్యత్వకంచుకితమహాపురుషానుగుణకావ్యత్వకవచితాతిగహనగభీరవితతగ్రంథనిర్మాతృతయా తత్త్వత్రయాదివివేకస్య తత్ప్రబంధేషు కృచ్ఛ్రసాధ్యత్వాచ్చ అనన్యపరావ్యామిశ్రవ్యక్తతాత్పర్యసంక్షిప్తసాత్త్వికోపబృంహణప్రధానతమపురాణనిర్మాణే నాత్యంతోపకారకం పరాశరం ప్రణమతి॥ తత్త్వేనేతి ॥ తత్త్వమిహానారోపితంరూపం।యథావస్థితాకారేణేత్యర్థః॥ యచ్ఛబ్దేన ప్రజాపతినప్తా వసిష్ఠపౌత్రః 'స హోవాచ వ్యాసః పారాశర్య' ఇతి వ్యాసస్యోక్తత్వాయ తత్పితృత్వేన శ్రుత్యుపాత్తః పులస్త్యవసిష్ఠవరప్రదానలబ్ధపరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవత్తయా ప్రసిద్ధ ఇతి వ్యజ్యతే। అత్ర చిదచిచ్ఛబ్దౌ గోబలీవర్దన్యాయాచ్చేతనాచేతనవిశేషపరౌ । చేతనవిశేషాః బద్ధముక్తాదయః । అచేతనవిశేషాః త్రిగుణకాలాదయః । ఈశ్వర ఇహ స్వేతరసర్వనియంతా స్వయమన్యైస్స్వసంకల్పమంతరేణానియామ్యః పురుషోత్తమః । అత్ర స్వస్వరూపావగతిపూర్వకత్యాజ్యోపాదేయవిభాగార్థం ప్రకృత్యాత్మభ్రమస్వతంత్రాత్మభ్రమనివృత్త్యర్థం చ తత్రయ్యంతోక్తభోక్తృభోగ్యనియంతృక్రమో నిబద్ధః । తత్స్వభావాః తేషాం త్రయాణాం సాధర్మ్యవైధర్మ్యరూపా ధర్మాః । తత్ర కారణత్వాదయస్సాధర్మ్యరూపాః । పరతంత్రత్వభోక్తృత్వపరాక్త్వసర్వశరీరత్వాదయో వైధర్మ్యరూపాః॥ భోగ ఇహ స్వర్గస్వారాజ్యాదిసుఖానుభవః స్వాత్మానందానుభవశ్చ । తస్మిన్ముక్తిశబ్దం కేచిదుపచరంతి । న హి నిత్యం కించిత్స్వాత్మానందమాత్రానుభవరూపం కైవల్యమస్తి "చతుర్విధా మమ జనా భక్తా ఏవ హి తే శ్రుతాః। తేషామేకాంతినశ్శ్రేష్ఠాస్తే చైవానన్యదేవతాః। అహమేవ గతిస్తేషాం నిరాశీః కర్మకారిణాం । యే తు శిష్టాస్త్రయో భక్తాః ఫలకామా హి తే మతాః।సర్వే చ్యవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభా" గితి విశేషణాత్ ।కించ॥సర్వకర్మవినిర్మోక్షే ముక్తిభేదః కథం భవేత్ ।కస్మైకదేశయోగే తు న ముక్తిర్ముక్తిభేదవత్ । న చ కైవల్యవాఙ్మాత్రాన్ముక్తి

రేషేతియుజ్యతే। స్వమాత్రభుక్తితాత్పర్యాత్తత్రతస్యప్రయోగతః॥ ఆత్మమాత్రానుభవసక్తస్యతదుపాయానుష్ఠాయినఃకాగతిరితిచేత్ బ్రహ్మవిద్యానుప్రవేశానామపవర్గవిశ్రాంతా తదభావేచతత్తదనుగుణేతిభాష్యాదిష్వనుద్రష్టవ్యం। ఐశ్వర్యాద్యర్థినాంతత్తత్ప్రదర్శనమప్యౌదార్యకృత్యమేవ। అపవర్గః సర్వకర్మాత్యంతోచ్ఛేదేననిశ్శేషావిద్యానివృత్తిలక్షణపరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవః। సచాకర్మాధీనస్వామ్యభిమతస్వచ్ఛందశేషవృత్తిపర్యంతః। ఈదృశానుభవే "యథానక్రియతేజ్యోత్స్నామలప్రక్షాళనాన్మణేః। దోషప్రహాణాన్నజ్ఞానమాత్మనఃక్రియతేతథా। యథోదపానకరణాత్క్రియతేనజలాంబరం। సదేవనీయతేవ్యక్తిమసతస్సంభవఃకుతః। తథాహేయగుణధ్వంసాదవబోధాదయోగుణాః। ప్రకాశ్యంతేనజన్యంతేనిత్యాఏవాత్మనోహిత" ఇత్యాదికమనుసంధేయం। తదుపాయాః తత్తదధికారిసాధ్యాః "ప్రవృత్తిలక్షణంధర్మంప్రజాపతిరథాబ్రవీత్। నివృత్తిలక్షణంధర్మమృషిర్నారాయణోబ్రవీ"దితివిభజ్యోక్తాః। సిద్ధరూపాశ్చదేవతాదయస్సర్వసాధారణాః। ప్రధానతమస్సిద్ధోపాయస్తు యథార్హంతథావిధధర్మద్వయవశీకరణీయతయానిత్యసిద్ధఃపురుషోత్తమఏవ। గతావపితచ్ఛబ్దోన్వేతి। తత్సంబంధినీగతిరర్చిరాదికాధూమాదికాచ। యద్వాసాత్త్వికరాజసతామసభేదభిన్నా। తథాచగీయతే "ఊర్ధ్వంగచ్ఛంతిసత్త్వస్థా" ఇత్యాది। గతిపర్యంతానామష్టానామిహద్వంద్వఉచితః। గతయస్సప్తానాంప్రకారాఇతికేచిత్। ఉక్తైరేవానుక్తంవిరోధ్యాదికమప్యర్థాత్ప్రపలక్ష్యతే। ఉదారః మైత్రేయాదీనామస్మదాదీనాంచప్రత్యుపకారాదికమనపేక్ష్యతత్త్వజ్ఞానమహానిధిప్రదాతా। యేనచైవమాశాస్యతేపురాణాంతే "ప్రదిశతుభగవానశేషపుంసాంహరిరపజన్మజరాదికాంసమృద్ధి"మితి। అత్ర "అజ్ఞానాయతుయోజ్ఞానందద్యాద్ధర్మోపదేశనం। కృత్స్నాంవాపృథివీందద్యాత్తేనతుల్యంనతత్ఫలం। బ్రహ్మవిద్యాప్రదానస్యదేవైరపినశక్యతే। ప్రతిప్రదానమథవాదద్యాచ్ఛక్తితఆదరాత్। విద్యాదానంతతోధిక"మిత్యాదికమనుసంధేయం। సందర్శయన్ సమ్యగ్దర్శయన్। కంఠోక్త్యార్థసిద్ధ్యాచవిశదంప్రకాశయితుమిత్యర్థః। లక్షణహేతోః క్రియాయాఇతిశ

తృప్రత్యయః। "చిరనిర్వృత్తమప్యేతత్ప్రత్యక్షమివదర్శిత" మితి న్యాయా ద్దర్శనశబ్దఔపచారికః। తదభిప్రాయేణహి శ్రూయతే 'తస్మైమృదితకషాయాయతమసః పారందర్శయతిభగవాన్సనత్కుమార' ఇతి । తత్త్వేన సందర్శయన్నిత్యనేన 'ప్రోవాచ తాంతత్త్వతోబ్రహ్మవిద్యా' మితిశ్రుత్యుక్తంసూచ్యతే । ఏవంసర్వవేదసారభూతశ్రుతసకలార్థోపబృంహణపరత్వంఖ్యాపితం । అత్రజీవస్వరూపస్వభావతదవాంతరభేదాః "పిండఃపృథగ్యతఃపుంసః పుమాన్నదేవోననరః, నిర్వాణమయఏవాయమాత్మాజ్ఞానమయోఽమలః। ఆత్మాశుద్ధోఽక్షరశ్శాంతోనిర్గుణఃప్రకృతేఃపరః। అద్యాపిన నివర్తంతేద్వాదశాక్షరచింతకాః । యద్వైపశ్యంతిసూరయ"ఇత్యాదిభిరుక్తాః।అచిత్స్వరూపస్వభావతద్భేదాస్తు "త్రిగుణంతజ్జగద్యోనిరనాదిప్రభవాప్యయం । వ్యక్తావ్యక్తేతథైవాన్యేరూపేకాలస్తథాపరః । కళాముహూర్తాదిమయశ్చకాలోనయద్విభూతేఃపరిణామహేతు"రిత్యాదిభిర్దర్శితాః। ఈశ్వరస్వరూపాదికంతు "అవికారాయశుద్ధాయ, పరఃపరాణాం పరమః, శాస్తావిష్ణురశేషస్య, సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోసౌ,ఆత్మభావం నయత్యేనంతద్బ్రహ్మధ్యాయినంమునే। వికార్యమాత్మనశ్శక్త్యాలోహమాకర్షకోయథే"త్యాదిషుస్పష్టం। భోగస్థానభోగ్యభోగోపకరణాదికంభువనకోశాదిషుప్రపంచితం।"యోగినామమృతంస్థానంస్వాత్మసంతోషకారిణా"మిత్యనేనస్వాత్మానుభవపరాణాంస్థానముక్తం । సనకాదియోగినామమృతంస్థానంస్వాత్మసంతోషకారిణామపిస్థానంభవతీత్యర్థః । అత్రపూర్వాపరవాక్యప్రవృత్తిప్రకారఃపరామర్శనీయః । స్వధర్మమనువర్తినామితికేషాంచిత్పాఠేపియోగినఏతేఽగ్న్యాదీనాః । తత్స్థానమపితద్వైవ "ఏకాంతినస్సదాబ్రహ్మధ్యాయినోయోగినోహియే । తేషాంతత్పరమంస్థాన"మితితదధికస్యస్థానస్యానంతరోక్తేః। అపవర్గస్వరూపం "నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణా। భేషజంభగవత్ప్రాప్తిరేకాంతాత్యంతికీమతా। తద్భావభావమాపన్న"ఇత్యాదిభిరుక్తం। అత్రకర్మకృతవైధర్మ్యస్యాత్యంతనివృత్తిర్వివక్షితా । భోగోపాయాస్తుధర్మాదివృత్తాంతైరుదాహృతాః । అపవర్గోపాయశ్చభక్తియోగసంజ్ఞః "తద్రూపప్రత్యా

యేచైకాసంతతిశ్చాన్యనిస్స్పృహా। తద్ధ్యానం ప్రథమైష్షడ్భిరంగైర్నిష్పా
ద్యతేనృపే"త్యాదిషుసువ్యక్తః। ప్రవృత్తిస్వరూపంచ "తావదార్తిస్తథా
వాంఛాతావన్మోహస్తథాసుఖం। యావన్నయాతిశరణం త్వామశేషాఘ
నాశన"మిత్యాదిషూక్తం। భోగాపవర్గార్థగతిశ్చేత్తదుపాయఫలమ
ధ్యేయథాశ్రుతిప్రతిపత్తవ్యా। "పురాణసంహితాకర్తాభవాన్వత్సభవి
ష్యతీ"తివైష్ణవలైంగయోరుక్తమాహ నిరమిమీతపురాణరత్నమితి। నకే
వలంపూర్వసిద్ధప్రబంధప్రవర్తనమాత్రమితిభావః। పురైవవిద్యమాన
త్వేపిసంప్రతినవత్వాత్పురాణత్వం। చిరానుభూతత్వేప్యపూర్వవన్ని
త్యానుభావ్యమిత్యర్థః। అనాదివైదికార్థవిషయతయావిద్యాంతరేభ్యః
పురాతనత్వాద్వాపురాణత్వం। యథోక్తంవాయవ్యే "ప్రథమంసర్వ
శాస్త్రాణాంపురాణంబ్రహ్మణోదితం। అనంతరంచవక్త్రేభ్యోవేదాస్త
స్యవినిస్సృతా"ఇతి। నన్వేవంసతిపరాశరఃపురాణరత్నంనిరమిమీతేతిక
థంస్యాత్। శైవపురాణేచ "బ్రహ్మైవతువేదానాంపురాణానాంప్రద
ర్శక"ఇత్యుక్తం। సత్యం, తథాపితత్తత్ప్రత్యేకంపురాణసంహితావిశే
షప్రణేతారఃప్రతిపాద్యంతే "బ్రాహ్మంతుబ్రహ్మణాప్రోక్తంపాద్మం
తేనైవశోభనం। పరాశరేణకథితంవైష్ణవంమునిపుంగవాః। శైవంశైవా
లినాప్రోక్త"మిత్యాది। తథాగ్నేయపురాణే "యద్బ్రహ్మకల్పవృత్తాం
తమధికృత్యప్రజాపతిః। అకల్పయత్పురాణంతద్బ్రాహ్మమిత్యభిధీయ
త"ఇత్యాది। మాత్స్యేపి "వరాహకల్పవృత్తాంతమధికృత్యపరాశరః।
యత్ప్రాహధర్మానఖిలాన్విష్ణోస్తద్వైష్ణవంవిదుః। యత్తదీశానకల్పస్య
వృత్తాంతమధికృత్యచ। కల్పితంలైంగమిత్యుక్తంపురాణంబ్రహ్మణాస్వ
య"మిత్యాది। "అష్టాదశపురాణానాంకర్తాసత్యవతీసుత"ఇత్యేతదపి
ప్రాక్సిద్ధసర్వపురాణప్రవర్తనవిశేషాద్వా సర్వపురాణసారోద్ధారేణ
"యదిహాస్తితదన్యత్ర యన్నేహాస్తినతత్క్వచి"దిత్యుక్త మహాభారతకర
ణాద్వానిర్వాహ్యం। అతఏవహ్యుచ్యతే "అష్టాదశపురాణానిఅష్టౌవ్యాక
రణానిచ। జ్ఞాత్వాసత్యవతీసూనుశ్చక్రేభారతసంహితా"మితి। ఏతేన
"అష్టాదశపురాణానికృత్వాసత్యవతీసుతః। భారతాఖ్యానమఖిలంచక్రే

తదుపబృంహణం। లక్ష్మైత్రైకేనయత్ప్రోక్తం వేదార్థపరిబృంహణ"మితి భవిష్యన్మాత్స్యపురాణయోరుక్తమపి నేతవ్యం। ఇదంతు పురాణం "సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ" ఇత్యాదినా పంచలక్షణముక్తం। తస్యరత్నత్వరూపణేన త్రాసరహితత్వస్థిరత్వసుగ్రహత్వసురక్షత్వభోగ్యత్వప్రకాశకత్వ మంగళత్వమహార్ఘత్వమాన్యత్వమాననహేతుత్వాదివ్యజ్యతే॥ అత్రా సంమానదంరత్నంస్థిరంభోగ్యం ప్రకాశకం। మహార్ఘ్యంమంగళంమాన్యం సురక్ష్యంసుగ్రహంనృణాం॥ ఏతస్యచపరిగ్రహాతిశయస్సర్వసమ్మతః। తస్మైఉక్తప్రకారపరమౌదార్యవిశిష్టాయ "ఇతిహాసపురాణాభ్యా"మిత్యాదినా మనుప్రతిపాదితవేదభయప్రశమనాయ। మునివరాయ పరబ్రహ్మమననశీలేషుశ్రేష్ఠాయ తైర్వ్యరణీయాయేతివా। మునిభిర్దత్తవరోసౌతేషామపిప్రత్యుపకర్తేతిభావః। "పరాశరంమునివర"మితిపురాణారంభోక్తిసూచకాభ్యాంమునివరపరాశరశబ్దాభ్యాంస్వపక్షస్థాపకత్వంపరపక్షప్రతిక్షేపకత్వంచప్రకాశ్యతే। పరాన్బాహ్యకుదృష్టీన్ ప్రమాణతర్కశరైరాశృణాతీతిపరాశరః॥ ౪॥

మాతాపితాయువతయస్తనయావిభూతిస్సర్వం యదేవనియమేనమదన్వయానాం। ఆద్యస్యనఃకులపతేర్వకుళాభిరామం శ్రీమత్తదంఘ్రియుగళంప్రణమామిమూర్ధ్నా॥ ౫॥

అథపరాశరప్రబంధాదపి వేదాంతరహస్యవైశద్యాతిశయహేతుభూతైస్సర్వైః పరమాత్మని చిత్తరంజకతమైస్సర్వోపజీవ్యైరుపబృంహణైర్మధురకవిప్రభృతిసంప్రదాయపరంపరయా నాథమునేరప్యుపకర్తారంకాలవిప్రకర్షేపి పరమపురుషసంకల్పాత్ కదాచిత్ప్రాదుర్భూయసాక్షాదపి సర్వోపనిషత్సారోపదేష్టారం పరాంకుశమునిం "మాతాపితాభ్రాతే"త్యాద్యుపనిషత్ప్రసిద్ధభగవత్స్వభావదృష్ట్యా ప్రణమతి॥ మాతేతి ॥ ఉపజీవ్యప్రబంధనిర్మాణక్రమాదత్రపరాశరపరాంకుశనమస్కారక్రమః। "మాతాపుత్రస్యభూయాంసికర్మాణ్యారభతేయతః। తస్యాంతుశుశ్రూషాని త్యాపతితాయామపి" "ఆచార్యశ్రేష్ఠోగురూణాంమాతే"త్యేకే। "పితుశ్శతగుణంమాతాగౌరవేణాతిరిచ్యత"ఇత్యాదిషు మాతుర్గౌరవం ప్రతి

పాదితం । ఏవం "మాతాభస్త్రా పితుఃపుత్రో యస్మాజ్జాతస్సఏవస'' ఇతి
పితాపి ప్రసిద్ధగౌరవః । యువతయశ్చ "యతోఽనుకూల్యందంపత్యోస్త్రి
వర్గస్తత్రవర్ధత''ఇతిధర్మార్థకామహేతుతయోక్తాః । తనయాః సందర్శ
నాదిభిరాహ్లాదహేతవః అసమర్థావస్థాయాంసంరక్షకాః పున్నామ్నో
నరకాత్త్రాతారః । "అపిస్యాత్సకులేస్మాకంసర్వభావేనయోహరిం। ప్ర
యాయాచ్ఛరణంవిష్ణుందేవేశంమధుసూదనం । ఆస్ఫోటయంతిపితరః ప్ర
నృత్యంతిపితామహాః। వైష్ణవోనఃకులేజాతస్సనస్సంతారయిష్యతీ'' త్యాది
భిస్స్వగుణేనపితృపఙ్క్తేరపినిస్తారకాః ప్రసిద్ధాః । ఏకస్మిన్నేవాస్మిన్ బ
హుభిస్సార్థ్య ఉపకారస్సముదితఇత్యభిప్రాయేణబహువచనం । విభూతిః
దాసభృత్యధనరత్నాదిరూపశ్శేషభూతోనియంతవ్యవర్గః। ధారకపోషకా
దివిభూత్యభావేపూర్వోక్తమఖిలంసదప్యసత్సమంస్యాత్ । సర్వం అన్య
దైహికాముష్మికపురుషార్థతత్సాధనాది। యత్ ప్రసిద్ధంహ్యేతత్సాత్త్విక
సమాజేష్వితిభావః । యదేకమేవదృష్టాదృష్టరూపం సర్వముపజీవ్యమా
సీత్ ఏవంవిధమన్యదపేక్షణీయంనాస్తీత్యవధారణాభిప్రాయః। మాతా
పిత్రాదిశబ్దవివక్షితాః ప్రియప్రవర్తకత్వహితప్రవర్తకత్వాదయస్తత్స్వ
భావాస్తదంఘ్ర్యుపచర్యంతే। నియమేన సర్వదా।ముక్తావపీత్యర్థః।య
ద్వావధారణనియమాభ్యామాచార్యస్య సర్వేశ్వరాదపితత్ప్రసాదార్థమ
తిశయేనసర్వదాబహుమంతవ్యత్వమత్రసూచ్యతే । ఈశ్వరకృపాహ్య
నాదిరప్యాచార్యకృపామపేక్షతే లీలారససహచరితాచ । ఆచార్యకృ
పాతు తన్నిగ్రహమపిశమయతి అనుగ్రహైకరసాచ। ఈశ్వరస్యక్వచి
దధోనినీషాపివర్తతే అసాధుకారయితృత్వంచ । ఆచార్యస్యతుసర్వతో
న్నినీషైవ సాధ్వేవకారయతి "ఆచినోతిహిశాస్త్రార్థానాచారేస్థాపయ
త్యపి। స్వయమాచరతేయస్మాత్తస్మాదాచార్యఉచ్యతే''ఇతిస్మరణాత్ ।భ
గవతోదైత్యాదిషువిపరీతోపదేశోప్యస్తి అస్యతు సర్వత్ర యథార్థవాది
త్వమేవేత్యాదివైషమ్యమనుసంధేయం । మదన్వయశబ్దేనస్వాన్వితాఃపు
రుషాగృహ్యంతే । విద్యయాజన్మనావాస్వవంశ్యానాంపూర్వేషాముత్త
రేషాంచేత్యర్థః । స్వపూర్వేషామపిజ్ఞానవైరాగ్యాదేర్హేతుతయాద్య

స్యేతి విశేషణం । నః నాథమునిసంప్రదాయభాజామస్మాకం। గోత్రర్షివ దసావిత్యభిప్రాయేణ కులపతిత్యుక్తిః। ఈశ్వరస్తు పరమాచార్యోఽపి సర్వేషాం సాధారణః అయం త్వస్మదసాధారణ ఇతి భావః। యోగరూఢిప్రదర్శితాభ్యాం రక్షకత్వశేషిత్వాభ్యాం వా పతిత్యుక్తిః। వకుళాభిరామం శ్రీమదిత్యుభాభ్యాం వేషతస్స్వభావతశ్చ సౌమ్యత్వమంగళత్వే వివక్షితే। పరతత్త్వనిర్ణయహేతూనాం తత్ప్రబంధానాం స్థిరపరిమళత్వసూచనార్థమంతదాతనసాత్త్వికజనప్రయుక్తైస్సపర్యార్థవకుళకుసుమైరభిరామం। వైష్ణవత్వసామ్రాజ్యచిహ్నైః శ్రీమత్ స్వాశ్రితానాం తాదృశసంపత్ప్రదానయోగ్యం చ। "సతు నాగవరః శ్రీమాన్, అంతరిక్షగతశ్శ్రీమా" నితివద్భగవత్సేవోద్యతత్వం వా శ్రీమత్త్వం । తత్ ఉక్తప్రకారనిరతిశయభోగ్యత్వనిరపాయశరణ్యత్వాభ్యాం ప్రసిద్ధం । అంఘ్రియుగళం ఉపమాంతరరాహిత్యేనాన్యోన్యసదృశం దేవతాద్వంద్వవచ్చావిభక్తోద్దేశ్యం। ప్రణమామి భక్తిప్రకర్షపూర్వకం ప్రహ్వీభావేన భజామీత్యర్థః। నిత్యానువృత్తివివక్షయా వర్తమానవ్యపదేశః । మూర్ధ్నా। న కేవలం వాఙ్మాత్రేణ నాపి మనసా । "సమస్తిష్కః ప్రణామస్స్యాదంజలిం మస్తకే న్యసేత్ । ప్రణామస్సంపుటస్స స్యాద్ధృదయేంజలిమర్పయేత్ । ప్రహ్వాంగస్సంపుటం కుర్యాత్స ప్రహ్వాంగనమస్క్రియా" ఇత్యుక్తమస్తిష్కసంపుటాదిమాత్రేణేతి భావః । నమస్కారప్రకరణే చ 'తస్యథా పునరయం జానుభ్యాం పాణిభ్యాం శిరసా చే'త్యారభ్య 'ఇత్యేవం నమతి స సర్వైః కరణైర్నమతీ'త్యుక్తం। తాదృశప్రణామశ్చైవం ప్రశస్యతే 'సర్వైః కరణైర్నమస్యన్ సమగ్రో భవతి సమగ్రో నమన్నాప్తకారీ భవత్యాప్తకారీ భగవంతమాప్నోతీ'తి। అయం చ మూర్ధ్నా ప్రణామశ్చతుర్విధః తత్ర పంచాంగస్తావచ్ఛ్రీవైఖానసైః ప్రోక్తః "పాదాంగుళిభ్యాం జానుభ్యాం శిరసా చావనీం స్పృశన్ । బద్ధాంజలిర్నమస్కుర్యాత్స పంచాంగ ఉదీర్యతే" ఇతి। *షడంగశ్చ "పాదౌ హస్తౌ ప్రసార్యైవే"త్యాదినోక్తః। శాండిల్యస్మృతౌ చ 'నిధాయ దండవద్దేహం ప్రసార్య చరణౌ కరౌ। బధ్వా ముకుళవత్పాణీ

* దండాంగ ఇతి పాఠాంతరమ్.

ప్రణామో దండసంజ్ఞితః। పాదౌ శిరస్తథా హస్తౌ నికుంచ్య ముకుళాకృతీ। మ
నోబుద్ధ్యభిమానైశ్చ ప్రణామోఽష్టాంగసంజ్ఞితః । మస్తిష్కం సంపుటం
చైవ ప్రహ్వాంగం చ త్రయం బుధైః। కృతయోరనయోః కార్యమన్యథా విక
లం భవే"దితి। శ్రీసాత్త్వతే "మనోబుద్ధ్యభిమానేన సహ న్యస్య ధరాతలే। కూ
ర్మవచ్చతురః పాదాఞ్ శిరస్తత్రైవ పంచమం। ప్రదక్షిణసమేతేన త్వేవం
రూపేణ సర్వదా । అష్టాంగేన నమస్కృత్య హ్యుపవిశ్యాగ్రతో విభో"రితి।
సంకర్షణసంహితాయాంతు సుకృతప్రణామవిధౌ "లలాటోదరజాన్వం
ఘ్రీన్ యుగాన్యూర్ధ్వగతౌ కరౌ । భూమావాసంధాయ మనసా వాసుదేవమను
స్మరన్ని"తి కరచరణజానుశిరఃప్రభృతిద్వాదశాంగశ్చ ప్రణామో ద్రష్ట
వ్యః। భగవతీవ సమ్యగ్జ్ఞానప్రదాతృష్వపి భక్తిప్రకర్షాదీదృశాః ప్రణామా
ఉపపద్యంతే ॥ ద్రవిడోపనిషద్ద్రష్టురస్య యాథాత్మ్యవేద్భుతం । సత్య
స్ఫూర్తివతాం నాత్ర శంకనీయ ఉపప్లవః । దేవగుహ్యేషు చాన్యేషు హేతు
ర్దైన నిరర్థకః। ఇత్యాదిన్యాయదృష్ట్యా చ తోష్టవ్యమిహ సూరిభిః॥ ౫॥

యన్మూర్ధ్ని మే శ్రుతిశిరస్సు చ భాతి యస్మిన్నస్మన్మనో
రథపథస్సకలస్సమేతి । స్తోష్యామి నః కులధనం కులదై
వతం తత్పాదారవిందమరవిందవిలోచనస్య॥ ౬॥

ఏవముపకారకాన్ ప్రణమ్య సాక్షాత్పరంపరయా చ సర్వోపకారకస్య
భగవతస్సత్సంప్రదాయప్రదానమహోపకారకృతజ్ఞతయాచార్యప్రి
యచికీర్షయా చ ప్రేరితస్తత్ప్రసాదసంధుక్షితతత్ప్రబంధానుసంధానజ
నితజ్ఞానభక్తిపరీవాహరూపే స్తోత్రే ప్రాప్యప్రాపకరూపప్రతిపాద్యసం
గ్రహపూర్వకం ప్రవర్తతే॥ యన్మూర్ధ్నీతి॥ యచ్ఛబ్దేన సర్వశాస్త్రప్రసి
ద్ధం సర్వోత్తరత్వం సూచ్యతే। మూర్ధ్ని మే భాతీత్యాశ్చర్యగర్భం అత్యంత
నికృష్టస్య మే మూర్ధ్ని పంగోరుపరి గంగానిపాతవదయత్నోపస్థితమనుభ
వయోగ్యం భవతీత్యాశ్రయణసౌకర్యానుగుణసౌలభ్యసౌశీల్యవాత్సల్యా
దిసూచకం చ । శ్రుతిశిరస్సు చ భాతీతి। సర్వాధికత్వసర్వరక్షకత్వహే
యప్రతిభటత్వసమస్తమంగళగుణాస్పదత్వపరమప్రాప్యత్వాదివిశిష్టత
యా సర్వేషు వేదాంతేషు ప్రకాశత ఇతి భావః। పాప్తైరాశ్రయణపూర్వ

కతయాతదుపయుక్తసౌలభ్యప్రాధాన్యవివక్షయా స్వమూర్ధ్నిభానస్య ప్రథమోపాదానం। నీచోత్తమస్థానవృత్తిభ్యాం స్వాభావికస్యతదౌజ్జ్వల్యస్యనహాన్యుపచయౌ నచమేతత్రతదభివ్యక్తితారతమ్యమిత్యభిప్రాయవాంశ్చకార। శ్రూయతే నిత్యమిత్యపౌరుషేయత్వం దర్శయతా శ్రుతిశబ్దేనస్తుత్యవిషయస్యప్రమాణస్యసత్యనిర్దోషత్వంసూచ్యతే। శిరశ్శబ్దేనావ్యవహితప్రవృత్త్యానన్యపరభాగోక్తిః। బహువచనేనసమన్వయాధ్యాయస్థాపితంసర్వోపనిషదైకకంఠ్యమభిప్రేతం। విప్రకీర్ణేషుబహుషువేదాంతేషు క్రమాదనేకవిధపూర్వపక్షగర్తనిస్తారేణకథంచిద్ద్రష్టవ్యంమమేదానీంసదాచార్యప్రసాదాదేకత్ర ఝటిత్యయత్నదృశ్యమాసీదితి కార్తార్థ్యంచవ్యజ్యతే। భాతీతివర్తమానవ్యపదేశేనావిరోధలక్షణోక్తంసత్యనిర్బాధత్వమపిప్రకాశ్యతే। యస్మిన్ స్వప్రాప్త్యుపాయతయాస్వీకృతే। అస్మదిత్యాదినాసర్వప్రకారనిరవధికభోగ్యతోక్తిః। అస్మచ్ఛబ్దఇహానుబంధిసహితస్వాత్మపరః। పరావరపురుషార్థవివేచకస్యవంశస్యభావోయమితిభావః। మనోరథపథః ఇచ్ఛామార్గః। ఆఫలప్రాప్తేరనుస్యూతోభిలాషఇత్యర్థః। సకలః ఐహికాముష్మికప్రాప్యప్రాపకస్వరూపసర్వవిషయః। సమేతి సమ్యక్సంభూయవాగచ్ఛతి। నతువిషయభేదాద్బహుశిరస్క ఇతిభావః। "యాప్రీతిరవివేకానా"మిత్యాదివత్। "త్వమేవమాతాచ"త్యారభ్య "త్వమేవసర్వంమమదేవదేవ"తిహ్యనుసంధీయతే। "పితాత్వంమాతాత్వ"మిత్యాదిచవక్ష్యతి। "స్వాధ్యాయేనార్చయంత్యేకేభవంతంసంయమేనచ। ఇతివాగ్భిఃప్రశస్తాభిరయోనిర్విష్ణురీడితః॥ వాగ్యజ్ఞేనార్చితోదేవఃప్రీయతాంమేజనార్దనః। ఆరిరాధయిషుఃకృష్ణం వాచంజిగదిషామియాం। తయావ్యాససమాసిన్యాప్రీయతాంపురుషోత్తమః। ఏషమేసర్వధర్మాణాంధర్మోధికతమోమతః। యద్భక్త్యాపుండరీకాక్షంస్తవైరర్చేన్నరస్సదా॥ ఆదరేణయథాస్తౌతిధనవంతంధనేచ్ఛయా। ఏవంచేద్విశ్వకర్తారంకోనముచ్యేతబంధనాత్। సాజిహ్వాయాహరింస్తౌతీ"త్యాదిషు ప్రసిద్ధాంస్స్వశక్యాంవాచికీంపరిచర్యాంకరిష్యామీత్యాహ స్తోష్యామీతి। పరమార్థగుణవర్ణనేనసేవిష్యఇత్యర్థః। తథాచద్రమిడభా

ష్యం 'నాసతా స్తుతిరుపపద్యత' ఇతి। ఆహుశ్చ వరదాచార్యాః "కథమసతా
గుణేన కథితేన నుతిర్భవతీ"తి। ముఖ్యవృత్త్యోపచారవృత్త్యా వా కస్యచిద్గుణ
స్యానభిధానే స్తుతిత్వం న స్యాదితి భావః। గుణ్యవచ్ఛిన్నగుణాభిధానం హి స్తో
త్రమాహుర్నీతివిదః। "సర్వేశ్వరేశ్వరః కృష్ణః ప్రోచ్యతే యది పండితైః।
తథాపి స్వల్పమేవోక్తం భూతార్థైకతమా స్తుతి"రిత్యాదికం తు గుణారోపణే
న వచనం స్తుతిరితి లోకదృష్టప్రకారేణోచ్యతే। స్తోష్యామీత్యత్ర ప్రధాన
భూతస్తుతిఫలం సర్వశేషిభూతస్తుత్యగామీతి హృదయం। నః పూర్వోక్తవి
ద్యాసంతానజాతానాం। యద్వా సర్వదేశకాలవర్తినాం సాత్వికానాం। కు
లధనం ఆపదర్థం సంగ్రాహ్యం అయత్నలబ్ధమనుకూలోపాయమిత్యర్థః। కు
లదైవతం అనతిలంఘనీయమారాధ్యముపాయనిర్వర్తకం ఫలప్రదం ఫలం
చ। తత్ ఉక్తప్రకారపరత్వసౌలభ్యపరమావధిభూతం। పాదస్యారవింద
త్వరూపణేన లక్ష్మీకరగ్రహణయోగ్యత్వకాంతిసౌరభ్యసౌకుమార్యాదికం
వ్యజ్యతే। "పురుషే పుష్కరేక్షణే, జితం తే పుండరీకాక్ష, యశ్చ దేవో మ
యా దృష్టః పురా పద్మాయతేక్షణః, మత్స్యః కమలలోచనః, మహావరాహ
స్ఫుటపద్మలోచనః, రామో రాజీవలోచన" ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధమనుగ్రహ
శీలత్వపూర్ణత్వవ్యంజకమాహ అరవిందవిలోచనస్యేతి। అరవిందవత్ సౌ
మ్యం విలోచనం యస్య స తథోక్తః। మమ యోగినాం మహతి కులే జన్మ సదా
చార్యస్వీకరణముపకారకేషు ప్రావణ్యం తదభిమతచికీర్షయా పీచీతరంగ
వృత్తిక్రమేణ ప్రారిప్సితపరమాత్మస్తుతౌ సంకల్పశ్చ భగవత్కటాక్షవిశేష
స్య ఫలమితి భావః। ఉక్తం చ మోక్షధర్మే "జాయమానం హి పురుషం యం
పశ్యేన్మధుసూదనః। సాత్వికస్స తు విజ్ఞేయస్స వై మోక్షార్థచింతక" ఇతి।
తదన్యదృష్టిగోచరత్వే చ దోష ఉక్తః "పశ్యత్యేనం జాయమానం బ్రహ్మా
రుద్రోఽథ వా పునః। రజసా తమసా చాస్య మానసం సమభిప్లుత"మితి। కిం
చ స్వప్రేరితే మయి తుష్టూషమాణే తజ్జనితప్రీత్యతిశయేన శేషపూరణం
కర్తుమరవిందవద్వికాసశోభాదిమతా లోచనేన భూయోఽపి మాం క
టాక్షయత ఇతి ధన్యతా స్వాత్మనోఽనుసంధత్తే। ఉక్తం హి శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే

రుద్రగీతాయాం “నాథస్యః కేశవం స్తౌతి నాథన్యోఽర్చయతి ప్రభుం। నమత్యన్యో నహరిం నాథన్యో వేత్తి మాధవ”మితి॥ ౫॥

తత్త్వేన యస్య మహిమార్ణవశీకరాణుశ్శక్యో న మాతుమపి శర్వపితామహాద్యైః। కర్తుం తదీయమహిమస్తుతిముద్యతాయ మహ్యం నమోఽస్తు కవయే నిరపత్రపాయ ॥ ౬॥

అథ స్తోత్రాభ్యుపగమప్రీతేన తచ్ఛ్రవణకౌతుకినా భగవతా స్తుతిసాధ్గుణ్యాయ స్తోతవ్యస్య స్వస్య స్వరూపరూపగుణవిభూతి ష్వకార్త్స్న్యేన ప్రకాశితాసు సర్వైరపివిషయానురూపస్తుతేరశక్యతాం బుద్ధ్వా నివృత్తోద్యోగస్తత్ప్రవృత్తమాత్మానముపాలభతే॥ తత్త్వేనేతి॥ యథావస్థితాకారేణేత్యర్థః కార్త్స్న్యేనేతి వాభిప్రాయః। యస్య త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితతయా నిరవధికగుణవిభూతిత్వేన శ్రుత్యాదిప్రసిద్ధస్య। మహిమా త్రనిరుపాధిక సార్వజ్ఞ్య సర్వనియమన శక్త్యాదిరూపః। తస్యదురవగాహత్వాదినార్ణవత్వోక్తిః। తాదృశస్య మహిమ్నోఽతిక్షుద్రవిషయాధిష్ఠానాం శశ్మీకరాణుత్వేన కల్ప్యతే అనంతేషు గుణేష్వేకైకమాత్రం వా। శక్యో న మాతుం వాచా మనసా చ పరిచ్ఛేత్తుమశక్య ఇత్యర్థః। శ్రూయతే హి ‘యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ, యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతాం, త్వమేవ త్వాం వేత్థ యోఽసి సోఽసి, యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్ సో అంగ వేద యది వా న వేదే’తి। ఏవం విభూతిద్వస్యైక దేశోఽపి మాతుం న శక్య ఇత్యవగంతవ్యం। నను ‘ఈశానస్సర్వవిద్యానాం’ “ఈశ్వరాజ్ జ్ఞానమన్విచ్ఛే”దిత్యాది ప్రసిద్ధవైభవస్సర్వజ్ఞనామా చ శర్వః తస్యాప్యుపదేష్టా సర్వవేదప్రవర్తనాధికృతశ్చ పితామహః సనందనాదయోఽపి బ్రహ్మభావనాన్వితా ఇత్యుచ్యంతే వేదాశ్చ స్వయం సర్వోపదేష్టారః తత్కథమేతైర్మాతుమశక్యత్వమిత్యత్రాహ అపి శర్వపితామహాద్యైరితి। లోకోత్తరజ్ఞానైరపీత్యపిశబ్దాభిప్రాయః। అత్ర కాలత్రయవర్తిభిరపీతి భావ్యం। తథా చామనంతి బహ్వృచాః న తే విష్ణో జాయమానో న జాతో దేవ మహిమ్నః పరమంతమాపేతి। ఉక్తం చోత్తరరామాయణే బ్రహ్మణా “త్వం హి లోకగతిర్దేవ న త్వాం కేచన జాన

తే। ఋతేమాయాంవిశాలాక్షీంతవపూర్వపరిగ్రహా" మితి। మోక్షధర్మే
చభృగుభారద్వాజసంవాదే "ప్రజాపతించరుద్రంచాప్యహమేవసృజామి
వై। తౌచమాంనవిజానీతోమమమాయాప్రమోహితా" వితి। బ్రహ్మరుద్ర
సంవాదేచ "నసశక్యస్త్వయాద్రష్టుంమయాన్యైర్వాపిసత్తమ । స
గుణోనిర్గుణోవిశ్వోజ్ఞానదృశ్యోహ్యసౌస్మృతః । తవాంతరాత్మామమచ
యేచాన్యేదేహిసంజ్ఞితాః । సర్వేషాంసాక్షిభూతోసౌనగ్రాహ్యః కేనచి
త్క్వచి" దితి। శ్రీవిష్ణుధర్మే "నయస్యరూపంనబలప్రభావౌనచస్వభావఃప
రమస్యపుంసః। విజ్ఞాయతేశర్వపితామహాద్యైస్తంవాసుదేవంప్రణమా
మ్యచింత్య" మితి । వైష్ణవేచపురాణే "యన్నాయంభగవాన్బ్రహ్మాజా
నాతిపరమంపదం । తన్నతాస్మజ్జగద్ధామతవసర్వగతాచ్యుత । యన్నదే
వానమునయోనచాహంనచశంకరః। జానంతిపరమేశస్యతద్విష్ణోఃపరమం
పద" మితి। శ్రీవారాహేస్వయంచాహ "యదేతత్పరమంబ్రహ్మవేదవా
దేషుపఠ్యతే । సదేవఃపుండరీకాక్షస్స్వయంనారాయణఃపరః । అద్యాపి
మాంనజానంతిరుద్రేంద్రాస్సపితామహా" ఇతి । భగవద్గీతాసుచ "నా
హంప్రకాశస్సర్వస్యయోగమాయాసమావృతః । మూఢోయన్నాభిజా
నాతిలోకోమామజమవ్యయ" మితి। "మాంతువేదనకశ్చనే" తిచ। అత్రమ
హిమార్ణవశీకరాణుర్మాతుంనశక్య ఇత్యుక్త్వామహిమస్తుతిమితి వచనా
త్సర్వస్యచాపలభూమ్నాకార్త్స్న్యేనమహిమస్తుతావుద్యోగస్సూచ్యతే।
తదీయమహిమస్తుతిం తదసాధారణస్యమహిమ్నఃప్రకర్షకథనమిత్యర్థః ।
తదీయస్య స్తోతవ్యతయాప్రస్తుతస్యపాదారవిందస్య మాహాత్మ్యవర్ణన
మితివా । ఉద్యతాయ ఉద్యుక్తాయ। మహ్యం మహాయోగిభిస్సర్వైర
ప్యశక్యేప్రవృత్తాయస్వస్మై । నమఇతిపూజాలింగమేవాత్రచ్ఛేకోక్త్యా
నిందార్థం । సాహసికాఃపాపీయోనంతవ్యాఇతిచోపాలంభః । నమో
స్త్వితిసామాన్యోక్త్యాసర్వైఃక్రియమాణంనమోమహ్యమేవాస్తు కిము
న్యేన "నంతవ్యఃపరమశ్శేషీ" త్యుక్తేన సర్వేశ్వరేణేతి వ్యజ్యతే । కవ
యే కాశ్చింతదర్శనే అపరిచ్ఛేద్యేపిపరిచ్ఛేదంపశ్యతే అంశతోపి స్తోతు
మశక్యేసర్వప్రకారవర్ణనకౌతుకినేసర్వేషాంవిడంబనపాపవహాయేతి

భావః । అనంతే భగవతి స్వవాచా పరిమితత్వావద్యముద్ఘాటయన్నహం స్వైరాత్మనః పరిహసనీయతాం న జానామీత్యభిప్రాయేణాహ నిరవత్రపాయేతి॥ ౭॥

యద్వాశ్రమావధి యథామతి వాప్యశక్తస్స్తౌమ్యేవమేవ ఖలు తేఽపి సదా స్తువంతః ।
వేదాశ్చతుర్ముఖముఖాశ్చ మహార్ణవాంతః కో మజ్జతోరణుకులాచలయోర్విశేషః ॥ ౮ ॥

అథ పార్థనయాద్యాయః ప్రభుణా ప్రతిబోధితః। ప్రారిప్సితపరిత్యాగాన్నివృత్తస్స్తోతుమీహతే॥ అత్ర హి భగవతా గుణోత్తరేషు గురుష్వపి విశ్రమే కథం భిన్న వారితేఽపి విషయానురూపస్తోత్రశక్తిజనితం వైముఖ్యం పరిహర్తుం వేదప్రభృతీనామపి వృత్తాంతమాత్మనశ్చ దీనానుకంపిత్వాదిగుణగణం ప్రకాశ్య ప్రతిసమాహితస్స్తోత్రే ప్రియావానర్థ ఇతి న్యాయాత్స్వస్యోచితప్రవృత్తితయా స్వోపాలంభనివృత్తిం సిద్ధాంతయతి॥ యద్వేతి॥ అశక్తోఽపి స్తౌమీత్యన్వయః। అజ్ఞత్వమప్యత్రాంతర్నీతం, యథావద్వక్తుం జ్ఞాతుం చాశక్త ఇతి చోపసంహార్యం, శ్రమావధి యథామతీత్యుభయోపాదానాత్। శ్రమోక్తిరసామర్థ్యసూచనార్థా। తేన చానుకంపనీయోఽహమితి వ్యజ్యతే। యథాహ కాళియః "సోఽహం తే దేవదేవేశ నార్చనాదౌ స్తుతౌ న చ। సామర్థ్యవాన్కృపామాత్రమనోవృత్తిః ప్రసీద మే" ఇతి। యథామతీతి మతిక్షయసూచనాయ। యథోచ్యతే "ఇషుక్షయాన్నివర్తంతే నాంతరిక్షక్షితిక్షయాత్। మతిక్షయాన్నివర్తంతే న గోవిందగుణక్షయా" దితి। యథామతి వచనం చ మహాభారతేఽప్యుక్తం "యథాజ్ఞానం తు వక్ష్యామి పురుషం తం సనాతనం । తస్యైకస్య మహత్త్వం హి స చైకః పురుషః స్మృతః ॥ మహాపురుషశబ్దం స బిభర్త్యేకస్సనాతన" ఇతి। వాశబ్దః ప్రతిపన్నస్తుతిశక్తిక్షయాత్ స్తుతిశక్తావపి స్తోతవ్యవిషయజ్ఞానమాంద్యాద్వా నివృత్తిసంభవం వ్యనక్తి । అత్ర స్తౌమీతి వర్తమాననిర్దేశః స్తుతేర్వర్తమానసామీప్యపరః । అస్యాపి వాక్యస్య స్తుత్యాత్మకత్వం వా సూచయతి । ఏవమేవ శ్రమావధీత్యాద్యుక్తప్రకారేణేత్యర్థః। ఏవకారేణ నిశ్శేషస్తుతేరసంభవస్స్వీక్రియతే। అన్యథా పరమాత్మనః స్తుతిరేవ న స్యాత్। తతస్తద్విధానం "స్తవ్యస్తవప్రియః స్తోత్రం

స్తుతి"రితి తన్నామాని చ నిరర్థకాని భవేయురితి భావః । ఖలుశబ్దః శ్రుత్యాది ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి। తేపి లోకోత్తరజ్ఞానశక్తిమంతోపీత్యర్థః। సదాస్తువంతః స్వరూపనిత్యతయా వేదానాం సదాస్తోతృత్వం యుక్తం। తథా 'తద్విప్రాసో విపన్యవ' ఇత్యాద్యామ్నాతానాం నిత్యసూరీణాం చ స్యాత్। చతుర్ముఖాదీనాం తు ప్రవాహనిత్యతయా యావదధికారం యథాకాలమవిచ్ఛిన్నం స్తోతృత్వం। ఏవం సర్వేష్వపి కల్పేష్వితి వివక్షితం । వేదశబ్దేన అస్మదాద్యతీంద్రియపురుషార్థతదుపాయవేదకత్వం వ్యజ్యతే । చతుర్ముఖముఖాః చతుర్ముఖప్రధానా విబుధశ్రేష్ఠాః । స్వముఖైర్వేదచతుష్టయప్రవర్తకత్వఖ్యాపనాయ చతుర్ముఖశబ్దః । సర్వైరపి యథావత్స్తోతుమశక్యత్వం చ భారతోక్తం "వర్షాయుతైర్యస్య గుణా న శక్యా వక్తుం సమేతైరపి సర్వదేవైః। మహాత్మనః శంఖచక్రాసి పాణేర్జిష్ణోర్విష్ణోర్వసుదేవాత్మజస్యే"తి। శ్రీవిష్ణుధర్మే చ "సత్త్వాదయో న సంతీశే యత్ర చ ప్రాకృతా గుణాః। నహి తస్య గుణాస్సర్వే సర్వైర్మునిగణైరపి । వక్తుం శక్యా వియుక్తస్య సత్త్వాద్యైరఖిలైర్గుణై"రితి । శ్రీవైష్ణవే చ పురాణే కాళియదారాః "న సమర్థాస్సురాస్స్తోతుం యమనంతమజం విభుం। స్వరూపవర్ణనం తస్య కథం యోషిత్కరిష్యతి । స్త్రీయోనుకంప్యాస్సాధూనాం మూఢాదీనాశ్చ జంతవః। యతస్తతోస్య దీనస్య క్షమ్యతాం వదతాం వరే"తి। వారాహే చ రుద్రగీతాసు సప్తమాధ్యాయే "చతుర్ముఖాయుర్యదికోటివక్త్రో భవేన్నరః క్వాపి విశుద్ధచేతాః। స తే గుణానామయుతైకమంశం వదేన్న వా దేవవర ప్రసీదే"తి। నన్వస్య విషయస్య యథావద్వక్తుమశక్యత్వేపి చతుర్ముఖాదీనాం చ తవ చ తారతమ్యమస్తీత్యత్ర స్వాభిప్రేతమర్థమర్థాంతరన్యాసేన ప్రథయతి మహార్ణవాంతరితి । అత్యగాధేస్మిన్ కులాచలస్యాప్యమగ్నాంశో న స్యాదితి భావః । అణుకులాచలయోశ్చ మిథః పరిమాణగురుత్వవైషమ్యేపి మజ్జనే నాదృశ్యత్వమవిశిష్టమిత్యభిప్రాయేణ కోమజ్జతోర్విశేష ఇత్యుక్తం॥

కించైష శక్త్యతిశయేన న తేనుకంప్యః స్తోతాపి తు స్తుతి
కృతేన పరిశ్రమేణ । తత్ర శ్రమస్తు సులభో మమ మంద
బుద్ధేరిత్యుద్యమోయముచితో మమ చాబ్జనేత్ర ॥౯॥

న కేవలమవిశేషస్త్రాస్పృహా దైన్యాతిశయేన శీఘ్రం త్వదనుకంపాఫలలాభాన్మమైవాధికారః ప్రకృష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ కించేతి॥ అత్రాధికారసద్భావేన సహ తత్ప్రకర్షస్సముచ్చీయతే। ఏషస్తోతేతి భగవతస్స్వతివైముఖ్యనివృత్తి సామర్థ్యాత్ప్రభూతాల్పశక్త్యేకరాశిత్వేనోపాదానం। స్తోతుస్సానుగ్ధ్యాతిశయః ప్రాయస్త్వదనుకంపామాంద్యకారణమితిసూచయన్నాహ శక్త్యతిశయేనన తేనుకంప్య ఇతి। తే సర్వవిద్భిర్వైదిస్సూరిభిశ్చ నిత్యం స్తూయమానతయా స్తుత్యంతరనిరపేక్షస్య దీనానుకంపనస్వభావస్య యథాధికారం రక్షణోపయుక్తయతిరంచిద్వ్యాజమాత్రాపేక్షణశ్చేతి భావః। కేనతర్హ్యనుకంపనీయ ఇతి శంకాయాం శక్త్యతిశయవైపరీత్యస్యైవానుకంపాతిశయహేతుత్వరూపం విశేషం సూచయతి అపి త్వితి। పరిశ్రమేణ పరితః శ్రమేణ। అశక్త్యాభక్త్యా చ స్తోతుం హోతుం చానర్హతయా సర్వప్రకారవ్యాకులత్వేనేతి భావః। తత్ర తథా సతీత్యర్థః। స్తుతావితి వా। మమతు శ్రమస్సులభ ఇత్యన్వయః। శ్రమస్తు సులభః నతు శక్త్యతిశయప్రసంగ ఇతి వాభిప్రేతం। మందబుద్ధేః అల్పజ్ఞత్వాదిత్యర్థః। ఇతి శబ్దో హేత్వర్థః ఉద్యమప్రకారపరో వా। అయముద్యమః స్తోష్యామి స్తోమీతి శ్లోకద్వయోక్తస్తోత్రోపక్రమః। మమచ మమైవేత్యర్థః। అపిశబ్దోప్యత్ర సముచ్చయార్థో మందః। మమేతి కథితపదావృత్తిర్హిరణ్యగర్భాదేరిత్యతిశయితవిధేయతాత్పర్యాదలంకార ఏవ। త్వత్కటాక్షలబ్ధం తుష్టూషుదశాం తత్రాధికారాతిశయం చ ప్రాప్తః, ఏవమనుగ్రహాతిశయవ్యంజకేనావలోకనదానేన భూయోపి మాం పాలయయేనస్తుతిరియమవిఘ్నా నిష్పద్యేతేత్యభిప్రాయేణాహ అబ్జనేత్రేతి॥ ౯॥

{ నావేక్షసే యది తతో భువనాన్యమూని నాలం ప్రభో భవితుమేవ కుతః ప్రవృత్తిః। ఏవం నిసర్గసుహృది త్వయి సర్వజంతోస్స్వామిన్న చిత్రమిదమాశ్రితవత్సలత్వం॥ ౧౦॥ }

అథైవం యథా మనోరథం తవ సర్వసమీహితసిద్ధిర్భవత్వితి కటాక్షయంతం భగవంతం ప్రతి ప్రాచీనప్రభూతోపకారప్రఖ్యాపనేనాద్యతనానుగ్రహస్యానాశ్చర్యతామాహ ॥ నావేక్షస ఇతి ॥ అథవాల్పశక్తేః

స్వస్యస్తుత్యౌచిత్యాతిశయవచనేనవ్యంజితంభగవతఆశ్రితవాత్సల్యంకేనచిత్తైః-ముత్యేనస్థాపయన్నేవసర్వశరణ్యత్వోపయోగితయా ప్రపంచయిష్యమాణంసర్వస్మాత్పరత్వం కారణలక్షణేనోపక్షిపన్ తద్వత్తాః-స్త్రాప్రాప్తంసౌలభ్యంచాహ । అయమేవశారీరకశాస్త్రారంభఘటితస్తోత్రారంభః॥ కారణత్వంనియంతృత్వంసుహృత్త్వంస్వామితాహరేః।వాత్సల్యమితిపంచైతేకంఠోక్తాఇహసద్గుణాః॥అవేక్షణమిహాత్ర'దైక్షత సోకామయత' త్యాదిషూక్తః *ఈక్షతేర్నాశబ్దంగౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాదిత్యాదిసూత్రస్థాపితస్సానుగ్రహస్సంకల్పః । తతః త్వదవేక్షణరూపహేత్వభావాదిత్యర్థః। భువనానీతీక్కృత్స్నకార్యపరం। అమూనీతితత్తత్ప్రమాణసిద్ధభోక్తృభోగ్యరూప కార్యజాతానామన్యాశక్యకరణత్వైచిత్ర్యాభిప్రాయం। 'యతోవాఇమానిభూతాని' *జన్మాద్యస్యయతఇతిశ్రుతిసూత్రయోరిదంశబ్దవత్। నాలం నసమర్థాని । కారణాభావేకథంకార్యంస్యాదితిభావః । ప్రభో స్వాధీనత్రివిధచేతనాచేతనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభేద।భవితుం ఉత్పత్తుం సత్తాయోగితయాస్థాతుంచ। ఏవకారోభవనస్యపరసంకల్పనైరపేక్షశంకాం వారయన్ప్రవృత్త్యనర్హత్వే కైముత్యముద్ఘాటయతి। ఏవంఆలబ్ధసత్తాకానాంసత్తాపూర్వికాప్రవృత్తిస్త్వదీక్షణమంతరేణనస్యాదిత్యాహ కుతః ప్రవృత్తిరితి। శ్రూయతేహి 'కోహ్యేవాన్యాత్కఃప్రాణ్యాత్ యదేషఆకాశఆనందోనస్యా'దితి । అంతర్యామిబ్రాహ్మణాదికం సర్వమిహానుసంధేయం। ఉక్తంచస్వయమేవ మోక్షధర్మే "యత్కించిత్క్వ్రత్తేలోకేసర్వంతన్మద్విచేష్టితం। అన్యోహ్యన్యచ్చింతయతిస్వచ్ఛందంవిదధామ్యహ"మితి। అత్రచపరమకారణవిషయేవికల్పసముచ్చయాన్యతరబాధాద్యసంభవాత్ గతిసామాన్యన్యాయేనకారణవాక్యానిసర్వాణిత్వయ్యేకకంఠానీతివ్యతిరేకోక్త్యాసూచ్యతే। కారణత్వోక్త్యైవ 'యోబ్రహ్మాణ'మిత్యాదిశ్వేతాశ్వతరమంత్రోక్తంశరణ్యత్వమప్యాకృష్టం । ఏవం భోగమోక్షార్థప్రవృత్త్యోపయికకరణకళేబరదానాదిప్రకారేణేత్యర్థః। 'సఏకాకీనరమేతే'త్యనేనాభిప్రేతం విశ్వసృష్ట్యుపయుక్తందయమానమనస్త్వంసూచయతినిసర్గసుహృదీతి।స

ర్వసామాన్యతః పూర్వోపకారప్రత్యుపకారనిరపేక్షహితైషిణీత్యర్థః । సుహృత్త్వస్య నైసర్గికత్వం 'స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చే'త్యత్ర లక్షణక్రియాయా అపి స్వాభావికత్వోక్త్యార్థసిద్ధం। అత్ర ప్రభుశబ్దేన సుహృచ్ఛబ్దేన చ 'సర్వస్య ప్రభుమీశానం సర్వస్య శరణం సుహృ'దితి శ్వేతాశ్వతరవాక్యం సూచితం । త్వయి నహి త్వదన్యః కశ్చిదేవం ప్రమాణసిద్ధ ఇతి భావః। సర్వజంతోరిత్యేతత్కాకాక్షిన్యాయాత్పరతాప్యన్వేతి। 'పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం, స కారణం కరణాధిపాధిపః, ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః, పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్, ఏష భూతపతిరేష భూతపాల' ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధం హి సర్వస్వామిత్వం। ఏతచ్చ సర్వేషాం స్వార్థోపకారకత్వే సర్వస్య చ తదిష్టవినియోగార్హత్వే హేతుః। న చిత్రం నాద్భుతం । ఇదం స్తుతివైగుణ్యానాదరేణ స్తోతరి మయి ప్రీతిరూపమిత్యర్థః । స ఏష వాత్సల్యాఖ్యో గుణః సర్వావిశేషేణ కఠవల్ల్యాముక్తః 'అంగుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి ఈశానో భూతభవ్యస్య న తతో విజుగుప్సత' ఇతి । ఉపబృంహితం చ "రిపూణామపి వత్సల" ఇతి। ఇదమాశ్రితవత్సలత్వం న చిత్రం సంప్రతీహ స్తోత్రే ప్రేరయత స్తవ మన్ముఖోదితస్తుతిశ్రవణేన జగద్వ్యాపారవిహారస్య ఫలస్సంపద్యత ఇతి భావః। అత్ర స్తుతివైముఖ్యనివర్తనాదిలబ్ధవిజయసంతోషభగవదుక్తిప్రత్యుక్తిరూపతాప్యాచార్యోక్తా । తథాహి వేత్థ యథా మమ త్వయి వాత్సల్యం యథా చ ముగ్ధభాషితే పిత్రోరివ మే భగవన్ముఖాగతస్తుతివచనశ్రవణకౌతూహలమితి తం ప్రత్యాహ నావేక్షస ఇతి॥౧౦॥

స్వాభావికానవధికాతిశయేశితృత్వం నారాయణ త్వయి
న మృష్యతి వైదికః కః । బ్రహ్మా శివశ్శతమఖః పరమస్స్వ
రాడిత్యేతేఽపి యస్య మహిమార్ణవవిప్రుషస్తే ॥ ౧౧ ॥

నను 'హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే, న సన్న చాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః, ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయత, ఇతి బ్రహ్మాదీనాం ముక్తస్య చ 'యం కామం కామయతే సోఽస్య సంకల్పాదేవ సముత్తిష్ఠతీ'తి సర్వజగత్కారణత్వం ప్రతీయతే తదేతత్కథం పరబ్రహ్మలక్షణం కథం చ తద్యోగాత్పరమపురుషస్య సర్వస్వామిత్వాది తత్రాహ॥స్వాభావికేతి॥ స్వాభావికత్వమి

హీనస్యాధీనత్వం । తేన కర్మోపాధికదుఃఖమిశ్రానిత్యచతుర్ముఖాద్యై
శ్వర్యవ్యావృత్తిః । అనవధికాతిశయత్వముత్కృష్టావధిరహితోత్కర్షవ
త్త్వం। 'పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చే'
త్యత్ర పరత్వస్వాభావికత్వే శక్త్యాదిషు సర్వేష్వన్వితే ఇతి భావః । ఏతా
భ్యామేవ పరిమితం పరాధీనం చ ముక్తనిత్యైశ్వర్యమపి వ్యవచ్ఛిద్యతే। ఈదృ
శమీశితృత్వం హి తస్యైవ విశ్వపతిత్వాత్మేశ్వరత్వాదిశ్రుతేః "ప్రశాసి
తారం సర్వేషాం, శాస్తా విష్ణురశేషస్యే"త్యాదిస్మృతిశతైశ్చ। స్వయం
చ గీతం "మత్తః పరతరం నాన్య"దితి । "ఏష ధాతా విధాతా చ సర్వేషాం
ప్రాణినాం ప్రభుః। పరం హి పుండరీకాక్షాన్న భూతం న భవిష్యతీ"త్యాది చ
ద్రష్టవ్యం। అత్ర నారాయణేత్యనేన కారణవాక్యస్వార్థశంకాగోచ
రాణాం సదసదవ్యాకృతబ్రహ్మహిరణ్యగర్భశివాకాశప్రాణాదిశబ్దా
నాం కయాచిద్వృత్త్యాఽనన్యపరాబాధితార్థసాత్త్వికోపబృంహణానుగుణ
మహోపనిషన్మైత్రాయణీయసుబాలోపనిషదాదిపఠితనారాయణశబ్దో
దితమహాపురుషవిషయత్వం కేవలతత్త్వనిర్ణయప్రవృత్తనారాయణాను
వాకతాత్పర్యేణ భగవత ఏవ సర్వపరవిద్యావేద్యత్వం తత్రత్యతత్తచ్ఛబ్ద
వాచ్యత్వం చ ప్రకాశ్యతే । అస్య చ నామ్నో నిరుక్తిభేదైశ్శారీరకాధ్యా
యచతుష్టయవివక్షితకారణత్వనిర్బాధత్వోపాయత్వప్రాప్యత్వాని భా
వ్యాని। ఏవమాప్తతమానేకస్మృతివచనానిచానేన ప్రత్యభిజ్ఞాప్యంతే ।
తత్ర తావన్మనుః "ఆసీదిదం తమోభూత"మిత్యారభ్య "ఆపో నారా ఇతి
ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః । తా యదస్యాయనం పూర్వం తేన నారాయ
ణః స్మృతః। యత్తత్కారణమవ్యక్తం నిత్యం సదసదాత్మకం । తద్విసృష్ట
స్స పురుషో లోకే బ్రహ్మేతి కీర్త్యత"ఇతి । బృహస్పతిః "నారాయణః ప
రోఽవ్యక్తాదండమవ్యక్తసంభవం। అండాద్బ్రహ్మా సమభవత్తేన సృష్టమి
దం జగ"దితి। దక్షః "ధ్యాయేన్నారాయణం దేవం స్నానాదిషు చ కర్మసు।
బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి న చేహ జాయతే పున"రితి। వ్యాసః "ఆలోడ్య స
ర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః। ఇదమేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారా
యణస్సదే"తి। "నమో భగవతే తస్మై వ్యాసాయామితతేజసే। యస్య ప్ర

పాదాద్వక్ష్యామి నారాయణకథామిమా"మితిచ వైశంపాయనవాక్యం ।
ఈదృశానివచనశతానివిస్తరభయాన్నలిఖ్యంతే। త్వయి 'సర్వే వేదాయ
త్పదమామనంతి సర్వే వేదాయత్రైకంభవంతి' "నతాస్మసర్వవచసాం
ప్రతిష్ఠాయత్రశాశ్వతీ" 'వేదైశ్చసర్వైరహమేవవేద్యః' "వేదేరామా
యణేచైవభారతేభరతర్షభ । ఆదౌమధ్యేతథాచాంతేవిష్ణుస్సర్వత్రగీ
యతే । నారాయణపరావేదా"ఇత్యాదిభిస్సర్వవేదవేద్యతయాప్రసిద్ధే
పూర్వోక్తసర్వకారణత్వసర్వస్వామిత్వాదిలక్షణే। నమృష్యతి నసహ
తే। వైదికః వేదప్రమాణకఇత్యర్థః। "వేదైఃపశ్యంతిబ్రాహ్మణాః, పి
తృదేవమనుష్యాణాంవేదశ్చక్షుస్సనాతనం । శ్రుతిస్మృతీతువిప్రాణాం
చక్షుషీద్వేవినిర్మితే"ఇతిహిస్మర్యతే। వైదికశబ్దేన "సర్వేవేదాస్సపి
తరోబ్రహ్మాద్యాశ్చాండమధ్యగాః। విష్ణోస్సకాశాదుత్పన్నాఇతీయం వైది
కీశ్రుతి"రితివారాహవచనం"వేదవేద్యోహిభగవాన్వాసుదేవస్సనాతనః।
గీయతేసపరోవేదైర్యోవేదైనంసవేదవి"దితిశార్మవచనంచసూచ్యతే। అ
త్రచోత్తరేష్వావాక్యేషుచకింశబ్దఃక్షేపార్థః। వైదికఃకోనమృష్యతీత్యనే
నభగవత్పారమ్యమసహమానస్యవేదబాహ్యతయా పాపిష్ఠత్వం వ్యజ్య
తే । యథోక్తంప్రాజాపత్యస్మృతౌ "నారాయణంపరిత్యజ్యహృదిస్థం
ప్రభుమీశ్వరం। యోన్యమర్చయతేదేవంపరబుద్ధ్యాసపాపభాగి"తి। మ
హాభారతేతీర్థరక్షకపిశాచవాక్యం "యేద్విషంతిమహాత్మానం నస్మరంతి
చ కేశవం। నతేషాంపుణ్యతీర్థేషుగతిస్సంసర్గిణామపీ"తి । సప్తర్షిసం
వాదే "విష్ణుంబ్రహ్మణ్యదేవేశం దేవదేవంజనార్దనం। త్రైలోక్యస్థితిసంహా
రసృష్టిహేతుంనిరంజనం । ఆధాతారంచధాతారంసంధాతారం జగద్గు
రుం। విహాయసభజత్యన్యంబిసస్తైన్యంకరోతియ"ఇతి । భగవద్గీతాస్వా
సురాన్ప్రక్రమ్య "అహంకారంబలందర్పంకామంక్రోధంచసంశ్రితాః।
మామాత్మపరదేహేషుప్రద్విషంతోభ్యసూయకాః । తానహంద్విషతః
క్రూరాన్సంసారేషునరాధమాన్। క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వే
వయోనిష్వి"తి । బ్రహ్మాండకౌర్మయోశ్చ "యేన్యందేవంపరత్వేనవ
దంత్యజ్ఞానమోహితాః । నారాయణాజ్జగన్నాథాత్తేవైపాషండినస్మృ

తా” ఇతి । శ్రీభాగవతే భగవంతం ప్రస్తుత్య ‘అస్మాదన్యం పరత్వేన చేతయానో హ్యచేతనః । స పాషండీతి విజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృత” ఇతి। “యస్తు నారాయణం దేవం సమత్వేనాభిమన్యతే । స తు తేనావమానేన నరకాన్నాతివర్తత” ఇతి చ। “యే తు సామాన్యభావేన మన్యంతే పురుషోత్తమం । తే వై పాషండినో జ్ఞేయా నరకార్హా నరాధమాః। యః పుత్రః పితరం ద్వేష్టి తం విద్యాదన్యరేతసం। యో విష్ణుం సంతతం ద్వేష్టి తం విద్యాదంత్యరేతసం। విష్ణుభక్తివిహీనో యస్సర్వశాస్త్రార్థవేద్యపి। బ్రాహ్మణ్యం తస్య న భవేత్తస్యోత్పత్తిర్నిరూప్యతాం। చతుర్వేద్యపి యో విప్రో వాసుదేవం న విందతి। వేదభారభరాక్రాంతస్స వై బ్రాహ్మణగర్దభ” ఇత్యాదీని ద్రష్టవ్యాని । అస్మిన్నారాయణానువాకే ‘విశ్వమేవేదం పురుష’ ఇతి పూర్వోక్తసమానన్యాయతయా ‘స బ్రహ్మా స శివస్సేంద్ర’ ఇత్యాది సామానాధికరణ్యేన బ్రహ్మాదీనాం విభూతిత్వశ్రవణాత్త్రిమూర్త్యైక్యసామ్యోత్తీర్ణవ్యక్త్యంతరపక్షాణాం ప్రతిక్షేపస్సిద్ధ ఇత్యభిప్రాయేణాహ బ్రహ్మా శివ ఇతి । అనీశ్వరతయా సర్వసంప్రతిపన్నేంద్రాదిసమభివ్యాహారాదబాధాచ్చ బ్రహ్మశివయోరనీశ్వరత్వం సూచ్యతే । శతమఖశబ్దః కర్మవశ్యత్వప్రసిద్ధిఖ్యాపనార్థః। అత్ర చానువాకే తత్తత్కారణోపాసనపరవాక్యపఠితాశ్శివశంభ్వాదిశబ్దాః నారాయణవిషయా ఇతి జ్ఞాపయితుం ‘నారాయణపరం బ్రహ్మే’త్యాదిభిస్తత్తదనువాదేన నారాయణత్వవిధానభూయస్త్వం సూచితం। సూత్రితం చ *లింగభూయస్త్వాత్తద్ధి బలీయస్తదపీతి। ‘హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర’ ఇతి వాక్యం తు ‘అద్భ్యస్సంభూతో హిరణ్యగర్భ ఇత్యష్టా’వితి శ్రుత్యైవానువాకాంతరసంయోజనాత్పురుషసూక్తైకార్థ్యోత్తరానువాకప్రతిపాద్యమహాపురుషవిషయం । అత ఏవ ఐంద్రీన్యాయాదత్ర హిరణ్యగర్భశబ్దః కయాచిదవయవశక్త్యా భగవతి వర్తతే । ‘శివ ఏవ కేవల’ ఇత్యత్ర శివశబ్దోఽపి ‘యదా తమస్తన్న దివా న రాత్రి’ రిత్యనువాదాన్వయాత్ సుబాలోపనిషదుపదిష్టతమోమృత్యుశబ్దవాచ్యప్రకృత్యధిష్ఠాతృభూతనారాయణవిషయః। శుద్ధిమాంగల్యాదావపి రూఢశ్చాసౌ ప్రయుక్తశ్చ భగవతి ‘శాశ్వతగ్ం శివమచ్యుత’ మితి। ‘ఏక ఏవ రుద్ర’ ఇత్యాదేస్తు ప్రాక్

రణికహావిరుద్దైశ్వర్యత్వాకారపరతయానపారమ్యోపపాదకత్వం 'ఇందో మాయాభి'రిత్యత్రేంద్రశబ్దశ్చ 'తమింద్రగ్‌ంసంతం ఇంద్రఇత్యాచక్షతె పరోక్షేణే'తి బ్రాహ్మణోక్త్యా సర్వశర్మిపరమాత్మవిషయః। ప్రసిద్ధేంద్రపరత్వేపినాత్ర సర్వకారణత్వకంరోక్తిః। నచతత్క్లిప్తిః పురురూపత్వాదేరన్యథాప్యుపపత్తేః । 'నకిరింద్రత్వదుత్తరోనజ్యాయాగ్‌ అస్తివృత్రహ'న్నిత్యత్రతు ప్రాకరణికకర్మవిశేషౌపయికప్రశంసాపరత్వాద్వస్వాదిషు త్వదుత్తరోనాస్తీతివివక్షితం । స్వరాట్ఛబ్దఇహ 'సస్వరాడ్భవతీ'త్యామ్నాతముక్తవిషయః । సచస్వాతంత్ర్యవాచకోప్యత్రాకర్మవశ్యత్వపరః ఈశ్వరశరీరభూతానామాత్మనాం తత్పారతంత్ర్యస్యయావత్స్వరూపభావిత్వాత్ । పరతంత్రస్యాపిసత్యసంకల్పత్వమిచ్ఛావిఫలత్వాభావాదుపపద్యతె । తేన*సంకల్పాదేవతచ్ఛ్రుతెః అతఏవచానన్యాధిపతిరితిసూత్రద్వయమప్యవిరుద్ధం। ముక్తస్యైశ్వర్యం*జగద్వ్యాపారవర్జమితిశారీరకాంతేస్థాపితం। పరమత్వమిహబ్రహ్మాద్యపేక్షయాతచ్చాకర్మవశ్యస్యజ్ఞానసంకోచాదిరూపక్షరణవిరహాదిత్యక్షరశబ్దేనదర్శితం । 'బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతీ'త్యాదికమపి'పరమంసామ్యముపైతి' "మమసాధర్మ్యమాగతా" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనుసారాత్ 'వైష్ణవంవామనమాలభెతస్పర్ధమానో విష్ణురేవభూత్వేమాన్లోకానభిజయతీ'త్యాదివత్తత్సామ్యాభిప్రాయమేవ తస్యచసంకల్పాత్స్వాభిమతసృష్టిః పరేచ్ఛానుగుణ్యేనపరిమితవిషయా। 'సర్వాల్లోకానుసంచరణశ్రుతిశ్చ నజగద్వ్యాపారార్థా। ఇతిశబ్దఇహ 'సబ్రహ్మసశివ'ఇత్యాదివాక్యోపాత్తప్రకారసూచనార్థః। ఏతే ప్రజాపతిపశుపతిసురపతిప్రసిద్ధిమంతస్తతోప్యధికోముక్తశ్చ । అపిశబ్దస్తేషాంతత్తత్ప్రమాణసిద్ధమహత్త్వేసత్యపీతిద్యోతయంస్తతోప్యధీనేషుకైముత్యంవ్యనక్తి। యస్యతే 'తందుర్దర్శంగూఢమనుప్రవిష్టం,యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్య'మిత్యాదిష్వదృశ్యత్వాదిగుణకతయాప్రసిద్ధమపి స్వాత్మానంధనంజయధృతరాష్ట్రాదేరివకృపయామెప్రకాశయత ఇతిభావః। మహిమ్నోర్ణవత్వరూపణమక్షయత్వాపారత్వాదిసూచనార్థం। మహిమార్ణవపదేపుష్టిః అర్ణవస్థానీయత్వమ్మహిమాపేక్షయాప్య

షత్స్థానీయమహిమాన ఇత్యర్థః। యద్వా అనంతవిభూతేస్తవ విభూతిరూపమహిమసముద్రబిందవ ఇతి। తదేతదుక్తమద్వితీయశ్రుతివ్యాఖ్యానముఖేన సంవిత్సిద్ధౌ "యథాచోళనృపస్సమ్రాడద్వితీయోఽస్తి భూతలే। ఇతి తత్తుల్యనృపతినివారణపరం వచః। నతు తద్భృత్యతత్పుత్రకళత్రాదినివారణం। తథాసురాసురనరబ్రహ్మాండాయుతకోటయః। క్లేశకర్మవిపాకాద్యైరస్పృష్టస్యాఖిలేశతుః। జ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యనిధేరచింత్యవిభవస్య తాః। విష్ణోర్విభూతిమహిమసముద్రద్రప్సవిప్రుషః" ఇతి। బ్రహ్మాదీనాంచ సృష్ట్యాద్యుపయుక్తవిభూతిత్వం వక్ష్యతి। తదిహ 'సబ్రహ్మా' ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యమపి న స్వరూపైక్యాదిప్రయుక్తం। కింతు శరీరశరీరిభావనిబంధనమితి సూచితం భవతి। కించ 'అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమ' ఇతి హ్యాతారోఽధీయతే। 'అగ్నిరవమో దేవతానాం విష్ణుః పరమ' ఇత్యధ్వర్యవః॥ తథా 'తస్య బ్రహ్మా స ఆత్మా అంగాన్యన్యా దేవతా' ఇతి చ। ఏతదుపబృంహితం "శ్రూయతాం పరమం దైవం కుర్వజ్ఞేయం వయాపి చ। నారాయణస్తు పురుషో విశ్వరూపో మహాద్యుతిః। నారాయణస్య చాంగాని సర్వదైవాని భారత। అన్యాని సర్వదైవాని తస్యాంగాని మహాత్మన" ఇతి। అతశ్చ బ్రహ్మాదీనాం భగవద్విభూతిసాగరశీకరత్వం సిద్ధమితి॥ ౧౧॥

{ కశ్శ్రీశ్శ్రియః పరమసత్త్వసమాశ్రయః కః కః పుండరీ
కనయనః పురుషోత్తమః కః। కస్యాయుతాయుతశతైకక
లాంశకాంశే విశ్వం విచిత్రచిదచిత్ప్రవిభాగవృత్తం॥ }

అథస్యాత్ 'హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతే' త్యాదేరప్యర్థస్సంభూత ఇత్యాదినైకార్థ్యేపి తత్రైవ చతుర్ముఖాసాధారణప్రజాపతిశబ్దదర్శనాత్పురుషశబ్దస్యతు సాధారణ్యేన చతుర్ముఖేపి సంభవాత్ 'అంభస్యపార' ఇత్యత్రాపి 'ప్రజాపతిశ్చరతి గర్భే అంతః, స నో బంధుర్జనితా స విధాతా సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయ' దితి ప్రజాపత్యాదిశబ్దదర్శనాత్త్రితయమప్యేతచ్చతుర్ముఖవిషయమితి। అత్ర తావత్ 'నబ్రహ్మా నేశాన' ఇత్యాదివ్యక్త్యంతరనిషేధసహితవిశేషశ్రుత్యా బాధ్యత్వప్రదర్శనాన్న వక్తవ్యశేషమస్తి అథాపి బ్రూమః 'అంభస్యపార' ఇత్యత్ర తా

వత్ ‘యమంతస్సముద్రేకవయోవయంతీ’తిసముద్రశాయిత్వం ‘యాదే
కమవ్యక్తమనంతరూపంవిశ్వంపురాణంతమసః పరస్తాది’తితమసఃపారవ
ర్తిత్వం ‘సర్వేనిమేషాజజ్ఞిరేవిద్యుతఃపురుషాదధీ’తివిద్యుద్వర్ణపురుషత్వం
‘సఆపఃప్రదుఘేఉభేఇమే’ఇత్యాదిభిర్విచిత్రజగత్కారణత్వం ‘యఏనం
విదురమృతాస్తేభవంతీ’తిమోక్షప్రాప్తిహేతుత్వం ‘విశ్వతశ్చక్షురుత
విశ్వతోముఖ’ఇత్యాదినాసహస్రశీర్షత్వాదికంచ ప్రత్యభిజ్ఞాయమాన
మస్యానువాకస్యపురుషసూక్తోదితమహాపురుషగోచరతాంగమయతి ।
ప్రసిద్ధప్రజాపతేఃపరమపురుషకార్యత్వతన్నియామ్యత్వకర్మవశ్యత్వా
దికంచప్రసిద్ధం। అతోత్రప్రజాపత్యాదిశబ్దాఃపరమకారణభూతంనారా
యణమేవప్రతిపాదయంతి। ఏవమద్భ్యస్సంభూతఇత్యనువాకస్యాపిపురు
షసూక్తప్రకరణావిచ్ఛేదాత్ ‘వేదాహమేతంపురుషంమహాంత’మిత్యా
దివాక్యార్థప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ మహాపురుషవిషయత్వంసుగమం తమిమర్థ
మనన్యథాసిద్ధేనలక్ష్మీపతిత్వలింగేనద్రఢయతి॥కశ్మీ శ్రీశ్రియఇతి ॥ అత్ర
త్వదన్యఇతివక్ష్యమాణమనుసంధేయం। “శ్రియఃశ్రీశ్చభవదగ్ర్యాశ్రీకీర్త్యాః
కీర్తిఃక్షమాక్షమే”త్యుక్తమిహాభిప్రేతం। శ్రీరేవహ్యన్యేషామతిశయం వి
ధత్తే। తస్యాఅపి “భర్తానామపరంనార్యాభూషణంభూషణాదపీ”తిన్యా
యేనాతిశయహేతురయమితిభావః। నారాయణమునిభిస్త్వేవమిహవ్యా
ఖ్యాతం। స్వేతరసమస్తస్వరూపస్థితిప్రవృత్త్యర్థంయాశ్రీయతేసాశ్రీః త
స్యాఅపితథాశ్రయణీయ ఇతి। శ్రీశబ్దనిరుక్తయశ్చ “శృణాతినిఖిలాన్దో
షాన్ శ్రీణాతిచగుణైర్జగత్। శ్రీయతేచాఖిలైర్నిత్యం శ్రయతేచపరంపదం।
శ్రయంతీం శ్రియమాణాంచశృణాతీంశృణ్వతీమపీ”త్యాదిషుద్రష్టవ్యాః।
శ్రియ ఇత్యనేన ‘హ్రీశ్చతేలక్ష్మీశ్చపత్న్యా’విత్యామ్నాతలక్ష్మీశబ్దపర్యా
యోపాదానం। అత్రహ్రీరితిభూమిర్వివక్షితా “శ్రీభూమిసహితంహ
రి”మిత్యాదిప్రసిద్ధేః। వాజసనేయకేతుహ్రీశబ్దస్థానేశ్రీశబ్దపరనేపియ
థోచితమర్థోనుగ్రాహ్యః। తదిహపురుషసూక్తప్రకరణోదితశ్రియఃపతి
త్వలింగసహకృతమహాపురుషప్రత్యభిజ్ఞానబాధితరూఢిః ప్రజాపతిశబ్దః
‘పతింవిశ్వస్యే’త్యుక్తపుష్కలావయవార్థం నారాయణమేవాభిధత్తఇ

తి భావః । ప్రయుక్తశ్చాసౌ తద్విషయతయా మహాభారతే "రాజాధిరా
జస్సర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్ । ఈశ్వరం తం విజానీమస్స పి
తా స ప్రజాపతి"రితి। 'సప్తదశ ప్రాజాపత్యాన్ పశూ'నిత్యాదౌ చ 'శ్యా
మా ఏకరూపా భవంతి ఏవమివ హి ప్రజాపతి'రితి ప్రజాపతేశ్శ్యామత్వై ఏ
కరూపత్వోక్త్యా ప్రజాపతిశబ్దస్య విష్ణువిషయత్వం గమ్యతే । 'ఆశ్రావ
యేతి చతురక్షర'మిత్యారభ్య 'ఏష వై సప్తదశః ప్రజాపతి'రిత్యేతస్య చ వి
ష్ణువిషయత్వం "చతుర్భిశ్చ చతుర్భిశ్చ ద్వాభ్యాం పంచభిరేవ చ। హూయ
తే చ పునర్ద్వాభ్యాం స నో విష్ణుః ప్రసీదతు" ఇతి మహాభారతవచనేన వ్యంజితం।
నను పురుషసూక్తస్య కథం భగవత్పరత్వం పురుషశబ్దో హి 'స వా ఏష పు
రుషోऽన్నరసమయః' "ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీ" త్యాదిషు
తదతిరిక్తేऽపి ప్రయుజ్యతే। సత్యం, నిఖిలజగత్కారణవిషయస్త్వయం పురు
షశబ్దః పరమపురుషమేవాహ "పురుషస్య హరేస్సూక్తం స్వర్గ్యం ధన్యం
యశస్కర"మితి చ స్మర్యతే। మోక్షధర్మే చ పరమపురుషవిషయతయైవ పు
రుషసూక్తం యోజితం "ఇదం పురుషసూక్తం హి సర్వవేదేషు పఠ్యతే ।
ఋతం సత్యం చ విఖ్యాతమృషిసింహేన చింతిత"మిత్యాదినా। వ్యాసస్మృ
తౌ చేదం భగవదర్చనే వినియుక్తం "న విష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతే కర్మ
వైదికం। తస్మాదనాదిమధ్యాంతం నిత్యమారాధయేద్ధరిం । తద్విష్ణోరితి మం
త్రేణ సూక్తేన పురుషేణ తు। నైవాభ్యాం సదృశో మంత్రో వేదేషూక్తశ్చ
తుర్ష్వపి । నివేదయీత స్వాత్మానం విష్ణావమలతేజసి । తదాత్మా తన్మనా
శ్శాంతస్తద్విష్ణోరితి మంత్రత" ఇతి । శౌనకీయే కల్పే చ "శౌనకోऽహం ప్రవ
క్ష్యామి నిత్యం విష్ణ్వర్చనం పరం । ప్ర వః పాంతం తమంధస ఇత్యర్ధర్చస్య వి
ధానత" ఇతి ప్రక్రమ్య "ఆద్యయా వాహయేద్దేవమృచా తు పురుషోత్తమ"
మిత్యాదినా ప్రత్యృచముపచారభేదేషు వినియోగః కృతః। ఏవం భగవచ్ఛా
స్త్రాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం । కించ ఆథర్వణే అష్టాదశ మహాశాంతిప్రకరణే తత్త
ద్దైవతావిషయమహాశాంతిషు వైష్ణవ్యాం పురుషసూక్తమితి వినియోగో దృ
ష్టః। ఏవం 'సహస్రశీర్షా పురుష' ఇత్యుపహితాం పురుషేణ నారాయణే
న యజమాన ఉపతిష్ఠతే 'సహస్రశీర్షా పురుష' ఇతి పురుషేణ నారాయ

శౌనకరాంచోనుశంసంతీతికల్పసూత్రకారవాక్యాచ్చ నారాయణ విషయ
త్వమస్యసిద్ధం । తత్ర తత్ర పరమపురుషసన్నిధానబుద్ధ్యా తేనతత్తదుప
స్థానం యుజ్యతే। అత్ర నారాయణస్య ఋషిత్వేన పురుషస్య చ దేవతాత్వే
న సంబంధస్తావత్సర్వసమ్మతః । తత్ర నారాయణపురుషశబ్దయోరేకవిష
యత్వం 'సహస్రశీర్షం దేవ'మిత్యారభ్య 'విశ్వమేవేదం పురుష' ఇతి నారా
యణానువాకోక్త్యా సిద్ధం । తథా సుబాలోపనిషది 'చక్షుశ్చ ద్రష్టవ్యం చ
నారాయణ' ఇత్యాదిభిర్నారాయణస్య సర్వాత్మకత్వం ప్రతిపాద్య 'పురు
ష ఏవేదగ్ం సర్వ'మితి పురుషసూక్తవాక్యేన నిగమనాన్నారాయణ ఏవ పురు
షసూక్తప్రతిపాద్య ఇతి నిశ్చీయతే । తదిహ పురుషశబ్దః పురుషోత్తమవిష
యః । తథా చ పౌరాణికం వచః "భగవానితి శబ్దోయం తథా పురుష ఇత్యపి ।
నిరుపాధీ చ వర్తేతే వాసుదేవే సనాతనే" ఇతి। ఏవం "బ్రహ్మా కమలగర్భా
భో రుద్రః కాలాగ్నిసన్నిభః । పురుషః పుండరీకాభో రూపం తత్పరమాత్మ
నః" ఇతి త్రయాణాం రూపభేదవచనేన ప్రత్యేకనామోక్తౌ బ్రహ్మరుద్రవ్యా
వృత్తే పరమాత్మశబ్దోదితే భగవతి పురుషశబ్దస్సమాఖ్యారూపేణ ప్రయుక్తః।
"పురుషః పుండరీకాక్ష" ఇతి పాఠేపి న ప్రస్తుతవిరోధః । అధీయతే చ తైత్తిరీ
యాః ప్రజాపతిజనకసూక్ష్మవిషయే 'పూర్వమేవాహమిహాసమితి తత్పు
రుషస్య పురుషత్వ'మితి। అనంతరం 'సహస్రశీర్షా పురుషః సహస్రాక్ష
స్సహస్రపాత్ భూత్వోదతిష్ఠ'దితి పురుషసూక్తారంభస్తత్ర ప్రత్యభిజ్ఞా
యతే । అస్త్వేవం తథాపి మహేశ్వరశివాదిశబ్దలింగశాలిన్యాం శ్వేతా
శ్వతరోపనిషది 'వేదాహమేత'మిత్యాదివాక్యగర్భనాద్రుద్రేపి పురుషశ
బ్దామ్నానాచ్చ పురుషసూక్తస్యాపి తద్విషయత్వం స్యాదిత్యత్రాహ పర
మసత్త్వసమాశ్రయః ఇతి । పరమస్య మోక్షోపయుక్తప్రకర్షవతః
సత్త్వస్య ప్రకాశసుఖహేతుభూతగుణవిశేషస్య సమాశ్రయః సమ్య
క్ప్రవర్తకః। త్వదన్యః క ఇత్యర్థః। ఏతేన సాంసారికజ్ఞానసుఖహేతుభూ
తపరిమితసత్త్వవ్యవచ్ఛేదః । అయం భావః పురుషసూక్తం తావత్పరమ
పురుషవిషయతయా స్థాపితం । తత్రత్యవాక్యప్రత్యభిజ్ఞానాదేవ శ్వేతా
శ్వతరోపనిషది శివమహేశ్వరాదిశబ్దానామపి మహాపురుషపరత్వమేవయు

క్తం। అనన్యథాసిద్ధంచలింగంతత్రతత్ర దృశ్యతే। 'మహాన్ప్రభుర్వై పురుషస్సత్త్వస్యైషప్రవర్తక' ఇతినారాయణస్యైవసత్త్వప్రవర్తకత్వం బ్రహ్మరుద్రయోశ్చరజస్తమఃప్రవర్తకత్వంశ్రుత్యాదిప్రసిద్ధం। యథా మైత్రాయణీయోపనిషది 'అథయోహఖలువా అస్యరాజసోంశస్సోసౌ బ్రహ్మచారిణోయోయంబ్రహ్మా అథయోహఖలువాఅస్యసాత్త్వికోంశస్సోసౌబ్రహ్మచారిణోయోయంవిష్ణుః అథయోహఖలువా అస్యతామసోంశస్సోసౌబ్రహ్మచారిణోయోయంరుద్ర' ఇతి। పురాణేచవారాహే అగస్త్యరుద్రసంవాదే రుద్రః "యత్సత్త్వంసహరిర్దేవోయోహరిస్తత్పరంపదం। సత్త్వంరజస్తమశ్చేతిత్రితయంచైతదుచ్యతే। సత్త్వేనముచ్యతేజంతుస్సత్త్వంనారాయణాత్మకం। రజసాసత్త్వయుక్తేనభవేచ్ఛ్రీమాన్యశోధికః॥ తచ్చపైతామహంవృత్తంసర్వశాస్త్రేషువర్ణ్యతే। యద్వేదబాహ్యంకర్మస్యాన్మాముద్దిశ్యోపసేవ్యతే। తద్రౌద్రమితివిఖ్యాతం కనిష్ఠగతిదంనృణాం। యద్ధీనతపసాయుక్తంకేవలంతామసంతుయత్। తద్దుర్గతిప్రదంనృణామిహలోకేపరత్రచే"తి। లైంగేచతుర్దశాధ్యాయే "హిరణ్యగర్భోరజసాతమసాశంకరస్స్వయం। 'సత్త్వేనసర్వగో విష్ణుస్సర్వాత్మాసదసన్మయ"ఇతి। తత్రైవచతుర్వింశేకూపాస్యతపసి "త్వత్తోఽపసంభవోరుద్రస్తమసాచ సమావృతః। త్వత్ప్రసాదాజ్జగద్ధాతారజసాచపితామహః। త్వత్స్వరూపాత్స్వయం విష్ణుస్సత్త్వేనపురుషోత్తమ"ఇతి। తదనంతరేచాధ్యాయే నందికేశ్వరవచనం। "పరమాత్మానమీశానంతమసారుద్రరూపిణం। రజసాసర్వలోకానాంసర్గలీలాప్రవర్తకం। సత్త్వేనసర్వభూతానాంస్థాపకంపరమేశ్వరం। సర్వాత్మానంమహాత్మానంపరమాత్మానమీశ్వరం। తందృష్ట్వాప్రాహవైబ్రహ్మాభగవంతంజనార్దన"మితి। ఏవంపురాణాంతరేషుభగవచ్ఛాస్త్రాదిష్వపి "సాత్త్వికైస్సేవ్యతేవిష్ణుస్తామసైరేవశంకరః। రాజసైస్సేవ్యతేబ్రహ్మాసంకీర్ణైస్తుసరస్వతీ"త్యాదీనిద్రష్టవ్యాని। సాధారణేచశిల్పశాస్త్రే విమానత్రయలక్షణే పఠ్యతే "స్యాన్నాగరద్రావిడవేసరంచక్రమేణ వైసత్త్వరజస్తమాంసి। మహీసురోర్వీపతివైశ్యకాస్తైహరిర్విధాతా హ

రఆదిదేవ” ఇతి।అథవాఽత్ర పరమసత్త్వమితి “స్వసత్తాభాసకంసత్త్వంగుణసత్త్వాద్విలక్షణ” మిత్యుక్తంశుద్ధసత్త్వమయమప్రాకృతంద్రవ్యమితివివక్షితం। తేనబ్రహ్మరుద్రాద్యగోచరరహస్యామ్నాయభగవచ్ఛాస్త్రాదిప్రసిద్ధకల్యాణతమవిగ్రహాదియోగాత్తేభ్యఃపరత్వంసూచ్యతే। నిత్యేత్యుక్తంపరమసత్త్వపంచశక్తిమయవిగ్రహమితి। ఉభయథాపిసత్త్వప్రవర్తకత్వోక్తిః శ్వేతాశ్వతరోపనిషదః పురుషసూక్తోదితపరమపురుషవిషయత్వమవగమయతి । వక్తవ్యాంతరంచాత్ర వేదార్థసంగ్రహాదిషు ద్రష్టవ్యం। ననుచపురుషసూక్తోదితమాదిత్యవర్ణంపురుషమేవాదిత్యమండలేతాదృశవర్ణయుక్తతయా ఛందోగాఅధీయతే ‘యఏషోంతరాదిత్యేహిరణ్మయఃపురుషోదృశ్యత’ ఇత్యాదినా । సచస్థానవిశేషసన్నిధిసామర్థ్యాదాదిత్యఏవ । సఏవచరుక్మవర్ణఃపురుషోమనునాస్మర్యతే “ప్రశాసితారంసర్వేషామణీయాంసమణీయసాం । రుక్మాభంస్వప్నధీగమ్యంవిద్యాత్తుపురుషంపర” మితి। ‘అసావాదిత్యోబ్రహ్మే’ తిచాధ్వర్యవః। అస్తిచతత్పరంపురాణం అతఃపురుషసూక్తమాదిత్యపరం । సఏవచబ్రహ్మేత్యత్రానన్యపరకారణశ్రుతిభిః శ్రియఃపతిత్వలింగేన పురుషశబ్దాదిభి రుపబృంహణైశ్చదత్తోత్తరత్వేపి యుక్తిభూయస్త్వఖ్యాపనాయా సూక్తం ఛాందోగ్యస్థంసుప్రసిద్ధంలింగమాహ కఃపుండరీకనయనఇతి। అయమభిప్రాయః ‘తస్యయథాకప్యాసంపుండరీకమేవమక్షిణీ’ ఇతితత్రైవపుండరీకనయనత్వోక్తేః పురుషోత్తమస్యైవచతత్ప్రసిద్ధేశ్చ తత్రాదిత్యోవాన్యోవాతాదృశశ్శంకనీయః। యద్యపిద్రమిడభాష్యే ‘తస్యయథాకప్యాస’మిత్యాదేష్షడర్థాఃప్రోక్తాః। తథాప్యాచిత్యాత్త్రయఏవస్వీకర్తవ్యాః।తథాచోక్తం వేదార్థసంగ్రహే గంభీరాంభస్సంభూతసుమృష్టనాళరవికరవికసితపుండరీకదళామలాయతేక్షణఇతి।ఏతేనపరిపూర్ణత్వమనుగ్రహశీలత్వంచాస్యవ్యజ్యతే। ఉపరిచరాఖ్యానేచ “అహోషణోహ్యసౌదేవ” ఇత్యుక్తం । అన్యేషాంతుచతుర్ముఖాదిత్యరుద్రాదీనామపూర్ణతయాసాధకావస్థత్వాత్తామసకోపాక్రాంతత్వాచ్చాక్షిణివిరూపాణిభవంతిసన్నిధివిశేషశ్చాదిత్యమండలేభగవతస్సావిత్రీకల్పేషుపురాణాదిషు

చప్రసిద్ధః। ఆదిత్యస్యచ 'చక్షోస్సూర్యోఅజాయత, సూర్యాచంద్రమసౌధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ , అగ్నిర్మూర్ధాచక్షుషీచంద్రసూర్యౌ, యస్యాదిత్యోభాముపయుజ్యభాతి, యేనసూర్యస్తపతితేజసేద్ధః, నతత్రసూర్యోభాతినచంద్రతారకం, యస్యాదిత్యశ్శరీర'మిత్యాదిభిరనీశ్వరత్వంసిద్ధం। తద్వైభవప్రతిపాదనపరంతుపురాణమసాత్వికత్వాద్విరుద్ధాంశేత్యాజ్యం। క్వచిద్బ్రహ్మదృష్ట్యాతత్పర్యంతత్త్వవివక్షయావానిర్వాహః। ఏవంపరమకారణవిషయశ్రుతివిశేషైః శ్రియఃపతిత్వాదిలింగైశ్చనారాయణఏవస్వతస్సిద్ధైశ్వర్యస్సర్వస్మాత్పరఇతినిశ్చితేపి కేచిదనధిగతపదవాక్యప్రమాణవృత్తాంతాః పురుషసమాఖ్యామీశ్వరసమాఖ్యాంచ నిర్విశేషణాంమహత్పరమవిశేషణవిశిష్టాంచపరామృశ్య బ్రహ్మణఃపితుః బ్రహ్మణఃపుత్రస్యచనికర్షోత్కర్షౌమన్యంతే తానుపాలభతే పురుషోత్తమః కఇతి। ఇహచ "ద్వావిమౌపురుషౌలోక" ఇత్యాదయశ్శ్లోకాః ప్రతిసంధేయాః। తేషు "పరమాత్మేత్యుదాహృత" ఇత్యనేన 'తస్యాశ్శిఖాయామధ్యేపరమాత్మావ్యవస్థిత' ఇతి శ్రుతిస్స్మర్యతే। "యోలోకత్రయమావిశ్యే"త్యనేన 'యచ్చకించి'దిత్యాదికంవ్యాఖ్యాతం। బిభర్తీత్యాధారత్వోక్త్యా 'యత్రవిశ్వంభవత్యేకనీడం, తత్సవితుర్వరేణ్యం,ధ్రువమచలమమృతంవిష్ణుసంజ్ఞంసర్వాధారంధామ, ఏషసేతుర్విధరణఏషాంలోకానామసంభేదాయే'త్యాదేరర్థ ఉక్తః।అవ్యయశబ్దోక్త్యా 'శాశ్వతగ్ శివమచ్యుత'మిత్యాద్యుక్తసంగ్రహః। ఈశ్వరశబ్దఇహ 'వ్యాప్యనారాయణస్థిత' ఇత్యుక్తవ్యాప్తేః 'అంతఃప్రవిష్టశ్శాస్తే'త్యాద్యనుసారాత్సమస్తనియమనవిశిష్టత్వమాత్మేశ్వరఇత్యుక్తానన్యనియామ్యత్వంచాభిప్రైతి। "నచాపివేదేషుసమాననామే"త్యల్పశ్రుతోక్తిః "లోకేవేదేచప్రథిత" ఇతివ్యాసోపాత్తభగవదుక్త్యాపరిహసనీయా। అత్రచభగవద్గీతాభాష్యం వేదార్థావలోకనాల్లోకఇతిస్మృతిరిహోచ్యతే। శ్రుతౌస్మృతౌచేత్యర్థః। శ్రుతౌ తావత్ 'పరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే సఉత్తమఃపురుషః' ఇత్యాదౌ। స్మృతావపి "అంశావతారంపురుషోత్తమస్యహ్యనాదిమధ్యాంతమజస్యవిష్ణో'రిత్యాదావితి। 'సఉత్తమఃపురుష'ఇతిశ్రుతౌపురుషోత్తమ

త్వం ఫలితమితి భావః । తదయమిహ త్వదన్యః కః పురుషోత్తమ ఇతి వదతోఽభిప్రాయః, యదివయం పురుషోత్తమసమాఖ్యామాత్రేణ భగవత ఈశ్వరత్వం సాధయామః తదేశ్వరాదిసమాఖ్యాబలేన ప్రత్యవస్థాతవ్యం। అస్మాభిస్తు ప్రబలైః శ్రుతిలింగాదిభిరేవ హ్యయమర్థస్సాధితః। తథా సతి జీవలక్షణపురుషరాశిబహిర్భూత ఏవాయం మహాపురుషస్సర్వత్ర ప్రసిద్ధః। తతః ప్రబలప్రమాణబాధితేయమీశ్వరాది సమాఖ్యా రుద్రస్య సర్వేశ్వరత్వం సాధుం న శక్నోతి। అన్యథేంద్రసమాఖ్యైవ నిర్విశేషణా శతమఖస్య పరమేశ్వరత్వం సాధయేత్ ఇది పరమైశ్వర్య ఇతి ధాత్వర్థపాఠాత్। మహత్త్వవిశేషితా తు కిం పునః తతశ్చ మహావృషసమాఖ్యైవ బలవన్మానబాధితా । మహేశ్వరమహేంద్రాదిసమాఖ్యాప్యత్ర నిష్ఫలా ॥ పురుషోత్తమసమాఖ్యాత్వనధిగతశబ్దానుశాసనాదివృత్తాంతైః కైశ్చిత్ కేవలరూఢేత్యుక్తం। "రూఢ్యా తు కామం పురుషోత్తమోఽస్తు" ఇతి। తత్ర యద్యపి కర్మధారయవృత్తౌ సన్మహత్పరమోత్తమోత్కృష్టాః పూజ్యమానైరిత్యాదినోత్తమశబ్దస్య పూర్వనిపాతః। న చ నిర్ధారణే షష్ఠ్యాస్సమాసః। తథా చ సప్తమీశౌండైరిత్యత్ర యోగవిభాగగ్రహణాదత్ర నిర్ధారణేపి సప్తమీసమాసస్స్యాత్ । శైషికషష్ఠీ వా నీచోత్తమభావసంబంధావలంబినీ ద్విపదవిగ్రహవత్త్ర్యపదవిగ్రహాదర్శితార్థా సమస్యేత। నాగోత్తమాదిశబ్దాశ్చ శబ్దవిద్భిరేవం నిరూఢాః । "యస్మాత్క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమ" ఇతి గీతానుసారే తు పంచమీసమాసః ప్రస్పష్టః। అతః పంచమీషష్ఠీసమాసయోః పురుషశబ్దో బద్ధముక్తావస్థజీవమాత్రపరః "ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే" ఇత్యాదిభిశ్చ తత్సంగమః। అతః శ్రుతిలింగాద్యబాధితయా తదనుగృహీతయా గీతానిరుక్తయా పురుషోత్తమసమాఖ్యయాపి పురుషసూక్తోదిత సర్వకారణపురుషస్య పరమాత్మత్వ సర్వవ్యాపనభరణనియమనస్వామ్యాదికం తదన్యేషామధమత్వం చ సిధ్యతి । ఇదం చ "క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినాం। ఆవాం తవాంగే సంభూతౌ తస్మాత్కేశవనామవాన్।సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః। తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిపఠ్యతే। నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి తతో విదుః। తాన్యేవ చాయ

నంతస్య తేన నారాయణస్మృత'' ఇత్యాదిభిర్నిరుక్తానాం సమాఖ్యాంత
రాణాంప్రదర్శనమ్ । "అజస్సర్వేశ్వరస్సిద్ధ'' ఇతి వ్యాసపఠితా సర్వే
శ్వరసమాఖ్యాచ మహేశ్వరాదిసమాఖ్యామధః కరోతి । నను త్రిష్వతు స
మాఖ్యా లింగంతుపురుషసూక్త ప్రతిపాద్యస్యచతుష్పాత్త్వరూపం పరి
చ్ఛిన్నత్వమపరిచ్ఛిన్నతయామ్నాతాత్ పరతత్త్వాదవరతాంగమయేది
తివ్యోమాతీతవాదినఆహుః । తన్నిరాసాయబ్రహ్మరుద్రాదీనామన్యే
షాంచసర్వ'వ్యాపకపరమపురుషైక దేశవర్తిత్వంఖ్యాపయతికస్యాయుతే
తి । త్వదన్యస్యక స్యేతియోజ్యం । "యస్యాయుతాయుతాంశాంశే విశ్వ
శక్తిరియంస్థితా । మెరోరివాణుర్యస్యైతద్బ్రహ్మాండమఖిలంమునే।
మయిసర్వమిదంప్రోతంసూత్రేమణిగణాఇవ । ఇహైకస్థంజగత్కృత్స్నం
పశ్యాద్యసచరాచరమ్ । పశ్యామిదేవాంస్తవదేవదేహే సర్వాంస్తథా
భూతవిశేషసంఘాన్ । బ్రహ్మాణమీశంకమలాసనస్థ''మిత్యాదభిర్భగవ
త్స్వరూపైకదేశే విగ్రహైకదేశేచ విశ్వస్థితిరుచ్యతే। అతోవిష్ణోరేవస
ర్వవ్యాపిత్వంరుద్రాదేశ్చతదేకదేశవర్తిత్వంసిద్ధం॥ తపసాతోషితేనైవ
విశ్వరూపేణవిష్ణునా। స్వపార్శ్వేదక్షిణేశంభోర్నివాసఃపరికల్పితః । ఏ
వంస్వవిగ్రహేంశేషుతదన్యాఅపిదేవతాః । నిరంకుశస్వతంత్రేణశ్రీధరే
ణనివేశితాః॥ పురుషసూక్తేపి 'పురుషఏవేదగ్ంసర్వ'మిత్యాదిభిరపరిచ్ఛిన్న
త్వంసిద్ధం ।తత్రతత్రపరిచ్ఛిన్నతోక్తీనాంతు*అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదే
శాచ్చనేతి చేన్ననిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చ అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మర
థ్యః అల్పశ్రుతేరితిచేత్తదుక్తం హృద్యపేక్షయాతు మనుష్యాధికార
త్వాత్ బుద్ధ్యర్థఃపాదవత్ అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్యఇ
త్యాదిభిస్సూత్రై స్తదుపాధ్యవచ్ఛేదనిబంధనత్వం మహాపురుషస్యైవస
ర్వవ్యాపిత్వంచస్థాపితం।అత్రాయుతాయుతేత్యాద్యంశక్తిస్థిరసంఖ్యా
తబ్రహ్మాండతదావరణాదిమహత్తరవిభూత్యాశ్రయప్రదేశాతిరిక్తవిభూ
త్యంతరాశ్రయాపరిమితస్వరూపవైభవసూచనార్థా । ఏతేనప్రతిబ్ర
హ్మాండంబ్రహ్మరుద్రాదీనామితరేతరానభిజ్ఞత్వాదికమపిసూచ్యతే। క
స్యేత్యాదినామహిమైకదేశాధిష్ఠేయత్వంవా వివక్షితం । "విష్టభ్యాహ

మిదంకృత్స్నమేకాంశేనస్థితో జగ"దిత్యత్ర భాష్యత మమమహిమ్నా యుతాయుతాంశేనవిష్టభ్యాహమవస్థిత ఇతి । తత్రైవ "యస్యాయుతాయుతాంశాంశే" ఇత్యాదికముదాహృతం । విశ్వం కృత్స్నం కార్యజాతం। చిదచిత్ప్రవిభాగః చేతనాచేతనయోః ప్రకృష్టం వైషమ్యం। తస్య విచిత్రత్వమాశ్చర్యత్వమవాంతరవిశేషో వా । దేవమనుష్యాదిరూపభేదేన తత్తదనుగుణజ్ఞానసుఖాదిభేదైశ్చ చేతనప్రవిభాగః। అచేతనప్రవిభాగస్తుభూతేంద్రియాదిరూపేణ భోగ్యభోగోపకరణాదిరూపేణ చ । సచనిర్బాధైః ప్రత్యక్షానుమానాగమైర్యథాసంభవం ప్రత్యేతవ్యః । ఏవం ప్రవిభాగేన వృత్తం వ్యవస్థితస్వరూపస్థితివ్యాపారవత్తయా నిష్పన్నమిత్యర్థః॥ ౧౨॥

వేదాపహారగురుపాతకదైత్యపీడాద్యాపద్విమోచ
నమహిష్ఠఫలప్రదానైః । కోన్యః ప్రజాపశుపతీపరి
పాతికస్యపాదోదకేనసశివస్స్వశిరోధృతేన॥ ౧౩॥

అథస్యాత్ యద్యపి ప్రత్యక్షస్తుతిభిస్తత్రత్యలింగైరబాధితసమాఖ్యావిశేషైశ్చ భగవత్పరత్వం ప్రతీయతే, తథాపి "ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయే"దితిస్మరణాద్విరోధాధికరణస్య చ స్పష్టార్థశ్రుతివిషయత్వాత్ప్రజాపతిపశుపతిపారమ్యతత్పరబహూపబృంహణదర్శనాచ్చ పురుషోత్తమ ఏవ పర ఇతి నిశ్చేతుం న శక్యమిత్యత్ర ప్రబలతమోపబృంహణప్రసిద్ధైః పరావరవివేకలింగభూతైరుదంతైరుత్తరమాహ ॥ వేదాపహారేతి॥ అయం భావః సుపరిగృహీతావిరుద్ధార్థసాత్త్వికపురాణాద్యుపబృంహితాభిః ప్రత్యక్షశ్రుతిభిరర్థనిర్ణయే సిద్ధే విరుద్ధార్థానాం రాజసతామసపురాణాదీనాం శారీరకస్మృత్యధికరణనిశ్చలీకృతవిరోధాధికరణనయేన విధూననం యుక్తం తద్విపరీతవృత్తాంతాస్తు తామసాదిపురాణోక్తత్వాద్భ్రమవిప్రలంభసంభవా మంతవ్యాః । మన్వాదిస్మృతిషు భగవత్పారమ్యం సువ్యక్తం 'యద్వైకించమనురవదత్తద్భేషజ'మితిచ శ్రూయతే "మన్వర్థవిపరీతా తు యా స్మృతిస్సా న శస్యత" ఇతిస్మర్యతే చ । అతస్సాత్త్వికేతిహాసపురాణాదిప్రోక్తా వేదాపహారాదివృత్తాంతాః పరావరవివేకసమ్యగ్లింగాని భవంతి । తదిహ నిఖిలజగదేకహేతుభూతస్సభగవాన్ 'ఆనీతవాతగ్ద

స్వధయాతదేకం, తస్మాద్ధాన్యంనపరఃకించనాసే’త్యాదిప్రసిద్ధాయాం పూర్వాపరహిరణ్యగర్భాదిప్రళయప్రాగభావదశాయాం మహదాది సృష్టిక్రమేణబ్రహ్మాణంపూర్వంవిధాయ ప్రళయతిరోహితాన్వేదాంశ్చ పూర్వానుపూర్వీవిశిష్టానావిష్కృత్యబ్రహ్మణేప్రహిణోత్ । అత్రవిదధాతిప్రహిణోతీతిచవర్తమాననిర్దేశః ప్రతికల్పమేవమేవేతిజ్ఞాపనార్థః।తతశ్చవేదచక్షుఃప్రదర్శితాంవిశ్వసృష్టింకర్తుకామేబ్రహ్మణిప్రాచీనసుకృతఫలదానాయపరమపురుషేణైవసృష్టౌమూర్తరజస్తమస్త్వేన భగవచ్ఛాస్త్రప్రతిపాదితౌమహాబలౌమధుకైటభౌ "దదృశాతేరవిందస్థం బ్రహ్మాణమమితప్రభం । సృజంతంప్రథమంవేదాంశ్చతురశ్చారువిక్రమా । తతోవిగ్రహిణస్తాంస్తుదృష్ట్వాతావసురోత్తమా । వేదాన్జగృహతూరాజన్బ్రహ్మణఃపశ్యతస్తదా। అథతౌదానవశ్రేష్ఠౌగృహీత్వాతాన్సనాతనాన్ । రసాంవివిశతుస్తూర్ణముదపూర్ణేమహోదధౌ । తతోహృతేషువేదేషుబ్రహ్మాకశ్మలమావిశత్ । తతోవచనమీశానం ప్రాహవేదైర్వినాకృతః ॥ బ్రహ్మా ॥ వేదామేపరమంచక్షుర్వేదామేపరమంధనం । వేదామేపరమంధామవేదామేబ్రహ్మచోత్తమం । మమవేదాహృతాస్సర్వేదానవాభ్యాంబలాదితః । అంధకారాఇమేలోకాజాతావేదైర్వివర్జితాః। వేదేహృతేహంకింకుర్యాంలోకాన్వైస్రష్టుముద్యతః। అహోబతమహద్దుఃఖంవేదనాశనజంమమ । ప్రాప్తందునోతిహృదయంతీవ్రశోకామయస్త్వయం। కోహిశోకార్ణవేమగ్నంమామితోద్యసముద్ధరేత్। ఇత్యేవంభాషమాణస్యబ్రహ్మణోనృపసత్తమ । హరిస్తోత్రార్థముద్భూతాబుద్ధిర్బుద్ధిమతాంవర । తతోజగౌపరంజప్యంప్రాంజలిఃప్రగ్రహంప్రభు"రిత్యాది । "ఏతస్మిన్నంతరేరాజన్దేవోహయశిరోధరః । జగ్రాహవేదానఖిలాన్రసాతలగతాన్హరిః।ప్రాదాచ్చబ్రహ్మణేరాజంస్తతస్స్వాంప్రకృతింయయౌ।తతస్తయోర్వధేనాశువేదాపహరణేనచ।శోకాపనయనంచక్రేబ్రహ్మణఃపురుషోత్తమ"ఇతి । పశుపతేరేవగురుపాతకాద్విమోచనం। గురువిషయంపాతకంగురుపాతకం గురుత్వేనపాతకంవా విశేష్యతే। నహిబ్రాహ్మణోత్తమపితృభూతబ్రహ్మశిరశ్ఛేదాదధికంపా

తకంసంభావ్యతే। విదుషాతిక్రమేదండభూయస్త్వంచస్మర్యతేనచసర్వ
జ్ఞానామాసౌనజానాతితదిదంస్వపాతకం। రుద్రేణస్వయమేవోక్తంమా
త్స్యే "తతఃక్రోధపరీతేనసంరక్తనయనేనచ । వామాంగుష్ఠనఖాగ్రేణ
ఛిన్నంతస్యశిరోమయా"। బ్రహ్మా । "యస్మాదనపరాధస్యశిరశ్ఛిన్నం
త్వయామమ। తస్మాచ్ఛాపసమాయుక్తఃకపాలీత్వంభవిష్యసి"। రుద్రః॥
"బ్రహ్మహాకులితోభూత్వాచరంస్తీర్థానిభూతలే। తతోహంగతవాన్దేవి
హిమవంతంశిలోచ్చయం । తత్రనారాయణశ్శ్రీమాన్మయాభిక్షాంప్ర
యాచితః। తతస్తేనస్వకంపార్శ్వంనఖాగ్రేణవిదారితం। మహతీస్రవతీ
ధారాతస్యరక్తస్యనిస్సృతా। విష్ణుప్రసాదాత్సుశ్రోణికపాలంతత్సహ
స్రధా। స్ఫుటితంబహుధాయాతంస్వప్నలబ్ధంధనంయథే"తి। ఏవంస్వే
దజలపూరణేనకపాలమోచనంచాన్యత్రోక్తంకల్పభేదేనరుద్రసృష్ట్యం
తరేయోజ్యం। అప్రాకృతేభగవద్విగ్రహేయుద్ధాదిష్వత్రచరుధిరస్వే
దాదికంమాయాసృష్టంమంతవ్యం। రుద్రస్యదైత్యపీడాద్యాపద్విమోచన
మంధకాసురసంగ్రామేప్రసిద్ధం । తదుక్తంమాత్స్యేమహేశ్వరప్రయు
క్తశస్త్రక్షతప్రథమాంధకరుధిరబిందుభిరంధకయూథేసంజాతే "తత
స్సశంకరోదేవస్త్వంధకైరాకులీకృతః । జగామశరణందేవోవాసుదేవ
మజంవిభుం। తతస్సభగవాన్విష్ణుస్సృష్టవాన్శుష్కరేవతీం । సాపపౌ
సకలంతేషామంధకానామసృక్క్షణా"దితి। ఏవంరుద్రస్యస్వదత్తవరసా
మర్థ్యపరీక్షోద్యతవృకాసురదౌరాత్మ్యజనితభయవిమోచనంచ ద్రష్ట
వ్యం। అత్రేంద్రాదీనామపిహిరణ్యరావణదుర్వాసఃప్రభృతిజనితాపద్వి
మోచనముపలక్ష్యం । సభాపర్వణిచైతత్సామాన్యతఉక్తం "ఏవమేషా
సురాణాంచసురాణామపిసర్వశః । భయాభయకరఃకృష్ణస్సర్వలోకే
శ్వరేశ్వర"ఇతి । ఆదిశబ్దేనమర్ద్యత్రిపురవిజిగీషాద్యాపత్సంగ్రహః। ఉ
క్తంహిమహాభారతే "విష్ణురాత్మాభగవతోభవస్యామితతేజసః । తస్మా
ద్ధనుర్జ్యాసంస్పర్శంసవిషేహేమహేశ్వర"ఇతి । శ్రీవిష్ణుధర్మేచ "త్రిపు
రంజఘ్నుషఃపూర్వంబ్రహ్మణావిష్ణుపంజరం । శంకరస్యకురుశ్రేష్ఠరక్ష
ణాయనిరూపితం । వాగీశేనతుశక్రస్యబలంహంతుంప్రయాస్యత"ఇతి ।

నామత్రయవిధానేన తేనైవ రుద్రస్య కాలకూటాపన్నిస్తారణం చ దర్శితం "అచ్యుతానంతగోవిందమంత్రమానుష్టుభం పరం। ఓంనమస్సంపుటీకృత్య జపన్విషధరో హర" ఇతి। బాణయుద్ధే భగవతా వాసుదేవేన యోద్ధుం ప్రవృత్తస్యాపి రుద్రస్య ప్రశమనాస్త్రేణ యుద్ధాపన్నిస్తారణం కృతం । యథోక్తం వైష్ణవపురాణే "జృంభణాస్త్రేణ గోవిందో జృంభయామాస శంకరం । తతః ప్రణేదుర్దైతేయాః ప్రమథాశ్చ సమంతతః । జృంభాభిభూతస్తు హరో రథోపస్థ ఉపావిశత్ । న శశాక తదా యోద్ధుం కృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా" ఇతి । శ్రీమద్రామాయణే చ శ్రీపరశురామ ఆహ "హుంకారేణ మహాబాహుస్తంభితోథ త్రిలోచనః । జృంభితం తద్ధనుర్దృష్ట్వా శైవం విష్ణుపరాక్రమైః। అధికం మేనిరే విష్ణుం దేవాస్సర్షిగణాస్తదా" ఇతి । శ్రీబదరికాశ్రమే చ యుద్ధప్రవృత్తస్తాపసవేషేణ ధర్మసూనునా నరసఖేన నారాయణేన సంజిఘృక్షితో రుద్రః పితుః పుత్రస్య చ మధ్యం ప్రవిష్టేన చతుర్ముఖేన ప్రబోధితశ్శరణముపాగతస్సర్వలోకశరణ్యేన సంరక్షిత ఇతి మహాభారతే ప్రోక్తం "ప్రసాదయామాస భవో దేవం నారాయణం ప్రభుం । శరణం చ జగామాద్యం వరేణ్యం వరదం హరి"మిత్యాదినా। తయోర్మహిష్ఠఫలప్రదానం చ తత్రైవోక్తం తథాహి కుండధరోపాఖ్యానే । "యుగకోటిసహస్రాణి విష్ణుమారాధ్య పద్మభూః । పునస్త్రైలోక్యధాతృత్వం ప్రాప్తవానితి శుశ్రుమ" ఇతి। ఉపాఖ్యానాంతరే చ "మయా సృష్టః పురా బ్రహ్మా మద్యజ్ఞమయజత్స్వయం। తతస్తస్మై వరాన్ప్రీతో దదామ్యహమనుత్తమాన్। మత్పుత్రత్వం చ కల్పాదౌ లోకాధ్యక్షత్వమేవ చే"తి । యుధిష్ఠిరశోకాపనోదే చ "విశ్వరూపో మహాదేవస్సర్వమేధే మహాక్రతౌ। జుహావ సర్వభూతాని స్వయమాత్మానమాత్మనే"తి। తథా "మహాదేవస్సర్వమేధే మహాత్మా హుత్వాత్మానం దేవదేవో బభూవ। విశ్వాన్లోకాన్వ్యాప్య విష్టభ్య కీర్త్యా విరాజతే ద్యుతిమాన్కృత్తివాసా" ఇతి । ఆమనంతి చైతదేవ బహ్వృచాః 'అస్య దేవస్య మీఢుషో వయా విష్ణోరేష ప్రభృథే హవిర్భిః విదే హి రుద్రో రుద్రియం మహిత్వ'మితి । పశుపతిత్వం చ రుద్రస్య వరాపేక్షాపూర్వకమామ్నాతం "సోబ్రవీద్వరం వృణా అహమేవ పశూనామధిపతిరసానీతి తస్మాద్రుద్రః ప

శూనామధిపతి'రితి । శ్రీనారాయణీయే చ సర్వదేవానాం భగవదారాధక
త్వం తదధీనగతిత్వం చోక్తం "తం దేవా ఋషయశ్చైవ నానాతనుసమా
శ్రితాః । భక్త్యా సంపూజయంత్యేనం గతిం చైషాం దదాతి స" ఇతి । య
జ్ఞాగ్రహరాధ్యాయే చ భగవత ఏవ సర్వకర్మసమారాధ్యత్వం బ్రహ్మాదీ
నాం సర్వేషాం తత్ప్రసాదలబ్ధయజ్ఞభాగత్వం చ ప్రతిపాదితం "తతస్తే వి
బుధాస్సర్వే బ్రహ్మా తే చ మహర్షయః । వేదదృష్టేన విధినా వైష్ణవం క్రతు
మారభన్ । తస్మిన్ సత్రే తదా బ్రహ్మా స్వయం భాగమకల్పయత్ । దేవా
మహర్షయశ్చైవ సర్వే భాగానకల్పయన్ । తే కార్తయుగధర్మాణో భా
గాః ప్రథమసత్కృతాః । ప్రాపురాదిత్యవర్ణం తం పురుషం తమసః పర"
మితి । తతశ్చైవం భగవద్వచః "యేన యః కల్పితో భాగస్స తథా సముపా
గతః । ప్రీతోఽహం ప్రదిశామ్యద్య ఫలమావృత్తిలక్షణ"మితి । తథా "యజ్ఞై
ర్యే చాపి యక్ష్యంతే సర్వలోకేషు వై సురాః । కల్పయిష్యంతి వో భాగాంస్తే
నరా వేదకల్పితాన్ । యో మే యథా కల్పితవాన్ భాగమస్మిన్ మహాక్రతౌ ।
స తథా యజ్ఞభాగార్హో వేదసూత్రే మయా కృత" ఇతి । కర్మకాండే చ ప్ర
థమాధ్యాయే "నిత్యమర్చయసే దేవ కం దేవమధికం తవ । యస్మాన్మానస
మప్యగ్ర్యం కృత్వా త్రిభువనేశ్వర । జపహోమానవసాగ్రైస్తం వదస్వ
తథా మమే"త్యుమయా పృష్టో మహేశ్వర ఉవాచ "శృణుష్వ త్వం మహా
భాగే యథా నిత్యం నమామ్యహం । బ్రహ్మాద్యా మునయశ్చైవ తపోధైర్యస
మాధిభిః । అర్చయంతి సదా యం వై సదా పశ్యంతి సూరయః । తం వై యథాత
థం వక్ష్యే తస్మిన్ ధర్మస్య నిర్ణయం । అజ్ఞానార్ణవమగ్నానాం సర్వేషామా
త్మనామయం । విష్ణుర్ధర్మో మహాపశ్శ్రీమానుత్తారార్థముదాహృత" ఇతి । శ్రీనా
రసింహపురాణే చైతత్సంగ్రహేణోక్తం "బ్రహ్మాదయస్సురాస్సర్వే విష్ణు
మారాధ్య తే పురా । స్వం స్వం పదమనుప్రాప్తాః కేశవస్య ప్రసాదత" ఇతి ।
అథ రుద్రస్యేశ్వరత్వే హేత్వంతరమాహ కస్యపాదోదకేన స శివ ఇతి । అ
త్ర ద్వంద్వసమాసస్థస్యాపి పశుపతిమాత్రస్య గంగాధారణసామర్థ్యా
ద్బుద్ధ్యా నిష్కృష్య స ఇతి పరామర్శః । యద్వా స ఇతి శివసమాఖ్యాప్రసి
ద్ధిపరం । తథా చోక్తం శ్రీభాగవతే "సంచింతయేద్భగవతశ్చరణారవింద"

మితిప్రక్రమ్య "యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేనతీర్థేనమూర్ధ్నివిధృతేనశివశ్శివోభూ" దితి। ఉద్యోగపర్వణిచైతదభిప్రాయేణోక్తం "అత్రగంగాంమహాదేవఃపతంతీంగగనాచ్చ్యుతాం । ప్రగృహ్యప్రదదౌలోకేమానుషే బ్రహ్మవిత్తమ" ఇతి । స్పష్టంచైతదీశ్వరసంహితాయాంఆరాధకేనబ్రహ్మణైవోక్తం "ద్రవీభూతస్తదాధర్మో హరిభక్త్యామహామునే। గృహీత్వాధర్మపానీయంపదంనాథస్యతుష్టయే। క్షాళితంపరయాభక్త్యాపాద్యార్ఘ్యాదిభిరర్చితం । తదంబుపరయాభక్త్యాదధారశిరసాహరః। పావనార్థంజటామధ్యేయోగ్యోయమితిధారణాత్ । వర్షాణ్యయుతాన్యథబహూన్యముమోచతథాహర" ఇతి। యద్యేవంగంగాపశుపతేరపిపావనీతర్హి "భవాంగపతితంతోయంపవిత్రమితిపస్పృశు" రిత్యేతత్కథం। ఇత్థం అత్రహిస్వతఃపవిత్రత్వస్యస్పృష్టవ్యతాహేతుత్వముచ్యతే। అశ్రితమనాకాంక్షితంచాన్యసంసర్గస్య తత్పవిత్రతాహేతుత్వం కల్పయితుమయుక్తం। కల్ప్యమానేపిజ్ఞాపకహేతుత్వమాత్రంకామంకల్ప్యతాం। భవేనశిరసాధృతత్వాత్పవిత్రమితిజ్ఞాత్వాపస్పృశురిత్యర్థః । సామాన్యోక్త్యాచభవస్యాన్యేషాంచపవిత్రత్వమభిప్రేతం।అతఏవ "హరస్యగాత్రసంస్పర్శాత్పవిత్రత్వముపాగతే" త్యత్రాపిహరస్యశుద్ధిప్రదత్వముపాగతేతిబోద్ధవ్యం॥ ... ... *

కస్యోదరేహరవిరించముఖప్రపంచః కో రక్షతీమమ
జనిష్టచకస్యనాభేః । క్రాంత్వానిగీర్యపునరుద్గిర
తిత్వదన్యఃకః కేనవైషపరవానితిశక్యశంకః॥ ౧౭ ॥

ఏవంతత్తద్భక్తైఃపరత్వేనకల్పితయోఃప్రజాపతిపశుపత్యోర్వృత్తాంతైస్తయోరనీశ్వరత్వంకర్మవశ్యత్వాదికంభగవతఏవ సర్వేశ్వరత్వంచ దృఢీకృతం, అథతయోస్తదన్యేషాంచానీశ్వరతయాసమ్మతానామవిశేషేణపారతంత్ర్య సృజ్యత్వసంహార్యత్వాదిప్రదర్శకైస్తామసాదిపురాణేష్వపిప్రసిద్ధతయాసర్వలౌకికపరీక్షకసమ్మతైరశక్యాపహ్నవైరాశ్చర్యచేష్టితైఃపరావరతత్త్వవివేకంప్రతిష్ఠాపయతి॥ కస్యోదరఇతి॥ ప్రాకృతప్రళయదశాయాం హరవిరించాదిరూపేణ ప్రత్యక్ష్యమాణశ్చిదచిదాత్మకః

ప్రపంచః కస్యోదరే త్వదన్యస్యైకస్యాంతస్సూక్ష్మతయావస్థిత ఇత్యర్థః ।
"యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చ ఉభే భవత ఓదనః మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క
ఇత్థా వేద యత్ర సః" ఇత్యత్రౌదనోపసేచనశబ్దవత్ "గ్రసేత్సంహారసమ
యే జగత్స్థావరజంగమం । లీలయా యస్తు భగవాం స్తం గచ్ఛ శరణం హరిం"
మిత్యత్ర గ్రసనశబ్దవచ్చాత్రోదరశబ్ద ఔపచారికః । ఉక్తం చ విశ్వప్ర
లయ వేళాయాం భగవత ఏవావస్థానం సుబాలోపనిషది 'కింతదాసీన్నైవే
హ కించనాగ్ర ఆసీదమూలమనాధారమిమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే దివ్యో
దేవ ఏకో నారాయణ' ఇత్యాదిభిః । మహాభారతే "బ్రహ్మాదిషు ప్రలీనే
షు నష్టే లోకే చరాచరే। ఆభూతసంప్లవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్।
ఏకస్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు నారాయణః ప్రభు"రితి "కృష్ణ ఏవ హి లోకానా
ముత్పత్తిరపి చాప్యయ" ఇతి చ। శ్రీవైష్ణవే చ పురాణే "ప్రకృతిర్యా మయా
ఖ్యాతా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ। పురుషశ్చాప్యుభావేతౌ లీయేతే పరమాత్మ
ని। పరమాత్మా చ సర్వేషామాధారః పరమేశ్వరః। విష్ణునామా స వేదేషు వే
దాంతేషు చ గీయత" ఇతి । శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే చ "బ్రహ్మా శంభుస్తథైవా
ర్కశ్చంద్రమాశ్చ శతక్రతుః । ఏతదాద్యాస్తథైవాన్యే యుక్తా వైష్ణవతే
జసా । జగత్కార్యావసానేషు వియుజ్యంతే చ తేజసా । వితేజసశ్చ తే స
ర్వే పంచత్వముపయాంతి చే"తి । అత్ర 'నారాయణే ప్రలీయంత' ఇతి శ్రు
త్యాదిప్రసిద్ధార్థే తాత్పర్యం । యద్వా మహాప్రళయానంతరం మహదాది
షూపసృష్టేషు ప్రక్ష్యమాణహరవిరించాదీన్ భగవతా స్వవిగ్రహవిశేషం
తర్నిధాయ రక్షిత్వాత్ తతస్తేషాం సృష్టిరత్రోచ్యతే । సృష్టేః పురుషార్థశే
షతయా ధర్మాదిపురుషార్థస్య చ స్థితికాలభావిత్వాత్ తత్ప్రాధాన్యవివక్ష
యా క్రమముల్లంఘ్యాహ కో రక్షతీమమితి। ఉక్తమిదం వైష్ణవపురాణే "న
హి పాలనసామర్థ్యమృతే సర్వేశ్వరం హరిం। స్థితౌ స్థితం మహాప్రాజ్ఞ భవ
త్యన్యస్య కస్యచిత్। సృజత్యేష జగత్సృష్టౌ స్థితౌ పాతి సనాతనః। హంతి చై
వాంతకత్వే చ రజస్సత్త్వాదిసంశ్రయ" ఇతి । ఉత్తరశ్రీరామాయణే చ బ్ర
హ్మణోక్తం "తతస్త్వమపి దుర్ధర్షస్తస్మాద్భావాత్సనాతనాత్। రక్షార్థం
సర్వభూతానాం విష్ణుత్వముపజగ్మివా"నితి "సోహం సన్న్యస్తభారో హి త్వా

ముపాసెజగత్పతిం । రక్షాంవిధత్స్వభూతేషుమమ తేజస్కరోభవా'సితి
చ। ఏవం "నసంపదాసమాహారేఽపిపదాంఽవినివర్తనే । సమర్థోద్రష్టు తేక
శ్చిత్తంవినాపురుషోత్తమ"మిత్యాదీనిచద్రష్టవ్యాని। అథ 'బహుస్యాంప్ర
జాయేయేతీ'త్యుక్తక్రమేణజనిహేతుత్వమాహ అజనిష్టచకస్య నాభేరితి।
శ్రూయతేహిమహోపనిషది'సర్వస్యాయతనంహరి'మిత్యారభ్య 'య
స్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మాప్రజాపతిర్విశ్వసృడ్విశ్వరూపః తమేవంవి
దిత్వాతిమృత్యుమేతి నాన్యఃపంథావిద్యతేఽయనాయే'తి । అథర్వణేచ
'బ్రహ్మావాఇదమగ్రఆసీ'దిత్యుపక్రమ్య 'బ్రహ్మాణైబ్రహ్మాణం పుష్కరే
సృజ'దితి । ఏవం 'అజస్యనాభావధ్యేకమర్పితం యస్మిన్నిదంవిశ్వంభు
వనమధిశ్రితం విశ్వకర్మాహ్యజనిష్టదేవః సప్రజాపతిరేకఃపుష్కరపర్ణే
సమభవ'దిత్యాదిష్వపిభగవన్నాభావేవప్రజాపతిసంభవోఽభిప్రేతః । ఉ
పబృంహణసిద్ధంచైతత్ "అజస్యనాభావధ్యేకం యస్మిన్విశ్వంప్రతిష్ఠి
తం। పుష్కరంపుష్కరాక్షస్యతస్మైపద్మాత్మనేనమః"ఇతి। భృగుభరద్వా
జసంవాదేచ "తతస్తైజోమయందివ్యంపద్మంసృష్టంస్వయంభువా । త
స్మాత్పద్మాత్సమభవద్బ్రహ్మావేదమయోనిధి"రితి । స్థలాంతరేచ "నా
రాయణో మహాయోగీశుభాశుభ వివర్జితః । ససర్జనాభిజంపుత్రంబ్ర
హ్మాణమమితప్రభం । తతస్సప్రాదురభవదథైనంవాక్యమబ్రవీత్। మ
మత్వంనాభితోజాతః ప్రజాసర్గకరఃప్రభుః । సృజప్రజాస్త్వంవివిధా
బ్రహ్మన్సజడపండితా"ఇతి । సభాపర్వణిచ "అవ్యక్తోవ్యక్తలింగస్థో
యఏషభగవాన్ప్రభుః । పురానారాయణోదేవ స్స్వయంభూఃప్రపి
తామహ"ఇత్యారభ్య "తతస్సభగవాం స్తోయే బ్రహ్మాణ మసృజత్స్వ
య"మితి । అత్రాపిప్రళయార్ణవమధ్యేనాభేర్బ్రహ్మాణమసృజదితి
మంతవ్యం । సుపర్ణవైకుంఠసంవాదేచ "యత్తత్పద్మమభూత్పూర్వంత
త్రబ్రహ్మవ్యజాయత । బ్రహ్మణశ్చాపిసంభూతశ్శివఇత్యవధార్యతాం।
శివాత్స్కందస్సమభవదేతత్సృష్టిచతుష్టయ"మితి। మార్కండేయశ్చ
"స్వపతస్తస్యవైపద్మంకోటిసూర్యసమప్రభం । నాభేర్వినిస్సృతంతస్య
తత్రోత్పన్నఃపితామహ"ఇతి। ఉత్తరశ్రీరామాయణేచ "సంక్షిప్యచపు

రాలోకాన్మాయయాస్వయమేవహి । మహార్ణవేశయానోప్సుమాం త్వంపూర్వమజీజనః । పద్మేదివ్యేర్కసంకాశే నాభ్యాముత్పాద్యమామపి। ప్రాజాపత్యంత్వయాకర్మ సర్వంమయినివేశిత''మితి। శ్రీవైష్ణవేచ పురాణే "రక్షతుత్వామశేషాణాంభూతానాంప్రభవోహరిః। యస్యనాభిసముద్భూతపంకజాదభవజ్జగ''దితి । శ్రీవారాహేచాగస్త్యంప్రతిరుద్రః "నారాయణఃపరోదేవస్సత్త్వరూపీజనార్దనః। త్రిధాత్మానంసభగవాన్ససర్జపరమేశ్వరః। రజస్తమోభ్యాంయుక్తోభూద్రజస్సత్త్వాధికంవిభుం । ససర్జనాభికమలె బ్రహ్మాణంకమలాసనం । రజసాతమసాయుక్తం సోపిమామసృజత్ప్రభు''రితి। అత్రత్రిధాత్మానమిత్యేతత్ స్వేనరూపేణ క్షేత్రజ్ఞద్వయవిశిష్టవేషేణచేతిబహుప్రమాణానుసారేణమంతవ్యం । రజస్తమోయోగశ్చతద్గుణకద్రవ్యాధిష్ఠాతృత్వేనభవతి । శ్రీనారసింహపురాణే "తత్రసుప్తస్యదేవస్యనాభౌపద్మమభూన్మహత్। తస్మిన్పద్మే మహాభాగవేదవేదాంగపారగః । బ్రహ్మోత్పన్నస్సతేనోక్తః ప్రజాః సృజమహామతె। ఏవముక్త్వాతిరోభావంగతోనారాయణఃప్రభుః । తథేత్యుక్త్వాసతందేవంవిష్ణుంబ్రహ్మైకచింతయన్ । ఆస్తేకించిజ్జగద్ధేతోర్నాధ్యగచ్ఛతకించన। తావత్తస్యమహారోషాబ్రహ్మణోభూన్మహాత్మనః । తతోబాలస్సముత్పన్నస్తస్యాంకేరోషసంభవః। సరుదన్వారితస్తేనబ్రహ్మణావ్యక్తమూర్తినా। నామదేహీతిచేత్యుక్తస్తస్యరుద్రేత్యసౌదదా''వితి। ఏవం "సృష్ట్వానారంతోయమంతస్థితోఽహం యేనస్యాన్మేనామనారాయణేతి । కల్పేకల్పేతత్రశయామిభూయస్సుప్తస్యమేనాభిజం స్యాద్యథాఽబ్జం ॥ తత్రసుప్తస్యమేదేవినాభౌపద్మమజాయతే''త్యాదీని వచనాని ద్రష్టవ్యాని । నాభేరిత్యేతదుపలక్షణం మనఃప్రభృతిభ్యోపి బ్రహ్మణోజన్మషట్కంపూర్వంప్రోచ్యతేయథాహయశిరఉపాఖ్యానే "అహం ప్రసాదజస్తుభ్యంలోకధామ్నేస్వయంభువే। త్వత్తోమేమానసంజన్మప్రథమంద్విజపూజితం। చాక్షుషంమేద్వితీయంవై ఆసీజ్జన్మపురాతనం । త్వత్ప్రసాదాచ్చమేజన్మతృతీయంవాచికంమహత్ । త్వత్తోమేశ్రావణం చాపిచతుర్థంజన్మవైవిభో। నాసిక్యంచైవమేజన్మత్వత్తఃపంచమముచ్య

తే । అండజంచాపి మేజన్మత్వత్తస్సృష్టంవినిర్మితం । ఇదంచసప్తమంజ
న్మపద్మజం మేఽమితప్రభ । సర్గేసర్గేహ్యహంపుత్రస్తవత్రిగుణవర్జితే”
తి। అత్రైవమండజసృష్టిః మహోపనిషది శ్రూయతే ‘ఏకోహవైనారా
యణఆసీన్నబ్రహ్మానేశానో నేమేద్యావాపృథివీ నక్షత్రాణి నాపో నాగ్ని
ర్నసోమో నసూర్యస్సఏకాకీ నరమేత తస్యధ్యానాంతస్థస్యైకా కన్యాద
శేంద్రియాణీ’త్యారభ్య ‘అథపునరేవనారాయణస్సోఽన్యంకామంమనసా
ధ్యాయీత తస్యధ్యానాంతస్థస్యలలాటాత్స్వేదోఽపతత్ తా ఇమా ఆపస్త
ద్ధిరణ్మయమండమభవత్తత్రబ్రహ్మాచతుర్ముఖో జాయతే’తి। అనంతరం రు
ద్రోత్పత్తిశ్చైవమభిధీయతే ‘అథపునరేవనారాయణస్సోఽన్యంకామంమన
సాధ్యాయీత తస్యధ్యానాంతస్థస్య లలాటాత్స్వేదోఽపతత్ స్వేదాద్బు
ద్బుదమభవత్ బుద్బుదాత్త్ర్యక్షశ్శూలపాణిః పురుషో జాయతే’తి। మోక్ష
ధర్మేచోక్తం “ఏషలోకగురుర్బ్రహ్మా జగదాదికరః ప్రభుః। ఏషమాతా పితా
చైవయుష్మాకంచపితామహః। మయానుశిష్టోభవితా సర్వభూతవరప్రదః।
అస్యచైవానుజోరుద్రో లలాటాద్యస్సముత్థితః। బ్రహ్మానుశిష్టోభవితా సోఽపి
సర్వవరప్రద”ఇతి। “అథతత్ర సతస్తస్య చతుర్వక్త్రస్యధీమతః। లలాట
ప్రభవః పుత్రశ్శివ ఆగాద్యదృచ్ఛయే”తి। ఛందోగాస్త్వామనంతి ‘విరూపా
క్షాయదంతాఞ్జయేతుధాయ విశ్వవేదసే సహస్రాక్షాయ బ్రహ్మణః పుత్రా
య జ్యేష్ఠాయ శ్రేష్ఠాయనమోఘుంటాయకమాఽధిపతయేనమ’ఇతి। శతపథే
చాష్టమూర్తిబ్రాహ్మణే ప్రథమాంశే ‘సంవత్సరే కుమారో జాయత సోఽరోదీ
త్ తం ప్రజాపతిరబ్రవీత్ కుమారకిం రోదిషి యచ్ఛ్రమాత్తపసోఽధిజాతో
ఽసీతి సోఽబ్రవీత్ అనపహతపాప్మా వా అహమస్మి హంతనామానిమేదే
హీతి తస్మాత్పుత్రస్యజాతస్య నామకుర్యాత్ పాప్మానమేవాస్యతద
పహంతి అపిద్వితీయం అపితృతీయం అపిపూర్వమేవాస్యతత్పాప్మానమ
పహంతి తమబ్రవీత్ రుద్రోఽసీతి తస్యతన్నామాకరోత్ అగ్నిస్తద్రూప
మభవత్ అగ్నిర్వైరుద్రః యదరోదీత్ తస్మాద్రుద్ర’ఇత్యాది । సే
యంశ్రుతిర్భగవతాపరాశరేణోపబృంహితా “కథితస్తామసస్సర్గో బ్రహ్మ
ణస్తే మహామునే। రుద్రసర్గం ప్రవక్ష్యామి తంమేనిగదతశ్శృణు। కల్పా

దావాత్మనస్తుల్యంసుతంప్రధ్యాయత స్తతః। ప్రాదురాసీత్ప్రభోరంకే కుమారోఽసీలలోహితః। రురోదసుస్వరంసోఽథద్రవంశ్చమునిసత్తమ। కింరోదిషీతితంబ్రహ్మారుదంతంప్రత్యువాచహ। నామదేహీతితంసోఽథప్రత్యువాచప్రజాపతిః। రుద్రస్త్వందేవనామ్నాసిమారోదీర్ధైర్యమావహ। ఏవముక్తఃపునస్సోఽథప్రత్యువాచమహాతపాః। తతోఽన్యానిదదౌతస్మైసప్తనామానిసప్రభుః। స్థానానిచైషామష్టానాంపత్నీః పుత్రాంశ్చవైవిభుః"ఇత్యాదినా। మోక్షధర్మేచ బ్రహ్మరుద్రసంవాదే "అహంబ్రహ్మాచాద్యఈశఃప్రజానాంతస్మాజ్జాతస్త్వంచమత్తఃప్రసూతః। మత్తోజగజ్జంగమస్థావరంచసర్వేవేదాస్సరహస్యాశ్చపుత్రే"ఇతి। నిస్తానిర్ణయాధ్యాయేచ 'ఉమాపతిఃపశుపతిః శ్రీకంఠోబ్రహ్మణస్సుతః"ఇతి। శ్రీవారాహేచ "నారాయణఃపరోదేవస్తస్మాజ్జాతశ్చతుర్ముఖః। తస్మాద్రుద్రోఽభవద్దేవిసచసర్వజ్ఞతాంగతః"ఇతి। ఏవంరుద్రస్యబ్రహ్మానుజత్వబ్రహ్మపుత్రత్వే అపికల్పభేదాదుపపద్యేతే॥ ఆప్తవాచోర్విరోధేస్యాత్సృష్టిభేదాదియంగతిః॥ అనిశ్చితాప్తభావానాంనిశ్చితైస్స్యాదనాదరః॥ అథైవమేవపరావరత్వవిభాజకత్రివిక్రమవ్యాపారమాహ క్రాంత్వేతి। అనేన 'యస్యోరుషుత్రిషువిక్రమణేష్వధిక్షియంతిభువనానివిశ్వా'ఇత్యాదిప్రతిపాదితం విగ్రహమహత్వాదికంచతుర్ముఖస్యతత్పదారాధకత్వంచసూచ్యతే। తదాబ్రహ్మాదిసర్వదేవతానాంమనుష్యాదివత్ స్తోతృత్వంచోక్తం 'సంస్తుమస్సురాణాంవిభూతలస్త్రై'రిత్యాదినా। అథవాక్రాంత్వేత్యనేనసర్వేషామంతర్బహిశ్చావస్థాయయథార్హంతత్తత్కార్యార్థమాక్రమణంవివక్షితం। అంతర్యామిబ్రాహ్మణేహి 'యఃపృథివీమంతరోయమయతియఆత్మానమంతరోయమయతీ'త్యాదిభిస్సర్వతత్త్వాధిష్ఠాతృత్వముక్తం। సుబాలోపనిషది చ 'యఃపృథివీమంతరేసంచర'న్నిత్యాదిభిస్సఏవార్థఉక్తః। అంతేచవిశేషితం 'ఏషసర్వభూతాంతరాత్మాపహతపాప్మాదివ్యోదేవఏకోనారాయణ'ఇతి। అన్యదపినిగరణాదికర్మభూతబ్రహ్మరుద్రాద్యశక్యమాశ్చర్యవ్యాపారమాహ నిగీర్యపునరుద్గిరతీత్యదన్యఃకఇతి। యథోక్తంశ్రీసాత్వతే "త్యజంతమాహరంతంచ శ్వాసోచ్ఛ్వాససదృశేనచ। ఆబ్రహ్మభవనం

సర్వంకర్మప్రాధానికంహియది"తి। ఉద్దిగతేతివర్తమాననిర్దేశఃక్వచిత్క్వ
చిత్కల్పేతథాప్రవృత్తిప్రవాహజ్ఞాపనార్థః। తస్యయథాపూర్వత్వద్యోత
నాయపునశ్శబ్దః। ఏవంసంహార్యత్వసంహర్తృత్వరక్ష్యత్వ రక్షకత్వజన్య
త్వజనకత్వాధిష్ఠేయత్వాధిష్ఠాతృత్వాదివైధర్మ్యేణవర్ణైరుక్తైరనుక్తైశ్చపు
రుషనిర్ణయాదిషుప్రపంచితైర్హేతుభిస్త్వదన్యేషుక్వచిదపిస్వాతంత్ర్య
శంకాచనస్యాదితినిగమనాభిప్రాయేణాహ కేనవేతి। త్వదన్యేనేతివిశేష
ణీయం। వాశబ్దశ్చకారార్థః, అన్యస్యసర్వస్మాత్పరస్యాత్యంతాసంభావి
తత్త్వద్యోతనార్థోవా ముక్తేషునిత్యేషుచశక్తిభూయస్త్వేపిసర్వశరీరి
త్వాదిలక్షణంస్వాతంత్ర్యంనాస్తికిముతక్షేత్రజ్ఞేషుహరవిరించాదిష్వి
త్యభిప్రాయేణనిర్దిశతి ఏషఇతి। అత్రసర్వేషామాధారతయానియంతృ
తయాశేషితయాచాధికఃపరః తద్వాన్పరవాన్ । ప్రామాణికానాందృ
ఢతరబహుప్రమాణసిద్ధేర్థేతద్విపరీతశంకాపినోత్పద్యతఇత్యభిప్రాయే
ణాత్రశంకాప్రతిక్షేపః। అథవామందమతీనాంశ్రుత్యంతరేషుపరాంతర
సద్భావశంకాసంభవేపి పూర్వోక్తైరేవన్యాయైస్తన్నిరాసమభిప్రేత్య
కేనేత్యాదికముచ్యతే। ఉపబృంహణేచైతత్సిద్ధం। యథాశ్వమేధికేశ్రీవై
ష్ణవధర్మశాస్త్రే "అనాశ్రిత్యోచ్ఛ్రయోనాస్తిముఖ్యమాశ్రయమాశ్ర
యేత్ । రుద్రంసమాశ్రితాదేవారుద్రోబ్రహ్మాణమాశ్రితః। బ్రహ్మా
మామాశ్రితోరాజన్నాహంకంచిదుపాశ్రితః। మమాశ్రయోనకశ్చిత్తుస
ర్వేషామాశ్రయోహ్యహం। ఇదంరహస్యంకౌంతేయప్రోక్తవానహమ
వ్యయ"మితి । శ్రీహరివంశేచదేవాన్ప్రతిరుద్రః "ఏతదేవపరంవస్తునై
తస్మాత్పరమస్తివః। ఏవమేవవిజానీధ్వమేతద్వఃపరమంతప" ఇతి "ఓమిత్యే
వంసదావిప్రాఃపఠధ్వంధ్యాతకేశవ"మితి। "ఉపాస్యోయంసదావిప్రా
ఉపాయోస్మిహరేస్స్మృతా" ఇతిచ । శ్రీవారాహే "రుద్రాదిత్యావస
వోయేచసాధ్యావిశ్వేశ్వినౌమరుతశ్చోష్మపాశ్చ । సర్వేభవంతంశరణం
గతాస్మఃకురుష్వపూజ్యానిహవిశ్వమూర్తే" ఇతి। తత్రైవ "నారాయ
ణాత్పరోదేవోనభూతోనభవిష్యతి। ఏతద్రహస్యంవేదానాంపురాణానాం
చసత్తమ"మితి। బ్రాహ్మే "సర్వేవిష్ణుమయాదేవాస్సర్వేవిష్ణుమయా

గణాః। నహివిష్ణుసమా కాచిద్గతిరన్యాఽభిధీయతే । ఇత్యేవం సతతం వేదా గాయంతే నాత్ర సంశయః" ఇతి । ఆదిత్యపురాణే బ్రహ్మా "అహం విష్ణోస్తు సంభూతస్సచ సర్వమయో హరిః । న తస్య పరతో భూతం విద్యతే యత్తదుత్తమం। పురాణేషు ద్విజశ్రేష్ఠా దశస్వష్టాసు నాన్యథే"తి। తత్రైవ కాలనేమివధే రుద్రః "యోఽసౌ సాక్షాద్వేదమూర్తిర్యత్ర వేదాః ప్రతిష్ఠితాః। తం యామశరణం విష్ణుం సర్వే సేంద్రా దివౌకసః" ఇతి॥ ౧౪॥

త్వాం శీలరూపచరితైః పరమప్రకృష్టసత్త్వేన సాత్త్వికతయా
ప్రబలైశ్చ శాస్త్రైః । ప్రఖ్యాతదైవపరమార్థవిదాం మ
తైశ్చ నైవాసురప్రకృతయః ప్రభవంతి బోద్ధుం ॥ ౧౫ ॥

ఏవం చతుర్భిః పంచభిర్వా శ్లోకైః ప్రదర్శితం భగవత్పరత్వం యది ప్రామాణికం తర్హి శ్రుతశాస్త్రాస్సర్వేఽపి కిం తథా నాధ్యవస్యంతి కథం చ లోకే నిరీశ్వరవాదత్రిమూర్తిసామ్యైక్యాదిపక్షాశ్చ ప్రాదుష్యురిత్యత్ర పరేషాం భగవత్ప్రతిపత్త్యభావే హేతుమాహ॥ త్వాం శీలేతి॥ ఏతేన మూఢాః ప్రతిశోచతి । తన్మధ్యే స్వస్య భగవదనుభవలాభాత్ప్రీయతే చ । త్వాం మహతోఽప్యపి మహీయస్త్వేన పూర్వోక్తం । శీలమిహ మహత్తరస్యాపి మందతరైస్సహ నీరంధ్రసంశ్లేషః। రామకృష్ణాద్యవతారేషు శబరీగోపాలాదివృత్తాంతైస్తత్ప్రసిద్ధిః । తైరేవ తత్ర తత్ర మాహాత్మ్యమపి సూచ్యతే । రూపం 'ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్, తస్య హ్యేతస్య పురుషస్య రూపం యథా మాహారజతం వాసః' ఇత్యాది వస్త్రభూషణాధ్యాయాదిషు చాప్రాకృతత్వేనాకర్మహేతుత్వేన విశ్వాధారతయా శుభాశ్రయత్వేన చ ప్రసిద్ధం। అత్ర కేషాంచిద్భగవత్స్వరూపమేవ వా తద్గుణభూతజ్ఞానబలాదివా పరవ్యూహాదిరూపతయా ప్రకాశత ఇతి పక్షస్తు తత్ర తత్ర పృథఙ్నిర్దేశస్య బాధకాభావాన్నిర్వికారత్వ నిరవయవత్వాదిశ్రుతివిరోధాత్ "పంచోపనిషన్మంత్రవిగ్రహం। షాడ్గుణ్యవిగ్రహం దేవ"మిత్యాదేరన్వయానర్హపదసమభివ్యాహారస్య పరస్పరమవిరుద్ధస్యాన్యథైవోపపత్తేశ్చ నిరస్తః। చరితాని క్రాంత్వేత్యాదినా పూర్వోక్తాన్యనుక్తాని చ మహార్ణవనిమగ్న వసుంధరోద్ధరణామృతమథన ప్రముఖాన్యతి మానుషదైవ

తాని చేష్టితశతాని। పరమప్రకృష్టసత్త్వేన అధికోత్కృష్టసత్త్వగుణేనేత్య
ర్థః॥ నను బ్రహ్మాదిష్వేవ సత్త్వరజస్తమసాం ప్రత్యేకముత్తమమధ్యమా
ధమభేదేన నవధా గతిర్మనునోక్తా। భగవతస్తు “సత్త్వాదయో న సంతీశే య
త్ర హి ప్రాకృతా గుణాః” ఇతి సత్త్వగుణోఽపి ప్రతిషిధ్యతే తత్కథమిహ తదు
క్తిః । ఇత్థం క్షేత్రజ్ఞానాం హి ప్రకృష్టసత్త్వగుణసంపత్తిః భగవతస్తు
ప్రాకృతీ నేతి పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం । తదిహ స్వప్రవర్త్యేన మోక్షోప
యుక్తసత్త్వేనేత్యర్థః । అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వ సమాశ్రయత్వం వా
వివక్షితం । తామసపురాణాదీనాం తత్త్వబోధకత్వం నాస్తీత్యభిప్రాయే
ణాహ సాత్త్వికతయేతి । పౌరుషేయశాస్త్రాణాం స్వమూలభూతపురు
షగుణభేదేన సాత్త్వికత్వాదివ్యపదేశః । సత్త్వాదీనాం కార్యభేదశ్చ భగ
వతైవ గీతః “సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవ చ । ప్రమాదమో
హౌ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవ చే”తి । సాత్త్వికరాజసతామసబుద్ధిభేదశ్చ
“ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే।బంధం మోక్షం చ యా
వేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ।యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమే
వ చ । అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ । అధర్మం ధర్మమితి
యా మన్యతే తమసావృతా। సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామ
సీ” తి శ్లోకత్రయేణోక్తః॥ మనుశ్చ “యా వేదబాహ్యాః స్మృతయో యాశ్చ
కాశ్చ కుదృష్టయః॥ సర్వాస్తా నిష్ఫలాః ప్రేత్య తమోనిష్ఠా హి తాః స్మృతా”
ఇతి। పురాణేషు చ సాత్త్వికాదివిభాగో మాత్స్యే ప్రోక్తః “సంకీర్ణాస్తామ
సాశ్చైవ రాజసాస్సాత్త్వికాస్తథా । కల్పాశ్చతుర్విధాః ప్రోక్తాః బ్రహ్మ
ణో దివసాత్యయే।యస్మిన్కల్పే తు యత్ప్రోక్తం పురాణం బ్రహ్మణా పురా।
తస్య తస్య తు మాహాత్మ్యం తత్స్వరూపేణ వర్ణ్యతే। అగ్నేశ్శివస్య మాహా
త్మ్యం తామసేషు ప్రకీర్త్యతే। రాజసేషు చ మాహాత్మ్యమధికం బ్రహ్మ
ణో విదుః। సంకీర్ణేషు సరస్వత్యాః పితౄణాం చ నిగద్యతే । సాత్త్వికేష్వ
థ కల్పేషు మాహాత్మ్యమధికం హరేః। తేష్వేవ యోగసంసిద్ధా గమిష్యంతి
పరాం గతి” మితి । తస్మిన్నేవ ప్రదేశాంతరేపి “సంకీర్ణాస్తామసాశ్చైవ
రాజసాస్సాత్త్వికాస్తథా । కల్పాశ్చతుర్విధాః ప్రోక్తాః । రజస్తమో

మయాస్తద్వత్త్రయస్త్రయ ఉదాహృతాః । సంకీర్ణేషు సరస్వత్యాః పి
తౄణాంపుష్టిరుచ్యతే । అగ్నేశ్శివస్యమాహాత్మ్యంతామసేషుదివాకృ
తః।రాజసేషు చ మాహాత్మ్యమధికంబ్రహ్మణఃస్మృతం।సాత్త్వికేష్వధికం
తద్వద్విష్ణోర్మాహాత్మ్యముచ్యతే । తేష్వేవయోగసంసిద్ధా గమిష్యంతిప
రాంగతి"మితి। కౌర్మేచ "అసంఖ్యాతాస్తథాకల్పాబ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మ
కాః। కథితాహిపురాణేషుమునిభిః కాలచింతకైః । సాత్త్వికేషుచకల్పే
షుమాహాత్మ్యమధికంహరేః । తామసేషుశివస్యోక్తంరాజసేషుప్రజా
పతే"రితి।తదిహసాత్త్వికానిపురాణాని సత్త్వైకమూలతయాకార్త్స్న్యే
నావిప్లుతజ్ఞానానీతి తేషాంప్రాబల్యం। వేదవిరుద్ధైస్తామసతంత్రైః పరత్వా
పహ్నవఃపరావరతత్త్వవిపర్యాసాదికల్పనంచతర్కపాదేనిరస్తం । య
చ్చేదం సాత్త్వికపురాణాదివిభాగప్రకరణం తత్సాత్త్వికమేవమంతవ్యం
బాధకాభావాత్ గుణస్వభావౌచిత్యాత్ పరస్పరవిరుద్ధార్థపురాణబ
లాబలవివేకాపేక్షాయాంతద్వ్యవస్థాపకతయైవప్రవృత్తత్వాచ్చ। ఏవం
తామసేతిహాసేపి తామసపురాణన్యాయస్సంచారణీయఇతి । అత్రప్రబ
లైశ్చశాస్త్రైరితిప్రాబల్యోక్త్యాబహువచనేనచానన్యపరశ్రుతిస్మృతీనాం
భారతరామాయణాదీతిహాసానాంచతదనుగుణానాం పాద్మవైష్ణవభాగ
వతనారదీయమార్కండేయ వరాహవామన మాత్స్యగారుడబ్రహ్మాండ
నారసింహాదిపురాణానామన్యోన్యసామరస్యమపివ్యజ్యతే । "అష్టాభిః
కథ్యతేవిష్ణుర్దశభిః కథ్యతేశివ"ఇతి వచనంత్వనాప్తం దృశ్యమానవిరో
ధాత్ హిరణ్యగర్భాదిప్రతిపాదకపురాణవిభాగవచనైర్బాధాచ్చ। ఆ
స్తామేతత్సర్వం "మహాజనోయేనగతస్సపంథా"ఇత్యుక్త మయత్ననిశ్చ
యసాధనంతద్భగవత్పారమ్యపక్షేసిద్ధమిత్యాహ ప్రఖ్యాతేతి । ప్రబలై
శ్చశాస్త్రైరిత్యనేనైవగతార్థత్వేపితదంతర్గతసాభిసంధికకతిపయవా
క్యవిశేషమాత్రేణాపి పరతత్త్వనిర్ణయస్సులభ ఇత్యభిప్రాయేణమహ
ర్షిమతానాంపృథగుపాదానం। ప్రఖ్యాతాశ్చతేదైవపరమార్థవిదశ్చే
తికర్మధారయః। ప్రఖ్యాతశబ్దేనవేదవైదికపరిగ్రహప్రకర్షాదాప్తత
మత్వంసూచ్యతే। దైవశబ్దఇహదేవతార్థః "నదైవంకేశవాత్పర"మితి

వత్ । పరమార్థశబ్దోత్రయాథార్థ్యపరః దేవతాపారమార్థ్యంచే
త్యాదిప్రమాణసూచనార్థత్వాత్ । వక్త్రాణాంతన్మతానాంచభూయ
స్త్వవ్యంజనార్థముభయత్రబహువచనం। తత్రతావత్పృథివీశ్రోత్రజ
న్మాపితామహదత్తవరోభగవాన్వాల్మీకిరాహ 'సహిదేవైరుదీర్ణస్య
రావణస్యవధార్థిభిః। అర్థితోమానుషేలోకేజజ్ఞేవిష్ణుస్సనాతనః। అధికం
మేనిరేవిష్ణుం । వ్యక్తమేషమహాయోగీపరమాత్మాసనాతన'' ఇత్యాది ।
'ఏనాక్షరంపురుషంవేదసత్యంప్రోవాచతాం తత్త్వతోబ్రహ్మవిద్యా'మి
త్యాదిషూక్తంపరంబ్రహ్మత్వమేవేతిరామావస్థం భగవంతంప్రత్యుచ్య
తే 'అక్షరంబ్రహ్మసత్యంత్వ''మిత్యాది। బ్రహ్మలక్షణంచాభిప్రేత్యోక్తం
''త్వంత్రయాణాంహిలోకానామాదికర్తాస్వయంప్రభు''రితి । ''జ
గత్సర్వంశరీరంత''ఇత్యనేనఘటకశ్రుతీనామర్థో దర్శితః । ''అ
హంతేహృదయంరామే''తిబ్రహ్మణోవాక్యం 'పుత్రోహిహృదయ'మి
తిశ్రుతిప్రసిద్ధ్యాతస్యభగవత్పుత్రత్వంవ్యనక్తి । ఉత్తరశ్రీరామాయణే
చభగవతఃపరమకారణత్వంపితామహోత్పాదకత్వంచ ప్రాగేవోదా
హృతం । ''కృష్ణద్వైపాయనంవ్యాసంవిద్ధినారాయణంప్రభుం । కో
హ్యన్యోభువిమైత్రేయమహాభారతకృద్భవే''దితి స్వపిత్రాపరాశరేణా
పిస్తుతఃపంచమవేదప్రణేతాశారీరకసూత్రకారోప్యాహ ''కాలస్యచహి
మృత్యోశ్చజంగమస్థావరస్యచ । ఈశతేభగవానేకస్సత్యమేతద్బ్రవీ
మితే। కృష్ణఏవహిలోకానాముత్పత్తిరపిచాప్యయః । కృష్ణస్యహికృతే
భూతమిదంవిశ్వంచరాచరం । జ్యోతీంషిశుక్లానిచయానిలోకేత్రయో
లోకాలోకపాలాస్త్రయీచ। త్రయోగ్నయశ్చాహుతయశ్చపంచసర్వే
దేవాదేవకీపుత్రఏవ । తత్త్వంజిజ్ఞాసమానానాంహేతుభిస్సర్వతోము
ఖైః। తత్త్వమేకోమహాయోగీహరిర్నారాయణఃపరః। సత్యంసత్యంపు
నస్సత్యముద్ధృత్యభుజముచ్యతే । వేదాచ్ఛాస్త్రంపరంనాస్తినదైవంకేశ
వాత్పరం। ఆలోచ్యసర్వశాస్త్రాణివిచార్యచపునఃపునః । ఇదమేకంసుని
ష్పన్నంధ్యేయోనారాయణస్సదే''తి । భగవద్గీతానుగీతాదిభిర్మోక్షధ
ర్మేచతైస్తైస్సంవాదైరైదంపర్యేణభగవతఏవపరత్వంప్రపంచితం। ఆశ్వ

లాయనేన సూత్రకృతా "నమశ్శౌనకాయే"త్యాచార్యత్వేనాభివందిత
శ్శ్రీశౌనకోపి శ్రీవిష్ణుధర్మే సర్వత్ర భగవత్పారమ్యం ప్రాచిఖ్యపత్।
మోక్షోపాయవిధానే చైవం త్యాజ్యముపాదేయంచ వ్యభజ్యత "ఆబ్ర
హ్మస్తంబపర్యంతజగదంతర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినఃకర్మజనితసంసార
వశవర్తినః। యతస్తతోనతేధ్యానేధ్యానినాముపకారకాః । అవిద్యాంత
ర్గతాస్సర్వే తేహిసంసారగోచరాః। పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చధ్యానేనై
వోపకారకాః। నైసర్గికోనవైబోధస్తేషామప్యన్యతోయతః। యస్మాత్తద
మలంబ్రహ్మనిసర్గాదేవబోధవత్ । ధ్యేయంధ్యానవిదాంసమ్యక్తద్విష్ణోః
పరమంపద"మితి । తథా "శ్రూయతాంతునరవ్యాఘ్రవేదవేదాంతని
శ్చయః। యజ్ఞేశోయజ్ఞపురుషఃపుండరీకాక్షసంజ్ఞితః।సవిష్ణుఃపరమంబ్ర
హ్మయతోనావర్తతేపున"రితి । భగవదర్చావతారమాహాత్మ్యమప్యేవ
మాహ "యాదృశేతుమనస్థైర్యంరూపేబధ్నాతిచక్రిణః । నృసింహవామ
నాదీనాంతాదృశంకారయేద్బుధః।సురూపాంప్రతిమాంవిష్ణోఃప్రసన్నవద
నేక్షణాం। కృత్వాత్మనఃప్రీతికరీంసువర్ణరజతాదిభిః।తస్యాంబ్రహ్మసమా
రోప్యమనసాతన్మయోభవేత్। తామర్చయేత్తాంప్రణమేత్తాంయజేత్తాం
విచింతయేత్। విశత్యపాస్తదోషస్తుతామేవబ్రహ్మరూపిణీ"మితి। అత్ర
ప్రతిష్ఠాదివశాన్ముఖ్యావతారరూపత్వంవివక్షితం । ఉక్తంహిభగవచ్ఛా
స్త్రే "సర్వాతిశాయిషాడ్గుణ్యంసంస్థితంమంత్రబింబయోః। తేనార్చ్యేవ
భగవాన్సాక్షాన్నోపచారధియాక్వచి"దితి। జితంతేస్తోత్రేచభగవతఏ
వజగత్కారణత్వమోక్షప్రదత్వాదికంప్రాదర్శయత్।"దేవతాపారమా
ర్థ్యంచయథావద్వేత్స్యతేభవా"నితిశ్రీవైష్ణవ పురాణేపులస్త్యవసిష్ఠా
భ్యాంలైంగేచబ్రహ్మణాదత్తవరఇతిప్రసిద్ధః। పరాశరశ్చ "విష్ణోస్సకాశా
దుద్భూతంజగత్తత్రైవచస్థితం।స్థితిసంయమకర్తాసౌజగతోస్యజగచ్చస"
ఇతిప్రధానప్రతిపాద్యంసంగృహ్యతదేవబహుధాస్థాపయామాస । 'య
త్కించమనురవద'దిత్యాదిప్రఖ్యాతమనుబృహస్పతిదక్షాదివాక్యానిచ
పూర్వమేవోపాత్తాని। ఏతేషుమతేష్వైకైకమేవతత్త్వనిర్ణయాయాపర్యా
ప్తం।కింపునఃపూర్వోక్తైస్సకలరూపాదిభిఃపరస్పరంచసముచ్చితమిత్యభిప్రా

యోణమహైశ్చేత్యుక్తం। ఆసురీతామసీప్రకృతిర్యేషాంతఆసురప్రకృతయః
తామసప్రకృతిత్వాదోబ్ధుంనశక్నువంతీత్యర్థః। ఆసురపదోపాదానంగా
తుసమాసురీంచేతిసహాయోక్తోపలక్షణం। దర్శితశ్చదైవాసురసర్గవిభాగో
భగవతా“ద్వౌభూతసర్గౌలోకేస్మిన్దైవఆసురఏవచే”త్యాదినా। ఉక్తం
చశౌనకేన “ద్వివిధోభూతసర్గోయందైవఆసురఏవచ। విష్ణుభక్తిపరోదై
వోవిపరీతస్తథాసుర”ఇతి। ఆదిత్యపురాణేచ “దేవానాంచపరోధర్మస్స
దాయజ్ఞరతాఃక్రియాః। స్వాధ్యాయస్తత్త్వవేదిత్వంవిష్ణుపూజారతిస్త
థా। దైత్యానాంబహుమానిత్వంమాత్సర్యంసత్స్వసత్క్రియా। నింద
నంవేదశాస్త్రాణాంహరభక్తిరనుత్తమే”తి। తథా “తస్మిన్నపిహరావిప్ర
స్వబుద్ధ్యాయేనమోహితాః। కీర్తయిష్యంతితేదేవామంతవ్యాస్త్వితరే
సురా”ఇతి। బోద్ధుమిత్యత్రసర్వపరిబృఢత్వేనేత్యుపస్కార్యం। నప్రభ
వంతీత్యనేనతామసప్రకృతిపరవశత్వంవ్యజ్యతే। అవధారణేనకాలాంత
రేప్యేతద్వ్యుత్క్రియతే। ఉక్తంహిమనునా “యంతుకర్మణియస్మిన్సన్య
యుజ్క్త ప్రథమంవిభుః। తదేవసపునర్భేజేసృజ్యమానఃపునఃపున”రితి।మ
హాభారతేచ “నగాథాగాయినంశాస్తిబహుచేదపిగాయతి। ప్రకృతిం
యాంతిభూతానికులింగశకునిర్యథే”తి “జన్మాంతరసహస్రేషుయాబుద్ధి
ర్భావితాపురా। తామేవభజతేజంతురుపదేశోనిరర్థక”ఇతిచ। నహిశా
స్త్రైసద్భిర్బహుశఉపదిష్టేపతితేపినతత్స్వోత్కర్ష నిమిత్తభగవద్భక్తిర
హితానాంరావణదుర్యోధనప్రభృతీనాంతత్త్వాధ్యవసాయస్సంపద్యతే।
యథాహసంజయః“విద్యారాజన్నతేవిద్యామమవిద్యానహీయతే।విద్యా
హీనస్తమోధ్వస్తోనాభిజానాసికేశవం। మాయాంనసేవేభద్రంతేనవృ
థాధర్మమాచరే। శుద్ధభావంగతోభక్త్యాశాస్త్రాద్వేద్మిజనార్దన”మితి।
నచజగత్యబోద్ధారస్సంతీత్యేతావతా ప్రమాణసిద్ధార్థోనస్యాదన్యథావా
స్యాదితిభావః॥		౧౫॥

ఉల్లంఘితత్రివిధసీమసమాతిశాయిసంభావనం తవ
పరిబ్రఢిమస్వభావం। మాయాబలేనభవతాపినిగూ
హ్యమానంపశ్యంతికేచిదనిశంత్వదనన్యభావాః॥౧౬

అథసర్వప్రతిపత్తిభావనిబంధనంచోద్యంతత్సద్భావేనపరిహ
రణపరసమృద్ధిప్రయోజనతయా సత్త్వస్థానాంభగవదనుభవలాభేన సం
తుష్యతి॥ఉల్లంఘితేతి॥యద్వా "త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిస్సర్వమిదంజ
గత్। మోహితంనాభిజానాతిమామేభ్యఃపరమవ్యయ"మితిసర్వైరవేద్య
తయాస్వేనైవోక్తంభగవంతంకథంకేచిజ్జానీయురితిశంకాయాంతత్ప్రతి
బోధహేతురిహోచ్యతే।పూర్వశ్లోకేపరిజిహీర్షార్థంభగవత్తత్త్వానవగ
మహేతురుక్తఃఅత్రతూపాదిత్సార్థంతజ్జ్ఞానకారణోక్తిః।సీమాపరిచ్ఛి
త్తిః సాచాత్రదేశతఃకాలతోవిషయతశ్చత్రివిధా।సమశ్చాతిశాయీచస
మాతిశాయినౌత్రివిధసీమ్నఃసమాతిశాయినోశ్చసంభావనోల్లంఘితాయే
నతథోక్తః।అన్యేషాంహిప్రభుత్వందేశాదిభిఃపరిచ్ఛిన్నం అతఏవసమాధిక
సంభావనాయుక్తం। తవ 'సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ నసమోనేనకశ్చ
న నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే' "నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికఃకుతోన్యః నా
స్తినారాయణసమ" ఇత్యాదిప్రసిద్ధస్య। పరిబ్రఢిమస్వభావం ప్రభుత్వ
రూపంయావత్స్వరూపభావినంధర్మం। * ప్రభౌపరిబృఢఇతినిపాత్యతే।
మాయాబలేన గుణమయప్రకృతిసామర్థ్యేన। శ్రూయతేహి 'అస్మాన్మా
యీసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధః మాయాం
తుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వర'మితి । స్వయంచాహ "దైవీ
హ్యేషాగుణమయీమమమాయాదురత్యయే"తి। జితంతేస్తోత్రేప్యుక్తం
"అథ్యక్షశ్చానుమంతాచగుణమాయాసమావృత" ఇతి। ఉక్తంచచతుశ్శ్లో
క్యాం "యవనికామాయాజగన్మోహినీ"తి । యద్వాఅత్రమాయాబలశ
బ్దేనస్వాసాధారణాప్రాకృతవిగ్రహేకర్మవశ్యమత్స్యకూర్మాదిసా
జాత్యభ్రమజనకశక్తిప్రకర్ష ఉచ్యతే । యథోక్తం "అవజానంతిమాం
మూఢామానుషీంతనుమాశ్రితం । పరంభావమజానంతోమమభూతమ
హేశ్వరం। ఈశన్నపిమహాయోగీసర్వస్యజగతఃప్రభుః । కర్మాణ్యార
భతేకర్తుంకీనాశఇవదుర్బలః। తేనవంచయతేలోకాన్మాయాయోగే
నకేశవ" ఇతి । భవతాపి "ఆత్మానంమానుషంమన్యేరామందశరథాత్మ
జం। అహంవోబాంధవోజాత" ఇతిస్వవాక్యేనాపిమోహయతాసర్వజ్ఞే

నసర్వశక్తినాపీతి భావః। భవతాపి బలేనేతి త్వద్బల మేవ స్వబలము పాదా యత్వత్సేవాయాం ప్రవృత్తాస్త్వామపి స్వవశీకృత్య త్వత్తోపి బలీయాంసో భవంతీతి భక్తానాం ప్రభావాతిశయవ్యంజనార్థోపి శబ్దః। నిగూహ్యమానం నితరాం ప్రచ్ఛాద్యమానం। పశ్యంతి శాస్త్రతః ప్రథమం విశదమవగచ్ఛంతి పశ్చాద్యోగబలేన సాక్షాత్కుర్వంతి చ। యథాహ సనత్సుజాతః "యోగినస్తం ప్రపశ్యంతి భగవంతం సనాతన"మితి। కేచిదితి దుర్లభత్వసూచనార్థం। గీయతే హి "సమహాత్మా సుదుర్లభ" ఇతి। శ్రీపౌష్కరే చ "దుర్లభా భగవద్యోగభావినో భువిమానవాః। తద్దర్శనాత్తదాలాపాత్సులభం శాశ్వతం పద"మితి। అనిశం సర్వజనమోహనే కలియుగేపీతి భావః। ఉక్తంహి భగవతా శౌనకేన "కలౌ కృతయుగం తస్య కలిస్తస్య కృతే యుగే। యస్య చేతసి గోవిందో హృదయే యస్య నాచ్యుత" ఇతి। త్వదనన్యభావాః త్వదేకవిషయచిత్తవృత్తయః। ప్రయోజనాంతరశరణ్యాంతరత్యాగిన ఇతి భావః। శ్రూయతే హి 'యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్య'మిత్యారభ్య 'యద్భూతయోనిం పరిపశ్యంతి ధీరాః జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్వస్తతస్తు తం పశ్యతే నిష్కలం ధ్యాయమానః నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్య' ఇత్యారభ్య 'తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వాం తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణం అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతీ'తి। 'ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మా న ప్రకాశతే దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః స్వాధ్యాయశ్చక్షురుత ఏకమస్య యోగో ద్వితీయమభివీక్షణాయ అధ్యయనమననయోస్య ద్రష్టానమాం స చక్షురభివీక్షతేత'మితి। స్మర్యతే చ "యేత మేవ ప్రపద్యంతే న తే ముహ్యంతి మానవాః। భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోర్జున। జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతపే"తి॥ ౧౬॥

యదండమండాంతరగోచరం చ యద్దశోత్తరా
ణ్యావరణాని యాని చ। గుణాః ప్రధానం పురుషః
పరంపదం పరాత్పరం బ్రహ్మ చ తే విభూతయః॥

ఉక్తప్రకారం పరిబృఢత్వమనితరసాధారణవిభూతిమహిమ్నా స్థిరీకరోతి॥

యదండమితి॥ యత్ పితామహోత్పత్తిస్థానతయాప్రసిద్ధం। చతుర్దశభువనావరణహేమకటాహరూపమండం। ఏకవచనమిహసముదాయాభిప్రాయం। "అండానాంతుసహస్రాణాంసహస్రాణ్యయుతానిచ। ఈదృశానాంతధాతత్రకోటికోట్యయుతానిచే"తిపురాణోక్తేః। అండాంతరమేవగోచరోయస్యతదండాంతరగోచరం ఉదుంబరమశకవదదృష్టబాహ్యప్రదేశం అండాధిపతిప్రభృతిచతుర్విధజంతుజాతం తద్భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదికంచ। దశోత్తరాణ్యావరణాని తోయప్రభృతీని। ఉక్తంహి "దశోత్తరేణపయసామైత్రేయాండంచతద్వృతం। సర్వోంబుపరిధానోసౌవహ్నినావేష్టితోబహిః। వహ్నిశ్చవాయునావాయుర్మైత్రేయనభసావృతః। భూతాదినానభస్సోపిమహతాపరివేష్టితః। దశోత్తరాణ్యశేషాణిమైత్రేయైతానిసప్తవై। మహాంతంహిసమావృత్యప్రధానంసముపస్థితం। అనంతస్యనతస్యాంతస్సంఖ్యానంచాపివిద్యతే। తదనంతమసంఖ్యాతప్రమాణంచేతివైయతః। హేతుభూతమశేషస్యప్రకృతిస్సాపరామునే"ఇతి। యచ్ఛబ్దానామిహప్రతినిర్దేశోయథార్హమధ్యాహర్తవ్యః।గుణాః బంధకారణత్వేనచతుర్దశాధ్యాయేగీతాః సత్త్వాదయః ప్రకృతిధర్మాః। అత్రగుణానాంపృథగుక్త్యాసామ్యావస్థంగుణత్రయమేవప్రకృతిరితిసాంఖ్యమతంనిరస్తం। ప్రధానం మహదాదివికారరహితత్రిగుణద్రవ్యభాగః। అండాంతరగోచరమితిక్షేత్రజ్ఞవ్యష్టీనామవ్యక్తతయాపురుషశబ్దఇహ "దారుణ్యగ్నిర్యథాతైలంతిలేతద్వత్పుమానపి। ప్రధానేవస్థితోవ్యాపీచేతనాత్మాత్మవేదన"ఇత్యాదిభిః ప్రకృతివ్యాప్తత్వేనప్రతిపాదితంక్షేత్రజ్ఞసముదాయమాహ। పరంపదం।పద్యతఇతిపదంప్రాప్యం స్థానాంతరేభ్యఃపరం పునరావృత్తిరహితం అప్రాకృతంముక్తిస్థానమిత్యర్థః। శ్రూయతేహి 'యోఅస్యాధ్యక్షఃపరమేవ్యోమన్ హిరణ్మయేపరేలోకేవిరజంబ్రహ్మనిష్కళం పాదోస్యవిశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతందివి తేహనాకంమహిమానస్సచంతే యత్రపూర్వేసాధ్యాస్సంతిదేవాః యథాపాదోదరస్త్వచా వినిర్ముచ్యతే ఏవమేవసపాప్మనావినిర్ముక్తస్ససామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలో

కం విజ్ఞానసారథిర్యస్తుమనఃప్రగ్రహవాన్నరః సోధ్వనఃపారమాప్నోతి
తద్విష్ణోఃపరమంపదం సఖల్వేవంవర్తయన్యావదాయుషంబ్రహ్మలో
కమభిసంపద్యతేనచపునరావర్తత' ఇత్యాది। మహాభారతేచ "రమ్యాణి
కామచారీణివిమానానిసభాస్తథా। ఆక్రీడావివిధారాజన్పద్మిన్యశ్చామ
లోదకాః। ఏతేవైనిరయాస్తాతస్థానస్యపరమాత్మన" ఇతి। అపునరావృత్తి
స్థానత్వంచోక్తం "జ్ఞానవిజ్ఞానినఃకేచిత్పరంపారంతితీర్షవః । అతీవతత్స
దఃపుణ్యంపుణ్యాభిజనసేవితం । తత్రగత్వానశోచంతినచ్యవంతివ్యథంతి
చే"తి। "తేతుతద్బ్రహ్మణస్థానంప్రాప్నువంతీహసాత్వికాః । నైవతే
స్వర్గమిచ్ఛంతినయజంతియశోధనాః। సతాంవర్త్మానువర్తంతేయథా
బలమహింసయే"తిచ।భగవంతంప్రతిచదేవాఊచుః "దివ్యంస్థానమజరం
చాప్రమేయందుర్విజ్ఞేయంచాగమైర్గమ్యమాద్యం। గచ్ఛప్రభోరక్షచా
స్మాన్ప్రపన్నాన్కల్పేకల్పేజాయమానస్స్వమూర్త్యే"తి। ఆరణ్యపర్వణి
చధర్మసుతంప్రత్యార్ష్టిషేణఆహ "యమాహుస్సర్వభూతానాంప్ర
కృతేఃప్రకృతింధ్రువాం । అనాదినిధనందేవంప్రభుంనారాయణంహరిం।
బ్రహ్మణస్సదనాత్తస్యపరస్థానంప్రకాశ్యతే । దేవాహియన్నపశ్యంతిది
వ్యంతేజోమయంపదం।అత్యర్కానలదీప్తంతత్ స్థానంవిష్ణోర్మహాత్మనః।
స్వయైవప్రభయారాజన్దుష్ప్రేక్షందేవదానవైః।యతయస్తత్రగచ్ఛం
తిదేవంనారాయణంహరిం।పరేణతపసాయుక్తాభావితాఃకర్మభిశ్శుభైః।
యోగసిద్ధామహాత్మానస్తమోమోహవివర్జితాః। తత్రగత్వాపునర్నే
మంలోకమాయాంతిభారత।స్థానమేతన్మహారాజధ్రువమక్షరమవ్యయం।
ఈశ్వరస్యసదాహ్యేతత్ప్రణమాత్రంయుధిష్ఠిరే"తి। ఏతత్తార్క్ష్యభ
గవల్లోకవిషయమితికేచిత్।అపునరావృత్తిస్థానత్వాత్తుయ్యత్వాద్దివ్యపదే
శాత్పరమేవపదమిత్యన్యే । యుధిష్ఠిరాదిభ్యస్తత్ప్రకాశనంతు "వ్యాస
ప్రసాదాచ్ఛ్రుతవా"నితివదృషిప్రభావాదుపపద్యతే। శేషమప్యవిరుద్ధం
నేయం। యాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌచోక్తం "ఓంకారరథమారుహ్యమనఃకృ
త్వాతుసారథిం। బ్రహ్మలోకపదాన్వేషీయాతివిష్ణోఃపరంపద"మితి । అ
త్రస్థానవాచినాం శబ్దానాం పరమాత్మస్వరూపపరత్వప్రతిక్షేపాయో

క్తం షడర్థసంక్షేపే వ్యతిరేకాధికరణనివాసశబ్దైరితి। అస్య చ స్థానస్యాప్రా
కృతత్వం 'క్షయంతమస్య రజసః పరాకే' 'ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తా'దితి
రజస్తమోమయప్రకృతిసీమాతిక్రాంతత్వ శ్రుత్యా భగవచ్ఛాస్త్రైశ్చ సి
ద్ధం। ప్రకృతేరేవాక్షరాఖ్యః పరిణతివిశేషః ఈశ్వరస్య ముక్తానాం సత్వా
నాం చ భోగస్థానమితి కేచిద్వదంతి। తన్నిరాసార్థమిహ ప్రధానపురుషా
భ్యాం పశ్చాత్పరమపదస్య పృథగుపాదానం। అయం చ పక్షః "కాలం స పచ
తే తత్ర న కాలస్తత్ర వై ప్రభు"రిత్యాదిభిశ్చ నిరస్తః। యచ్చాన్యే భగవత్స్వ
రూపమేవ వా తస్య షాడ్గుణ్యం వా విచిత్రశక్తివశాద్దివ్యలోకత్వేనావస్థితమి
త్యాహుః తదపి శ్రుత్యాదిషు పృథగుక్తేర్బాధకాభావాదన్యథా నిర్వికార
త్వశ్రుతివిరోధప్రసంగాచ్చ నిరస్తమిత్యభిప్రాయేణ తే విభూతయ ఇతి ప్ర
ధానాదిసాధారణ్యేన వ్యతిరేకనిర్దేశః। క్వచిద్విరుద్ధనిర్దేశాస్తు యథార్హము
పచారేణ నేతవ్యా ఇతి। పరాత్పరమిత్యత్ర పంచమ్యంతః పరశబ్దః ప్రధానా
త్పరతః క్షేత్రజ్ఞవర్గాత్పరభూతం ముక్తమాహ। ప్రథమాంతస్తు సనాదిము
క్తజీవజాతం। యద్వా ప్రకృతేః పరాత్ క్షేత్రజ్ఞాత్పరమితి బద్ధముక్తనిత్య
జీవజాతస్య సామాన్యేనోపాదానం। అత్ర బ్రహ్మశబ్దేన శుభాశ్రయనిత్యవి
గ్రహ ఉపచర్యతే। స్వరూపపరత్వే విభూతిత్వోక్తేరనౌచిత్యాదాత్మేశ్వ
రాదిన్యాయస్తు గత్యభావే హి స్యాత్। ఇహ తు "సాలంబనో మహాయోగస్స
బీజో యత్ర సంస్థితే। మనస్యవ్యాహతే సమ్యగ్యుజ్యతాం జాయతే మునే।
స పరస్సర్వశక్తీనాం బ్రహ్మణస్సమనంతరం। మూర్తం బ్రహ్మ మహాభాగ
సర్వబ్రహ్మమయో హరి"రితి వైష్ణవపురాణే ప్రోక్తం। చతుశ్శ్లోక్యాం చ "
మూర్తం బ్రహ్మ తతోఽపి యత్ప్రియతరం రూపం యదత్యద్భుత"మితి। అ
త్ర బ్రహ్మశబ్దోపచారనిమిత్తం లోకోత్తరబృహత్త్వబృంహణత్వే। చకారేణ
దివ్యభూషణాయుధాదేరపి సంగ్రహః। తే సర్వాంతరాత్మత్వేన విశ్వపతి
త్వేన చ శ్రితస్య। విభూతయః నియంతవ్యాశ్శేషభూతాశ్చ। ఏతేషు త్ర
వ్యాణాం "న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచర"మిత్యుక్తాప్పృ
థక్సిద్ధిమత్తయా శరీరత్వేన విభూతిత్వం। అత్ర వ్యాణాం తు వ్యవహితప్రకా
రతయా హిరణ్యగర్భాదీనాం తు విశేషతః సృష్ట్యాదిత్రయోపయుక్తవిభూతి

త్వం విభజ్యోక్తం వైష్ణవపురాణే "బ్రహ్మదక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిల
జంతవః । విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవః । విష్ణుర్మన్వాద
యః కాలః సర్వభూతాని చ ద్విజ। స్థితేర్నిమిత్తభూతస్య విష్ణోరేతా విభూత
యః। రుద్రః కాలాంతకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జంతవః । చతుర్ధా ప్ర
లయాయైతా జనార్దనవిభూతయః" ఇతి। అత్ర విష్ణోరేవ విష్ణువిభూతిత్వో
క్తిర్విభూతిసజాతీయస్వావతారాభిప్రాయా। తే విభూతయ ఇత్యనేన తత్త్వ
ద్విభూతిత్వం స్వాభావికం త్వదితరవిభూతిత్వం త్వదిచ్ఛాయత్తం తథా త
ద్వారాపి త్వద్విభూతిత్వం స్థితమేవేతి వ్యజ్యతే॥ ౧౭

వశీ వదాన్యో గుణవానృజుశ్శుచిర్మృదుర్దయా
లుర్మధురస్స్థిరస్సమః। కృతీ కృతజ్ఞస్త్వమసి స్వ
భావతస్సమస్తకల్యాణగుణామృతోదధిః ॥ ౧౮ ॥

ఏవం భగవతః పరత్వం ప్రపంచితం అనంతరమాభిగామికగుణముఖే
న సౌలభ్యముచ్యతే ॥ వశీతి ॥ యద్వా విభూత్యానంత్యముక్తం అథా
త్ర గుణానంత్యోక్తిః। వశః ప్రభుత్వమాయత్తత్వం వా తద్వాన్ వశీ। తథా చ
నైఘంటుకాః। వశో జనస్పృహాయత్తేష్వాయత్తత్వప్రభుత్వయోరితి। త
త్ర ప్రభుత్వార్థః 'సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః' "జగద్వశే వర్తతేదం కృ
ష్ణస్య సచరాచర"మిత్యాదిషు ప్రసిద్ధః । తథా పూర్వశ్లోకే ప్రోక్తం పరి
బృఢత్వం గుణాంతరవిధానార్థమనూద్యతే । తస్మిన్ సతి హి వక్ష్యమాణ
గుణా భృశం శోభంతే। ఆయత్తత్వార్థస్తు సంశ్రితాధీనతయా సౌలభ్యాతి
శయః కథ్యతే। యథాహ స్వయమేవ "యే భజంతి తు మాం భక్త్యా మయి
తే తేషు చాప్యహ"మితి "ఇమౌ స్మ మునిశార్దూల కింకరౌ సముపస్థితౌ"
ఇతి చ। పాండవదూతత్వపార్థసారథిత్వాదివృత్తాంతాశ్చ ప్రసిద్ధాః। వ
దాన్యః ప్రియవాగ్దానశీలశ్చ వదాన్యః పరికీర్తితః। అర్థిషు ప్రియవాదిత్వం
"ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే। స సర్వానర్థినో దృష్ట్వా సమేత్య ప్రతినంద్య చే"
త్యాదిషు దృష్టం । స్వాత్మపర్యంతసర్వస్వదానశీలత్వం చ । 'య ఆత్మదా
బలదాః' ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం జ్ఞా
త్వా యో యదిచ్ఛతి తస్య త'దిత్యాదిషూక్తం । నారదశ్చ పుండరీకం ప్ర

త్యాహ "తస్మాత్త్వమపి విప్రేంద్ర నారాయణపరో భవ। తదన్యః కో మహాబాదాతః ప్రార్థితం దాతుమీశ్వర" ఇతి। ఉక్తం చ శ్రీవిష్ణుధర్మే "సకలఫలప్రదో హి విష్ణు"రితి। "రత్నపర్వతమారుహ్య యథా రత్నం నరో మునే। సత్త్వానురూపమాదత్తే తథా కృష్ణాన్మనోరథా"నితి చ। ఇతిహాసోత్తమే చ "యథా కల్పద్రుమాత్సర్వం ప్రాప్యతే మానసేప్సితం। తథా సంప్రాప్యతే విష్ణోరపి స్యాద్దుర్లభం ద్విజే"తి। స్వయమప్యాహ "అశ్వమేధసహస్రాణాం సహస్రం యస్సమాచరేత్। నాసౌ పదమవాప్నోతి మద్భక్తైర్యదవాప్యత" ఇతి। గుణవాన్ గుణశబ్దోऽత్ర న గుణసామాన్యపరః గుణవిశేషమధ్యపఠితత్వాత్ సమస్తకల్యాణగుణామృతోదధిరితి నిగమనేన చరితార్థత్వాచ్చ। అప్రధానవిషయత్వం పారిభాషికగుణపరత్వం సత్త్వాదిగుణవిశేషార్థత్వం చాత్రాసంగతమయుక్తం చ। అత ఉచితః కశ్చిద్గుణవిశేషోऽత్ర వివక్షితః గుణ్యత ఇతి గుణః అభ్యసనీయః అనుకూలతమత్వేన శీలనీయ ఇత్యర్థః। ఈదృశత్వం చ సౌశీల్యస్య గుణాంతరేభ్యస్సమధికం ఇదం చ మహతో మందైస్సహ నీరంధ్రసంశ్లేషస్వభావత్వం। తదేతద్గుహశబరీగోపాలాదివృత్తాంతేషు ప్రసిద్ధం। ఋజుః ఆశ్రితేషు మనోవాక్కాయవృత్తీనామేకరూపతయా కౌటిల్యరహితః। ఏతేన విశ్వసనీయత్వం వ్యజ్యతే। యథా చాహ "అప్యహం జీవితం జహ్యాం త్వాం వా సీతే సలక్ష్మణాం। న తు ప్రతిజ్ఞాం సంశ్రుత్య బ్రాహ్మణేభ్యో విశేషతః। ద్యౌః పతేత్పృథివీ శీర్యేద్ధిమవాన్ శకలీభవేత్। శుష్యేత్తోయనిధిః కృష్ణే న మే మోఘం వచో భవే"దితి। ఆశ్రితచ్ఛందానుగుణావస్థానత్వం వా ఋజుత్వం। శుచిః అపహతపాప్మత్వాదిగుణకః। భావశుద్ధిర్వా వివక్షితా సా చాశ్రితరక్షణే ప్రత్యుపకారాదినిరపేక్షతా। ద్రవ్యతారతమ్యానాదరేణ భక్తిమాత్రప్రసాద్యత్వం వా। యథోచ్యతే "భక్తైరణ్వప్యుపానీతం ప్రేమ్ణా భూర్యేవ మే భవేత్। భూర్యప్యభక్తోపహృతం న మే తోషాయ కల్పతే। పృథివీం రత్నసంపూర్ణాం యః కృష్ణాయ ప్రయచ్ఛతి। తస్యాప్యన్యమనస్కస్య సులభో న జనార్దనః। అన్యత్పూర్ణాదపాం కుంభాదన్యత్పాదావనేజనాత్। అన్యత్కుశలసంప్రశ్నాన్న చేచ్ఛతి జనార్దన" ఇతి। పావనత్వం వా శుచిత్వం। యథా "పావనస్సర్వభూ

తానాంత్వమేవరఘునందన । పవిత్రాణాంహిగోవిందఃపవిత్రంపరము
చ్యతే। పవిత్రాణాంపవిత్రంయోమంగళానాంచమంగళం । శుచిర్భవ
తిసంస్మృత్యస్నాతోభవతిదర్శనాత్ । ప్రణిపాతేనపూతాత్మాత్రయః
కృష్ణేమహాగుణాః । స్నాతోవాయదివాస్నాతశ్శుచిర్వాయదివాశుచిః ।
యస్స్మరేత్పుండరీకాక్షంసబాహ్యాభ్యంతరశ్శుచి"రితి । మృదుః సాపరా
ధైరపిసహసాశ్రయితుంశక్యః।యథోక్తం "విదితస్సహిధర్మజ్ఞశ్శరణా
గతవత్సలః । తేనమైత్రీభవతుతేయదిజీవితుమిచ్ఛసి । అరాక్షసమిమం
లోకంకర్తాస్మినిశితైశ్శరైః । నచేచ్ఛరణమభ్యేషిమాముపాదాయమైథి
లీ"మితి। ఆశ్రితవిశ్లేషాసహత్వంవామృదుత్వం। తచ్చవక్ష్యతి "క్షణేపి
తేయద్విరహో౽తిదుస్సహ"ఇతి। శాసనప్రవృత్తస్యాపి "సామోపహి
తయావాచే"తిక్రమేణసామప్రధానత్వంవా । దయాళుః స్వప్రయోజ
నాంతరమనపేక్ష్యపరదుఃఖనిరాకరణేచ్ఛావాన్ । తదప్యుచ్యతే "ఆనృ
శంస్యమనుక్రోశఃశ్రుతంశీలందమశ్శమః । రాఘవంశోభయంత్యేతేష
డ్గుణాఃపురుషోత్తమ"మిత్యాదిభిః । నచాతిదుఃఖమయవిషమసృష్ట్యానై
ర్ఘృణ్యాదిదోషః * వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శ
యతీతిసూత్రకారైస్తత్ప్రతిక్షేపాత్ అతఏవమోక్షోపికస్యచిత్కదా
చిదుపపద్యతే । మధురః 'రసోవైసః ఆనందోబ్రహ్మ కంబ్రహ్మఖంబ్ర
హ్మే'త్యాదిప్రసిద్ధనిరతిశయానందస్వరూపః। అతఏవఉపాయదశాయా
మపిమాధుర్యముచ్యతే "ప్రియోహిజ్ఞానినో౽త్యర్థమహంసచమమప్రి
యః। కథయంతశ్చమాంనిత్యంతుష్యంతిచరమంతిచ । క్వనాకపృష్ఠగమనం
పునరావృత్తిలక్షణం । క్వజపోవాసుదేవేతిముక్తిబీజమనుత్తమ"మితి। వా
చికంకాయికంచవామాధుర్యం "ప్రియవాదీచభూతానాంసత్యవాదీచ
రాఘవః । సోమవత్ప్రియదర్శనః । రూపౌదార్యగుణైఃపుంసాందృష్టి
చిత్తాపహారిణం । సాక్షాన్మన్మథమన్మథ"ఇత్యాదిషుప్రసిద్ధం । అతఏవ
జిఘాంసావస్థాయామపిహృద్యత్వంరక్తరుష్టయోర్భీష్మచైద్యయోః ప్రసి
ద్ధం । స్థిరః ఆశ్రితాపరాధైస్తత్ప్రదర్శకైరప్యక్షోభ్యః । యథాహసు
గ్రీవాదీన్ప్రతి "మిత్రభావేనసంప్రాప్తంనత్యజేయంకథంచన । దో

షాయద్యపితస్యస్యా"దితి। సనః జాతిగుణవృత్తాదివైషమ్యవతామపిశర
ణ్యత్వేఽపి శేషరహితః । శ్రూయతేహి 'సర్వస్యశరణంసుహృ'దితి। స్మ
ర్యతేచ "సర్వలోకశరణ్యాయ । సుహృదంసర్వభూతానాం । సమో
హంసర్వభూతే"ష్వితి। కృతీ స్వార్థకర్తవ్యవిశేషరహితః । తదాహ
"నమేపార్థాస్తికర్తవ్య"మితి। యద్వా ఆశ్రితరక్షణేనకృతకృత్యః । తద
ప్యుక్తం "అభిషిచ్యే"త్యారభ్య "కృతకృత్యస్తదే"తి । అథవాకృతము
పకారః కృతజ్ఞ ఇత్యత్రతద్వాదృష్టేః తద్వాఽకృతీ ధర్మప్రవర్తనార్థా
నుష్ఠానవాన్। ద్వేధాపివిశ్వోపకారకవ్యాపారవానిత్యర్థః। ఆశ్రితే
ష్వవిశేషతశ్చగీయతే "యోగక్షేమంవహామ్యహం । దదామిబుద్ధియో
గంత"మిత్యాది। పరైరుపకృతంజానాతీతికృతజ్ఞః । ఉపకారలేశమపిబ
హుమన్యతఇతితాత్పర్యం । తదుచ్యతే 'నస్మరత్యపకారాణాంశతమ
ప్యాత్మవత్తయా। కథంచిదుపకారేణకృతేనైకేనతుష్యతీ"తి । స్వయం
చాహ "గోవిందేతియదాక్రందత్కృష్ణామాందూరవాసినం । ఋణం
ప్రవృద్ధమివమేహృదయాన్నాపసర్పతీ"తి। యద్వా కదాచిత్స్వకృతమా
శ్రితప్రార్థనాభంగం ప్రస్తావసరేతదపేక్షితపూరణాయ సానుశయో
జానాతీతి కృతజ్ఞః। తదాహ "శిరసాయాచతస్తస్యనకృతంవచనంమయే"
తి। అత్రాసీతిమధ్యమపురుషేణార్థసిద్ధావప్యధికేనత్వంశబ్దేనహేమారవిం
దపరిమళన్యాయాద్గుణానాంగుణ్యాధీనోత్కర్షస్సూచ్యతే। తదుక్తమభియు
క్తైః "గుణాయత్త"మిత్యారభ్య "గుణాస్సత్యజ్ఞానప్రభృతయఉతత్వద్గత
తయాశుభీభూయంయాతా ఇతిహినిగమైష్షశ్రుతివశా"దితి। అసీతివర్త
మానవ్యపదేశః కాలభేదేన స్వభావభేదశంకానిరాసార్థః । స్వభావతః
నతుపుణ్యాశేషవివర్తపరిణామైరిత్యాశయః। నిత్యానాంముక్తానాంచగుణా
స్త్వదధీనాః తవతునపరాధీనా ఇతిచభావః । శ్రూయతేహి 'స్వాభావికీ
జ్ఞానబలక్రియాచే'తి । త్వయ్యవిద్యమానఃకశ్చిత్కల్యాణగుణోనాస్తీ
త్యభిప్రాయేణసామాన్యతస్సంగృహ్యోపసంహరతి సమస్తకల్యాణ
గుణామృతోదధిరితి । "సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽసౌ తేజోబలైశ్వర్యమ
హావబోధ"ఇత్యాదికమిహానుసంధేయం । అత్రకల్యాణగుణశబ్దేననిగుణ

ణశ్రుతీనాముత్సర్గాపవాదనీత్యా హేయగుణవిషయత్వసూచనాత్కల్యా
ణగుణకాత్స్న్యవచనాచ్చ నిర్గుణవాదః పరిమితగుణవాదశ్చ నిరస్తః ।
"యథా రత్నాని జలధేరసంఖ్యేయాని పుత్రక । తథా గుణా హ్యనంతస్య హ్య
సంఖ్యేయా మహాత్మనః" ఇత్యాదికం సూచయతా గుణామృతోదధిరిత్యనే
న గుణానామపరిచ్ఛేద్యత్వం కాత్స్న్యేన భోగ్యత్వం చ వ్యజ్యతే । బ్రహ్మ
స్వరూపవత్తద్గుణానామపి భోగ్యత్వం శ్రూయతే 'సోఽశ్నుతే సర్వాన్కా
మాన్త్సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితే'తి । 'య ఇహాత్మానమనువిద్య వ్రజంత్యేతాం
శ్చ సత్యాన్కామా'నితి దహరవిద్యోక్తన్యాయాత్కామశబ్ద ఇహ కల్యాణ
గుణపరః ॥ ౧౮

ఉపర్యుపర్యబ్జభువోఽపి పూరుషాన్ప్రకల్ప్య తే యే శ
తమిత్యనుక్రమాత్ । గిరస్త్వదేకైకగుణావధీప్స
యా సదా స్థితా నోద్యమతోఽతిశేరతే ॥ ౧౯ ॥

ఉక్తానామసంఖ్యాతానాం గుణానాం ప్రత్యేకమనవధికాతిశయత్వమ
భిప్రేత్యాహ ॥ ఉపర్యుపరీతి ॥ ఉపర్యధ్యధసః సామీప్యే । 'ఉభసర్వతసోః కా
ర్యాధిగుపర్యాదిషు త్రిషు । ద్వితీయామ్రేడితాంతేషు తతోఽన్యత్రాపి
దృశ్యత' ఇత్యనుశాసనాత్ । అత్ర అబ్జభువ ఇతి ద్వితీయా పంచమీ త్వతసర్థ
ప్రత్యయాంతోపరిశబ్దయోగాదత్రాయుక్తా । షష్ఠీ చామ్రేడితోపరిశబ్ద
యుక్తైవ శేషతో ద్వితీయావిధానాదిహ న గ్రాహ్యా । అబ్జభువః పూరుషా
నితి ప్రక్లప్తికర్మత్వేన సామానాధికరణ్యం వా । అబ్జభూశబ్దేన "పృష్టః ప్రో
వాచ భగవానబ్జయోనిః పితామహః" ఇత్యాది ప్రసిద్ధమహోత్పత్తికవైభవం
సూచ్యతే । ఏతేనానందవల్ల్యాం ప్రజాపతిశబ్దవివక్షితం వ్యాఖ్యాతం । అపిశ
బ్దోఽసంభావితక్లప్తిద్యోతకః । హిరణ్యగర్భం సార్వభౌమమనుష్యస్థానే ని
వేశ్య తత్ప్రభృతీంశ్చతుర్ముఖపర్యంతానవిద్యమానానపి పురుషాన్పూర్వ
పూర్వాపేక్షయా ప్రకర్షేణ కల్పయిత్వేత్యర్థః । తే యే శతమిత్యనుక్ర
మాత్ ప్రత్యక్షశ్రుతిపఠితానుక్రమేణావిద్యమానాసంఖ్యాతపారపర్యా
యామభ్యూహం కృత్వేతి భావః । గిర ఇత్యనేన యథావదర్థాభిధానసామర్థ్యం
సూచ్యతే । తే యే శతమిత్యాదిసమభివ్యాహారాద్వేదగిర ఇతి విశేషస్సిద్ధ్య

తి। యద్యప్యానందవల్ల్యాం 'సైషానందస్య మీమాగ్ంసే'త్యారభ్య ఆనందా
ఖ్యైకైకగుణః పరిచ్ఛేత్తుమశక్య ఇత్యుక్తం । తథాపి 'యువా స్యా'దిత్యా
దినా గుణవిభూతిప్రకర్షనిబంధనస్యానందప్రకర్షస్యోపక్రాంతతయా ప
రస్మిన్నపి బ్రహ్మణ్యనంత గుణవిభూతి నిబంధనస్య తస్య వివక్షితత్వాత్త
న్నాంతరీయకతయా సర్వగుణానాం నిరవధికత్వం సిధ్యతీత్యభిప్రాయేణా
హ త్వదేకైకగుణావధీప్సయేతి। అత్ర గుణగుణిభేదవ్యపదేశాద్భగవత్స్వ
రూపేణ భగవద్గుణానామభేదం వదంతః ప్రత్యుక్తాః । సామానాధికరణ్యం
తు ధర్మధర్మిభావాదేవోపపద్యతే । అన్యథా తన్మతేపి స్వయం నిరాచికీర్షిత
నిర్గుణవాదపరిశేషస్స్యాత్। అపిశబ్దస్సదాస్థితా ఇత్యత్రాప్యన్వేతి । స
ర్వదోద్యుక్తా అపీత్యర్థః। యద్వా సదాస్థితా గిర ఇతి నిత్యతయా వక్తృదో
షోఝ్ఝితత్వం వ్యజ్యతే। తదా ప్రకల్పాద్యపి నోద్యమతో౽తిశేరత ఇత్యన్వయః।
పునః పునరుపక్రమావస్థైవ పరిశిష్యత ఇతి భావః। అత్ర 'తస్యేయం పృథివీ స
ర్వా విత్తస్య పూర్ణా స్యా'దిత్యసంభావితకల్పనయైవోపక్రమః। అతః సమా
నన్యాయతయా తాదృశకల్పనాప్రవాహేపి శ్రుతేస్తాత్పర్యమున్నీతం ।
పూర్వం నారాయణశబ్దేన సంబోధిత ఏవానందవల్లీస్థబ్రహ్మశబ్దార్థతయా
త్రత్యచ్ఛబ్దేన నిర్దిశ్యతే 'స యశ్చాయం పురుషే యశ్చాసావాదిత్యే
స ఏక' ఇతి పురుషవర్తినస్సర్వాంతర్యామిణస్సవితృమండలమధ్యవర్తిపుండ
రీకాక్షపురుషైక్యోపదేశాత్ర విజ్ఞానమయాదప్యర్థాంతరమానందమ
యం విశ్వాత్మానం నారాయణమేవ వ్యనక్తి॥ ౧౯

త్వదాశ్రితానాం జగదుద్భవస్థితి ప్రణాశసంసా
రవిమోచనాదయః । భవంతిలీలావిధయశ్చ వై
దికాస్త్వదీయగంభీరమనోనుసారిణః ॥ ౨౦ ॥

నన్వేవంవిధనిరతిశయానందస్య భగవతో న తావత్స్వార్థో జగద్వ్యా
పారః అపూర్ణత్వప్రసంగాత్, నాపి పరార్థః సంసారస్య దుఃఖమయ
త్వాదిత్యత్ర కేనచిదాకారేణోభయార్థత్వం విశ్వోపకారవ్యాపారాణాం
త్యం చ వదన్ పూర్వోక్తం గుణప్రకర్షమేవ స్థిరీకరోతి ॥ త్వదాశ్రితానామి
తి॥ త్వామాశ్రితానాం కృతే తదభీష్టసిద్ధ్యర్థం తద్భోగ్యత్వార్థం చేతి భావః॥

ఏతేనపూర్వోక్తాపరిమితగుణవిభూతివైభవస్యభోక్తౄణామభావాదర
ణ్యచంద్రికాత్వప్రసంగోపినిరస్తః । జగత్సృష్టేఃభగవద్భక్తార్థత్వంచ
'సర్వేస్మైదేవాబలిమావహంతి సర్వగ్ంహపశ్యఃపశ్యతిసర్వమాప్నోతిస
ర్వశ'ఇత్యాదిశ్రుతిభిరభివ్యజ్యతే। జగదుద్భవస్థితిప్రణాశశబ్దాఃణిజర్థ
మంతర్భావ్యప్రయోజకవ్యాపారపరాః । విశ్వోపాదానభూతస్యస
ర్వాంతర్యామిణో జగచ్ఛరీరకత్వాకారేణోత్పత్త్యాదికమేవవా వివక్షి
తం। అతఏవగాత్రవిక్షేపరూపనృత్తవల్లీలాత్వమపిఘటతే। తేనస్వార్థత్వ
మపిసిద్ధం। ఆదిశబ్దేనానుప్రవేశనియమనాదికమవతరణాదికంచగృహ్యతే।
భవంతీత్యనేనతాదృశలీలాయా ఉపపన్నత్వంప్రతికల్పానువృత్తత్వంచ
వ్యంజితం। అత్రతవేత్యధ్యాహర్తవ్యం।త్వదితిపదచ్ఛేదేనత్వత్తోనిమిత్తో
పాదానభూతాద్భవంతీతివాయోజ్యం । వైదికాఃవిధయః వేదసంబంధి
నోవిధిభాగాః । త్వదీయగంభీరమనోనుసారిణః తవైవస్వేతరదురవగా
హాత్మాభ్యసంకల్పానువిధాయినఇత్యర్థః। యథాహ "శ్రుతిస్మృతిర్మ
మైవాజ్ఞే"తి। ఏతేచత్వదాశ్రితాఃర్థాః। ఏవంవాయోజనా త్వదాశ్రితా
నాంచతుర్ముఖముఖాశ్చేతిపూర్వోక్తానాంబ్రహ్మరుద్రాదీనామిత్యర్థః॥
జగచ్ఛిద్రఇహయథాబ్రహ్మాండాంతర్వర్తితత్తత్కార్యవిశేషవిషయః । ఏ
షాంసంసారవిమోచకత్వం "శంకరస్యతుయోభక్తస్సప్తజన్మాంతరం న
రః। తస్యైవతుప్రసాదేనవిష్ణుభక్తఃప్రజాయతే। త్రిభిఃప్రజాపతేర్భక్త
స్సప్తభిశ్శంకరస్యతు। వింశత్యాగ్నీంద్రసూర్యాదేర్విష్ణుభక్తిఃప్రజాయ
తే'ఇత్యాదిన్యాయాదనుగ్రహోపదేశధర్మప్రవర్తనాదిద్వారాస్యాత్।
లీలాత్వోక్తిరిహ తేషాంభగవదనుగ్రహేణసృష్ట్యాదేఃప్రియత్వసుకరత్వ
సూచనార్థా । త్వదాశ్రితానామప్యేవం తవతుకింపునరితిచాభిప్రేతం।
వైదికవిధీనాంభగవదాశ్రితమనోనుసారిత్వంచ 'అథయదితేకర్మవిచికి
త్సావావృత్తవిచికిత్సావాస్యాత్ యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః యు
క్తాఆయుక్తాః అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః యథాతేతత్రవర్తేరన్ తథా
తత్రవర్తేథాః అథాభ్యాఖ్యాతేషు యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః యు
క్తాఆయుక్తాః అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః యథాతేతేషువర్తేరన్ తథా

తేషువర్తేథాః ఏష ఆదేశః ఏష ఉపదేశ ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం । స్మర్యతేచ "శ్రుతిస్మృతిస్సదాచారః, వేదోఖిలోధర్మమూలం, స్మృతిశీలేచతద్విదా"మితి । విధిశబ్దఇహవైదికానుష్ఠానపరోవా। పూర్వయోజనాయాంచ భగవతాధర్మసంస్థాపనార్థం క్రియమాణానివైదికధర్మానుష్ఠానానిగ్రాహ్యాణి। నన్విహభగవతాపరమసామ్యమాపన్నానాంముక్తానాంజగద్వ్యాపారాదెరుక్తిః కింనగృహ్యతే। ఉక్తంహిపరమసంహితాయాం "కేనరూపేణభిన్నం తేముక్తాస్తవశరీరిణః। ఏతదాచక్ష్వమేదేవగుహ్యాద్గుహ్యతరంపర"మితిబ్రహ్మణాపృష్టేప్రత్యుక్తం "అహమేవభవంత్యేతేనభేదస్తత్ర కశ్చనయథాహంవిహరామ్యేవంతథాముక్తాశ్చదేహిన" ఇతి। అతోముక్తస్యభగవదైక్యాజ్జగద్వ్యాపారాదిస్యాదితి మైవం, తత్రాపితవశరీరిణ ఇత్యనూదితసర్వశరీరిత్వానుగుణమైక్యవ్యపదేశస్యశ్రుతిస్మృతిసిద్ధపరమసామ్యవివక్షయానేతవ్యత్వాత్ "రామసుగ్రీవయోరైక్య" మిత్యాదిన్యాయాచ్చ । అన్యథా "యథాహంవిహరామీ"త్యాదినాదృష్టాంతదార్ష్టాంతికభావేనభేదవ్యపదేశోనఘటతే। తదిహముక్తానాంవిహారసామ్యవచనం 'జక్షత్ క్రీడన్ రమమాణః సంకల్పాదేవాస్యపితరస్సముత్తిష్ఠంతీ'త్యుపనిషదుక్తపరిచ్ఛిన్నవ్యాపారవిషయం। తదేవహితత్రాంతిమెపటలే దర్శితం "సాయుజ్యంప్రతిపన్నాయేతీవ్రభక్తాస్తపస్వినః।కింకరామమతే నిత్యంభవంతినిరుపద్రవా" ఇతి।ఏవంముక్తానాంజగద్వ్యాపారేశక్తిరస్తితత్ప్రాప్తిర్నాస్తీతిపక్షోపినవిచారార్హః । నహిముక్తానాంసర్వశరీరిత్వం అశ్రుతత్వాదనుపపత్తేశ్చ। తదభావేకథంబహుస్యామితిసంకల్పశక్తిః। తథావిధశక్తిశాలినస్తదప్రాప్తిశ్చాత్రమర్వచా। తద్వైవనిత్యానామపి। ఉక్తంహిభాష్యేఽనంతపదవ్యాఖ్యానే సాతిశయస్వరూపానిత్యావ్యావృత్తా ఇతి। అతోయథోక్తఏవార్థః॥ ౨౦

నమోనమోవాఙ్మనసాతిభూమయే నమోనమోవా
ఙ్మనసైకభూమయే । నమోనమోనంతమహావి
భూతయే నమోనమోనంతదయైకసింధవే ॥ ౨౧ ॥

ఏవంప్రతిపాదితప్రకారేణనిరుపాధికస్వామినినిరపేక్షస్వతంత్రేనిర

వధికసౌలభ్యే భగవతి స్వాత్మనస్స్వరూపనిబంధనం గుణకృతం చ దాసత్వమ
నుభవంస్తదుచితాం వృత్తిమప్యాచరతి॥ నమో నమ ఇతి॥ నమస్కారప్రకర
ణే చ నమశ్శబ్దపదం నిరుచ్యతే "యాః కాశ్చన కృతయో మమ భగవతి న మమ
మమతాస్తి తాసు భగవత ఏవ తాః అమమో౽హం భగవతి అహమపి న
మమ భగవత ఏవాహమస్మీత్యేవమమమతాం యోజయత్యతో నమ" ఇతి।
ఇమమేవార్థమభిప్రేత్యోక్తం మహాభారతే "ద్వ్యక్షరస్తు భవేన్మృత్యు
స్త్ర్యక్షరం బ్రహ్మణః పదం। మమేతి ద్వ్యక్షరో మృత్యుర్న మమేతి చ శా
శ్వత"మితి। నమస్కారప్రభావశ్చ శ్రీవిష్ణుధర్మాదిషు ప్రసిద్ధః। యథా
"ప్రణమ్య కృష్ణం సహసా పాంసుక్లిష్టే మహీతలే। నిష్కల్మషో భవేత్సద్యో ల
లాటే పాంసుమండనాత్। దుర్గసంసారకాంతారమపారమభిధావతాం।
ఏకః కృష్ణనమస్కారో ముక్తితీరస్య దేశికః॥ ఏకో౽పి కృష్ణే సుకృతః ప్రణామో
దశాశ్వమేధావభృథేన తుల్యః। దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ
న పునర్భవాయ। అతసీగుచ్ఛసంకాశం పీతవాససమచ్యుతం। యే నమ
స్యంతి గోవిందం న తేషాం విద్యతే భయం। నమస్కారః కృతో యజ్ఞస్సర్వ
యజ్ఞోత్తమోత్తమః। నమస్కృత్వా మహాయజ్ఞమశ్వమేధఫలం లభేత్।
ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ నమస్కారేణ యో౽ర్చయేత్। స యాం గతిమవా
ప్నోతి న తాం క్రతుశతైరపి। నమ ఇత్యేవ యో బ్రూయాన్మద్భక్తశ్శ్రద్ధ
యాన్వితః। తస్యాక్షయో భవేల్లోకశ్శ్వపాకస్యాపి నారద। హరిమమర
గణార్చితాంఘ్రిపద్మం ప్రణమతి యః పరమార్థతో మనుష్యః। తమపగత
సమస్తపాపబంధం వ్రజ పరిహృత్య యథాగ్నిమాజ్యసిక్తం। ఏకో౽పి బహూని
దురితాని సుదుస్తరాణి భక్త్యా ప్రయుక్త ఇహ చక్రధరే ప్రణామ" ఇత్యాది
భిః। అత్ర నమశ్శబ్దస్యాభ్యాసాత్ పునః పునరావృత్తిశ్చ "నిత్యాంజలిపుటా హృ
ష్టా నమ ఇత్యేవ వాదిన" ఇతివత్పరత్వసౌలభ్యానుబంధి విభూతిగుణానంత్యా
నుభవజనితభక్తిప్రకర్షం వ్యనక్తి। శ్రుత్యాదిషు చైవం వీప్సాదికం దృశ్యతే।
ఆహుశ్చ "ప్రశంసాయాం ప్రతిజ్ఞాయాం ప్రలాపే తర్జనే౽పి చ। భయే చ వి
జయే చైవ పౌనః పున్యమలంకృతి"రితి। వాఙ్మనసాతిభూమ్న ఇత్యాదిషు
చతృష్వపి పూర్వాపరసంబుద్ధ్యాదిసామర్థ్యాత్తుభ్యమితి లక్ష్యతే। అతిభూ

మమె అతిక్రాంతభూమయ ఇత్యర్థః। 'యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ యద్వాచానభ్యుదిత'మిత్యాదిష్వభిప్రేతం పరమయోగినామపి వాఙ్మనసాభ్యామపరిచ్ఛేద్యత్వమిహ వివక్షితం । కుదృష్టిసమ్మతాత్యంతాగోచరత్వవివక్షాయాం శ్రుత్యంతర స్వవచనాది విరోధమభిప్రేత్యాహ వాఙ్మనసైకభూమయ ఇతి । శ్రూయతే హి 'సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి సర్వే వేదా యత్రైకం భవంతీ'తి। స్మర్యతే చ "వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య" ఇతి "నతాస్స్మ సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ"తి చ । యద్వా స్వప్రసాదభాజాం గోపగోపకాదీనామపి వాఙ్మనసయోరేకవిషయభూతా యేత్యర్థః । విషయాంతరవైముఖ్యవ్యంజనార్థమేకపదం। ఉక్తం వాఙ్మనసాతిభూమిత్వం స్థాపయతి అనంతమహావిభూతయ ఇతి । అనంతా అనవధికా అత ఏవ బ్రహ్మాదివిభూతిభ్యోపి మహతీ విభూతిర్యస్య స తథోక్తః । 'నేతి నేతీ'త్యాదినిషేధస్తు* ప్రకృతైతావత్త్వం హి ప్రతిషేధతీతి సూత్రితం । విభూతిప్రకర్షవచనం పూర్వోక్తగుణప్రకర్షస్యోపలక్షణం । అనంతదయైకసింధవ ఇత్యనేన వా సర్వగుణప్రకర్షోపలక్షణం। దయానంత్యమాశ్రితానాం వాఙ్మనసైకభూమిత్వే హేతుః। అక్షోభ్యత్వాదివివక్షయా సింధుశబ్దః। స్వభావతస్తావద్దయాయా ఏవాసావాశ్రయః। ఏతస్యదైత్యాదినిగృహీతృత్వమప్యాశ్రితేషు దయాతిశయాత్తద్రక్షణవిశ్రాంతమితి భావః। తదేవమత్ర చతుర్థ్యంతైః ప్రాగుక్తపరత్వసౌలభ్యనిగమనం ప్రాప్యత్వశరణ్యత్వసంగ్రహశ్చ । అత్ర నమశ్శబ్దేన వక్ష్యమాణానన్యప్రయోజనప్రపత్త్యధికారిణః ప్రాప్తుః పరశేషతైకరసస్య తదధీనస్వరూపాదిశోధనమపి సిధ్యతి॥ అధికారే ప్రపిత్సూనాముపాయోత్తరకృత్యయోః। ఫలే చ పారతంత్ర్యాదిబోధ్యమత్ర నమోష్టకే॥ కించ సర్వత్ర నివృత్తిధర్మసాధారణాపేక్షితం తత్త్వజ్ఞానం నిర్మమత్వం చతుర్థ్యంతైర్నమోభిశ్చ స్థిరీక్రియతే। అనుకూలాభిసంధిః ప్రతికూలనివృత్తిశ్చాత్ర దృశ్యత ఇతి తన్ముఖేన తదంగికా శరణాగతిరప్యుపక్షిప్తా భవతి। అథవా భరన్యాసరూపా ప్రపత్తిరేవాత్ర నమ ఇతి సంగ్రహేణ ప్రస్తూయతే। ఆవృత్తిరిహ "సత్యం సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యత" ఇత్యాదివ

దుక్తస్థిరీకరణార్థాః। నమశ్శబ్దస్యశరణాగతివిషయత్వందర్శయంతీవృత్తాం తెవ్యక్తం "శరణంప్రతిదేవానాంప్రాప్తకాలమమన్యత" ఇత్యుక్తేర్థే "వాచాచమనసాచైవనమస్కారంప్రయుజ్యసే" ఇత్యభిధానాత్ । తథా "సర్వేషామేవలోకానాంపితామాతాచమాధవః।గచ్ఛధ్వమేనంశరణంశరణ్యంపురుషర్షభాః" ఇతి మార్కండేయోక్తశరణాగతివిషయశ్చనమశ్శబ్దః ప్రయుజ్యతే "ఏవముక్తాస్త్రయఃపార్థాయమౌచభరతర్షభాః। ద్రౌపద్యాసహితాస్సర్వేనమశ్చక్రుర్జనార్దన" మితి । ఏతత్ప్రాశస్త్యంచబహ్వృచాఆమనంతి 'యస్సమిధాయఆహుతీయోవేదైనదదాశదమర్త్యోఅగ్నయే। యోనమసాస్వధ్వర' ఇతి । ఉపబృంహితంచైతదహిర్బుధ్న్యేన "సమిత్సాధనకాదీనాంయజ్ఞానాంన్యాసమాత్మనః । నమసాయోకరోద్దేవేసస్వధ్వరఇతీరిత" ఇతి। యద్వాస్వాధీనస్వార్థకర్తృత్వభోక్తృత్వభ్రమరహితతయా ప్రార్థయిష్యమాణపరమఫలోపక్షేపార్థోయంనమశ్శబ్దః। అత్రభవత్విత్యధ్యాహార్యం। ఉపాయప్రయోగాత్పూర్వమేవహి ఫలార్థిత్వం ఏతదుపజీవనేనానంతరశ్లోకేఫలంనకంఠోక్తం। అత్రత్వాప్రవృత్తిస్తీవ్రభక్త్యాత్వరాతిశయంనిత్యానువృత్తించవ్యనక్తి॥ ౨౧

{నధర్మనిష్ఠోస్మినచాత్మవేదీనభక్తిమాంస్త్వచ్చరణారవిందే।అ}
{కించనోనన్యగతిశ్శరణ్యత్వత్పాదమూలంశరణంప్రపద్యే॥ ౨౨}

ఏవంప్రాప్యస్యశరణ్యస్యప్రాప్తుశ్చశరణార్థినః స్వరూపాదిషుభగవతాప్రకాశితేషుతద్విశ్లేషమసహమానస్తస్మిన్నేవ స్వరూపానురూపపురుషార్థవిరోధినివృత్త్యర్థంస్వాధికారోచితాంప్రవృత్తింవిశదంప్రయుంక్తే॥నధర్మేతి॥ధర్మేనిష్ఠాస్థితిర్యస్యసధర్మనిష్ఠః ధర్మరూపానిష్ఠాయస్యేతివా ధర్మేనితిష్ఠతీతివా । అహంధర్మనిష్ఠోనాస్మియథావస్థితకర్మయోగతత్పరికరానర్హ ఇత్యర్థః । అతఏవ నచాత్మవేదీ నపరిశుద్ధాత్మవేదనశీలః । జ్ఞానయోగరూపంతదపేక్షితంవా పుష్కలంజ్ఞానం మేనాస్తీత్యర్థః । తదుభయాభావాదేవనభక్తిమాన్ "భక్త్యాత్వనన్యయాశక్య" ఇత్యాదిషూక్తాభక్తిర్మేనవిద్యతే। అత్ర "శరణంత్వాంప్రపన్నాయేధ్యానయోగవివర్జితాః । తేపిమృత్యుమతిక్రమ్యయాంతితద్వైష్ణవం

పద"మితి బ్రాహ్మవచనమనుసంధేయం । త్వచ్చరణారవిందఇత్యనేనపవి
త్రత్వభోగ్యత్వేవ్యజ్యేతే। అత్రాయంక్రమః శాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞానతః
కర్మయోగః తేనజితస్వాంతస్యపరిశుద్ధాత్మభావనారూపోజ్ఞానయోగః
తద్వారావా సాక్షాత్కర్మయోగేనైవవా ఆత్మావలోకనం తేనలబ్ధా
ధికారస్యభక్తియోగః తతస్తత్ప్రాప్తిరితి। అస్మిన్జన్మనికర్మయోగా
భావేపిపూర్వజన్మకృతేనజ్ఞానయోగస్స్యాత్ । ఇదానీంతదుభయాభా
వేపి "జన్మాంతరసహస్రే"ష్విత్యాదిప్రతిపాదితక్రమేణ భక్తియోగ
స్స్యాదిత్యుత్తరోత్తరనిషేధఇత్యపిగమనికా । ఏవమనస్యసాధనోహమి
త్యభిప్రాయేణాహ అకించనఇతి । యద్వా కర్మయోగాదిహేతుభూత
గుణక్రియాదిసంపాదనదౌష్కర్యాభిప్రాయేణాకించనత్వోక్తిః। ఈదృ
శస్యతేకింమయా శరణ్యాంతరంప్రయోజనాంతరంవా పరిగృహ్యతామి
త్యతఆహ అనన్యగతిరితి।శరణ్యాంతరప్రాప్యాంతరరహితఇత్యర్థః।ఉ
భయత్రహేతుమభిప్రేత్యాహ శరణ్యత్వత్పాదమూలమితి । శరణ్యేతి
సంబుద్ధ్యా "మామేకంశరణంవ్రజ। మామేకమేవశరణమాత్మానంసర్వ
దేహినాం । యాహిసర్వాత్మభావేనయాస్యసిహ్యకుతోభయ"మితిస్వ
వాక్యానిసూచ్యంతే। తథా "సర్వలోకశరణ్యాయ । శరణ్యంశరణంచ
త్వామాహుర్దివ్యామహర్షయ"ఇత్యాద్యపి । తథాలైంగేపి "యఏకః
పురుషశ్రేష్ఠఃపరమాత్మాసనాతనః । యస్మాత్ప్రహ్మేతతస్సర్వంతమా
శ్రిత్యైవముచ్యత"ఇతి। పురాణసారసముచ్చయేచ "నాన్యందేవముపా
సీతవిష్ణోఃపరమకారణాత్। మాయాముత్తర్తుకామోవైమాయినోయోదే
వతాగణః । నచాన్యజ్ఞానకర్మభ్యాంనాన్యభక్త్యాపరంపదం। ప్రాప్నోతి
పురుషస్తస్మాత్తమేవశరణంవ్రజే"దితి । సంకర్షణసంహితాయాం
చ "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యతమేవశరణంవ్రజేత్ । భగవంతంవాసుదేవం
పరానందవిభూతిద"మితి । జయాఖ్యసంహితాయాంచ "తమేవసర్వ
భావేనప్రయాహిత్వంమహామునే। అన్యత్సర్వంపరిత్యజ్యతమేవంశరణం
వ్రజే"దితి। విష్వక్సేనసంహితాయాంచ "సర్వధర్మాన్సర్వకామాన్నై
హికాముష్మికానపి। సంత్యజ్యవిధినానిత్యంషడ్విధాంశరణాగతిం। ఆచా

ర్యానుజ్ఞయా కుర్యాచ్ఛాస్త్రదృష్టేన వర్త్మనే''తి । ''కాలేష్వపి చ సర్వే
ష్వి''త్యాది ప్రసిద్ధం । తతోఽన్యత్ర సర్వత్ర భయాతిశయం వ్యంజయితుం
త్వత్పాదమూలమిత్యుక్తం । పరమప్రాప్యస్య తవైవ పాదమూలం ప్రవిష్టా
నామేవాపునరావృత్తిరతస్తద్ధారణం మే ఫలమిత్యపి సూచ్యతే । అనన్యగ
తిరిత్యేతత్సామర్థ్యాచ్చ తత్సిద్ధిః। 'ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే' ఇతి
శ్రుత్యుక్తమాహ శరణం ప్రపద్యే ఇతి। ఏతావతా స్వనిష్ఠావచనేన మంత్ర
పూర్వఖండస్యార్థోఽర్థతశ్చ దర్శితః। ప్రపత్తిప్రకరణే శరణశబ్ద ఉపాయపర
ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితాయాముక్తం "ఉపాయే గృహరక్షిత్రోః శబ్దశ్శ
రణమిత్యయం। వర్తతే సాంప్రతం త్వేష ఉపాయార్థైకవాచక" ఇతి। ప్ర
పత్తిప్రయోగశ్చైవం ప్రదర్శితః। "అహమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిం
చనోఽగతిః। త్వమేవోపాయభూతో మే భవేతి ప్రార్థనామతిః । శరణాగతి
రిత్యుక్తా సా దేవేఽస్మిన్ ప్రయుజ్యతా"మితి । తన్మాహాత్మ్యం చైవం ప్రకాశి
తం "అనేనైవ ప్రపన్నస్య భగవంతం సనాతనం । తస్యానుబంధాః పా
పానస్సర్వే నశ్యంతి తత్క్షణాత్ । కృతాన్యనేన సర్వాణి తపాంసి తప
తాం వర। సర్వతీర్థాస్సర్వయజ్ఞాస్సర్వదానాని తత్క్షణాత్ । కృతాన్యనేన
మోక్షశ్చ తస్య హస్తే న సంశయ" ఇతి। సకలఫలసాధనత్వం చోక్తం "య
ద్యేన కామకామేన న సాధ్యం సాధనాంతరైః। ముముక్షుణా యత్సాంఖ్యేన
యోగేన న చ భక్తితః । ప్రాప్యతే పరమం ధామ యతో నావర్తతే యతిః ।
తేన తేనాప్యతే తత్తన్న్యాసేనైవ మహామునే । పరమాత్మా చ తేనైవ సా
ధ్యతే పురుషోత్తమ" ఇతి। అత్ర "అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాస
పూర్వకం । తదేకోపాయతా యాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతి"రితి భరత
మునిప్రణీతం లక్షణమపి సుసంగతం। ఇహ చానన్యసాధ్య ఇతి ప్రపత్తివ్య
తిరిక్తేన స్వేనాన్యేన చాసాధ్యత్వం ప్రపత్తవ్యస్య సాధ్యత్వం చ వివక్షితం।
స్వాభీష్ట ఇతి సుఖస్య దుఃఖనివృత్తేస్తత్సాధనానాం చ సంగ్రహః। తత్ర ప్ర
మాణవిరుద్ధం సఫలం। శరణ్యావిరుద్ధం చానుకూల్యసంకల్పాదినా సంగచ్ఛ
తే। స్వాధికారవిరుద్ధం తు నిపుణస్య స్వాభీష్ట ఇత్యనేన నిరస్తం। ఉపాయలా
ఘవాదిభిరకంపనీయో విశ్వాసో మహావిశ్వాసః। తదేకోపాయతా శబ్దేన ప

శ్చాత్ప్వయత్ననైరపేక్ష్యంచవ్యజ్యతే। ప్రపత్తిశ్శరణాగతిరితి పర్యాయ
పాఠః। "అనుకూల్యస్యసంకల్ప" ఇత్యాదౌతుషాడ్విధ్యోక్తిరంగాంగిసము
చ్చయాభిప్రాయా। "షడంగంతముపాయంచే"త్యత్రషడంగతోక్తిర
ష్టాంగయోగవ్యపదేశవత్ అన్యథా "నిక్షేపాపరపర్యాయోన్యాసః పం
చాంగసంయుతః। ప్రపత్తింతాంప్రయుంజీతస్వాంగైఃపంచభిరావృతా"
మిత్యాదిభిర్విరోధప్రసంగాత్। "శాశ్వతీమమసంసిద్ధిరియంప్రహ్వీభ
వామియత్। పురుషంపరముద్దిశ్యనమేసిద్ధిరితోన్యథా। ఇత్యంగముదితం
శ్రేష్ఠంఫలేప్సాతద్విరోధినీ"త్యహిర్బుధ్న్యోక్తమంగాంతరంతు నిశ్శ్రే
యసార్థప్రపత్తినియతం।అంగినశ్చాత్రభరన్యాసరూపత్వం"ఆత్మాత్మీయ
భరన్యాసోహ్యాత్మనిక్షేపఉచ్యత" ఇతినిర్ధారితం। తదిహపూర్వశ్లోకస్థన
మఃప్రయోగేణానుకూల్యసంకల్పప్రాతికూల్యవర్జనేదర్శితే। నధర్మనిష్ఠఇ
త్యాదిభిరకించనాధికారత్వంకార్పణ్యరూపమంగంచ। రక్షిష్యతీతివిశ్వా
సస్తుశరణ్యేతిసంబుద్ధ్యావ్యజ్యతే। రక్షణసమర్థఃకారుణికశ్చశరణ్యః సచ
ప్రపన్నంమాంరక్షిష్యతీతివిస్రంభణీయః। సోపసర్గధాతువిశేషశ్చాత్రా
ధ్యవసాయవైశిష్ట్యంవ్యనక్తి।త్వత్పాదమూలంశరణంప్రపద్యఇత్యనేనైవ
గోప్తృత్వవరణాత్మనిక్షేపౌసిద్ధౌ। ప్రార్థనాన్వితోహిభరన్యాసఃప్రప
త్తిఃభిక్షాదిమాత్రప్రార్థనాయామాజ్ఞాదిపూర్వకభరన్యాసేచ ప్రపత్తి
శబ్దప్రయోగదర్శనాత్। నచాత్రగురులఘువికల్పానుపపత్త్యా ప్రపత్తేర్భ
క్త్యంగత్వంశంకనీయం స్నానాదివికల్పవదధికారభేదేనవ్యవస్థాపనాత్॥
ప్రణవాదినయాదత్రప్రపత్తైస్తత్త్వవేదిభిః। యథాధికారమంగత్వంస్వా
తంత్ర్యంచదర్శితం॥ అత్రప్రపద్యఇతివర్తమానవ్యపదేశశ్చ 'బహిర్దే
వసదనందామీ'త్యాదివదనుష్ఠానకాలాభిప్రాయః॥ ౨౨

న నిందితంకర్మతదస్తిలోకే సహస్రశోయన్నమయా
వ్యధాయి। సోహంవిపాకావసరేముకుందక్రందా
మిసంప్రత్యగతిస్తవాగ్రే॥ ౨౩॥

అథసప్తశ్లోక్యాఃప్రస్తుతోపాయప్రయోగస్థిరీకరణార్థాః తేషుక్రమాత్ప
రస్య సర్వవిరోధినివర్తనోచితగుణవిశేషత్వం రక్ష్యరక్షకయోరితరేతర

లాభః స్వపరిత్యాగేపరస్యానిష్టప్రసంగః స్వస్యానన్యగతిత్వేనతస్యపరిహా
ణానర్హత్వం శరణ్యస్యభోగ్యతమత్వేనప్రయోజనాంతరవైముఖ్యం
ఉపాయస్యసౌకర్యంస్వాదుతమత్వంచ తాత్పర్యతస్సూచ్యతే, తత్రాప్ర
మేయస్యాప్యేవముపాయపరంపరానాస్తి తథాప్యుపాయానసంతిచేత్తద
వలంబనేన క్రమాత్కర్మయోగాదీనుత్పాద్యమోక్షఫలం లభస్వ కింత
దర్థంప్రపత్త్యేత్యత్ర స్వస్యాకించనత్వమేవస్థిరీకరోతిననిందితమిత్యర్థేన ॥
నిందితంగర్హితం 'యత్త్వార్యాః క్రియమాణంప్రశంసంతిసధర్మః యద్గ
ర్హంతేసోధర్మ' ఇత్యాపస్తంబః।అత్రనిందితశబ్దేనకామ్యకర్మాపి సంగృ
హ్యతే ముముక్షూపేక్షయాతస్యాపినిందితత్వాత్ । లోకే సర్వస్మిన్సం
సారిజనే అథవా లోక్యతే నేనేతిలోకః ప్రమాణం తస్మిన్। నాస్తి అప్రా
మాణికమిత్యర్థః। అత్ర శాస్త్రరూపప్రమాణవిశేషవివక్షా। సహస్రశ ఇ
త్యసంఖ్యాతావృత్తిపరం॥ని॥ శతంసహస్రమయుతంసర్వమానంత్యవాచ
కమితిపఠంతి। యత్ శరణాగతపరిత్యాగాద్యపి। తదపి వేదనిందితం। య
థాహమనుః "శరణార్తంపరిత్యజ్య వేదంవిప్లావ్యచద్విజః। సంవత్సరంయ
వాహారస్తత్పాపమవసీదతీ"తి। "బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చవిశుద్ధానపి
ధర్మతః। శరణాగతహంతౄంశ్చస్త్రీహంతౄంశ్చనసంవసే"దితి। రఘు
శ్చరాక్షసంప్రత్యాహ "శక్తోపిరక్షణేలోభాద్భయాద్వా శరణాగతం।
యస్త్యజేత్పురుషోలోకే బ్రహ్మహత్యాంసవిందతి । ప్రాయశ్చిత్తేనశు
ధ్యంతిమహాపాతకినోహియే । శరణాగతహంతౄణాంశుద్ధిః క్వాపినవిద్య
తే। పూయంతేహయమేధేనమహాపాతకినోపిహి । శరణాగతహంతారో
నత్వేవరజనీచర।అపిచేత్సుదురాచారః కేనాపినరకాత్ప్రమాన్। ముచ్యతే
నతుపాపాత్మాశరణాగతహింసక" ఇత్యాది బ్రహ్మణాచగీతం।బృహస్పతి
రువాచ "నచాస్యబీజంరోహతిరోహకాలేనచాస్యవర్షంవర్షతివర్షకా
లే । భీతంప్రపన్నంప్రదదాతిశత్రవేనసోంతరంలభతేత్రాణమిచ్ఛన్"।
'మోఘమన్నం విందతేఅప్రచేతాః స్వర్గాల్లోకాన్నశ్యతిభ్రష్టచేష్టః భీ
తంప్రపన్నంప్రదదాతిశత్రవేసేంద్రాదేవాఃప్రహరంత్యస్యవజ్రమితి।ఏ
వం "శాస్త్రేష్వనిష్కృతిర్దృష్టామహాపాతకినామపి। శరణాగతహంతు

స్తునక్పృష్టోఽపకృతిః క్వచిత్ । లోభాద్ద్వేషాద్భయాద్వాపి యస్త్యజేచ్ఛ
రణాగతం। బ్రహ్మహత్యాసమం తస్య పాపమాహుర్మనీషిణః" ఇత్యాది ద్ర
ష్టవ్యం । ఆహ చ రఘుపతి రభయప్రదానప్రకరణే "ఋషేః కణ్వస్య పు
త్రేణ కండునా పరమర్షిణా । శృణు గాథాం పురాగీతాం ధర్మిష్ఠాం సత్య
వాదినా। బద్ధాంజలిపుటం దీనం యాచంతం శరణాగతం । న హన్యాదా
నృశంస్యార్థమపి శత్రుం పరంతప। ఆర్తో వా యది వా దృప్తః పరేషాం శరణా
గతః । అపి ప్రాణాన్పరిత్యజ్య రక్షితవ్యః కృతాత్మనా । స చేద్భయాద్వా
లోభాద్వా కామాద్వాపి న రక్షతి । స్వయా శక్త్యా యథాసత్యం తత్పాపం
లోకగర్హితం | వినష్టః పశ్యతస్తస్యారక్షిణశ్శరణాగతః। ఆదాయ సుకృతం
తస్య సర్వం గచ్ఛేదరక్షితః। అస్వర్గ్యం చాయశస్యం చ బలవీర్యవినాశన"
మితి। ఏవంవిధశరణాగతపరిత్యాగాద్యపి యన్మయా న కృతం తన్నాస్తి। మ
యా రాగాదిదూషితచిత్తేన । భోగమరుకాంతారపాంథేనేతి భావః । ఏ
వమనంతప్రతిబంధకాక్రాంతస్యావస్థామనువదన్ భగవతోఽశరణ్యశరణ
త్వం చ స్వాధ్యవసితముత్తరార్ధేన వ్యనక్తి॥ సోఽహమితి ॥ అద్యాపి తాదృశ
స్వభావః ప్రాయశ్చిత్తావసరే త్వచ్ఛ్వదితేషు తత్తత్ప్రాయశ్చిత్తేష్వప్ర
వృత్తస్తదిచ్ఛాధికారశకనానుశయానభిజ్ఞశ్చేతి భావః । సంప్రతి విపాకా
వసర ఇత్యన్వయః। ప్రాయశ్చిత్తకాలాతిక్రాంతౌ దుర్నివారోద్గమానాం
ఫలానాం భోగాదన్యేన క్షపయితుమశక్యావస్థాయామిత్యర్థః । ముకుంద
ప్రపన్నానామనాదిప్రవృత్తమపరాధజాతమనాదృత్య ముక్తిభూమిప్రద।
యథోక్తం శ్రీసాత్వతే "దురాచారోఽపి సర్వాశీ కృతఘ్నో నాస్తికః పురా।
సమాశ్రయేదాదిదేవం శ్రద్ధయా శరణం యది। నిర్దోషం విద్ధి తం జంతుం ప్ర
భావాత్పరమాత్మనః" ఇతి । శ్రీపుండరీకోపాఖ్యానే చ "అశ్వమేధశతైరి
ష్ట్వా వాజపేయశతేన చ। న ప్రాప్నువంతి సుగతిం నారాయణపరాఙ్ముఖాః।
యే నృశంసా దురాత్మానః పాపాచారరతాస్తథా। తేఽపి యాంతి పరం ధామ
నరా నారాయణాశ్రయాః" ఇతి। క్రందామి ఆక్రోశామి । అనేన "గోవిం
దేతి యదాక్రందత్కృష్ణా మాం దూరవాసినం। ఋణం ప్రవృద్ధమివ మే హృ
దయాన్నాపసర్పతి" ఇతి శరణ్యవాక్యం సూచ్యతే । అగతిః పుణ్యవిపాకాద

విభృశంభీతతయాపూర్వోక్తానన్యగతిః । 'తస్మాదపివధ్యం ప్రపన్నం నప్రతిప్రయచ్ఛంతీ'తి సర్వేషాంశరణ్యానాం సామాన్యతః ప్రాప్తం, కింపునః "విభీషణోవా సుగ్రీవయదివా రావణస్స్వయ"మిత్యాదివాదినో భవత ఇత్యభిప్రాయేణాహ తవేతి । అగేరి విశ్వసాక్షాత్కారిణస్తవసార్వత్రికసన్నిధావిత్యర్థః । సవిగ్రహస్యవాశరణ్యస్యాభిముఖ్యమిహాభిప్రేతం। నహ్యసమర్థానామకారుణికానాంచ సన్నిధౌ విపన్నైరాక్రోష్టవ్యమితి భావః। యద్వా సంసారతంత్రవాహితయా పుణ్యపాపఫలప్రదాతుస్త్వత్తఏవభీతస్త్వదగ్రేక్రందామి। రాగానువృత్తిహేతుభూతపుణ్యఫలాద్భీతిరధికమాక్రోశకారణం। అథవాభక్తియోగమనుష్ఠాయతత్ఫలమలబ్ధ్వానివయుక్తదండస్యతవాగ్రే ఆక్రోశనేనాప్యపరాధ్యామీతిభావః । ఏవం పూర్వశ్లోకేసపరికరోపాయాంతరాభావఉక్తః। అత్రతుతన్నిదానముపాయబాహుళ్యమనుసంహితంశరణ్యేత్యుక్తంముకుందేత్యనేనస్థాపితం । తదిహ దుర్విషహసంసారనివర్తనోపాయనైరాశ్యజనితశోకావిష్టశ్శరణ్యగుణాధ్యవసాయవానపవర్గార్థప్రపత్త్యధికారీతిదర్శితంభవతి । తథాచోక్తం "అహంభీతోస్మిదేవేశసంసారేస్మిన్భయావహే । త్రాహిమాంపుండరీకాక్షనజానేశరణంపరం । వృద్ధైవభవతోయాతాభూయసీజన్మసంతతిః। తస్యామన్యతమంజన్మసంచింత్యశరణంవ్రజ। అథపాతకభీతస్త్వంసర్వభావేనభారత। విముక్తాన్యసమారంభోనారాయణపరోభవ।సర్వమోగ్యమనాయాసమప్రమాదమనూపమం । ప్రణతార్తిహరంవిష్ణుంశరణంగంతుమర్హసీ"త్యాది॥ ౨౩

నిమజ్జతోనంతభవార్ణవాంతశ్చిరాయమేకూలమివాసి
లబ్ధః। త్వయాపిలబ్ధంభగవన్నిదానీమనుత్తమంపా
త్రమిదందయాయాః॥ ౨౪॥

నన్వనాదౌసంసారేసంప్రతికేనవిశేషేణాక్రంద్యతఇత్యత్రానన్యగతిశ్శరణ్యేత్యుభాభ్యాంసూచితం రక్ష్యరక్షకయోరితరేతర లాభప్రతిబోధస్యాద్యతనత్వమాహ॥నిమజ్జతఇతి॥ అనాదిప్రవృత్తనిమజ్జనమిదానీమప్యనువరతమిత్యభిప్రాయేణవర్తమాననిర్దేశః॥ అనంత స్వరూపరూపగుణవిభూ

తిభిరపరిచ్ఛేద్యశ్చ । సర్వత్ర సర్వదాసన్నిహితే హిత్వాయి "ఏష బ్రహ్మప్ర
విష్టోస్మి గ్రీష్మే శీతమివ హ్రదం। శామ్యామి పరినిర్వామి సుఖమాసే చ సర్వ
దే"త్యుక్తం నిమజ్జనం సర్వేషామనన్యశరణానాం ప్రాప్తం । అహంతు భ
వార్ణవే నిమజ్జామి, యద్వా అనంతత్వం భవార్ణవవిశేషణం నివర్తకస్య
తవ మాహాత్మ్యమివ నివర్తనీయస్సంసారోఽపి మే నిరవధిరితి భావః । భవస్యా
ర్ణవత్వరూపణేన "సంసారార్ణవమగ్నానాం విషయాక్రాంతచేతసాం। వి
ష్ణుపోతం వినా నాన్యత్కించిదస్తి పరాయణం। సంసారసాగరం ఘోర"మి
త్యాదిప్రమాణాని సూచ్యంతే । సనకాదివన్నతిరాసన్నప్రదేశస్థోఽహమి
త్యభిప్రాయేణాంతశ్శబ్దః। ఇతః పూర్వమనాదౌ కాలే న లబ్ధ ఇతి నిర్వేదాభి
ప్రాయేణాద్యతనలాభసంతోషాభిప్రాయేణ వాచిరాయేత్యుక్తం। మే క
ర్మణః ప్రవాహైరితః పూర్వముత్తారోపాయానభిజ్ఞస్య మమ। "మామేకం
శరణం వ్రజే"తి వాదినం త్వాముపేక్షితవతః ఇదానీమపి మజ్జన్మహేతూనా
గ్జయతః త్వయైవ త్వదాశ్రయణాయ సంకల్పితస్యేతి భావః। అత్ర మే లబ్ధ ఇతి
సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ। మే కాలమివేతి వాన్వయః, అర్ణవాంతర్మజ్జతః కా
లమివేత్యాశ్చర్యపరం, అనంతత్వాత్తత్రాప్యసౌ సన్నిహిత ఇతి శరణ్యస్యాల
భ్యవ్యంజనంచ। లబ్ధోఽసి ఉపాయతయా లబ్ధవ్యశేషం నాస్తి న చ లబ్ధస్య ప్ర
చ్యుతిరితి భావః। న కేవలం మమైవ లాభః కింతు త్వయాపి లబ్ధం సర్వసమత్వ
సంరక్షణాయ సదాచార్యవీక్షణాది వ్యాజవిశేషాపేక్షిణా తత్సంపత్తిసంతు
ష్టేనేతి తాత్పర్యం । అత్ర భగవన్నితి సంబుధ్యా తస్యైకస్యైవ సర్వహిత
వేదిత్వం తన్నిష్పాదనశక్త్యాదికంచ వ్యజ్యతే । జ్ఞానబలాదిపూర్ణస్య తవ పు
నరయం మహోదయలాభః ఏతచ్చ త్వమేవ వేత్సి త్వయాపి దురపహ్నవ
మితి చ । ఇదానీం నాథమునిప్రభృతి సద్గురుసమీక్షణదశాయామిత్యర్థః ।
అయం చాపర్యనుయోజ్యానాదిసామగ్రీప్రవాహానుగుణ్యేన త్వయైవ సంక
ల్పితః కాల ఇత్యాకూతం। ఏకవచనాంతానుత్తమాదిశబ్దైర్దయాపాత్రస్య
నిస్సమాభ్యధికత్వం సూచ్యతే । సమసద్భావేఽప్యధికనిషేధమాత్రం వా
వివక్షితం। పాత్రం విషయః। వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యానంతాపరాధినమా
త్మానమిదమితి సాభినయం నిర్దిశతి । ఏతత్పరిత్యాగే కస్మిన్ విషయే తవ దయా

దిగుణజాతం చరితార్థం స్యాత్ నహ్యతోఽధికః కృపావిషయోఽస్తి "అపిక
శ్చిన్న మయుస్యా"దితి హిత్వా త్వత్కృపాజగజ్జనయతి। అతస్త్వత్ప్రవృత్తేర
న్యం న మే కర్తవ్యమస్తి ఆకించనమప్యేతదరతి మాత్రకృతం, తవతు స్వే
కృతభరస్య మోక్షణ ఇష్యామీతి స్వేనైవోక్తం కర్తవ్యమతః శివ్యత ఇతి భావః ॥

అభూతపూర్వం మమ భావికిం వా సర్వం సహే మే స
హజం హి దుఃఖం । కింతు త్వదగ్రే శరణాగతానాం ప
రాభవో నాథ న తేనురూపః॥		౨౫

అథ స్యాత్పరతంత్రస్య శేషభూతస్య స్వతంత్రస్వామ్యభీష్టవినియో
గస్సోఢవ్యః అన్యథాపి దుర్నివారశ్చ, కించ "హరిర్దుఃఖాని భక్తేభ్యో హిత
బుద్ధ్యా కరోతి హి । శస్త్రక్షారాగ్ని కర్మాణి స్వపుత్రాయ యథా పితా।పరి
క్షాం చ జగన్నాథః కరోత్యదృఢ చేతసాం । యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య
విత్తం హరామ్యహం। బాంధవైశ్చ వియోగేన సదా భవతి దుఃఖితః । తేన
దుఃఖేన సంతప్తో యది మాం న పరిత్యజేత్ । తం ప్రసాదం కరిష్యామి యస్సు
రైరపి దుర్లభ"ఇత్యపి స్మర్యతే, అతస్స్వకర్మవిపాకః క్షంతవ్యః కిం క్రంది
తే నేత్యత ఆహ అభూతపూర్వమితి॥ ఇతః పూర్వం సంజాతేభ్యో విలక్షణ
మిత్యర్థః। మమ "అజ్ఞో జంతురనీశోఽయమాత్మనస్సుఖదుఃఖయోః। ఈశ్వ
రప్రేరితో గచ్ఛేత్స్వర్గం వా శ్వభ్రమేవ వా"ఇత్యుక్తస్వభావస్య గర్భజ
న్మజరామరణ నరకాది దుఃఖచక్రమధ్యవర్తినః। భావి భవిష్యత్। కిం శబ్దః
క్షేపార్థః । వా కారస్స్వనభ్యుపగతసోఢవ్యత్వవక్షాన్వాదోఽపార్థః ।
తేనాసహ్యత్వాభిప్రాయమంతర్ధాయాహ సర్వం సహ ఇతి । కర్మపర
తంత్రతయా యథాపూర్వమనుభూతజాతీయం సర్వం దుఃఖమనుభవిష్యా
మి। మే సహజం హి దుఃఖం అనర్థపర్యంతాపురుషార్థసక్తస్య హ్యనాది క
ర్మప్రవాహైరాత్మస్వరూపానుబంధివదపరిహార్యమిత్యర్థః । తథాప్య
న్యదసహ్యమాపతిష్యతీత్యభిప్రాయేణాహ కింత్వితి। త్వదగ్రే అపారకా
రుణ్యస్య సర్వత్ర సన్నిహితస్య సర్వస్వామినస్సర్వశక్తేస్తవ సన్నిధౌ। శర
ణాగతానామితి బహువచనమన్యేష్వపి ప్రపన్నేష్వయమేవ న్యాయ ఇతి
ద్యోతనార్థం। మత్పరిభవస్త్వదేకాంతినాం సర్వేషాం చిత్తక్షోభ హే

తురితి వాభిప్రేతం । పరాభవః కర్మభిః కామక్రోధాదిభిరింద్రియైర్విషయైశ్చ ఘోరైస్తద్విముఖీకరణం। నాథేతిసంబుద్ధ్యా భగవతో భంస్వీకారయోగ్యత్వం స్వస్య చ సనాథత్వేన నిర్భరత్వం చ వ్యనక్తి । ఉక్తం హి యుధిష్ఠిరకార్యార్థం బలభద్రం ప్రతి సాత్యకినా "యే నాథవంతో హి భవంతి లోకే తే నాత్మకార్యాణి సమారభంతే । కార్యేషు తేషాం ప్రభవంతి నాథాశ్శైబ్యాదయో రామ యథా యయాతే"రితి । భగవచ్ఛాస్త్రేఽపి "ప్రపన్నశ్చాతకో యద్వత్ప్రపత్తవ్యః కపోతవత్ । రక్ష్యరక్షకయో రేతల్లక్ష్యం లక్షణమేతయో"రితి । స్వతంత్రస్యాకర్మవశ్యస్య మే శరణాగతపరిత్యాగేఽపి కో దోష ఇత్యత్రాహ న తేనురూప ఇతి। తే "స్థితే మనసి, సకృదేవ, సర్వధర్మా"నిత్యాదివాదినః। నానురూపః న చ తద్యుక్తం "రామో ద్విర్నాభిభాషతే । అనృతం నోక్తపూర్వం మే న చ వక్ష్యే కదాచన" ఇత్యాదిస్వవచనవిరోధప్రసంగాత్ । తతశ్చ 'తస్య నామ మహద్యశః' ఇతి శ్రుతిసిద్ధవైపరీత్యం స్యాత్, అతో మయా సహజదుఃఖభాజనేన సర్వమపి దుఃఖం సోఢుం శక్యం, త్వయా తు నిత్యనిరవద్యేన దోషప్రసంగో న సోఢవ్య ఇత్యనిష్టనివృత్తిలాభస్తేనుత్తో వ్యతిరిచ్యతే। మమ చ స్వావద్యప్రసంగోఽనిష్టతమః, తస్మాన్మద్రక్షణేన ద్వయోరనిష్టపరిహారస్త్వయైవ కార్య ఇతి భావః। తదిదం వ్యాజమాత్రేణ స్వార్థం రక్షిష్యతీతి విశ్వాసదార్ఢ్యవ్యంజనపరం । శేషభూతస్య స్వలాభకథనం స్వార్థప్రార్థనం చాయుక్తమితి శంకా చ ప్రధానభూతపరలాభోక్త్యా పరావద్యప్రసంగపరిహారప్రాధాన్యేన చ నిరస్తా॥ ౨౫

నిరాసకస్యాపి న తావదుత్సహే మహేశ హాతుం తవ
పాదపంకజం। రుషా నిరస్తోఽపి శిశుః స్తనంధయో న జా
తు మాతుశ్చరణౌ జిహాసతి॥ ౨౬

అస్త్వేవం ప్రతిబుద్ధస్య తవ పదవలంబనం తథాపి మదనుగృహీతేన త్వయా సర్వేషాం పాపానాం కర్మాత్ప్రతిపదోక్తాని ప్రాయశ్చిత్తాని క్రియంతాం, పుణ్యైశ్చ యథార్థం భోగాశ్చ భుజ్యంతాం, మత్స్వభావశ్చైవం ప్రసిద్ధః "శరీరారోగ్యమర్థాంశ్చ భోగాంశ్చైవానుషంగికాన్ । దదాతి ధ్యాయినాం నిత్యమపవర్గప్రదో హరి"రితి, అతః "భుక్త్వా చ భోగాన్విపులాన్"

త్యాదిక్రమేణ ముక్తిం ప్రాప్స్యసీతి భగవతో౽భిప్రాయః సాశంక్య పూర్వో
క్తమనన్యోపాయత్వమనన్యప్రయోజనత్వం చానంతరశ్లోకద్వయేన ప్రప
ంచయిష్యన్ స్వస్య భగవత్పదప్రాప్తావిలంబాక్షమత్వం విజ్ఞాపయతి॥ నిరా
సకస్యేతి॥ పూర్వం దుఃఖస్య స్వతః ప్రతికూలతయా అసహ్యత్వేన హేయ
త్వముక్తం అనయోస్తు పరమపురుషార్థప్రతికూలతయా సుఖస్యాపి హేయ
త్వముచ్యత ఇతి విశేషః। నిరాసకస్య నిరంకుశస్వాతంత్ర్యాత్ స్వవశ్యం
సోఢ్వాపి తు ద్వైరూప్యచ్ఛందనైర్ఘృణ్యం ప్రతార్య మదభిమతమప్రదానా
స్యత్ర ప్రేరయితుమిచ్ఛత ఇతి భావః। అపి శబ్దేన దయాపరవశస్త్వం దీనస్య
మమ నిరాసకథం తు మ ఇతి వ్యజ్యతే। తావచ్ఛబ్దో౽వధారణార్థః। నోత్సహే
న శక్నోమీత్యర్థః। మహేశ సంభావితస్వపదభ్రంశానామపూర్ణానాం
త్వదన్యేషాం హి స్వాశ్రితేష్వసూయోపేక్షాదిస్వైశ్వర్యేంద్రాదీనాం
మయాతిప్రభృతిషు, భవతస్తు నిరుపాధికస్వామిత్వస్వాతంత్ర్యవశాన్ని
రవధికదయాం బుద్ధ్వా మీదృశీమవస్థాం ప్రాపయతోవన్నిరసనే హేతు
ర్నాస్తీతి మమ త్వామేకమేవ సర్వేశ్వరమధిగచ్ఛతో న హి త్వత్పరిత్యాగే
కారణమస్తీతి భావః। మాతురితి వక్ష్యమాణపదస్థానేన మహేశశబ్దః। తేన
'మాతా పితా భ్రాతా' ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధస్వభావసూచనం। మాతురిత్య
తో౽ప్యుపాయతయా ఫలతయా చేతి యోజ్యం। తదుభయం తవ పాదపంకజమి
త్యుభాభ్యాం సూచ్యతే। సర్వభూతసుహృదస్సంసారనివృత్త్యుపాయభూ
తస్య భవతో దేవదానవసామాన్యదైవతం నిరవధికభోగ్యం పాదపద్మమితి
భావః। ఉక్తమర్థం సర్వలోకసమ్మతార్థాంతరనిదర్శనేన స్థాపయతి రుషే
తి। అపి శబ్ద ఇహాస్యతో నిరాసానర్హత్వం స్తనదంశనాదిజనితక్రోధలేశవా
త్తదావిత్తత్సంభవం చ ద్యోతయతి। శిశుస్తనంధయ ఇతి పదాభ్యాం స్వరక్ష
ణే స్వయమసమర్థస్య బాలస్య తదేకరక్ష్యత్వం తదేకాధీనజీవనత్వం చ సూ
చ్యతే। జాతు క్రోధదశాయాం ప్రసాదదశాయాం చేతి భావః। మాతురిత్య
నేన సర్వదోషప్రసహనానుగుణవాత్సల్యం వ్యజ్యతే। చరణావిత్యత్ర నిరా
సాయవినియుక్తావపి కాక్షాగ్రాహ్యాం। మాతుమిచ్ఛాపి న సంభవతి కిముత
హానమిత్యభిప్రాయేణ సన్నిరోధః॥ ౨౬

తవామృతస్యందిని పాదపంకజే నివేశితాత్మా కథమన్య
దిచ్ఛతి । స్థితే೽రవిందే మకరందనిర్భరే మధువ్రతో నే
క్షురకం హి వీక్షతే॥ ౨౭

ననునాసౌనిగాసః యత్ప్రజాపతిప్రభృతిభోగేభ్యోఽతిశయితభోగప్రదానం, మాభూద్వా కేవలభోగపరతా ఇదానీం మద్భక్తభోగాన్భుక్త్వా పశ్చాన్మోక్షమపి దాస్యామీతి భగవతోభిప్రాయముత్ప్రేక్ష్య విలంబాక్షమః ప్రాప్యతయా హేతుమశక్యత్వం వివృణోతి॥ తవామృతేతి॥ తవ 'రసో వై సః' 'సర్వగంధస్సర్వరస' ఇత్యాదిషు సర్వప్రకారనిరతిశయభోగ్యతయా ప్రసిద్ధస్య సర్వస్వామినః। అమృతస్యందిని మోక్షప్రదే భోగ్యతమతయా చ శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధే। నివేశితాత్మా రక్షణోన్ముఖేన "దదామి బుద్ధియోగం త"మిత్యాదివాదినా త్వయైవ దృఢావస్థాపితబుద్ధిరిత్యర్థః। తస్మాదితః పరం పురుషార్థాంతరే మనో నివేశయితుం న శక్యమితి భావః । అత్ర సామాన్యనిర్దేశస్త్వత్ప్రసాదవిషయభూతానాం మాదృశానాం సర్వేషాం సాధారణోఽయం స్వభావ ఇతి జ్ఞాపనార్థః । త్వత్పాదపద్మే మనో నివేశయంస్త్వమేవాత్ర పరిచోదనీయ ఇత్యభిప్రాయేణ కథంశబ్దః। అన్యత్ అల్పమస్థిరమనర్థమిశ్రమనర్థపర్యంతమైశ్వర్యం। కథమిచ్ఛతీతీచ్ఛానివృత్తివచనాత్తదర్థప్రవృత్తిరప్యత్ర నిరస్తా భవతి। ఉక్తమర్థం నిదర్శనేన ద్రఢయతి స్థితేరవిందఇతి। భోక్తౄణామక్లేశేన భోగ్యతమతయోపస్థితపదీత్యభిప్రేతం। అరవిందశబ్ద ఇహ సురభిత్వమృదుస్పర్శత్వాదివ్యంజకః। ప్రథమవికసితావస్థామభిప్రేత్యాహ మకరందనిర్భర ఇతి । మధువ్రతశబ్దేన తదేకజీవనత్వం తత్రాపి సారతమగ్రాహిత్వం చ వ్యజ్యతే। స్వాభిమతవిపరీతైరుపచ్ఛందనోపదేశతర్జనాదిభిర్దుర్నివారత్వం సూచయితుం తిర్యగ్దృష్టాంత ఉక్తః। ఇక్షురకం కంటకావృతమస్థిరాత్యల్పరసం భ్రమరస్పర్శమాత్రేపి మ్లానతామప్యనవానం చేవాప్యనాఖ్యానర్హం నిర్గంధం కిమపి క్షుద్రపుష్పం । తన్న వీక్షతే అత్యాసన్నమపి మకరందలిప్సయా నాద్రియతే । తదుపసదనం తు దూరతో నిరస్తమితి భావః॥ ౨౭

త్వదంఘ్రిముద్దిశ్య కదాపి కేనచిద్యథా తథా వాపి సకృ
త్కృతోంజలిః। తదైవ ముష్ణాత్యశుభాన్యశేషతశ్శుభా
ని పుష్ణాతి న జాతు హీయతే॥ ౨౮

అథ గురుతరోపాయసాధ్యం పురుషార్థం లఘుతరేణోపాయేన కథం లప్స్యస ఇత్యత్ర తతోపి లఘుతరస్య నివృత్తిధర్మకోటినివిష్టస్యాంజల్యాదేః ప్రభావం త్వదంఘ్రిమిత్యాది శ్లోకద్వయేన నిదర్శయన్నాశ్రయణసౌకర్యాదపి హాతుమశక్యత్వమేవ స్థాపయతి తత్ర ప్రథమేన లఘుతరకాయికవ్యాపారవిశేషప్రభావ ఉచ్యతే॥ త్వదంఘ్రిమితి॥ త్వదంఘ్రిం సర్వలోకశరణ్యస్య తవ పాదపంకజం । న తు పాత్రాన్యోక్తుప్రదానానధికృతస్య హిరణ్యగర్భాదేరితి భావః। తదుక్తం మోక్షధర్మే “బ్రహ్మాణం శితికంఠం చ యాశ్చాన్యా దేవతాః స్మృతాః। ప్రతిబుద్ధా న సేవంతే యస్మాత్పరిమితం ఫల”మితి। అత్ర భగవత్స్వరూపస్య శుభత్వేప్యనిష్పన్నసమాధీనాం ప్రథమం భావయితుమశక్యతయా తద్విగ్రహస్యైవ శుభాశ్రయత్వం, తత్రాప్యనతిక్రమణీయం హి చరణగ్రహణమితి న్యాయాత్ “సభ్రాతుశ్చరణౌ గాఢ”మిత్యాది దర్శనాచ్చాంఘ్రిరుద్దేశ్యత్వముచ్యతే। ఉద్దిశ్య ఉపాయతయా కైంకర్యలక్ష్యతయా వాభిసంధాయేత్యర్థః । ఏవమనన్యదేవతాకత్వమనన్యప్రయోజనత్వం చోక్తం భవతి। ఈదృశస్యాధికారిణోంజలిబంధరూపే సుకరే ప్రసాదనే దర్శపూర్ణమాసాదివత్తిథినక్షత్రపక్షమాసర్త్వయనహాయనాదికాలనియమో నాస్తీత్యాహ కదాపీతి। విధేయహస్తస్య శాస్త్రీయవ్యాపారాంతరరహితదశాయాం సర్వదేత్యర్థః। ఏతేన కాలవిశేషప్రతీక్షణవిలంబాభావాద్యదేచ్ఛతి తదైవ సహసా కర్తుం శక్యతయాపి సౌకర్యం సూచితం। ఉక్తః కాలనియమాభావః ‘జాతపుత్రః కృష్ణకేశోగ్నీనాదధీతే’త్యాద్యుక్తకృష్ణకేశత్వాద్యవస్థానియమాభావస్య దేశనియమాభావస్య చోపలక్షణం। ఏవంవర్ణాశ్రమవేదవేదాంగయుక్తత్వాదినియమాభావేన సామాన్యధర్మతయా సత్యవచనాదివత్సర్వాధికారత్వమాహ కేనచిదితి। ఆస్త్రీబాలపండితమాబ్రహ్మశ్వపాకం చ సుకరత్వం శాస్త్రీయత్వం చాత్ర వివక్షితం । కర్మాంతరవద్దుష్కరప్రకారవిశేషవ్యవస్థాప్యత్ర నాస్తీత్యాహ యథాతథా వాపి

టి । అత్ర వికల్పసముచ్చయవిషయావ్యయద్వయస్యైవమభిప్రాయః ప
రాపరతత్త్వహితపురుషార్థేషు విశదబుద్ధిర్భవతు వా మా వా మస్తిష్కసం
పుటాదిషు యథేష్టప్రకారశ్చ భవతు విధేయహస్తరహితస్య వాచా మనసా
వా స్యాత్ అస్తు వాఽఞ్జలిరచనాయాం కించిదచాతుర్యం సర్వదా సఫలమేవా
యమితి। స పునః "ఏకేన పాణినా యస్తు ప్రణమేత్పురుషోత్తమం। న్యాయ్యస్త
స్య కరచ్ఛేద ఇతి వేదవిదో విదుః। ఏకహస్తప్రణామశ్చ ఏకం చాపి ప్రదక్షిణ"
మితి శక్తం ప్రత్యుక్తైకహస్తప్రణామనిషేధ ఇహ ప్రతిషిధ్యతే। తౌ యుతా
వఞ్జలిః ప్రమాణితి చ నైఘంటుకాః । గత్యభావే తు సర్వత్ర యథాశక్తి కర
ణమనుజ్ఞాతం। సకృత్కృతః శాస్త్రార్థ ఇతి సామాన్యప్రాప్తస్యాత్ర నిరప
వాదత్వాత్ ‘వసంతే వసంతే జ్యోతిషా యజేతే’త్యాదివదావృత్త్యపే
క్షాపి నేత్యాహ సకృత్కృత ఇతి । యద్యపి ప్రీత్యాదిప్రకర్షాదస్యావృత్తి
ర్భవతి తథాప్యత్ర సకృత్కృతస్య ఫలావినాభావేన ప్రభావాతిశయప్ర
తిపాదనే తాత్పర్యం । "సకృత్కృతోఽపి గోవిందో నృణాం జన్మశతైశ్చితం।
పాపరాశిం దహత్యాశు తూలరాశిమివానలః। సకృదుచ్చారితం యేన హరి
రిత్యక్షరద్వయం । బద్ధః పరికరస్తేన మోక్షాయ గమనం ప్రతి । ఋచో య
జూంషి సామాని యోఽధీతే సకృదంజసా । సకృదష్టాక్షరం జప్త్వా ఫలం తస్య
సమశ్నుతే । విష్ణోరాయతనం నిత్యం సాయంప్రాతర్ధి నేదనే। ప్రదక్షిణద్వ
యం కుర్యాదశ్వమేధఫలం లభేత్ । ఉత్సవే బలిదానే చ తదా కుర్యాత్ప్రదక్షి
ణం। స దేవదేశ్వమేధస్య ఫలం దశగుణం భవేత్ । యాని యాని చ పాపాని జ
న్మాంతరకృతాని చ । తాని తాని ప్రణశ్యంతి ప్రదక్షిణపదే పదే" ఇత్యాదిషూ
క్తస్య సకృత్స్మరణసంకీర్తనాదిప్రభావస్య ప్రదర్శనమిదం। "సర్వేషామే
వ ధర్మాణాముత్తమో వైష్ణవో విధిః। రక్షతే భగవాన్విష్ణుర్భక్తానాత్మశరీర
వ" దితి సర్వాధికత్వేన కథితేభ్యస్సమ్మార్జనోపలేపనమాలాకరణదీపారో
పణాదిప్రసాదనాంతరేభ్యస్సమధికం బహువిత్తవ్యయాయాసనిరపేక్షం వి
వక్షితస్య సుకరం స్వరూపసూచనా అంజలిరితి। అంజలిః పరమా ముద్రేతి హ్యు
చ్యతే । శ్రీమద్రామాయణే చ "క్ష్యశాపరాధస్య హితే నాన్యత్పశ్యామ్య
హం తవ । అంతరేణాంజలిం బద్ధ్వా లక్ష్మణస్య ప్రసాదనా"దితి । నారా

యథాప్రవృత్తాంతోవ్యత్రానుసంధేయః । “క్షిప్రం దేవ ప్రసాదిన”ఇత్యుక్తమాహ తదైవేతి । అనధికారణేనశరీరాంతరకాలాంతరభావిఫలసాధనేభ్యః కర్మభ్యోవ్యావృత్తిః । యద్యప్యనాదివాసనావశాత్సాంసారికపుణ్యరూప నిగళభంగః పురుషస్యానిష్టస్స్యాత్, తథాప్యస్య కావస్థ్య పరిహారన్యాయేన తాన్యపిచోరయతీత్యభిప్రాయేణముష్ణాతీత్యుక్తం । అశుభాని శుభప్రతిభటాని। యథార్హమపవర్గవదుపాయవిరోధీనీత్యర్థః। అశేషతః కార్త్స్న్యేన। ఏతేనకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివత్ప్రిత్తేః యతాశుభమాత్రనివర్తకత్వంవ్యుదస్యతే।న కేవలమనిష్టనివర్తకత్వమాత్రం “తస్మిన్ ప్రసన్నేకిమిహాస్త్యలభ్య”మితిన్యాయేనాత్రత్యానుభవప్రభృతిపరిపూర్ణకైంకర్యపర్యంతసర్వాపేక్షిత సాధకత్వంచాస్తీత్యాహ శుభాని పుష్ణాతీతి । కర్తర్యేకస్మిన్నసకృత్కృతపర్యాప్తంమన్యమానస్యభగవతఃప్రసాదాత్తదనుబంధినామపి తద్వదుపకారాయ భవతీత్యభిప్రాయేణాహ నజాతుహీయత ఇతి । “యజ్ఞో౽నృతేనక్షరతి” ఇత్యాదివదస్యనకేనాపిహానిరితిభావః। యద్వాస్వర్గాదివదేవతత్సాధ్యస్యపరమఫలస్యనకదాచిదపివినాశ ఇత్యభిప్రాయః। అథవాఫలభూతాంజలిరూపేణ స్వయంసంతన్యత ఇతివివక్షితం।దృశ్యతేహి “నిత్యాంజలిపుటాహృష్టా” ఇత్యుక్త్వా “యేతుముక్తాభవంతీహనరాభరతసత్తమ। తేషాంలక్షణమేతద్ధియచ్ఛ్వేతద్వీపవాసినా”మితి।ననుచయథాధికారంన్యాసోపాసనరూపాద్వామోక్షోపాయతాశాస్త్రేష్వనిర్ణీతా, తత్కథమంజలిమాత్రస్యతత్సాధనత్వోక్తిః । ఇత్థం, యద్యపావాకించన్యాదిలాభాత్ప్రపత్త్యధికారిణఃపురుషస్యస్వరక్షణార్థస్వవ్యాపారాంతరనివృత్తివ్యంజకముద్రావిశేషనావతిష్ఠతే తదాతదుపలక్షితాయాఃప్రపత్తేఃప్రాగుక్తసకలఫలసాధనత్వరూపప్రభావప్రతిపాదనేతాత్పర్యాన్నవిరోధః, యదాతు ప్రదక్షిణప్రణామాదివదయమపి భక్త్యంగకర్మవిశేషస్తదా “నేహాభిక్రమనాశో౽స్తి” ఇత్యాదిన్యాయాత్ప్రక్రమనిబర్హణసత్త్వోన్మేషసమ్యక్జ్ఞానభక్త్యాదిపరంపరయామోక్షసాధనత్వమితినిష్కంటకోయంఘంటాపథః । అతివాదపక్షస్త్వత్ర సంభవంత్యాంగతౌనయుజ్యతే । అధికారివిశేషమాశ్రిత్యాంజలిరూపలఘుతరక్రి

యాంమాత్రస్యసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వేకథనేకర్మాంతరాణామపితథాత్వ ప్రసంగః। తదభ్యుపగమస్తు సర్వప్రమాణాననుగుణో భాష్యాదివిరుద్ధోప క్తుర్యామునమునేః ప్రాగనుష్ఠితగురుతరవిశ్వాసాదిగర్భప్రపత్తిర్వైయ ర్థ్యంచస్యాత్। నను "ధ్యాయన్కృతేయజన్యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాప రేర్చయన్। యదాప్నోతితదాప్నోతికలౌసంకీర్త్యకేశవం। కలేర్దోషనిధే రాజన్నస్తిహ్యేకోమహాన్గుణః। కీర్తనాదేవకృష్ణస్యముక్తబంధఃపరంవ్ర జే" ఇతికాలవిశేషవ్యవస్థయా సంకీర్తనమాత్రస్యైవసాక్షాన్మోక్షసాధ నత్వముచ్యతే। సత్యం, తథాపితస్మిన్కాలే ధర్మాంతరమనపేక్ష్య సంకీ ర్తనమాత్రస్యైవావ్యవహితమోక్షోపాయనిష్పాదకత్వే తాత్పర్యంగ్రా హ్యం। అన్యథాచరమయుగేప్రపత్తిరప్యనపేక్షితాస్యాత్। తదయమంజ లిర్భక్తివత్ప్రపత్తివచ్చప్రయోజనాంతరపరాణాంయథార్హం తత్తద భిమతసాధనంస్యాత్। అనన్యప్రయోజనానాంతూక్తేనైవ ప్రకారేణాప వర్గపర్యవసాయీతి॥ ౨౮॥

ఉదీర్ణసంసారదవాశుశుక్షణింక్షణేననిర్వాప్యప
రాంచనిర్వృతిం। ప్రయచ్ఛతిత్వచ్చరణారుణాం
బుజద్వయానురాగామృతసింధుశీకరః॥ ౨౯

అథాంజలిమాత్రానర్హాణామపి "విషయేతేమహారాజరామవ్యస నకర్శితాః। అపివృక్షాఃపరిమ్లానాస్సపుష్పాంకురకోరకా" ఇత్యుక్తకోస లజనపదపాదపన్యాయేనానురాగలేశమాత్రేణాపి శరణ్యచిత్తరంజనేన ప్రాప్తకాలేపరమపురుషార్థసిద్ధిస్స్యాదిత్యాహ॥ ఉదీర్ణేతి॥ ఉదీర్ణః నిత్య మప్యాత్మానమసత్కల్పంకర్తుమనుపరమేణజాజ్వల్యమానఇత్యర్థః। సం సారః కర్మిణఃపురుషస్యపూర్వపూర్వదేహప్రహాణేనోత్తరోత్తరదేహై రేకీకృత్యావిచ్ఛిన్నసంసరణరూపావస్థాప్రవాహః। దావాగ్నిత్వరూపణే న తాపత్రయప్రచురతయాదుస్సహత్వమన్యైరనుపశమనీయత్వం చవ్యజ్యతే। ఆర్తిపారవశ్యవతాంప్రపన్నానామవిలంబేనసర్వానిష్టప్ర శమనమభిప్రేత్యాహ క్షణేననిర్వాప్యేతి। నకేవలమనిష్టప్రశమనమాత్ర మిత్యాహ పరాంచనిర్వృతింప్రయచ్ఛతీతి। నిర్వృతిస్సుఖం। అత్రసం

భవంత్యానిశ్చ్రితే స్మృత్యానుభవసామ్యం ముక్తిదశాయాం పరిపూర్ణానుభవరూపత్వం చాభిప్రేత్య పరామితి విశేషితం । త్వచ్ఛబ్దేన 'ఏష హ్యేవానందయాతి రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతీ' త్యామ్నాతమాకారద్వయమభిప్రైతి। సూత్రితం చ* తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ, అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తీతి। చరణస్యారుణాంబుజత్వరూపణేన విగ్రహస్య శ్యామతయా పరభాగశోభా వ్యజ్యతే। అన్యోన్యసన్నికర్షజనితశోభయాప్యనురాగాతిశయహేతుత్వమభిప్రేత్య ద్వయోరుపాదానం। అనురాగః "నాథయోనిసహస్రేషు యాప్రీతిరవివేకినా" మిత్యాదినిదర్శితా విషయస్వభావనిబంధనా నిరతిశయప్రీతిః । అమృతసింధుత్వరూపణేన సంజీవనత్వం స్వయంప్రయోజనత్వమక్షయత్వం చ వ్యజ్యతే। భాగ్యవిశేషవశాద్భగవతి నిరుపాధికభోగ్యతావిర్భావేన స్వయంప్రయోజనభక్తిలేశో౽పి పరమభక్తిదశాం ప్రాప్య నిత్యకైంకర్యపర్యంతస్స్యాదిత్యాభిప్రాయేణ శీకరశబ్దః॥ ౨౯

విలాసవిక్రాంతపరావరాలయం నమస్యదార్తిక్షప
ణేకృతక్షణం। ధనం మదీయం తవ పాదపంకజం కదాను
సాక్షాత్కరవాణి చక్షుషా॥ ౩౦

తదేవమిహ తత్త్వజ్ఞానాదిపూర్వకం మోక్షార్థతయా ప్రవృత్తస్య ప్రపత్తిశాస్త్రార్థస్యాధికారేణ ననిందిత మిత్యాదిభిస్సప్తభిస్సామర్థ్యభాగస్సమర్థితః అథ విలాసేత్యాదిభిస్సప్తదశభిరుత్తరఖండార్థప్రదర్శనైః ప్రాప్యవైలక్షణ్యప్రపంచనపూర్వకమర్థిత్వభాగస్స్పష్టీక్రియతే, తత్ర ప్రథమేన స్వవిషయభక్తిప్రభావప్రతిపాదనప్రీతేన భగవతా యథా మనోరథం సర్వం కరిష్యామీత్యుక్తే తద్గతతీవ్రభక్తేస్స్వస్య తత్పాదారవిందసంస్పర్శనే కాలక్షేపాక్షమత్వం వ్యనక్తి॥ విలాసేతి॥ పరావరశబ్దాభ్యాం హిరణ్యగర్భాదయో మనుష్యాదయశ్చ గృహ్యంతే। తేషామాలయాః పృథివ్యాదయస్సత్యాంతా లోకాః తే విలాసేన విక్రాంతా యేన తద్విలాసవిక్రాంతపరావరాలయం। 'యస్యోరుషు త్రిషు విక్రమణేషు అధిక్షియంతి భువనాని విశ్వా' "క్రాంత్వా ధరిత్రీం గగనం తథా దివ" మిత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధమిదం। విక్రమస్యానాయాసలీలారూపత్వవ్యంజనాయ విలాసశ

జ్ఞః। అత్ర సర్వసులభత్వంచ సూచ్యతే। ఏవం సులభస్యాయత్నసేవ్యత్వమనిష్టనివర్తకత్వంచాహ నమస్యదార్తిక్షపణైకకృతక్షణమితి। నమస్యతాం ప్రహ్వీభవతాం తదైవ శేషార్తివినాశనైకకృతక్షణం దత్తావసరం నివృత్తవ్యాపారాంతరంవా। క్షణో వ్యాపారవైకల్యే కాలభేదాల్పకాలయోరితి నైఘంటుకాః। ధనం మదీయం అనన్యోపాయస్య మమాభిమతసాధనం పురుషార్థభూతంచ। తవ పాదపంకజం స్వరూపాదిభిర్నిరతిశయభోగ్యస్యాశ్రితవత్సలస్య తే ముముక్షుధ్యేయం ముక్తం భోగ్యంచ పాదారవిందం। కదేత్యాది 'నచక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం, స్వాధ్యాయశ్చక్షురుతపకమస్య యోగో ద్వితీయమభివీక్షణాయ అధ్యయనమననయనోస్య ద్రష్టా న మాంస చక్షురభివీక్షతే తం' "న మాంస చక్షుషా ద్రష్టుం బ్రహ్మభూతస్స శక్యతే, ప్రత్యక్షోసి న కస్యచి" దిత్యాదిషు మాదృశైర్దుర్దర్శతయా ప్రసిద్ధం త్వామద్యైవానేనైవ చక్షుషా సాక్షాత్కర్తుమిచ్ఛామీత్యభిప్రాయః। ఏతేన "తాసామావిరభూచ్ఛౌరి" రితిన్యాయేన ధనంజయాదిషు దివ్యచక్షుప్రదానన్యాయేన చ దిదృక్షూణాం యథామనోరథం సహసైవ దృశ్యో భవతీతి ప్రకాశ్యతే। అత్ర ముక్తిదశావివక్షాయాం 'సవా ఏష దివ్యేన చక్షుషా మనసైతి' వత్స్వాభావికజ్ఞానరూపేణ చక్షుషేతి యోజ్యం॥

కదా పునశ్శంఖరథాంగకల్పకధ్వజారవిందాంకుశవ
జ్రలాంఛనం। త్రివిక్రమత్వచ్చరణాంబుజద్వయం మ
దీయమూర్ధానమలంకరిష్యతి॥ ౩౧

అథ "దివ్యం దదామి తే చక్షు" రితి వదపేక్షితం సాక్షాత్కారం దాస్యామీతి భగవతోక్తే దూరస్థస్య కాలాంతరేపి తత్సంభవమాశంక్య శీఘ్రం స్వోచితం తత్సంశ్లేషవిశేషమపేక్షతే॥ కదా పునరితి॥ పునశ్శబ్దస్సాశంకత్వద్యోతకః సాక్షాత్కారమాత్రాద్విశేషద్యోతకోవా। "శంఖచక్రగదాపద్మైరంకితం పాదపంకజం। శరచ్చంద్రప్రతీకాశనఖరాజివిరాజితం। సురాసురైర్వంద్యమానమృషిభిశ్చింతితం సదా। మూర్ధానం మామకం దేవతావకం మండయిష్యతి। సంచింతయేద్భగవతశ్చరణారవిందం వజ్రాంకుశధ్వజసరోరుహలాంఛనాఢ్య" మిత్యాది ప్రసిద్ధమాకారమనుసంధత్తే శంఖరథాం

గేత్యాదినా। "ఏష బ్రహ్మలోకస్సమ్రాడితి హోవాచ" "రాజాధిరాజస్స ర్వేషా"మితిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధసామ్రాజ్యవిహ్వలత్వాభిప్రాయేణలాంఛ నశబ్దః। తథాచోక్తం నారదీయే "భృంగారాసనవాజికుంజరరథశ్రీవత్సచా పేషుభిర్మాలాకుండలచామరాంకుశయవైశ్శైలధ్వజైస్తోమరైః। మత్స్యస్వ స్తికవేదికావ్యజనకైశ్శంఖాతపత్రాంబుజైః పాదేపాణితలేనధాన్యసతి తాంయాంతిస్త్రియోరాజ్ఞితా"మితి। త్రివిక్రమేతిసంబుద్ధ్యానిమ్నోన్న తవిభాగానాదరేణసర్వేషాం శిరసికృతపదన్యాసత్వంస్వస్యతత్కలాభేదని ర్వేదశ్చసూచ్యతే। త్వచ్చరణాంబుజద్వయం "అపాశ్రయః కేశవో రాజ్ఞిస్త్రిం చిహ్నైరజస్రైరన్నై"రిత్యాదిష్వజితేంచిహ్నైరూర్ధ్వరేఖతయాప్రసిద్ధస్య ల క్ష్మీభూమిలీలాకమలశంఖాదిరేఖాలంకృతాభరణస్థానీయం వరణాయాగతం। మదీయమూర్ధానం అత్యంతనిహీనస్యత్వత్పాదస్పర్శానర్హస్య మత్పత నతయాకాళీయవత్పాదపద్మవమనీయస్య మేచిరకాలం ననమేయమితిత్వ త్పత్రిణామవిరహేణమూషితముత్తమాంగం। అలంకరిష్యతి పశ్యతాంప త్నీనాంపౌత్రిణీయంకరిష్యతీతిభావః। ఏతేనకలిదోషనివృత్తిరప్యర్థి తాభవతి। ఉక్తంహిమహాభారతే "యావత్సపాదపద్మాభ్యాం పస్పర్శే మాంవసుంధరాం। తావత్పృథ్వీపరిష్వంగేసమర్థోనాభవత్కలిః"। సం సారాగ్నిదగ్ధోహం త్వత్పాదస్పర్శేనపరిక్షిదివయథాభాగంసంజీవిష్యామి తిచభావః। అత్ర "యావన్నచరణౌభ్రాతుఃపార్థివవ్యంజనాన్వితౌ। శిర సాధారయిష్యామినమేశాంతిర్భవిష్యతీ"తిభరతవాక్యం "తస్యతామ్రత లౌతాతచరణౌసుప్రతిష్ఠితౌ। సుజాతహ్రస్వరక్తాభిరంగుళీభిరలంకృతౌ। ప్రయతేన మయామూర్ధ్నా గృహీత్వాహ్యభివందితా"వితిమారీచంపె యవచనంచనిదర్శనీయం। యద్వాముక్తిదశాయాంపరిగృహీతాప్రాకృత శరీరకస్యస్వస్యానంతపర్యంకనిలయభగవత్పాదమూలప్రవేశేత్వరాతి శయఇహప్రకాశ్యతే॥ ౩౧

విరాజమానోజ్జ్వలపీతవాససం స్మితాతసీసూనస
మామలచ్ఛవిం। నిమగ్ననాభింతనుమధ్యమున్నతంవి
శాలవక్షస్స్థలశోభిలక్షణం॥ ౩౨

ఉక్తప్రకారసందర్శనసంశ్లేషసమనంతర భావిసర్వవిధకైంకర్యోద్దే
శ్యం భగవంతం సమస్తకల్యాణగుణదివ్యమంగళవిగ్రహాదివిశిష్టతయా
ప్రాప్యం చతుర్దశభిర్విశదమనుసంధత్తే, తత్ర ప్రథమశ్లోకస్య పూర్వార్ధే
న పీతాంబరపరభాగవిచిత్రితాం "అతసీపుష్పసంకాశః పీతవాసా జనార్ద
నః । వ్యభ్రాజత సభామధ్యే హేమ్నీవోపచితో మణి"రితి మహాభారతో
క్తాం దివ్యరూపస్య సముదాయశోభామనుభవతి ॥ విరాజమానోజ్జ్వలపీత
వాససమితి ॥ పీతాంబరస్య శ్యామవర్ణవిగ్రహయోగాత్స్వతశ్చ విరాజ
మానత్వముజ్జ్వలత్వం భాస్వరత్వం। స్మితశబ్దోऽత్ర వికాసార్థః । అతసీసూ
నం అతసీప్రసూనం। శ్యామలరమణీయతయా విగ్రహస్య తత్సమత్వం। అ
మలచ్ఛవిం ఉజ్జ్వలకాంతిం ధ్యాయతాం దోషప్రతిభటద్యుతిమితి వా । అ
వయవేషు ప్రథమం అజనిష్టచకస్య నాభేరితి ప్రాగుక్తపారమ్యవ్యంజకం
పితామహోత్పత్తిస్థానం నిర్దిశతి నిమగ్ననాభిమితి । నిమ్ననాభిమిత్య
ర్థః । ఉదరస్యాశేషభువనగర్భత్వేऽపి కృశత్వేనాద్భుతత్వమభిప్రేత్యాహ
తనుమధ్యమితి। తథా చాహుః శ్రీవత్సాంకమిశ్రాః "అండానాం త్వాదుద
రమామనంతి సంతస్తానం తద్వదకథన్నుకార్శ్యమస్య। మాహాత్మ్యం స్వ
త ఇహ యేషు మానమేషామృద్ధిస్స్యాన్మహిమకరీ నహీతరేషా"మితి । ఉన్న
తం అతిహ్రస్వత్వాదిదోషరహితసర్వాధికత్వవ్యంజకదివ్యవిగ్రహమి
త్యర్థః । విశాలేత్యాది అతివిశాలభుజాంతరశోభమానప్రకృతితత్త్వని
రూపకలక్ష్మీనివాసశ్రీవత్సలక్షణం। అత్ర ద్వితీయాంతానాం సర్వేషాం భగ
వంతమితి వక్ష్యమాణేనాన్వయః॥ ౩౨

చకాసతం జ్యాకిణకర్కశైశ్శుభైశ్చతుర్భిరాజానువి
లంబిభిర్భుజైః। ప్రియావతంసోత్పలకర్ణభూషణశ్ల
థాలకాబంధవిమర్దశంసిభిః॥ ౩౩

భుజమధ్యశోభానుసంహితా, అథ వీరశృంగారచిత్రితాం భుజశోభా
మనుసంధత్తే॥ చకాసతమితి ॥ అవతారదశాయాం విరోధినిరాకరణార్థ
వ్యాపారవ్యంజకైర్జ్యాకిణైరంకితత్వం పరవిగ్రహభుజేష్వపి తదభేదాను
సంధానేన నిర్దిశతి జ్యాకిణకర్కశైరితి। శుభైః ఔదార్యవీర్యసౌందర్యా

దిశాలిభిః । పరరూపేపి చతుర్భుజత్వం ప్రమాణసిద్ధమితి ప్రకాశయితుమాహ చతుర్భిరితి। యథోక్తం విష్వక్సేనసంహితాయాం "వైకుంఠే తు పరే లోకే శ్రీసహాయో జనార్దనః। ఉభాభ్యాం భూమినీళాభ్యాం సేవితః పరమేశ్వరః। మహాయోగీ జగద్ధాతా దివ్యసింహాసనోపరి । దివ్యసంస్తరణోపేతే శేషాహిఫణిమండితే। పంచోపనిషదామ్నాతదివ్యమంగళవిగ్రహః। అప్రాకృతతనుర్దేవో నిత్యాకృతిధరో యువా। నిత్యాతీతో జగద్ధాతా నిత్యైర్ముక్తైశ్చ సేవితః। బద్ధాంజలిపుటైర్హృష్టైర్నిర్మలైర్నిరుపద్రవైః। చతుర్భుజశ్శ్యామలాంగశ్శ్రీభూభ్యాం సహనీళయా । విమలైర్భూషణైర్నిత్యైర్భూషితో నిత్యవిగ్రహః। పంచాయుధైస్సేవ్యమానశ్శంఖచక్రధరో హరిః। సహస్రఘృణిసంయుక్తే మంటపే పరమేశ్వరః। విన్యస్య వామకం బాహుమాసనే వామపార్శ్వకే। దక్షిణం జానుకే న్యస్తం లంబయన్ జగతాంపతి"రితి। ఏవమేవ ధ్యానం భాష్యకారైర్నిత్యే ప్రోక్తం । బలపౌష్కరే తు "దేవో వైకుంఠనాథస్తు అనంతాసనసంస్థితః। సేవ్యశ్శ్రీభూమినీళాభిః పార్షదైస్తు చాఖిలైః । శంఖచక్రధరో నిత్యం జానున్యస్తైకహస్తవాన్।అభయప్రదహస్తశ్చ నీలజీమూతసన్నిభః ।ధ్యాతవ్యో నిత్యలోకస్థో భుక్తిముక్తిఫలప్రద" ఇతి । అత్రాభయప్రదహస్తత్వాదివైషమ్యమవస్థాభేదాదుపపద్యతే।యత్తు కైశ్చిదుక్తం 'ముఖం కిమస్య కౌ బాహూ బాహూ రాజన్యః కృత' ఇతి పురుషసూక్తవాక్యాభ్యాం 'దశహస్త్యా అంగుళయో దశ పద్యా ద్వావూరూ ద్వౌ బాహూ ఆత్మైవ పంచవింశ' ఇత్యైతరేయకోక్త్యా 'పాణిభ్యాం త్రయీగ్ సంభరతీ'త్యాదిరహస్యామ్నాయోక్త్యా చ పరస్య ద్విభుజత్వం సిధ్యతీతి తదయుక్తం। తేషాం వాక్యానాం ప్రకరణాదిభిరన్యపరత్వేన పరస్య చతుర్భుజత్వప్రతిషేధాదర్శనాత్ । యచ్చోక్తం శ్రీసాత్వతే "నాదావసానగగనే దేవోనంతస్సనాతనః । శాంతస్సంవిత్స్వరూపస్తు భక్తానుగ్రహకామ్యయా। అనౌపమ్యేన వపుషా హ్యమూర్తో మూర్తతాం గతః। విశ్వమాప్యాయయన్కాంత్యా పూర్ణేంద్వయుతతుల్యయా। వరదాభయదేనైవ శంఖచక్రాంకితేన చ। త్రైలోక్యోద్ధృతిదక్షేణ యుక్తః పాణిద్వయేన స" ఇతి । తదిదం తత్రత్యహృద్యాగవిశేషవిధిపరం। శ్రీపౌష్కరే

"ద్విభుజఃపురుషాకారం యుక్తమాదిత్యసన్నిభైః । ధ్వజైరాభరణైశ్చ హైమైశ్శంఖచక్రాదిసంజ్ఞితై" రితి । సౌమంత్రేచ "సిరస్త్రీద్విభుజాస్సా శ్యాశ్శంఖచక్రకరాంకితా । మహాపురుషరూపాచసుప్రసన్నావిలక్షణే" తి । శాకన్యాజేచ "ద్విబాహుశ్చక్రధృత్పాణిర్దక్షిణశ్శంఖధృత్పరః । ఉపవిష్టస్తు మోక్షార్థీ ఉద్ధితం విశ్వసిద్ధయే" ఇతి । సాంకర్షణేచ "పురుషోత్తమస్య దేవస్య శుద్ధస్య స్ఫటికత్విషః । సమపాదస్య పద్మస్థైర్వైహ్యాక ఛత్రైస్స్వసంస్థితైః । వరదాభయహస్తాద్వావప్రవృత్తాఖ్యకర్మణా" ఇతి । ఏతాన్యన్యాని చైవంవిధాని వాక్యాని తత్తద్రూపసద్భావమాత్రపరాణి । పాత్పునరానందాఖ్యసంహితాయాముక్తం "స్థూలమష్టభుజం ప్రోక్తం సూక్ష్మం చైవ చతుర్భుజం । పరంతు ద్విభుజం ప్రోక్తం తస్మాదేతత్త్రయం యజే" దితి । ఏతదపి పరరూపపరత్వేన బహ్వీషు సంహితాసు చతుర్భుజత్వప్రతిపాదనాదిచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహస్య దేవస్య వైకల్పికత్వానపగతయా సుసంగతం । దృశ్యతేచ నృసింహకృష్ణాద్యేకైకరూపే ద్విభుజత్వచతుర్భుజత్వవర్ణభేదాద్యవాంతరవైషమ్యం పరస్మింశ్చ సత్యోదితశాంతోదితాదివిభాగస్సంప్రతిపన్న ఇతి సర్వం సుస్థం । అత్రశ్లోకే ద్యోతిణేత్యాదినా స్వభక్తసంరక్షణార్థం మహావీరత్వం ప్రియావతంసేత్యాదినా స్వానురూపవీరపత్నీసంబంధస్తత్పురస్కారేణ సర్వైరభిగమనీయత్వంచ సూచ్యతే ॥ ౩౩

ఉదగ్రపీనాంసవిలంబికుండలాలకావళీబంధురకంబు
కంధరం । ముఖశ్రియాన్యకృతపూర్ణనిర్మలామృ
తాంశుబింబాంబురుహోజ్జ్వలశ్రియం ॥ ౩౪

ఏవం పీతాంబరప్రభృత్యారోహణక్రమేణ భుజానుభవానంతరం దివ్యకంఠశోభాం ముఖశోభాంచానుసంధత్తే ॥ ఉదగ్రేతి ॥ ఉదగ్రమున్నతం పీనమకృశం ఉదగ్రపీనాంసవిలంబిభ్యాం కుండలాలకావళిభ్యాం బంధురా సుందరా కంబువదభిరామా త్రిరేఖాలంకృతా కంధరా యస్య సతథోక్తః । రేఖాత్రయాంకితా గ్రీవా కంబుగ్రీవేతి కథ్యతే । కుండలాలకసమభివ్యాహారః పరభాగకాంతివ్యంజనార్థః । "పాపం హరతి యత్పుంసాం స్మృతం సం

కల్పనామయం । తత్పుండరీకనయనం విష్ణోర్ద్రక్ష్యామ్యహం ముఖ"మిత్యాదిప్రసిద్ధాం పావనమనోహరాం ముఖశోభామనుభవతి ముఖశ్రియేతి। ముఖకాంత్యేత్యర్థః స్వకర్ప్రతేత్యాది యస్య ముఖశ్రియా స్వకర్ప్రశంపూర్ణనిర్మలామృతాంశుబింబమంబురుహోజ్జ్వలశ్రీశ్చ నపేనముదీరితః। అంబురుహశ్రియ ఉజ్జ్వలత్వం నూతనవికాసకాంతిసౌకుమార్యాదిభిః। అమృతాంశుబింబాంబురుహయోర్ద్వంద్వః తయోరుజ్జ్వలశ్రీరితి తత్పురుషః॥ ౩౪॥

ప్రబుద్ధముగ్ధాంబుజచారులోచనం సవిభ్రమభ్రూలత
ముజ్జ్వలాధరం । శుచిస్మితంకోమలగండమున్నసంల
లాటపర్యంతవిలంబితాలకం॥ ౩౫

ఉక్తప్రకారాం ముఖశోభాం ప్రత్యేకావయవభావనయా పునరపి నిర్విశతి॥ ప్రబుద్ధేతి॥ ప్రబుద్ధం వికసితం ముగ్ధం నూతనం సౌమ్యం వా। తథాచ నైఘంటుకాః । ముగ్ధం సౌమ్యేన వేమూఢ ఇతి । అంబుజవల్లోచనయోశ్చారుత్వమాశ్రితదర్శనప్రీతి వికసితత్వేన తదనుగ్రహయోగ సౌమ్యతయా కాంత్యతిశయాచ్చ । సవిభ్రమభ్రూలతమిత్యనేనాపి స్వభక్తసంప్రాప్తిజనితోల్లాసాతిశయస్సూచ్యతే । ఉజ్జ్వలాధరం ప్రవాళాదిభ్యోప్యధికప్రకాశమానాధరం। విద్రుమమౌక్తికన్యాయేనాధరశోభయావిశేషితాం స్మితశోభామాహ శుచిస్మితమితి। అవదాతస్మితమిత్యర్థః। అథవా "స్మయన్నివన్యపోహంతీ"తి విరుద్ధాభిసంధింపరిహర్తుమిహ శుచిత్వోక్తిః । ఏవం చోక్తం శ్రీభాష్యకారైః "పూర్వకర్మానలార్తానాం ధ్యాయతాం ఖేదశాంతయే। స్వదంతేందుచయోత్థేనహ్లాదయన్ గోగణేనత్వి"తి । కోమలగండం సుకుమారకపోలం। ఉన్నసం ఉన్నతనాసావంశం। అలకానాంపర్యాదం లంబిత్వం ప్రాగుక్తం, అత్ర తుపురస్తాల్లలాటోర్ధ్వభాగలంబిత్వమాహ లలాటపర్యంతవిలంబితాలకమితి॥ ౩౫॥

స్ఫురత్కిరీటాంగదహారకంఠికా మణీంద్రకాంచీగుణ
నూపురాదిభిః । రథాంగశంఖాసిగదాధనుర్వరైర్లస
త్తులస్యా వనమాలయోజ్జ్వలం॥ ౩౬

ఈశ్వరత్వేనశంకనీయయోర్బ్రహ్మరుద్రయోరాదిమం రూపంతాప
సవేషేణ కర్మవశ్యత్వవ్యంజకం భగవతస్తుకిరీటాదియోగాత్సర్వేశ్వర
త్వఖ్యాపకమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ స్ఫురత్కిరీటేతి ॥ కంఠికాకంఠభూష
ణం మణీంద్రఃకౌస్తుభః సచజీవతత్త్వాభిమానీ। ఆదిశబ్దేనాపరిమితానిది
వ్యాభరణాంతరాణిసంగృహ్యంతే । రథాంగాదయఃపంచమనస్తత్త్వ
తామసాహంకారసమ్యగ్జ్ఞాన బుద్ధితత్త్వసాత్త్వికాహంకారాభి మాని
త్వేనప్రసిద్ధాః। స్పర్శరూపగంధవిశేషైర్లసంతీతులసీలసత్తులసీ తయా।
యద్వా లసంతీతులసీయస్యాస్సాతథేతివనమాలావిశేష్యతే। స్ఫురదుజ్జ్వ
లమితిపదాభ్యామాభరణాదేర్విగ్రహస్యచాన్యోన్యయోగాదపిశోభమా
నత్వంఖ్యాప్యతే। అత్ర "స్రగ్వస్త్రాభరణైర్యుక్తం స్వానురూపైరనూప
మైః । చిన్మయైస్స్వప్రకాశైశ్చఅన్యోన్యరుచిరంజితై"రిత్యాదికంద్రష్ట
వ్యం। చిన్మయైరస్పృష్టసంసారతత్తద్దైవతాత్మకైరిత్యర్థః॥ ౩౬

చకర్థయస్యాభవనంభుజాంతరంతవప్రియంధామయ
దీయజన్మభూః । జగత్సమస్తంయదపాంగసంశ్రయం
యదర్థమంభోధిరమంథ్యబంధిచ॥ ౩౭॥

ఈదృశకిరీటాదిభిస్సర్వేశ్వరత్వేనవ్యంజితస్యభగవతస్సామ్రాజ్యంస
లక్ష్మీకస్యేతిత్రిభిశ్శ్లోకైస్సహేతుకమనుసంధత్తే,తత్ర"తతోవలోకితాదే
వాహరివక్షస్స్థలస్థయా।శ్రియమున్నిద్రపద్మాక్షీంవిష్ణువక్షస్స్థలేస్థితాం॥
కాచాన్యాత్వామృతేదేవిసర్వయజ్ఞమయంవపుః । అధ్యాస్తేదేవదేవస్య
యోగిచింత్యంగదాభృత"ఇత్యాదిసూక్తమాహ॥ చకర్థయస్యాభవనంభు
జాంతరమితి॥ "ఏష నారాయణఃశ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః। నాగపర్యంక
ముత్సృజ్యహ్యాగతోమధురాంపురీ"మిత్యాదిప్రసిద్ధమాహతవప్రియంధా
మయదీయజన్మభూరితి।బ్రహ్మాదీనాంసర్వేషాంతత్కటాక్షాధీనవైభవత్వ
మాహ జగత్సమస్తంయదపాంగసంశ్రయమితి।యథోచ్యతే"త్వయాదేవి
పరిత్యక్తం సకలంభువనత్రయం।వినష్టప్రాయమభవత్త్వయేదానీంసమేధి
తం।త్వయావలోకితాస్సద్యశ్శీలాద్యైస్సకలైర్గుణైః । ధనైశ్వర్యైశ్చయు
జ్యంతేపురుషానిర్గుణాఅపి।సశ్లాఘ్యస్సగుణీధన్యస్సకులీనస్సబుద్ధిమాన్।స

శూరస్స చ విక్రాన్తో యం త్వం దేవి నిరీక్షసే" ఇత్యాది। శ్రీమహాభారతే చ శ్రీవాసవసంవాదే స్వయమేవ దేవదేవ్యాస్స్వవైభవం ప్రదర్శితం। "పుణ్యేషు త్రిషు లోకేషు సర్వే స్థావరజంగమాః। మమాత్మభావమిచ్ఛన్తో యతన్తే పరమాత్మనా। సాహం వై పంకజే జాతా సూర్యరశ్మిప్రబోధితే। భూత్యార్థం సర్వభూతానాం పద్మాశ్రీః పద్మమాలినీ। అహం లక్ష్మీరహం భూమిః శ్రీశ్చాహం బలసూదన। అహం శ్రద్ధా చ మేధా చ సన్నతిర్విజితిః స్మృతిః। అహం ధృతిరహం సిద్ధిరహం త్విట్ భూతిరేవ చ। అహం స్వాహా స్వధా చైవ సన్నతిర్నియతిః కృతిః। రాజ్ఞాం విజయమానానాం సేనాగ్రేషు ధ్వజేషు చ। నివాసే ధర్మశీలానాం విషయేషు పురేషు చ। జితకాశిని శూరే చ సంగ్రామేష్వనివర్తిని। నివసామి మనుష్యేషు సదైవ బలసూదన। ధర్మనిత్యే మహాబుద్ధౌ బ్రహ్మణ్యే సత్యవాదిని। ప్రశ్రితే దానశీలే చ సదైవ నివసామ్యహం।యత్రాహం తత్ర మత్కాన్తా మద్విశిష్టా మదర్పణాః। సప్తదేవ్యోపదేష్టవ్యావాసం చైష్యన్తి చాష్టధా। ఆశా శ్రద్ధా ధృతిః క్షాన్తిర్విభూతిస్సన్నతిః క్షమా। అష్టమాం వృద్ధిమాం తాసాం పురోగాం పాకశాసనే"తి। శ్రీవిష్ణుస్మృతేరన్తే బ్రహ్మపురాణే చ సహస్రనామస్తోత్రే భగవచ్ఛాస్త్రే చ హిరణ్యగర్భకాశ్యపమంకణధనదాదిసంహితాసు బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాదీనాం తదధీనవైభవత్వం విస్తరేణ ద్రష్టవ్యం। యదర్థం యత్ప్రవృత్త్యర్థమితి యావత్। పరస్పరవిశ్లేషప్రసంగరహితయోరేవ లక్ష్మీతద్వల్లభయోర్విశ్లేషాభినయేన పునః ప్రాప్తిరుచ్యతే। స్వసంకల్పనీయతా చ స్వతన్త్రలీలానపర్యనుయోగమర్హతి। అమన్థి విష్ణ్వవతారే। అబన్ధి రామావతారే। యథోక్తం "తతస్స్ఫురత్కాన్తిమతి వికాసికమలే స్థితా। శ్రీర్దేవీపయసస్తస్మాదుత్థితా ధృతపంకజే"త్యారభ్య "దివ్యమాల్యాంబరధరా స్నాతా భూషణభూషితా। పశ్యతాం సర్వదేవానాం యయౌ వక్షస్థలం హరే"రితి "ఏష సేతుర్మయా బద్ధస్సాగరే మకరాలయే। తవ హేతోర్విశాలాక్షి నలసేతుస్సుదుష్కర" ఇతి చ। అత్ర జగత్సమస్తమితి పాదేనానురూపత్వం పాదాన్తరైరభిమతత్వం చ ప్రఖ్యాపితం॥ ౩౭॥

స్వవైశ్వరూప్యేణ సదానుభూతయాఽప్యపూర్వవద్వి
స్మయమాదధానయా। గుణేనరూపేణవిలాసచేష్టితైః
సదాతవైవోచితయాతవశ్రియా॥ ౩౮

ఉక్తమేవాభిమతానురూపత్వమనంతరశ్లోకేనప్రపంచయతి ॥ స్వవై
శ్వరూప్యేణేతి॥ స్వస్యవిశ్వశరీరకత్వేనేత్యర్థః।సదానుభూతయా "యోవే
వేత్తియుగపత్సర్వంప్రత్యక్షేణసదాస్వత" ఇతీ దృశేనసహజప్రత్యక్షేణ
సదాసాక్షాత్కృతయేత్యర్థః। ఏతదభిప్రాయేణతదవినాభూతవైశ్వరూ
ప్యస్యహేతుత్వోక్తిః । యద్వా స్వరూపాదిసర్వాకారేణశాంతానంతే
త్యాదిప్రక్రియయాసర్వదాగాఢోపగూఢత్వేనానుభవోవివక్షితః।అపూ
ర్వవత్ అదృష్టపూర్వవత్ । యద్వా ఇతఃపూర్వమనాలోచితవతఇవే
త్యర్థః। విస్మయం అద్భుతరసహేతుభూతంభావం। అనవధికంప్రీతివిశేష
మిత్యర్థః। ఆదధానయేత్యత్రాపి సదేత్యభిప్రేతం। ఏతేనస్వభావసిద్ధమ
భిమతత్వంప్రపంచితం। గుణేనేత్యాదినాతుసర్వప్రకారానురూపత్వము
చ్యతే । గుణశబ్దఇహజ్ఞానకారుణ్యాదివిషయః । రూపేణ అప్రాకృతే
నాఖిలజగన్మాతృత్వాభివ్యంజకేనదివ్యవిగ్రహేణ। విలాసైఃభగవదభిమ
తైర్లీలావిశేషైః। చేష్టితైః ఆశ్రితరక్షణావతారాదిభిః।తవైవోచితయే
త్యనేన "తుల్యశీలవయోవృత్తాం। దేవత్వే దేవదేహేయం। దేవతిర్యఙ్మ
నుష్యేష్వి"త్యాద్యుక్తమనురూపత్వంప్రతిపాద్యతే। తవశ్రియేత్యనే
న "విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీ"త్యాదిప్రసిద్ధంనిత్యవ్యవస్థితపతిప్రార్థ్యంప్రతి
ష్ఠాపితం।తృతీయాంతానాంతయేత్యుత్తరశ్లోకస్థపదేనాన్వయః॥ ౩౮

తయా సహాసీనమనంతభోగిని ప్రకృష్టవిజ్ఞానబలైక
ధామని । ఫణామణివ్రాతమయూఖమండలప్రకాశ
మానోదరదివ్యధామని॥ ౩౯

"వైకుంఠేతుపరేలోకేశ్రియాసార్ధంజగత్పతిః । ఆస్తేవిష్ణురచింత్యా
త్మే"తిపురాణప్రసిద్ధమాహ॥ తయాసహేతి ॥ భూమ్యాదిపత్న్యంతరవ
త్త్వేఽపిశ్రియఃప్రాధాన్యాదిహతదుక్తిః । తదపేక్షయాపిభగవతఃప్రాధా
న్యవ్యంజనాయసహశబ్దః। ఆసీనమిత్యనేన 'సహప్రస్థానేవినిర్మితే'పృథ

ఉగ్రేయత్ర దేవానామధిదేవ ఆస్తే' ఇతి వల్లాకరశ్రుతిష్వస్యతే। ఉపాత్తాచేయమభియుక్తైః “సర్వాత్మసాధారణ నాథగోష్ఠీపురా రేపమహ్వారమహావకాశం । ఆస్థానమానందమయంసహస్రస్థూణాదినామ్నాతమవాప్నువానీ''తి । అనంతభోగిని “గంధర్వాప్సరసస్సిద్ధాస్సకిన్నరమహోరగాః। నాంతంగుణానాంగచ్ఛంతి తేనానంతోయముచ్యతే'' ఇతిసుప్రసిద్ధానంతనామ్నివిశ్వంభరాధారణవినియుక్తేమహాభోగిని।ప్రకృష్టవిజ్ఞానబలైకధామని ప్రకృష్టయోర్విజ్ఞానబలయోరేకాశ్రయే। అస్యసంకర్షణాఖ్యవ్యూహాభిమానవిశేషయోగాత్తదనుగుణౌగుణావిహనిర్దిశ్యేతే । పంచవిధజ్యోతిస్సిద్ధాంతప్రవర్తకత్వేనజ్ఞానప్రకర్షో஽స్యప్రసిద్ధః । సర్వాధారభూతభగవద్విగ్రహధారణేనబలప్రకర్షశ్చవ్యక్తః “తేనేయంనాగవర్యేణశిరసావిధృతామహీ । బిభర్తిమాలాంలోకానాంసదేవాసురమానుషా''మిత్యాదిభిశ్చ।యస్యఫణామణివ్రాతమయూఖమండలైఃప్రకాశమానోదరందివ్యధామ సపవమాశ్చర్యాకారతయోత్తరార్ధేనోక్తః।దివ్యధామశబ్దోత్ర వైకుంఠాఖ్యమప్రాకృతంనిత్యందివ్యంభగవద్విమానంవదతి॥

నివాసశయ్యాసనపాదుకాంశుకోపధానవర్షాతపవా
రణాదిభిః । శరీరభేదైస్తవ శేషతాంగతైర్యథోచితం
శేషఇతీరితేజనైః॥ ౪౦

ఉక్తప్రభావంపర్యంకభోగినంవృత్తివిశేషానుగుణసమాఖ్యాంతరేణాపివిశినష్టి ॥ నివాసేతి ॥ నివాసోదివ్యాయతనం శయ్యాత్వంయోగనిద్రావస్థాయాంఆసనంపర్యంకవిద్యాదిష్వామ్నాతదివ్యసింహాసనం। పాదుకే “అధిరోహస్వపాదాభ్యాంపాదుకే హేమభూషితే । ఏతేహిసర్వలోకస్యయోగక్షేమంవిధాస్యత'' ఇత్యవతారదశాయాంప్రసిద్ధవైభవే। అంశుకంపీతాంబరాది । ఉపధానముత్తమాంగధారకంపాదధారకంచ। వారణశబ్దస్యప్రత్యేకంద్వంద్వాత్పరత్వాద్వర్ష వారణమాతపవారణంచేతియోజ్యం । ఆదిశబ్దేనపాదపీఠాదిసంగ్రహః। శరీరభేదైరిత్యనేన 'అపరిమితధాభవతీతిన్యాయోభిప్రేతః । తవ కైంకర్యోద్దేశ్యదివ్యమంగళవిగ్రహవిశిష్టస్య । శేషతాం స్వోపకారతాప్రాధాన్యానాదరేణపరోపకారాహ

తాం। *శేషఃపరార్థత్వాదితిసూత్రాభిప్రేతంవేదార్థసంగ్రహే వివృతం। పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయోపాదేయత్వమేవయస్యస్వరూపంస శేషఇతి । యథోచితం ఉక్తప్రవృత్తినిమిత్తానుగుణమిత్యర్థః॥జనైరిత్యేత త్పౌరపరీక్షకసర్వలోకప్రసిద్ధిజ్ఞాపనార్థం॥ ౪౦

దాసస్సఖా వాహనమాసనంధ్వజో యస్తేవితానం వ్యజనంత్రయీమయః। ఉపస్థితం తేనపురోగరుత్మతా త్వదంఘ్రిసమ్మర్దకిణాంకశోభినా॥ ౪౧

ఏవమనంతరతత్తదవసరోచితసేవార్థనానావిధరూపభేదైఃకింపర్యా ణేనగరుత్మతా సేవితత్వమాహ॥దాస ఇతి॥పూర్వశ్లోకే శేషత్వముక్తం అత్రతుదాసశబ్దేనతదేవవిశేష్యతే । శేషత్వంహ్యచేతనంప్రత్యచేతనస్యా పిభవతి, దాసత్వంతుచేతనంప్రత్యేవచేతనస్యైవస్యాత్ ।తథైవలోక వ్యవహారాత్ । అత్రప్రథమందాసఇత్యుక్తిస్సఖిత్వాద్యవస్థాయామపి స్వాభావికస్యదాసత్వస్యానపగమద్యోతనార్థా। ఉచ్యతేహి "లోకనాథ స్యరామస్యసఖాదాసోస్మిరావణే"తి । గరుత్మతస్తుసఖిత్వంకదాచిదభిన యప్రయుక్తం। యద్వా సమానచిత్తవృత్తిత్వంసఖిత్వమితిదర్శితమిత్యా ద్యుక్తచిత్తవృత్తిసామ్యమిహవివక్షితం । వాహనత్వాదికంతుగమనాద్య వస్థాసుయథార్హంభావ్యం । త్రయీమయః సర్వవేదమయవిగ్రహఇ త్యర్థః। శ్రూయతేహి 'సుపర్ణోసిగరుత్మాన్‌త్రివృత్తేశిరో గాయత్రంచ క్షు'రిత్యాది । తథా 'తస్యగాయత్రీచజగతీచపక్షావభవతాం ఉష్ణిక్చ త్రిష్టుప్చపృష్ఠ్యౌ అనుష్టుప్చపంక్తిశ్చధుర్యౌ బృహత్యేవోక్తిరభవత్ స ఏతంఛందోరథమాస్థాయఏతమధ్వానమనుసమచర'దితి।పురఃఉపస్థితం పు రస్తాదాభిముఖ్యేనసేవితమిత్యర్థః।త్వదంఘ్రిసమ్మర్దకిణాంకశోభినేత్యే తత్పూర్వోక్తజ్యాకిణన్యాయేనకర్మవశ్యత్వాభినయదశాయాంభావ్యం॥

త్వదీయభుక్తోజ్ఝితశేషభోజినాత్వయానిసృష్టాత్మభరేణ యద్యథా । ప్రియేణసేనాపతినాన్యవేదితత్తథానుజానంతముదారవీక్షణైః॥ ౪౨

అథభగవతస్స్వవైభవానురూపంస్వసంకల్పకల్పితనిత్యాధికారసేనాపతిసేవాప్రకారమభిదధానశ్శ్రీశభుక్తోజ్ఝితశేషజీవనఇతితన్మంత్రోక్తమాహ॥ త్వదీయభుక్తోజ్ఝితశేషభోజినేతి॥ త్వదీయభుక్తం త్వద్భుక్తమిత్యర్థః । యద్భోక్తృత్వతయాభోజనపాత్రనిహితేకించిదభుక్తంస్యాత్తద్భుక్తోజ్ఝితమిత్యుదీర్యతే తదేవాత్రభుక్తశిష్టతయాశేషశబ్దార్థః। యద్వా భుక్తోజ్ఝితైకదేశః పర్యాయం శేషశబ్దః। అంశాంతరస్యాన్యార్థతయావిభజనీయతోక్తేః । త్వయానిసృష్టాత్మభరేణ స్వచ్ఛందవృత్తినాత్వయాసమర్పితాత్మభరేణేత్యర్థః। అసురనిరాకరణాదిషు సేనానిర్వహణాదిభారస్సేనాపతిత్వేనకల్పితేహ్యస్మిన్విన్యస్యతే। అతస్తన్నియోగపూర్వకమన్యేప్రవర్తంతే । జగత్సృష్ట్యాదిభారోఽస్మిన్సమర్పితఇతికేషాంచిద్వ్యాఖ్యానంతుభగవదధీనతత్పరిభావాతిశయప్రశంసార్థం । ఏకస్యైవహిసర్వశరీరిణోబహుస్యామితిసంకల్పతుమత్వమితిప్రాగేవస్థాపితం । అతఏవ శ్రీమతివిష్వక్సేనేన్యస్తసమస్తాత్మైశ్వర్యమితి శ్రీవైకుంఠగద్యోక్తిరపిభక్తానాంస్వామిసేవావిఘ్నప్రశమనేపరిజననియోగాదౌచయోజనీయా । విష్వక్సేనమంత్రేతువిశ్వసృజఇతిపదముక్తవత్పరిభూతసృష్టిమాత్రపరం,విశేష్యభూతపరమాత్మపర్యంతంవానేతవ్యం।నిత్యానాంజ్ఞానభోగయోరీశ్వరేణ మిథశ్చాత్యంతసామ్యేపి విగ్రహాధికారయోర్వైషమ్యంభగవన్నిత్యేచ్ఛాసిద్ధం । ప్రియేణేత్యేతదనంతగరుడాదిష్వపిసమానం। అత్రతువిజ్ఞాపనాధికారిణివాక్యానతిలంఘనార్థంవిశేషతఉక్తం। నివేదితమితిపాఠేయదిత్యస్యతదితిప్రతినిర్దేశోఽధ్యాహర్తవ్యః । స్వవేదితదితిపాఠస్సమీచీనః। యద్వృత్తేపూర్వంప్రయుక్తేహితద్వృత్తమనంతరంప్రయోక్తవ్యమేవేతిహ్యాహుః । సేనాపతినివేదితస్యభగవదభిమతత్వమాహ తత్తథానుజానంతముదారవీక్షణైరితి । భగవతితత్పరిజనేచసర్వజ్ఞేష్వేవంనివేదనప్రేక్షణాదివ్యాపారాస్స్వచ్ఛందలీలాప్రవృత్తాః। యద్వాథాతత్తథేతిస్వరూపప్రకారయోరవిసంవాదార్థం । వీక్షణానాముదారత్వమైశ్వర్యవ్యంజకతయా సౌందర్యాదిగుణాతిశయాత్తదాజ్ఞాభిప్రాయగర్భతయానందప్రదత్వాచ్చ॥

హతాఖిలక్లేశమలైస్స్వభావతస్త్వదానుకూల్యై
కరసైస్తవోచితైః । గృహీతతత్తత్పరిచారసాధనై
ర్నిషేవ్యమాణం సచివైర్యథోచితం॥ ౪౩

ఏవ తే నిత్యసూరిషు ప్రధానతమాస్త్రయ ఉక్తాః అథ తద్వదసంఖ్యాత నిత్యసూరిసేవాప్రకారమాత్మనః ప్రాప్యత్వేనాభిసంధాయాహ॥ హతాఖిలేతి ॥ అవిద్యాస్మితరాగద్వేషాభినివేశాః క్లేశాః ఏవ మలత్వేనోచ్యంతే। తదవినాభూతత్రిగుణాత్మకప్రకృతిసంబంధో వా । అప్రతిబుద్ధాస్సర్వక్లేశాక్రాంతాః ప్రతిబుద్ధాస్తు కతిపయక్లేశరహితాః ఉపాయతో నివృత్తనిఖిలక్లేశాస్తు ముక్తాః నిత్యాస్త్వనాదినిర్ధూతనిఖిలక్లేశా ఇత్యభిప్రాయేణ స్వభావత ఇత్యుక్తం। శ్రూయతే హి 'తద్విష్ణోః పరమం పదగ్ం సదా పశ్యంతి సూరయః' ఇతి। న హ్యేతస్మాదుక్తప్రభావవిషయం సదాదర్శనకర్తౄణాం బహూనామభిధానాత్। నిత్యసర్వజ్ఞత్వాదేవ క్లేశాదేరనవకాశః। ఏతేషాం 'తద్విప్రాసో విపన్యవో జాగృవాగ్ం సస్సమింధతే' ఇత్యుక్తమనుభవప్రకారమభిప్రేత్యాహ త్వదానుకూల్యైకరసైరితి । త్వచ్ఛేషత్వానురూపపారతంత్ర్యానుగుణకైంకర్యైకరుచిభిరిత్యర్థః। సదానుకూల్యేతిపాఠేప్యయమేవార్థః। తవోచితైః అనాదిసర్వజ్ఞత్వాప్రాకృతవిగ్రహవత్త్వాదిభిస్త్వదనురూపైరిత్యర్థః। ఏతద్విశేషణత్రయమేతేషాం భగవదాయత్తం। ఇదం చానంతగరుడాదీనామపి సమానం। పరిచారసాధనాని ఛత్రచామరాదిసేవోపకరణాని । సచివైః ఆసన్నసేవాయాం తత్తద్విభూతివిశేషనిర్వహణే చ నియుక్తైస్సూరిభిః। యథోచితం తత్తదధికారనియోగస్య సేవ్యాభిప్రాయస్య స్వాభావికదాసత్వస్య చానుగుణమిత్యర్థః॥

అపూర్వనానారసభావనిర్భరప్రబుద్ధయా ముగ్ధవిదగ్ధలీల
యా। క్షణాణువత్క్షిప్తపరాదికాలయా ప్రహర్షయంతం
మహిషీం మహాభుజం॥ ౪౪

ఈదృశస్య భగవతస్సర్వేషు వ్యాపారేషు లక్ష్మీసామరస్యమభిప్రేత్యాహ॥ అపూర్వేతి ॥ ఉక్తం చ శ్రీవత్సాంకమిశ్రైః "క్రీడేయం ఖలు నాన్యథాస్య రసదా స్యాదైకరస్యాత్త్వయా" ఇతి । అపూర్వశబ్దేన రసభావపరం

పరాయాముత్తరోత్తరస్య విలక్షణత్వాదననుభూతజాతీయవదాశ్చర్య
త్వం వా వివక్షితం। రసభావాః గాంధర్వవేదప్రసిద్ధాః వీరశృంగారాద
య ఉత్సాహాదయశ్చ। తైర్నిర్భరప్రబుద్ధయా ప్రభూతసంతతయా। మా
ధుర్యవైదగ్ధ్యసంభేదాదద్భుతత్వమభిప్రేత్యాహ ముగ్ధవిదగ్ధలీలయేతి । లీ
లాయా నిత్యనిరతిశయత్వం వ్యనక్తి క్షణాణువత్క్లృప్తపరాదికాలయేతి। క్ష
ణమేవ పర్వతస్థానీయం కృత్వా తస్యాణుస్సూక్ష్మతమ ఏకదేశ ఇతి కల్పితో
యం దృష్టాంతః। తద్వత్పరాదికాలః క్లృప్త ఇత్యతిశయోక్తిః। చతుర్ముఖస్యా
యుః పరో నామ కాలః। ఆదిశబ్దేనాసంఖ్యాతచతుర్ముఖాతిక్రాంతి కాలవ్యంజ
నం। స్మర్యతే హి "గంగాయాస్సికతా ధారా యథా వర్షతి వాసవే । శ
క్యా గణయితుం లోకే న వ్యతీతాః పితామహాః" ఇతి । మహిషీం ప్రధానప
త్నీం శ్రియమిత్యర్థః। ఉక్తం చ తస్యాః ప్రధానతమత్వం వైషమ్యం శ్రీవై
కుంఠగద్యే శేషశేషాశనాదిసర్వం పరిజనం భగవతస్తత్తదవస్థోచిత పరిచ
ర్యాయామాజ్ఞాపయంత్యేతి । ప్రహర్షయంతమితి వర్తమాననిర్దేశస్సదా
తనత్వాభిప్రాయః । ఏవం ప్రహృష్టాయాః ప్రియాయాః "బభూవ హృ
ష్టా వైదేహీ భర్తారం పరిషస్వజే" ఇత్యుక్తప్రకారేణ సర్వస్వభూతపరిష్వం
గప్రదానానుగుణం ప్రియస్య భుజవైభవమాహ మహాభుజమితి । ఉక్తం
హ్యవతారే తద్భుజమహత్త్వం "బాహుచ్ఛాయామవష్టబ్ధో యస్య లో
కో మహాత్మన" ఇతి॥ ౪౪

అచింత్యదివ్యాద్భుతనిత్యయౌవనస్వభావలావణ్యమయా
మృతోదధిం । శ్రియశ్శ్రియం భక్తజనైకజీవితం సమర్థ
మాపత్సఖమర్థికల్పకం॥ ౪౫

అథ ప్రథమప్రస్తుతాం యౌవనవిశేషితాం సర్వచిత్తాకర్షకసముదాయ
శోభామాశ్రయణీయత్వభోగ్యత్వోపయికగుణవిశేషాంశ్చ సంకలయ్యా
నుభవతి॥ అచింత్యేతి॥ అచింత్యం పరమయోగిభిరప్యపరిచ్ఛేద్యం కుత ఇతరై
రసంభావితమితి ప్రతిక్షేప్తుమశక్యం చ । దివ్యం అప్రాకృతం। అద్భుతం
సదానుభూతత్వేఽప్యదృష్టపూర్వవదాశ్చర్యావహం। నిత్యం కౌమారవా
ర్ధకావస్థాపరిచ్ఛేదరహితం । యౌవనం లోకే బాల్యానంతర్యేణోపల

క్షణీయః కశ్చిద్రమణీయసంస్థానవిశేషః । స ఏవ స్వభావః స్వాసాధారణ ధర్మో యస్య స ఇత్యమృతోదధిర్విశేష్యతే । స చ లావణ్యమయః లావణ్య ప్రచురః। లావణ్యం సముదాయశోభా । తదేవ తల్లక్షయంతి "భూయిష్ఠం తేజ ఏవాబ్ధిర్బహుళాభిస్సృణ్దూక్కృతం। చతురానందజననం లావణ్యమితి కథ్యత" ఇతి । నిరతిశయభోగ్యమహత్తరాకారత్వమభిప్రేత్యామృతోదధిత్వోపచారః । అప్రాకృతాస్పృశ్యద్రవ్యాత్మకత్వం వావిక్షితం । పూర్వం కశ్శ్రీః శ్రియ ఇతి పరత్వస్థాపనాయోక్తం అత్ర తు కైంకర్యోద్దేశ్యం నిరతిశయభోగ్యం రూపం సపత్నీకమితి జ్ఞాపయితుమాహ శ్రియశ్శ్రియమితి। భక్తజనైకజీవితం భక్తజనానాం ప్రధానజీవితం । "మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా" ఇత్యాదికమిహ భావ్యం। యద్వా భక్తజనా ఏవ జీవితం యస్య స తథోక్తః। తథావిధప్రీత్యతిశయో దేవహి స్వయమేవాహ "జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మత"మితి "మమ ప్రాణా హి పాండవా" ఇతి చ । సమర్థం జగత్సృష్ట్యాదావాశ్రితానాం సామ్యభోగప్రదానే తద్విరోధినిరసనే చ ప్రతిబంధకైః ప్రతిహంతుమశక్యమితి భావః। తథా చ గీయతే "పరిత్రాణాయ సాధూనా"మిత్యాది । ఆపత్సఖం ఆశ్రితానామాపది ప్రియసఖన్యాయేన సమానార్థతయావస్థితమిత్యర్థః। అర్థికల్పకమిత్యత్ర స్వార్థే కః। అర్థినాం కల్పద్రుమవత్సర్వాపేక్షితప్రదమితి యావత్ ।తథా చ సూత్రితం * ఫలమత ఉపపత్తేరితి। యద్వా అర్థినః కల్పద్రుమభూతా యస్య సోర్థికల్పకః । తదాహ "ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే" ఇతి । అథవా స్వయమర్థినః కల్పయతీత్యర్థః । క్షేత్రజ్ఞానాం తత్తత్పురుషార్థాధికారదశాపి హి పరమపురుషకల్పితా॥ ౪౫

భవంతమేవానుచరన్నిరంతరః ప్రశాంతనిశ్శేషమ
నోరథాంతరః । కదాహమైకాంతికనిత్యకింకరః
ప్రహర్షయిష్యామి సనాథజీవితః॥ ౪౬

ఏవం ప్రాప్యం భగవంతం యథావస్థితమనుసంధాయ తజ్జనితహర్షప్రకర్షేణ పరమపురుషార్థకాష్ఠాభూతం నిరుపాధికకైంకర్యమభ్యర్థయతే ॥ భవంతమితి॥ ప్రాప్యప్రాపకత్వానుగుణప్రాగుక్తసర్వాకారపరిపూర్ణ

మిత్యర్థః। కర్మాధీనసేవాంతరనివృత్తివ్యంజనార్థ ఏవకారః। ఏతేన “గీతి జ్ఞో యదియోగేననాప్నోతిపరమంపదం। రుద్రస్యానుచరోభూత్వా తేనైవసహ మోదత” ఇత్యాదిషూక్తం రుద్రాద్యనుచరణంచవ్యవచ్ఛిన్నంభవతి। యద్వా ముక్తస్య స్వేచ్ఛయాభగవత్పరిజనసేవాపితచ్ఛేషిపర్యంతత్వబుద్ధిపూర్వికేత్యభిప్రాయః। అనుచరన్ తత్తదవస్థోచితవృత్త్యా సేవమానఇత్యర్థః। అత్రత్వవాంతరసేవావ్యావృత్త్యర్థంనిరంతరమిత్యుక్తం। ఉత్తరావధిరాహిత్యమభిప్రేత్యవర్తమానవ్యపదేశః। ‘ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రమ్య. ఇమాంల్లోకాన్కామాన్నీకామరూప్యనుసంచరన్నితిశ్రుతిశ్చానేనసూచ్యతే। అత్ర “కురుష్వమామనుచరం। భవాంస్తుసహవైదేహ్యాగిరిసానుషురంస్యతే। అహంసర్వంకరిష్యామిజాగ్రతస్స్వపతశ్చతే। తవానుభూతిసంభూతప్రీతికారితదాసతాం। దేహిమేకృపయాదేవనజానేగతిమన్యథా। సర్వావస్థోచితాశేషశేషతైకరతిస్తవ। భవేయంపుండరీకాక్షత్వమేవైవంకురుష్వమా” మిత్యాదికమనుసంధేయం। ఏవంవిధకైంకర్యసిద్ధ్యర్థంప్రయోజనాంతరేచ్ఛాత్యాజ్యైవ ప్రశమనీయేత్యభిప్రాయేణాహ ప్రశాంతనిశ్శేషమనోరథాంతరఇతి। ఐకాంతికః ఏకస్మిన్నేవనియతః। యద్యపిబ్రహ్మరుద్రప్రాప్తౌక్వచిదపునరావృత్తిరుచ్యతే। తథాపి “బ్రహ్మణాసహతేసర్వేసంప్రాప్తేప్రతిసంచరే। పరస్యాంతేకృతాత్మానః ప్రవిశంతిపరంపద” మిత్యుక్తన్యాయాత్క్రమేణముక్తిపర్యంతత్వంతత్రాభిప్రేతం। అతోత్రనిత్యశబ్దేనదేవతాంతరకింకరత్వవ్యవచ్ఛేదః। తదేతత్ “క్వాహమత్యంతదుర్బుద్ధి”రిత్యాదివాదినంపుండరీకంప్రతిభగవతోక్తం “ఆగచ్ఛవత్సభద్రంతేపుండరీకమహామతే। మద్రూపధారీనిత్యాత్మామమపాదపరిగ్రహ” ఇతి। ప్రహర్షయిష్యామి త్వద్దాసభూతస్యమేత్వత్ప్రహర్ష ఏవప్రధానంప్రయోజనమితిభావః। ఏవంస్వాధీనస్వార్థకర్తృత్వభోక్తృత్వభ్రమరహితకైంకర్యప్రార్థనాకృతాభవేత్। ఇతఃపూర్వంత్వదుపేక్షయాత్వత్సనాథోపినాథహీనఇవాహమాసం ఉక్తప్రకారేణకైంకర్యంత్వత్సంకల్పాదేవహిమేనివర్త్స్యతఇత్యభిప్రాయేణాహ సనాథజీవితఇతి॥ ౪౬

ధిగశుచిమవినీతం నిర్భయం మామలజ్జం పరమపురుష యోఽహం యోగివర్యాగ్రగణ్యైః। విధిశివసనకాద్యైర్ధ్యాతుమత్యంతదూరం తవపరిజనభావం కామయే కామవృత్తః॥ ౪౭

నన్వేవంముముక్షుదశాంమయాత్వంప్రాపితోసి ఇయంచమద్గుణాస్వాదగర్హితయాముక్త్యవస్థాసమానా త్వయాసనకాదిభిరివకంచిత్కాలమనుభూయతామితిభగవదభిప్రాయమాశంక్యస్వస్యకార్పణ్యస్థేమ్నా విలంబాక్షమతయాత్వరాతిశయవ్యంజనాయచ దుర్లభప్రార్థినంస్వాత్మానంనిందతి। ధిగశుచిమితి। ధిక్ఛబ్దయోగాద్ద్వితీయా। నను "ఆత్మనిందాత్మపూజా చ" ఇతిస్వనిందాపినిషిద్ధా। సత్యం, నతుసర్వత్ర యథాఖల్వాంజనేయాదేః స్వప్రశంసాక్వచిద్గుణః తథాత్మనిందాప్యేతస్యస్వదైన్యఖ్యాపనస్థలఇతి। అశుచిం త్వత్కైంకర్యవిరుద్ధప్రకృతిసంస్పృష్టం తదనుబంధిక్లేశకర్మాదిదూషితంభావశుద్ధిరహితత్వేపితద్వృత్తింభావయంతంచ। నిత్యశుద్ధాస్సూరయశ్చాంతదోషాముక్తాశ్చత్వత్కైంకర్యయోగ్యాః తత్రకోఽహమితిభావః। నన్వాచార్యవంతమాత్మానంకిమర్థంనిందసీత్యత్రాహ అవినీతమితి। యద్వాచార్యనియోగేమమావస్థానంస్యాత్తదాతుత్రబంధువత్క్రమేణముక్తస్స్యాం, మమత్వాచార్యవత్తాపివినయాభావాత్సాత్త్వికవిడంబనార్థైవసంవృత్తేతిభావః। అయోగ్యస్యదుర్లభాభిలాషః "పరద్రవ్యేష్వభిధ్యానంమనసానిష్టచింతనం। వితథాభినివేశశ్చత్రివిధంమానసంస్మృతమ్" ఇతిస్మరణాదపచారస్స్యాత్, అతఃపురోడాశార్థినశ్శ్వనఇవమేదండఘాతస్స్యాదితిభయరహితోఽహమిత్యాహ నిర్భయమితి। నిర్దయమితికేషాంచిత్పాఠేతుపరమభాగవతభోగ్యపరమాత్మ తేఃషంసంజనయంతమితి వ్యాచఖ్యుః। అత్రచ మదపరాధేనమదనుబంధినామపిప్రత్యవాయోభవేదితిజ్ఞాత్వాపి ప్రవృత్తతయా తేషుదయారహితోఽహమితివ్యాఖ్యాతుంయుక్తం। మాం అహంకారాద్యగ్రస్తమిత్యభిప్రాయః। ఘటదాస్యాస్సార్వభౌమపరిష్వంగాభిలాషవదనుచితవిషయోస్యమనోరథఇతిసభ్యైః పరిహాస్యతామననుసంధాయాహ అలజ్జమితి సూరిసేవ్యస్యభగవతస్స్వసంబంధానర్హంతుంగత్వంవ్యనక్తి పరమపురుషేతి। స్వస్యనిహీనతమత్వప్ర

సిద్ధిమిదానీమపిదోషానువృత్తించాభిప్రేత్యాహ యోహమితి। యోగిపుఙ్గవ-
ర్యాః యోగివర్యాః భగవద్భక్తాః। తథాచగీయతే «యోగినామపిసర్వేషా-
మిత్యాది। తేష్వగ్రగణ్యాః ప్రథమపరిగణనీయాః। విధిశివసనకాద్యైరిత్యు-
భయభావనానాం బ్రహ్మభావనానాంచ సర్వేషాం సంగ్రహః। ధ్యాతుమ-
త్యంతదూరమిత్యనేనకింపునః ప్రాప్తుమితివ్యజ్యతే। తవపరిజనభావం స్వా-
నురూపానంతగరుడాద్య పరిమితపరిజనవృత్తయాఽనిరపేక్షం త్వాం ప్రతికిం-
కరత్వం। యద్వా పరిజనక్రియాం సేవామిత్యర్థః। కామయేనమే కేవలం
సంగమాత్రం కింతువిలంబాక్షమతీవ్రతమశ్రద్ధావానస్మీత్యాశయః। కా-
మతోవృత్తంయస్యసకామవృత్తః। లోకశాస్త్రానాదరేణాపరిక్షితయథే-
ష్టకారీత్యర్థః। «లోకయాత్రాభయంలజ్జాదాక్షిణ్యంధర్మశీలతా। పంచయ-
త్రనవిద్యంతే నకుర్యాత్తేనసంగతి»మితి సర్వపరిత్యాజ్యోఽహం కథంత్వ-
త్ప్రాప్త్యర్హ ఇతిభావః॥ ౪౬

అపరాధసహస్రభాజనంపతితంభీమభవార్ణవోద-
రే । అగతింశరణాగతంహరే కృపయాకేవలమాత్మ-
సాత్కురు॥ ౪౭

యద్యేవం స్వేనాపినిందనీయస్త్వమిదానీమప్యపరాధ్యసితర్హి కథం
తేశీఘ్రంమత్ప్రాప్తిందాస్యామీత్యత్రానర్హస్యాపి మమాత్యంతదయ-
నీయతయాత్వత్ప్రాప్త్యర్హతాపాదనమాత్మసాత్కరణంచ కృపయా
స్వయమేవకుర్విత్యాహ॥ అపరాధేతి ॥ ననిందితమితిపూర్వోక్తమప-
రాధసహస్రభాజనమిత్యనూదితం తచ్చక్షమాదిగుణైకభాజనేనత్వయా
సర్వంక్షంతవ్యమితిసూచనార్థం। నిమజ్జన్నితి ప్రాగుక్తం పతితమిత్యాది-
నాపునర్గృహీతం। జ్ఞానినాంపుణ్యఫలాంశోపి రాగానువృత్తిహేతుతయా-
త్యంతభయావహ ఇత్యభిప్రాయేణభీమశబ్దః । ఏవంసంసారస్యాతిఘోర-
త్వోక్త్యాపిస్వస్యపరప్రాప్తౌవిలంబాక్షమత్వం ప్రతిపాద్యతే। అగతిమిత్య-
నేనప్రాగుక్తానన్యగతిత్వంస్థూణానిఖననన్యాయేనస్థిరీక్రియతే। శరణాగత
ఇతిచపూర్వప్రయుక్తరక్షణవ్యాజానువాదః। తేనచ «శరణంచప్రపన్నా-
నాంతవాస్మీతిచయాచతాం। ప్రసాదంపిత్యహంత్వాణామపికుర్వంతిసాధ-

వ" ఇతిసామాన్యప్రాప్తంత్వయి కైముత్యసిద్ధమితివ్యజ్యతే। శరణ్యేత్యుక్తం హరిశబ్దేనస్థాపితం। సమర్థః కారుణికో హి శరణ్యః తత్రానితరసాధారణం భగవతస్సామర్థ్యం "బ్రహ్మాణమింద్రం రుద్రంచయమం వరుణమేవచ। ప్రసహ్యహరతే యస్మాత్తస్మాద్ధరిరితీర్యతే" ఇతిపురాణోక్తం । తథా కారుణికత్వంచాశ్రితానామనిష్టానిహరతీతివివక్షయావ్యంజితం। స్మర్యతేహి "హరిర్హరతిపాపాని, దేవప్రపన్నార్తిహరే"త్యాది । ఉక్తంచపరమసంహితాయాం "యస్మాద్వ్యాప్తంజగత్తేనతస్మాద్విష్ణురితిస్మృతః। హరణాద్దేవదుఃఖానాం హరిరిత్యభిధీయతే"ఇతి । "జ్ఞాతంమయావసిష్ఠేనపురాగీతంమహాత్మనా। మహతీమాపదంప్రాప్యస్మర్తవ్యోభగవాన్హరిః । పరమాపదమాపన్నో మనసాచింతయేద్ధరి"మిత్యాదికమప్యేతదభిప్రాయం। కృపయా లబ్ధావసరయేత్యభిప్రేతం । కేవలం ఇతఃపరంమద్వ్యాపారనిరపేక్షమితిభావః। ఏతేనసాధనాంతరనిష్పాదనద్వారకం రక్షణంవ్యవచ్ఛిద్యతే।ఆత్మసాత్కురు దాసభూతంమాముపాయోపేయాంతరవైముఖ్యకరణేనస్వకైంకర్యైకరసంకురుష్వేత్యాశయః । ధిగశుచిమితిపూర్వోక్తస్యాత్మతిరస్కారానువృత్త్యాత్మన్యనాదరద్యోతనాయాత్రమామిత్యనుక్తిః ॥ ౪౮

అవివేకఘనాంధదిఙ్ముఖేబహుధాసంతతదుఃఖవ
ర్షిణి । భగవన్భవదుర్దినేపథస్స్ఖలితంమామవ
లోకయాచ్యుత॥ ౪౯

నధర్మనిష్ఠోస్మీత్యారభ్యాకించనత్వం తేనోక్తంప్రపంచయతి ॥ అవివేకేతి॥ అవివేకరూపైర్ఘనైరంధానిప్రకాశరహితాని దిఙ్ముఖానియస్య తత్తథోక్తం। బహుధా తాపత్రయరూపేణశారీరమానసాదితదవాంతరభేదైశ్చ।సంతతదుఃఖవర్షిణి అవిచ్ఛేదేనప్రతికూలవర్గం సర్వత్రవిదధానే। భగవన్ హేయప్రతిభటకల్యాణైకతాన। త్వమేవమాంమోచయితుమర్హసీతిభావః । ప్రకాశగతివిరోధితయాభవస్యదుర్దినత్వరూపణం। పథః కర్మయోగాదినివృత్తిధర్మరూపముక్తిమార్గాత్। స్ఖలితం ప్రభ్రష్టమిత్యర్థః।మాంత్వత్పాదమూలంశరణంప్రపద్యఇతివాదినమితిభావః॥

అవలోకయ అనుగృహాణేత్యర్థః। అచ్యుత నత్యజేయం కథంచనేత్యాది వాదినం త్వామాశ్రితచ్యుతో నభవతీత్యభిప్రాయః। "మూఢోయమల్పమతి రల్పవిచేష్టితోయం క్లిష్టం మనోస్యవిషయైర్నమయిప్రసంగీ। ఇత్థం కృపాం కురుమయిప్రణతే ఖిలేశ త్వాంస్తోతు మంబుజభవోపి హిదేవనేశ" ఇతి తు త్రబంధూక్తం "సోహంతేదేవదేవేశే" త్యాది కాళియవాక్యంచానుసం ధేయం ॥ ౪౯

నమృషాపరమార్థమేవమేశ్శృణువిజ్ఞాపనమేకమ
గ్రతః । యదిమేనదయిష్యసేతతోదయనీయ
స్తవనాథదుర్లభః॥ ౫౦

అథసంసారిణామానంత్యేనత్వదధికదయనీయలాభాత్త త్రైవమేత్వరా యుక్తా కింత్వదవలోకనేనేత్యత్రత్వయాపి లబ్ధం అభూతపూర్వమిత్యా ద్యుక్తంముఖాంతరేణశరణ్యాస్యాప్యనిష్టప్రసంగంసూచయన్ద్రఢయతి ॥ నమృషేతి॥ స్వవాక్యసత్యత్వాభిసంధిద్యోతనాయమాత్రవ్యతిరేకతోన్వ యతశ్చనిర్దేశః। పరమార్థమేవవిజ్ఞాపనంశృణ్విత్యత్ర నేదంస్వరక్షణ ప్రోత్సాహనమాత్రేణప్రయుక్తమిత్యవధారణాభిప్రాయః । విజ్ఞాపనం సర్వజ్ఞేపిస్వామినిదాసోచితంస్వకార్యార్థవాక్యమిత్యర్థః। శృణ్వితిచానా దరపరిహారపరం । ఏకం రక్ష్యరక్షకయోర్ద్వయోరాపిలాభార్థతయాప్ర ధానభూతం । అథవా ఇదమేకమేవవిజ్ఞాపనంవక్ష్యమాణం, సర్వమే తత్పరికరబంధ ఇతిభావః । అగ్రతః నహిత్వందూరస్థస్సన్ పురుషాంత రముఖేనవిజ్ఞాప్యస ఇతిభావః। మే కర్మయోగాదిసుకృతలేశరహితస్యా పరాధసహస్రభాజనతయాసర్వాధికదుఃఖభాగినః । అత్ర అధిగర్హణాద యోశాంకర్మణీతిషష్ఠీ। తవ దయావిషయాన్వేషిణ ఇతిభావః। తవదయనీయ ఇత్యన్వయః । దుర్లభ ఇత్యనేనాన్వయేతు సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ నేత వ్యా। మమచశరణ్యాంతరందుర్లభమిత్యభిప్రాయేణ నాథేతిసంబుద్ధిః। ఉ క్తంహిపూర్వం చిరాయమేకూలమివాసిలబ్ధ ఇతి । పరాభవో నాథనతేను రూప ఇతిప్రాగ్నుకంచాత్రప్రతిసంధేయం॥ ౫౦

తదహం త్వదృతే న నాథవాన్మదృతే త్వం దయనీయవా
న్న చ। విధినిర్మితమేతమన్వయం భగవన్పాలయ మా
స్మ జీహపః॥ ౫౧

అస్త్వేవం దుర్లభస్తతః కిం కర్తవ్యమిత్యత్ర మమైవలాభేపి త్వయాత్వ
రితవ్యం, కింపునస్తవాపిలాభేసతి, తస్మాదావయోరిష్టభంగానిష్టప్రసంగ
పరిహారార్థం త్వన్మూలత్వాత్ప్రపత్తిసిద్ధం రక్ష్యరక్షకత్వరూపం సంబంధం ని
వారకరహిత నిరంకుశస్వాతంత్ర్యాన్నిష్ఫలీకర్తుం నార్హసీత్యభిప్రా
యేణాహ॥ తదహమితి॥ తత్ ఉక్తస్యార్థస్య సత్యత్వాదిత్యర్థః। అహం
ముముక్షుస్సన్నాకించన్యధనః। త్వదృతే న నాథవాన్ సర్వశక్తేః పరమకా
రుణికాత్త్వత్తోఽన్యేన శరణ్యవాన్న భవామీత్యర్థః। మదృతే త్వమిత్యాది।
అపరిచ్ఛేద్యాపరాధఫలభూతానంతదుఃఖాకరాన్మత్తోఽన్యేన త్వం దయావిష
యవాన్న భవసి। మత్పరిత్యాగే మాదృశాస్సర్వేపి తవ పరిత్యాజ్యాస్స్యుః
ఏవం సతి విషయాలాభాద్దయాగుణస్తే హీయేతేతి భావః। సర్వస్మాత్సంసా
రివర్గాత్స్వకార్యసిద్ధ్యర్థం స్వదోషాధిక్యమారోప్య వామగృత ఇత్యుక్తం।
విధినిర్మితం అనతిక్రమణీయయాదృష్ట్యా నిర్మితం అజ్ఞాతసుకృతవిశేష
రూపవ్యాజావలంబిన్యా త్వత్కృపయైవావసరే క్లృప్తమితి యావత్। ఏతమ
న్వయం దయావత్త్వ దయనీయత్వరూపం సంబంధం। ఏతదన్వయమితి కేచి
త్పఠంతి। తత్రాపి స ఏవార్థః। ఏతయోరావయోస్సంబంధమితి వా। భ
గవన్నిత్యనేన మోక్షప్రదత్వముక్తప్రాప్యత్వానుగుణముభయలింగత్వ
ముద్ఘాట్యతే। పాలయ సఫలీకురుష్వేతి భావః। మా స్మ జీహపః యద్యప్య
హమపర్యనుయోజ్యదుష్కర్మవశాదిమం సంబంధం హాతుమిచ్ఛామి త
థాపి త్వయా న తథా ప్రవర్తనీయోహమితి భావః॥ ౫౧

వపురాదిషు యోపి కోపి వా గుణతోసాని యథాతథా
విధః। తదయం తవ పాదపద్మయోరహమద్యైవ మ
యా సమర్పితః॥ ౫౨

అస్త్వేవం త్వదుక్తం సర్వం సత్యముచితం చ తథాపి "జ్ఞానానందమయ
స్త్వాత్మా శేషోహి పరమాత్మన" ఇత్యాద్యుక్త స్వరూపజ్ఞానమంతరేణ స్వ

రూపానురూపపురుషార్థాపేక్షాపూర్వకతదుపాయః కథంతేనిష్పన్నః త్వ
యిచ సహజసంబంధపరిత్యాగినిమమాపి రత్యగతుకత్వ సంబంధపరిత్యా
గేకో దోషః త్వంమేహంమ ఇతిచావయోరనాదిస్స్వభావ ఇదానీమపినశ్యాం
తఇత్యత్ర స్వామిన్నిత్యాదిభిః ప్రాగపి సంక్షిప్తం తద్వ్యాపితదనుజ్ఞాతురం
యద్ధికించానుజానాత్యోమిత్యేవతదాహ ఇతి చాన్దోగ్యాదీతానుజ్ఞాక్షర
ప్రదర్శితశేషత్వాభ్యుపగమేనోత్తరమాహ॥ వపురాదిష్వితి॥ ఆదిశబ్దేన ఇం
ద్రియాదిసంగ్రహార్థః॥ యథోక్తమాత్మసిద్ధౌ "దేహేంద్రియమనః ప్రా
ణాదిభ్యోన్యోనన్యసాధనః। నిత్యోవ్యాపీప్రతిక్షేత్రమాత్మాభిన్నస్స్వత
స్సుఖీ"తి। యోపికోపివా అహంవపురాదిషు యః కశ్చిత్స్యాం, ప్రమాణ
సిద్ధస్యాహమర్థస్యసారభూతేత్యేషత్వేనుమనిర్బన్ధః సామాన్యతశ్చ
స్వానుగుణసారగ్రహణముచ్యతే "యూవాసద్గుణవాన్, బహుభ్యశ్చమ
హద్భ్యశ్చశాస్త్రేభ్యోమతిమాన్నరః। సర్వతస్సారమాదద్యాత్పుష్పేభ్య
ఇవషట్పద" ఇత్యాదిభిః, అత్ర దేహాత్మభ్రమాద్యనువృత్తిర్భవతు వా మా
వా "యోహమస్మి స సన్యజ" ఇతి న్యాయమిహాశ్రయామీతి భావః। తథా
పిజ్ఞాతృత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వాదివివేకమంతరేణ కథముపాయానుష్ఠా
నంఫలితంవాస్యాదిత్యత్రాహ గుణతో నియథాతథావిధ ఇతి। అణుత్వ
విభుత్వమధ్యమపరిమాణత్వ జడత్వాజడత్వ నిత్యజ్ఞానత్వ కరణాధీనజ్ఞాన
త్వాదివివేకోత్ర నాతీవాపేక్షితః, అపేక్షితత్వేప్యాత్మస్వరూపప్రకార
యోరత్యంతపరిజ్ఞానేమమశక్తిర్నాస్తి స్వతస్సర్వజ్ఞత్వమేవయోపా
యత్ప్రకారశ్చేతి మన్యసే స తథాహమితి సామాన్యతః ప్రతిబుద్ధోహమితి
భావః। తత ఏతావతాపిప్రస్తుతశాస్త్రార్థవిరోధాభావాదితియావత్। అ
యమహం త్వదనుసంహితయథావస్థితాకార శరణవరణానుగుణార్థిత్వ
సామర్థ్యవానహమిత్యర్థః। ఆత్మస్వరూపనిరూపణదశాయామహంశబ్దప్ర
యోగాదహమర్థ ఏవాత్మేతి స్థాపితంభవతి। తవపాదపద్మయోస్సమర్పితః
యస్యాస్మినతమంతరేమీతి న్యాయాత్త్వచ్ఛేషత్వేనన్యస్త ఇత్యర్థః। మయా
త్వద్దత్తకరణకళేబరబుద్ధిశ్రద్ధాకార్పణ్యాదిశాలినా। స్మర్యతేహి "విచిత్రా
దేహసంపత్తిరీశ్వరాయనివేదితుం। పూర్వమేవకృతా బ్రహ్మన్ హస్తపా

పాదాపి సంయుతే”తి। ఇతః పరం త్వయా సహ వివాదో మే న భవిష్యతీత్యభి
ప్రాయేణాహ అద్యైవేతి। అత్ర యది క్షణికమేవ మమ స్వరూపం తథాపి
తస్మిన్నేవ క్షణే నిక్షిప్త ఇతి కేషాంచిద్వ్యాఖ్యానం త్వతివాదమాత్రం। ఏవం
ముముక్షూణామాత్మాత్మీయం సర్వం భగవచ్ఛేషత్వేనానుసంధేయమితి ని
వృత్తిధర్మసారో నిష్కృష్టః। ఉక్తం చైతదుపరిచరాఖ్యానే “ఆత్మా రాజ్యం
ధనం మిత్రం కళత్రం వాహనాని చ । ఏతద్భగవతే సర్వమితి తత్ప్రేక్షితం స
దే”తి। భరతశ్చాహ “రాజ్యం చాహం చ రామస్య ధర్మం వక్తుమిహార్హసీ”
తి। శ్రీవిష్ణుతత్త్వే చ “స్వత్వమాత్మని సంజాతం స్వామిత్వం బ్రహ్మణి స్థితం ।
ఉభయోరేష సంబంధో న పరోఽభిమతో మమ। స్వోజ్జీవనేచ్ఛా యది తే స్వస
త్తాయాం స్పృహా యది। ఆత్మదాస్యం హరేః స్వామ్యం స్వభావం చ సదా స్మ
రే”తి । సర్వసంశయనిర్మోక్తా నారదశ్చ పుండరీకసంవాదే ప్రాహ
“దాసోఽహం వాసుదేవస్య దేవదేవస్య శార్ఙ్గిణః । శంఖచక్రగదాపాణేస్త్రై
లోక్యస్యైకచక్షుష” ఇతి। ఈశ్వరసంహితాయాం మహాదేవశ్చాహ “దా
సభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానః పరమాత్మనః । అతోఽహమపి తే దాస ఇ
తి మత్వా నమామ్యహ”మితి॥ ౫౨

మమ నాథ యదస్తి యోఽస్మ్యహం సకలం తద్ధి తవైవ
మాధవ। నియతస్వమితి ప్రబుద్ధధీరథవా కిన్ను సమ
ర్పయామి తే॥ ౫౩

నను మయా సమర్పిత ఇత్యత్ర స్వశేషత్వానుసంధానపూర్వకం స్వాధీ
నకర్తృత్వబుద్ధ్యా సమర్పయసి చేత్ “యోఽన్యథా సంతమాత్మానమన్యథా
ప్రతిపద్యతే । కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణే”త్యుక్త ఆత్మాప
హారాదిదోషః పరిహృతో న స్యాదిత్యత్ర స్వోక్తాభిప్రేతం వివృణోతి॥ మమ
నాథేతి॥ అత్ర జీవపరమాత్మయాథాత్మ్యవిషయః ప్రమాణగణః పదద్వయే
ప్రతిసంధేయః। యదస్తీతి స్వానుబంధితయా ప్రమాణసిద్ధగుణవిగ్రహాదిస
ర్వసంగ్రహః। మమేతి వ్యతిరేకోక్త్యా దేహాత్మభ్రమాదిః పరిహృతః। త్ర్యక్ష
రబ్రహ్మణి తృతీయాక్షరవివక్షితం వివిక్తాత్మస్వరూపమాహ యోఽస్మ్యహ
మితి। సకలం తత్ ఆత్మాత్మీయం తత్సర్వం। హిశబ్దేన ప్రమాణప్రసిద్ధిర్ద్యో

త్యతే। తవ సర్వకారణతయా సర్వరక్షకతయాచ ప్రథమాక్షరప్రకృత్యు
క్తస్య। ఏవకారేణమధ్యమాక్షరసిద్ధమనన్యార్హత్వంప్రకాశ్యతే। మా
ధవ శ్రియఃపతే।ఏతేననిరుపాధికసర్వశేషిత్వంసూచ్యతే। చతుర్థీవివక్షి
తమాహ నియతస్వమితి। నిత్యశేషభూతమిత్యర్థః।ఇతిప్రబుద్ధధీః ఏవంత్వ
త్ప్రసాదసంధుక్షితైశ్శాస్త్రైర్వికసితబుద్ధిరితిభావః। శంకితదోషవ్యవచ్ఛే
దాభిప్రాయేణాహ అథవేతి।కిన్నుసమర్పయామి తే సర్వస్వామినస్సర్వే
శ్వరస్యతవపూర్వమశేషభూతంమయేదానీంస్వాతంత్ర్యస్వామిత్వాభి
మానపూర్వకం శేషీకర్తవ్యంనకించిదస్తి । అతఃపూర్వశ్లోకకృతంసమ
ర్పణంత్వచ్ఛేషత్వప్రతిపత్తిమాత్రరూపం నతుమదీయస్యత్వచ్ఛేషత్వా
పాదనరూపమితిభావః। అత్రపూర్వకృతస్వరూపసమర్పణానుశయేనత
దేవప్రతిక్షిప్యత ఇతిపక్షస్త్వప్రతిబుద్ధానామాత్మసమర్పణమభిప్రేత్యో
క్తిః । తేఅస్యతుయామునాచార్యస్య ప్రాగేవప్రతిబుద్ధత్వాదస్మదుక్తై
వగమనికా।నఖల్వద్యైవమయాసమర్పితఇత్యుక్తైరనంతరమస్యతత్వప్రతి
బోధః। ఏవంభరసమర్పణరూపప్రపత్తిపరఃపూర్వశ్లోకః,అయంతుతత్త్వ
విదాంతస్యైవాకర్తవ్యత్వస్థాపనార్థఇతిపక్షోపినియతస్వమితిప్రబుద్ధధీః
అవబోధితవానిమాంయథేత్యాదిభిర్నసంగచ్ఛతే । భరన్యాసవిధాయక
శాస్త్రైశ్చవిరుధ్యేత। సంబంధజ్ఞానమాత్రమేవప్రపత్తిరితివాదశ్చైతఏవ
నిరస్తోలోకవిరుద్ధశ్చ॥ అప్రపన్నోపిసంబంధబుద్ధిర్దాసోహమిత్యుచ్యతే।అమి
తెరిగత్యభావేనప్రపన్నోపినదాస్యధీః ॥ అన్యథా"తాంత్వాందాసఇతిప్ర
పన్నఇతిచే"త్యాదిభిరపివిరుధ్యేత। అతోముముక్షూణాంభరసమర్పణరూ
పప్రపత్తౌసంబంధజ్ఞానమధికారకోటౌస్థిత్వానుష్ఠానకాలేపిఫలసంగకర్తృ
త్వాదిత్యాగవత్తిష్ఠతీతిమంతవ్యం॥మహతామపికేషాంచిదతివాదాః పృథ
గ్విధాః।తత్తదర్థప్రశంసాదితత్పరత్వాదబాధితాః॥ ౫౩

అవబోధితవానిమాంయథామయినిత్యాంభవదీయ
తాంస్వయం । కృపయైవమనన్యభోగ్యతాంభగవ
న్భక్తిమపిప్రయచ్ఛమే॥ ౫౪

యద్యేవమచ్ఛేషత్వప్రతిబోధస్తేసంజాతః తేనలబ్ధాధికారఉపా

యనిష్పత్త్యాముక్తోభవిష్యసి అస్యపునరాదేహపాతాత్కృ మపేక్షితమిత్యో
త్రత్వత్ప్రీతిత్వరాజననంత్వదేకభోగ్యత్వానుగుణభక్తిం దేహీత్యాహ॥
అవబోధితవానితి॥ త్వమేవహ్యనభిజ్ఞంమాంజ్ఞానిసంకృతవానితికృతజ్ఞతా
ప్రకాశనమిదం। ఇమాం దృఢప్రమాణప్రమితామదృష్టపూర్వతయాద్భు
తత్వేనస్వాదుతయానుభూయమానాం నిరపేక్షకర్తృత్వాదిదూరోత్థి
తాంచేతిభావః । మయినిత్యాంభావదీయతాం త్వచ్ఛరీరభూతేమయికా
లపరిచ్ఛేదరహితాం త్వచ్ఛేషతామిత్యర్థః। స్వయం కృపాంశిష్టస్త్వమే
వేతియావత్। కృపయైవమితిపాఠస్సమీచీనః, యథాశబ్దప్రతినిర్దేశస్యా
పేక్షితత్వాత్।అనన్యభోగ్యతాం భగవద్వ్యతిరిక్తంభోగ్యంయస్యసోన్య
భోగ్యః తద్వ్యతిరిక్తోనన్యభోగ్యః తాదృశతాం। పరమభక్తిగోచరత్వం
తత్ప్రీదాతృత్వంచతవయుక్తమిత్యభిప్రాయేణసంబోధయతి భగవన్నితి॥
భక్తిమపిత్వయిప్రకృష్టాంప్రీతించ। తదిదముచ్యతే“పరమాత్మనిరక్తోవి
రక్తోపరమాత్మని”తి। కృపయైతదితిపాఠేత్వేతదితివాక్యభేదః। ఏతదనన్య
భోగ్యతామితిసమస్తంవాభక్తివిశేషణం । స్వవ్యతిరిక్తభోగ్యతారహి
తామిత్యర్థః । భక్తిమపిప్రయచ్ఛమే అత్ర “యాప్రీతిరవివేకానా”మి
త్యాదిశ్లోకద్వయంభావ్యం। ననుపరమైకాంతినాంభగవతియాచ్ఞానిషిధ్య
తే“నిరాశీఃకర్మసంయుక్తం సాత్వతంచాప్యకల్పయ”మితిచోక్తం । స
త్యం, అహితంనయాచ్యోభగవానితిహితత్ర తాత్పర్యం। తదభిప్రాయేణ
హ్యుచ్యతే“అన్నంపానంధనంవస్త్రమాయురారోగ్యమాస్పదం। ఆపద్య
పినయాచేతస్యాజకఃపురుషోత్తమం । నాప్రపన్నేదదామ్యేతద్యాచితోపి
దినేదినే । అయాచితోపితస్సర్వంప్రపన్నే విదధామ్యహ”మితి । తథా
“యాచితోపిసదాభక్తైర్నాహితంకారయేద్ధరిః । బాలమగ్నౌపతంతంతు
మాతాకిన్నునివారయే”దితిచ । సంహితాంతరేచ“తత్పాదభక్తిజ్ఞానా
భ్యాంఫలమన్యత్కదాచన । నయాచేత్పురుషోవిష్ణుంయాచనాన్నశ్యతి
ధ్రువ”మి।అత్రభక్తిజ్ఞానవచనంవక్ష్యమాణభాగవత కటాక్షాదేరప్యు
పలక్షణం । అతశ్చాపేక్షిత విషయేషు భగవంతమేవయాచేతేత్యపిని
యమ్యతే॥

తవదాస్యసుఖైకసంగినాం భవనేష్వస్త్వపి కీటజన్మ మే । ఇతరావసథేషు మాస్మ భూదపి మే జన్మ చతుర్ముఖాత్మనా॥ ౫౫

న కేవలం త్వద్భక్తిరేవ మే ప్రార్థనీయా తద్వివృద్ధయే తత్ఫలత్వేన చ త్వదీయేషు భక్తిస్తత్సన్నికర్షశ్చ మే స్యాదిత్యభిప్రాయేణాహ॥ తవదాస్యేతి। ఉక్తం హి సత్సంగతిఫలం చ్యవననహుషసంవాదే "సంభాషాదర్శనం స్పర్శః కీర్తనం స్మరణం నతిః। పావనాని కిలైతాని సాధూనామిహ శుశ్రుమః। సేవ్యాశ్శ్రియోర్థిభిస్సంతః పుణ్యతీర్థఫలోపమాః । క్షణోపాసనయోగోపన తేషాం నిష్ఫలో భవేత్ । సాధూనాం దర్శనం పుణ్యం తీర్థభూతాని సాధవః। కాలేన ఫలదం తీర్థం సద్యస్సాధుసమాగమః" ఇతి । ఏవం "సద్భిరేవ సహాసీత సద్భిః కుర్వీత సంగమం। సద్భిర్వివాదం మైత్రీం చ నాసద్భిః కించిదాచరేత్ ।అహన్యహని ధర్మస్య యోనిస్సాధుసమాగమః। మోహజాలస్య యోనిర్హి మూఢైరేవ సమాగమః।వాసో యథా రాగవశం ప్రయాతి తథా స తేషాం వశమభ్యుపైతి । తత్సన్నికర్షైః పరివర్తితవ్యం విద్యాధికాశ్చాపి నిషేవణీయాః। సువర్ణతాం గచ్ఛతి సన్నికర్షాన్నీలః ఖగో మేరుమివాశ్రయన్వై" ఇత్యాదివచనాని ద్రష్టవ్యాని। తవదాస్యసుఖైకసంగినాం త్వత్కైంకర్యప్రీతిమాత్రాసక్తానామిత్యర్థః । ఏతేన "ఏకాంతశీలస్య దృఢవ్రతస్య పంచేంద్రియప్రీతినివర్తకస్య । అధ్యాత్మవిద్యాగతమానసస్య మోక్షో ధ్రువో నిత్యమహింసకస్యే" త్యాదిప్రసిద్ధం వైషయికసుఖవైముఖ్యం వ్యజ్యతే । ఈదృశానాం స్వేనాన్యైశ్చ బహుమంతవ్యత్వం భగవతోక్తం "మద్భక్తజనవాత్సల్యం పూజాయాం చానుమోదనం । స్వయమభ్యర్చనం చైవ మదర్థే డంభవర్జనం। మత్కథాశ్రవణే భక్తిస్స్వరనేత్రాంగవిక్రియా । మమానుస్మరణం నిత్యం యచ్చ మాం నోపజీవతి । భక్తిరష్టవిధా హ్యేషా యస్మిన్మ్లేచ్ఛేపి వర్తతే। స విప్రేంద్రో మునిశ్శ్రీమాన్స యతిస్స చ పండితః । తస్మై దేయం తతో గ్రాహ్యం స చ పూజ్యో యథా హ్యహ" మితి। మోక్షధర్మే చ బ్రహ్మాదిభిరపి యత్ప్రయుజ్యతే "తత్సర్వం దేవదేవస్య చరణావుపతిష్ఠత" ఇత్యుక్త్వానంతరముచ్యతే "యాః క్రియాస్సంప్రయు

క్తాస్స్వైకాంతగతబుద్ధిభిః । తాన్సర్వాన్శిరసా దేవః ప్రతిగృహ్ణాతి వై స్వ
యం।అహో హ్యేకాంతినస్సర్వాన్ప్రీణాతి భగవాన్హరిః। విధిప్రయు
క్తాం పూజాం చ గృహ్ణాతి శిరసా స్వయ"మితి । ఈదృశ భాగవతాభిమానగో
చరత్వాయ స్థానాంతరగమనాసర్హానన్యగతిత్వవివక్షయా కీటజన్మాపీత్యు
క్తం । "శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోభిజాయత" ఇత్యుక్తము
త్కృష్టజన్మ తిష్ఠతు "పశుర్మనుష్యః పక్షీ వా యే చ వైష్ణవసంశ్రయాః। తేనై
వ తే ప్రయాస్యంతి తద్విష్ణోః పరమం పద"మిత్యాద్యుక్తమపకృష్టజన్మా
పి త్వదిష్టవినియోగసిద్ధత్వాచ్ఛ్లాఘ్యత్వకాష్ఠావేదినో మమాలం । భాగవతాభి
మానపిష్యభూతదేశవాసిత్వం తత్కైంకర్యం చ మమాపేక్షితమితి తాత్ప
ర్యం। అపిశబ్దస్తత్ర గాథాభిసంధిం ద్యోతయతి। యథోక్తం "మమ మద్భ
క్తభక్తేషు ప్రీతిరభ్యధికా భవేత్ । తస్మాన్మద్భక్తభక్తాశ్చ పూజనీయా వి
శేషత" ఇ॥ ఇతిహాససముచ్చయే చ "తస్మాద్విష్ణుప్రసాదాయ వైష్ణవాన్ప
రితోషయేత్ । ప్రసాదసుముఖో విష్ణుస్తేనైవ స్యాన్న సంశయ" ఇతి। శాం
డిల్యస్మృతౌ చ "సిద్ధిర్భవతి వా నేతి సంశయోచ్యుతసేవినాం। న సంశయో
త్ర తద్భక్తపరిచర్యారతాత్మనాం । కేవలం భగవత్పాదసేవయా విమలం
మనః। న జాయతే యథా నిత్యం తద్భక్తచరణార్చనా"దితి । శ్రీపౌష్కరే
చ "దుర్లభా భగవద్భోగభావినో భువి మానవాః । తద్ధర్మనాత్తదాలాపా
త్సులభం శాశ్వతం పద"మితి। ఏవం "ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణోరారా
ధనం పరం। తస్మాత్పరతరం ప్రోక్తం తదీయారాధనం పరం।తస్య యజ్ఞవరా
హస్య విష్ణోరమితతేజసః । ప్రణామం యేపి కుర్వంతి తేషామపి నమో నమః"
ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం । ఇతరావసథేషు అభాగవతనివాసేషు । చతుర్ముఖా
త్మనాపి జన్మ మా స్మ భూత్ కిం పునర్మనుష్యాద్యాత్మనేతి తాత్పర్యం । త్వ
న్నాభిపద్మే చతుర్ముఖాత్మనాపి జన్మ మదభిసంధివిరుద్ధమిత్యభిప్రాయేణ పున
రపి మేఇత్యుక్తం। ఏతేన భాగవతా నామ భాగవతసంసర్గః పరిహార్య ఇత్యు
క్తం భవతి। తథా చ బహ్వృచా ఆమనంతి 'నేదం విదన్నిదం విదా సముద్దిశేన్న
సహ భుంజీత నావసథమాపిశ్యా'దితి।స్మర్యతే చ "శైవాన్పాశుపతాన్స్పృ
ష్ట్వా లోకాయతికనాస్తికాన్। వికర్మస్థాన్ద్విజాన్ శూద్రాన్ సవాసా

జలమావిశే''దితి। "అసతాం దర్శనాత్స్పర్శాత్సంపరాచ్చ సహాసనాత్।
ధర్మాచారాః ప్రణశ్యంతి యథా సైకతమంభసి''తి చ। శాండిల్యస్మృతౌ చ
"మూఢైః పాపరతైః క్రూరైస్సదాగమపరాఙ్ముఖైః। సంబంధం నాచరేచ్ఛ
క్తిర్నశ్యత్యేతైస్తు సంగమా''దితి। వైష్ణవే చ పురాణే "పుంసాం జటాభరణ
మౌండ్యవతాం వృథైవ మోఘాశినామఖిలశౌచబహిష్కృతానాం। తో
యప్రదానపితృపిండబహిష్కృతానాం సంభాషణాదపి నరా నరకం ప్రయాం
తీ''తి। అన్యత్ర చ "వరం హుతవహజ్వాలాపంజరాంతర్వ్యవస్థితిః। న శౌ
రిచింతావిముఖజనసంవాసవైశస''మితి। తథా "అద్య ప్రభృతి హే లోకాః
యూయం యూయం వయం వయం। అర్థకామపరా యూయం నారాయ
ణపరా వయం। నాస్తి సంగతిరస్మాకం యుష్మాకం చ పరస్పరం। వయం తు కిం
కరా విష్ణోర్యూయమింద్రియకింకరా''ఇతి। పితృభిశ్చైవముక్తం "మా జని
ష్ట స నో వంశే జాతో వా ద్రాగ్విపద్యతాం। ఆజన్మమరణం యస్య వాసుదే
వో న దైవత''మితి। "అవైద్యః ప్రాకృతః ప్రోక్తో వైద్యో వైష్ణవ ఉచ్యతే। అ
వైద్యేన న కేనాపి వైద్యః కించిత్సమాచరే''దితి॥ ౫౫॥

సకృత్త్వదాకారవిలోకనాశయా తృణీకృతానుత్త
మభుక్తిముక్తిభిః। మహాత్మభిర్మామవలోక్యతాం న
యక్షణేపి తే యద్విరహాతిదుస్సహః॥ ౫౬॥

ఏవమభాగవతసంసర్గపరిహారేణ భాగవతైస్సన్నికర్షస్తు భవతు
తైస్తైః కిం సాధ్యమిత్యత్రాహ॥ సకృదితి॥ సదాదర్శనస్యాపేక్షితత్వేపి స
కృద్విలోకనోక్తిస్తస్య పురుషార్థభూయస్త్వవ్యంజనార్థా। తథా చాయో
ధ్యావాసినాం వాక్యం "అలమద్య హి భుక్తేన పరమార్థైరలం చ నః। య
థా పశ్యామ నిర్యాంతం రామం రాజ్యే ప్రతిష్ఠితం। ఇచ్ఛామో హి మహాబా
హుం రఘువీరం మహాబలం। గజేన మహతా యాంతం రామం ఛత్రావృతా
నన''మితి। తథా "మేఘశ్యామం మహాబాహుం స్థిరసత్త్వం దృఢవ్రతం। క
దా ద్రక్ష్యామహే రామం జగతశ్శోకనాశనం। దృష్ట ఏవ హి నశ్శోకమపనే
ష్యతి రాఘవః। తమస్సర్వస్య లోకస్య సముద్యన్నివ భాస్కర''ఇతి। "య
శ్చ రామం న పశ్యేత్తు యం చ రామో న పశ్యతి। నిందితస్స వసేల్లోకే స్వాత్మా

ప్యైనం విగర్హతీ"తి చోక్తం। అనుత్తమభుక్తిః బ్రహ్మాదీనాం భుక్తిః, సా
చ ముక్తిశ్చ యైస్తృణీకృతే అనాదృతే తైస్తృణీకృతానుత్తమభుక్తిముక్తి
భిః। అనుత్తమశబ్దస్య ముక్తావన్వయేఽపి న ముక్త్యంతరవ్యవచ్ఛేద్యం ము
క్తితారతమ్యస్య ప్రాగేవ నిరస్తత్వాత్ । భగవంతమనుభవతాం తదన్య
తృణీకారశ్శ్రూయతే 'కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయమాత్మే'
త్యాది । పురాణే చోక్తం "పత్యుః ప్రజానామైశ్వర్యం పశూనాం వా న కా
మయే। అహం కదంబో భూయాసం కుందో వా యమునాతట" ఇతి। నిదర్శనవి
వక్షయా చోచ్యతే "తృణం నారీ విరక్తస్య తృణం శూరస్య జీవితం । తృణం
బ్రహ్మవిదో విశ్వం నిస్పృహస్య నృపస్తృణ"మితి । "మహాత్మానస్తు మాం
పార్థ, స మహాత్మా సుదుర్లభ" ఇతి భగవదుక్తం సూచయన్నాహ మహాత్మ
భిరితి । ఉజ్జీవనత్వే పురుషార్థత్వే చ । భూయస్త్వాపేక్షయా బహువచనం।
మాం త్వత్కటాక్షేక్షణాత్పూర్వం రాజసతామసదృష్టిగోచరతయా
దూషితమిదానీం త్వదవేక్షణేన ప్రతిబుద్ధమితి భావః । అవలోక్యతాం అవ
లోకనయోగ్యతాం, తిష్ఠతు తద్భువనేషు జన్మ తత్కటాక్షవిషయత్వమా
త్రమపి మే పురుషార్థ ఇతి చాభిప్రేతం । ప్రఖ్యాతో హి భాగవతావలోకన
ప్రభావః "యస్యానుభవపర్యంతా బుద్ధిస్తత్త్వే ప్రతిష్ఠితా । తద్దృష్టిగోచ
రాస్సర్వే ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషై"రితి । నను ఏతావదుపకర్తృత్వమేవ శే
షం పూరయేతి భావః। యథా త్వయా తద్విశ్లేషో దుస్సహః తథా మయా తద
వలోకనవిరహోఽపి దుస్సహ ఇత్యభిప్రాయేణాహ క్షణేఽపి తే యద్విర
హోఽతిదుస్సహ ఇతి । తదిదమామనంతి తైత్తిరీయాః 'సంధాం చ యాగ్
సందధే బ్రహ్మణైషః । రమతే తస్మిన్నుత జీర్ణే శయానే । నైనం జహాత్య
హస్సు పూర్వేషు చే'తి। స్వయమప్యాహ "న త్యజేయం కథంచన , జ్ఞాని
త్వాత్మైవ మే మత"మితి । ఆహుశ్చ మహర్షయః "పరాఙ్ముఖానాం గో
విందే విషయాసక్తచేతసాం। తేషాం తత్పరమం బ్రహ్మ దూరాద్దూరతరే స్థి
తం। తన్మయత్వేన గోవిందే యేన రాన్యస్తచేతసః। విషయత్యాగినస్తేషాం
విజ్ఞేయం చ తదంతిక" ఇతి। తథా "నారాయణేతి యస్యాస్యే వర్తతే నామ
మంగళం। నారాయణస్తమన్వాస్తే వత్సం గౌరివ వత్సలే"తి । "వసంతి వైష్ణ

జలమావిశే''దితి। "అసతాందర్శనాత్స్పర్శాత్సంపర్కాచ్చ సహాసనాత్।
ధర్మాచారాః ప్రణశ్యంతియథా సైకతమంభసి''తిచ। శాండిల్యస్మృతౌచ
"మూఢైః పాపరతైః క్రూరైస్సదాగమపరాఙ్ముఖైః। సంబంధం నాచరేద్భ
క్తిర్నశ్యత్యేతైస్తుసంగమా''దితి। వైష్ణవేచపురాణే "పుంసాంజటాభరణ
మౌండ్యవతాంవృథైవ మోఘాశినామఖిలశౌచబహిష్కృతానాం। తో
య ప్రదానపితృపిండబహిష్కృతానాంసంభాషణాదపినరానరకంప్రయాం
తీ''తి। అన్యత్రచ "వరంహుతవహజ్వాలాపంజరాంతర్వ్యవస్థితిః। నశౌ
రిచింతావిముఖజనసంవాసవైశస''మితి।తథా "అద్యప్రభృతి హేలోకాః
యూయంయూయంవయంవయం। అర్థకామపరాయూయం నారాయ
ణపరావయం। నాస్తిసంగతిరస్మాకంయుష్మాకంచపరస్పరం। వయంతుకిం
కరావిష్ణోర్యూయమింద్రియకింకరా''ఇతి। పితృభిశ్చైవముక్తం "మాజని
ష్టసనోవంశే జాతోవాద్రాగ్విపద్యతాం। ఆజన్మమరణంయస్యవాసుదే
వోనదైవత''మితి। "అవైద్యః పాత్రికృతః పోక్తోవైద్యోవైష్ణవఉచ్యతే। అ
వైద్యేనసకేనాపివైద్యః కించిత్సమాచరే''దితి॥ ౫౫॥

సకృత్త్వదాకారవిలోకనాశయా తృణీకృతానుత్త
మభుక్తిముక్తిభిః। మహాత్మభిర్మామవలోక్యతాంన
యక్షణేపి తేయద్విరహోతిదుస్సహః॥ ౫౬॥

ఏవమభాగవతసంసర్గపరిహారేణ భాగవతైస్సన్నికర్షస్తవభావతస్తు
తైస్తైః కింసాధ్యమిత్యత్రాహ॥ సకృదితి॥ సదాదర్శనస్యాపేక్షితత్వేపిస
కృద్విలోకనోక్తిస్తస్యపురుషార్థభూయస్త్వవ్యంజనార్థా। తథాచాయో
ధ్యావాసినాంవాక్యం "అలమద్యహిభుక్తేనపరమార్థైరలంచనః। య
థాపశ్యామనిర్యాంతంరామంరాజ్యేప్రతిష్ఠితం। ఇచ్ఛామోహిమహాబా
హుంరఘువీరంమహాబలం। గజేనమహతాయాంతం రామంఛత్రావృతా
నన''మితి। తథా "మేఘశ్యామంమహాబాహుంస్థిరసత్త్వందృఢవ్రతం। క
దాద్రక్ష్యామహేరామంజగతశ్శోకనాశనం। దృష్టఏవహినశ్శోకమపనే
ష్యతి రాఘవః। తమస్సర్వస్యలోకస్యసముద్యన్నివభాస్కర''ఇతి। "య
శ్చరామంనపశ్యేత్తుయంచరామోనపశ్యతి। నిందితస్సవసేల్లోకేస్వాత్మా

త్వయా హీనా నచాహమపి రాఘవ । ముహూర్తమపి జీవావో జలాన్మ
త్స్యావివోద్ధృతౌ । నహి మే జీవితేనార్థో నైవార్థైర్నచ భూషణైః । వ
సంత్యా రాక్షసీమధ్యే వినా రామం మహారథ" మిత్యాదిషూక్తః ప్రకారో
నుసంధేయః । ఏవమసహ్యత్వాదేవ తేషామత్యంత నివృత్తిః కార్యేత్యభి
ప్రాయేణాహ యాతు శతధా వినాశమితి। నిరవయవస్యానిత్యస్యాత్మనశ్శ
తధావినాశ ప్రాప్త్యయోగాత్కైంకర్య విరుద్ధావస్థానివర్తనమేవాత్ర
వివక్షితం । నను సర్వేష్వసంభావితార్థత్వాదసహృదయమేతద్వాక్యమిత్య
త్రాహ తత్సత్యమితి । నహి త్వదన్య ఈదృశ ప్రబల విరోధినివర్తనక్షమ ఇతి
సూచయతి మధుమథనేతి । పూర్వం శృణు విజ్ఞాపనమేకమిత్యుక్తం తద్వది
దమపి దయనీయత్వానుబంధివిజ్ఞాపనమిత్యాహ విజ్ఞాపనమిదమితి । తదిదం
విజ్ఞాపనం సత్యమితి సమానాధికరణం వా। విజ్ఞాపితమితి కేచిత్పఠంతి।ముము
క్షుణా భగవత్కైంకర్యానుపయుక్త పరిగ్రహాస్త్యాజ్యా ఇత్యుక్తం భవతి॥

దురంతస్యానాదేరపరిహరణీయస్య మహతో నిహీ
నాచారోహం నృపశురశుభస్యాస్పదమపి। దయాసిం
ధో బంధో నిరవధికవాత్సల్యజలధే తవ స్మారం స్మారం
గుణగణమితీచ్ఛామి గతభీః॥ ౫౮॥

ఏతత్సర్వమత్యంతానర్హత్వం కిమవలంబ్య ప్రార్థయస ఇతి పునః భగ
వతా పూర్వోక్తార్థస్థిరీకరణాయ పృష్ట ఆహ ॥దురంతస్యేతి॥ ప్రాయశ్చిత్తా
నవసరాతిఘోరవిపాకస్యేత్యర్థః । అనాదేః పూర్వకోటిరహితప్రవా
హస్య। అపరిహరణీయస్య సర్వశక్తేస్తవైవ సంకల్పమంతరేణ దుష్పరి
హరస్య । మహతః మహాపాతకాతిపాతకాదిరూపస్యాసంఖ్యాతస్య వా।
అనాచారదోషాదప్యహముపహత ఇత్యాహ నిహీనాచార ఇతి । అత్యంతని
కృష్టాచార ఇత్యర్థః । అత్ర "సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వక
ర్మసు। యదన్యత్కురుతే కర్మ న తస్య ఫలభాగ్భవేత్ । ఆచారహీనం న పునం
తి వేదా" ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం । అహం మనన్యః క ఈదృశ ఇతి భావః।నృపశుః
నరజాతీయతయా చతుష్పాద్వ్యావృత్తః పశుః, సమ్యక్ జ్ఞానయోగ్యజన్మ
లాభేపి "జ్ఞానేన హీనాః పశుభిస్సమానా" ఇత్యుక్తః। అశుభస్యాస్పదం త్వ

దపచార త్వదీయాపచారాదీనాం సర్వేషామేకాశ్రయః । అహమశుభ
స్యాస్పదం త్వంతు “గుణానామాకరో మహా”నితిప్రసిద్ధ ఇతిహృదయం। అ
పిశబ్దేనవిరోధద్యోతనం। ఏవంవిధస్యదోషపరిహారౌపయికగుణవిశేషవత్త
యాసంబోధయతి దయాసింధో ఇతి। బంధో మాతాపితేత్యాదినానిరుపా
ధికసర్వవిధబంధుత్వేనప్రసిద్ధ । నిరవధికవాత్సల్యజలధే రిపూణామపి వ
త్సల ఇతిహ్యుక్తం। అత్ర దయావాత్సల్యసింధుత్వరూపణేనాతితుంగానా
మపిస్వాపరాధానాంతత్రనిమజ్జనంసూచ్యతే। తవ స్వాభావికాసంఖ్యా
తగుణవత్తయా శాస్త్రప్రసిద్ధస్య । గుణగణం జ్ఞానశక్తికారుణ్యాదికం।
స్మారంస్మారం స్మృత్వాస్మృత్వా, నిర్బాధతయా విస్మర్తుమశక్యతయా
చనిరంతరమనుసంధాయేతి భావః । తేనైవగతభీః విరోధిభూయస్త్వక
ర్మజన్యభయరహితః । ఇతీచ్ఛామి విలాసవిక్రాంతేత్యాదిభి రవబోధిత
వాని మాంయథేత్యాదిభి శ్శ్లోకోక్తప్రకారేణ నిరంతరేచ్ఛావాన్ భవామీ
త్యర్థః ॥ ౫౮॥

అనిచ్ఛన్నప్యేవం యదిపునరితీచ్ఛన్నివరజ స్తమశ్ఛ
న్నశ్ఛద్మస్తుతివచనభంగీమరచయం । తథాపీత్థంరూ
పంవచనమవలంబ్యాపికృపయా త్వమేవైవం భూతం
ధరణిధర మేశిక్షయ మనః ॥ ౫౯

యద్యేవమిచ్ఛసితదా తే సర్వమిష్టం సంపత్స్యతే, శాస్త్రజన్య పరోక్ష
జ్ఞానమాత్రేణాదుష్టతయావగతేపి ప్రత్యక్షవాసనావశాదన్యత్రరుచ్యను
వృత్తావసత్యల్పా హృదయప్రార్థనామాత్రేణ యదిముక్తిందాస్యామి త
దాతవానిష్టమేవమయాకృతంస్యాదిత్యత్రాహ ॥ అనిచ్ఛన్నితి॥ ఇతఆరభ్య
సప్తభిశ్శ్లోకైశ్శిక్షణీయత్వే తన్ముఖేనరక్షణీయత్వే చ హేతువిశేషా ఉచ్యం
తే । యదీత్యత్రయద్యపీతియోజ్యం తథాపీతిప్రతినిర్దేశాత్ । పునశ్శబ్దో
న్యాభిప్రాయత్వేపిసంగ్రాహ్యత్వరూపవిశేషద్యోతనార్థః । ఇతీచ్ఛన్ని
వేత్యాదినా “సాంకేత్యం పారిహాస్యం వాస్తోభం హేళనమేవవా । వైకుం
ఠనామగ్రహణమశేషాఘవినాశనం । హరిర్హరతిపాపాని దుష్టచిత్తైరపి
స్మృతః । అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టోదహత్యేవహిపావకః। అవశేనాపియ

న్నామ్నికీర్తితే సర్వపాతకైః। పుమాన్విముచ్యతే సద్యస్సింహత్రస్తైర్మృగైరివ। ఏతావతాలఘునిర్హరణాయపుంసాంసంకీర్తనంభగవతోగుణకర్మనామ్నాం। అత్రస్యపుత్రమఘవాన్యదజామిళోఽపినారాయణేతిమ్రియమాణఇయాయముక్తిం। నారాయణేతిశబ్దోఽస్తి వాగస్తి వశవర్తినీ। తథాపినరకేఘోరేపతంతీత్యేతదద్భుతం । రోగాపద్భయదుఃఖేభ్యో ముచ్యంతేనాత్రసంశయః। అపినారాయణేత్యేతచ్ఛబ్దమాత్రప్రలాపిన” ఇత్యాదీనిప్రమాణానిసూచ్యంతే। రజస్తమశ్ఛన్నాః స్వకర్మోపాత్త ప్రకృతిగుణభూతరజస్తమోభ్యామావృతజ్ఞానతయా యథావస్థిత స్వపరప్రకాశరహితాఇతి భావః। ఛద్మస్తుతివచనభంగీం కుహనాప్రయుక్తస్తోత్ర రూపకపటిలవాక్యప్రక్రియామిత్యర్థః । ఇత్థంరూపంవచనమవలంబ్యాపి ద్వయార్థవిషయఛద్మవాక్యరూపంవ్యాజమంగీకృత్యాపీతియావత్ । ఏవంవిధవచనమాత్రేపిహియమభయనివృత్తిః స్మర్యతే॥ కమలనయనవాసుదేవవిష్ణోధరణిధరాచ్యుతశంఖచక్రపాణే। భవశరణమితీరయంతియేవై త్యజభటదూరతరేణతానపాపాన్” ఇతి। కృపయా స్వసంకల్పితయంత్కించిద్వ్యాజమాత్రాపేక్షిణ్యేతిహృదయం। త్వమేవ రాఘవంశరణంగత ఇత్యపరీక్షితవాక్యమవలంబ్య, నత్యజేయంకథంచన దోషోయద్యపితస్యస్యాదితిహిత్వమైవోక్తమితిభావః। యద్వా త్వం “సుహృదంసర్వభూతానాం, దదామిబుద్ధియోగంత ”మిత్యాదివాదీ। ఏవకారేణాన్యనైరపేక్ష్యమన్యాశక్యత్వంచద్యోత్యతే। ఏవంభూతం స్వతస్సర్వజ్ఞంత్వామపివిప్రలబ్ధుముద్యతమిత్యభిప్రాయః । ధరణిధరేతి సంబుద్ధిస్సర్వలోకహితైషిత్వాన్సర్వంసహానుకంపయాయుక్తస్త్వమితిసూచయతి। అత్రవసుంధరోద్ధరణనిదర్శనేనస్వాత్మసముద్ధరణాగ్రహోఽపిప్రకాశ్యతే। ఉక్తంహి భగవచ్ఛాస్త్రే॥ “నమస్సకలకల్యాణదాయినేచక్రపాణయే। విషయార్ణవమగ్నానాంసముద్ధరణహేతవ” ఇతి। మే అస్యైత్యక్తుయితుమశక్యస్యేతి భావః। యథోచ్యతే। “ఏకశ్శాస్తానద్వితీయోఽస్తి, శాస్తావిష్ణురశేషస్య” ఇతి। శిక్షయ ఛద్మగర్హితంసన్యాసిచ్ఛాయయుక్తంకురుష్వేత్యర్థః। “శంఖప్రాంతేనగోవిందస్తంపస్పర్శకృతాంజలిం । ఉత్తానపాదతనయం మునివర్యంజగ

త్పతిః । తతఃప్రసన్నవదనస్తత్క్షణాన్నృపనందనః। తుష్టావప్రణతోభూత్వాభూతధాతారమచ్యుత''మితిన్యాయఇహానుసంధేయః॥ ౫౯॥

{పితాత్వంమాతాత్వందయితతనయస్త్వంప్రియసుహృత్త్వమేవత్వంమిత్రంగురురసిగతిశ్చాసిజగతాం। త్వదీయస్త్వద్భృత్యస్తవపరిజనస్త్వద్గతిరహంప్రపన్నశ్చైవంసత్యహమపితవైవాస్మిహిభరః॥ ౬౦॥}

ఏవంస్వచేతశ్శిక్షిత్వాన్యానపి సామాన్యతోవిశేషతశ్చ బహువిధాన్సంబంధాన్ తూనాహ॥ పితేతి॥ పితాత్వం ఉత్పాదకస్త్వం హితప్రవర్తకశ్చ। మాతాత్వం సాహిపుత్రార్థంభూయాంసికర్మాణ్యారభమాణా ప్రియప్రవర్తనశీలాచ తాదృశస్త్వం। సర్వాధికప్రీతివిషయతయా నిరయనిస్తారకతయాచ ప్రాప్తావసరేషు రక్షకతయాచ దయితతనయస్త్వం । ప్రియశ్చాసౌ సుహృచ్చేతిప్రియసుహృత్ నిరతిశయానందస్వరూపత్వం నిత్యహితైషిత్వం చాత్రవివక్షితం । ఉక్తసర్వప్రకారవిశిష్టస్త్వదన్యో నాస్తీతివ్యంజనార్థఏవకారస్సర్వత్రయోజ్యః 'నివాసశ్శరణంసుహృ' దితి సుబాలోపనిషదిగీతోపనిషదిచాధీతం।త్వంమిత్రం హితకార్యేషుసహాయస్సర్వరహస్యయోగ్యశ్చమిత్రమిత్యుచ్యతే , త్వమపితాదృశః।గుహధనంజయగోపాలాదిషుతథాత్వవ్యక్తిః।ఉచ్యతేచ “ మిత్రమౌపయికంకర్తుం, తేనమైత్రీభవతుతే , అహోభాగ్యమహోభాగ్యంనందగోపవ్రజౌకసాం। యన్మిత్రంపరమానందంపూర్ణంబ్రహ్మసనాతన''మితి। గురురసి సర్వేషాంయథాధికారం “ మన్మనాభవమద్భక్తః, మామేకంశరణంవ్రజే”త్యాదిభిస్తత్త్వహితపురుషార్థోపదేష్టాతతఏవసర్వాజ్ఞాననివర్తకశ్చ।తథాచనిరుచ్యతే “ గుశబ్దస్త్వంధకారస్స్యాద్రుశబ్దస్తన్నిరోధకః । అంధకారనిరోధిత్వాద్గురురిత్యభిధీయత” ఇతి । గతిశ్చాసి ఉపాయఃప్రాప్యశ్చాసి । శ్రూయతేహి'అమృతస్యైషసేతు' రితి' యమేవైష వృణుతే తేనలభ్య' ఇతిచ । జగతామిత్యనేన “ పితాహమస్యజగతో మాతాధాతా పితామహః, భూతానాంయోవ్యయఃపితా, చరాచరగురుంహరిం , మమాప్యఖిలలోకానాంగురుర్నారాయణోగురుః,తమిమంసర్వసంపన్నమాచా

ర్యంపితరంగురుం । అర్చ్యమర్చితుమిచ్ఛామస్సర్వే సమ్యంతుమర్హథః పి
తాసిలోకస్య చరాచరస్య త్వమస్య పూజ్యశ్చ గురుర్గరీయాన్ ” ఇత్యాది
షూక్తం దేవదానవాదిసర్వసాధారణ్యం వ్యజ్యతే। ఏతత్సర్వం పూర్వం శర
ణ్యబంధుశబ్దాభ్యాం సంగృహీతస్య ప్రపంచనం। అథ త్వదీయ ఇత్యాదినా స్వ
గతాన్ హేతూనాహ। త్వచ్ఛేషత్వప్రతిబోధవానహమస్మీతి భావః । త్వ
ద్భృత్యః త్వయైవ ధారణీయః పోషణీయశ్చ । తవపరిజనః స్వతస్త్వత్సే
వార్హః స్తుతిరూపసేవాయాం త్వయా నియుక్తశ్చ । త్వద్గతిః త్వదేక
ప్రయోజనః । అహం ఈదృశీమవస్థాం త్వయైవ ప్రాపిత ఇతి భావః । ప్రప
న్నశ్చ త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్య ఇతి యథాహృదయమహృదయం
వా భావితభరన్యాసః। ఏతేన “సోఽహం త్వాం శరణమపారమప్రమేయం సం
ప్రాప్తః పరమపదం యతో న కించిత్, అహమాత్మా న దేహోఽస్మి విష్ణుశే
షోపరిగ్రహః। తమేవ శరణం ప్రాప్తస్తత్కైంకర్యచికీర్షయా” ఇత్యాదిష్వ
వస్వనిష్ఠాం విజ్ఞాప్యతే । భగవత్ప్రపన్నస్యచైవం విశేష ఉచ్యతే “ దేవర్షి
భూతాత్మనృణాం పితౄణాం నకింకరో నాయమృణీచ రాజన్ । సర్వాత్మ
నా యశ్శరణం శరణ్యం నారాయణం లోకగురుం ప్రపన్న” ఇతి । త్వద్గతిర
హం ప్రపన్నశ్చేత్యుభాభ్యామనన్యప్రయోజనతయా భగవంతమాశ్రితా
నాం నరకాదినివృత్తిశ్చ సూచ్యతే । శ్రూయతే హి రహస్యామ్నాయే “ త
త్రైవమీ యమవిషయం గచ్ఛంతి యమో వై తాన్ యాతయతీతి నభో ఇ
త్యాహ న ఖలు భాగవతాయమవిషయం గచ్ఛంతి కింతర్హి హైవైషాం కే
చిదుపశ్లేషాభవంతి కాణాభవంతీత్యారభ్య “తానువశ్లేషాన్ స్సహేరన్నితి ।
వైష్ణవేచపురాణే “ స్వపురుషమభివీక్ష్య పాశహస్తం వదతి యమః కిల త
స్యకర్ణమూలే। పరిహర మధుసూదనప్రపన్నాన్ ప్రభురహమన్యనృణాం న వై
ష్ణవానా” మితి। వామనే చ “ దేవం శార్ఙ్గధరం విష్ణుం యే ప్రపన్నాః పరా
యణం। న తేషాం యమసాలోక్యం నచ తే నరకౌకస ” ఇతి । శ్రీనారసిం
హే“ పుండరీకాక్ష దేవేశ నరసింహ త్రివిక్రమ । త్వామహం శరణం ప్రాప్త
ఇతి యస్తం సముద్ధరే”తి । తథాన్యత్ర “ యస్మిన్ కస్మిన్ కులే జాతా
యత్ర కుత్ర నివాసినః। వాసుదేవరతా నిత్యం యమలోకం న యాంతి తే” ఇతి।

ఏవంసతిత్వయిభరస్వీకారార్హేమయిచభరన్యాసవాక్యప్రయోక్తరిస్థితే
సతీత్యాశయః। అహమపీత్యనేనపూర్వోక్తసర్వదోషాకరోఽపి భక్తస్తుతిక
ర్తాపీతిచసూచ్యతే । యద్వా యథాప్రాచీనాఃపూర్ణప్రవృత్తినిష్ఠాస్త్వ
యాభరత్వేనస్వీకృతాః తథాహమపీతిభావః ।తవ ప్రస్తుతప్రభూతభర
స్వీకారేప్రాప్తస్య సమర్థస్యచ।నహ్యేతాదృశంభరం సోఢుమహంవా
న్యోవాత్వద్వ్యతిరిక్తః కశ్చిత్సమర్థఇత్యవధారణాభిప్రాయః । హిశబ్దేన
“ మనీషిణోహియేకేచిద్యతయో మోక్షకాంక్షిణః। తేషాం వైఛిన్నతృ
ష్ణానాంయోగక్షేమవహోహరిః । స్థితే మనసి” త్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధి
ర్ద్యోత్యతే। స్వాంగీకారస్యసిద్ధవత్కారంవావ్యనక్తి । భరః“రక్షితవ్యా
స్త్వయారాజన్గర్భభూతాస్తపోధనా ” ఇతిమహర్షివాక్యప్రకారేణ మ
ద్వ్యాపారనిరపేక్షంరక్షణీయఇతిభావః ॥ ౬౦॥

జనిత్వాహంవంశే మహతిజగతి ఖ్యాతయశసాం శుచీ
నాంయుక్తానాంగుణపురుషతత్త్వస్థితివిదాం। నిసర్గా
దేవత్వచ్చరణకమలైకాంతమనసామధోఽధః పాపా
త్మాశరణదనిమజ్జామితమసి ॥ ౬౧ ॥

అహమపితవైవాస్మిహిభరఇత్యుక్తే మహాయోగికులప్రసూతత్వమ
పిహేతురస్తీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ జనిత్వేతి ॥ యద్వాయోగివంశప్ర
సూతేన త్వయాకథమత్యంతాకించనత్వం పురస్కృత్య మయ్యేవభరన్యా
సఃక్రియతఇత్యత్ర ప్రాగుక్తమకించనత్వమేవాసమంజవదభిజన విరుద్ధ
స్వభావతయాపిస్థాపయతి॥ జనిత్వా“ ఏతద్ధిదుర్లభతరంలోకే జన్మయదీ
దృశ”మిత్యుక్తదుర్లభతరంజన్మలబ్ధ్వాపీతిభావః। అహమిత్యనేనాస్మిన్వం
శేఅహమేకఏవవిపరీతవృత్తఇతివ్యజ్యతే। వంశేమహతి అమానిత్వాద్యా
త్మగుణసమ్యగ్వృత్తవిద్యాదిభూయిష్ఠే మహాభాగవతకులే। “ భూతలే
శ్లాఘ్యమేతద్ధికులంవిష్ణుపరిగ్రహ”మితిచస్మర్యతే । ఈదృశవంశజన్మనః
కృచ్ఛ్రలభ్యత్వంవారాహేప్రోక్తం“ వర్ణాశ్రమాచారపర స్సప్తజన్మాని
యోద్విజః। ఏకాంతసూర్యభక్తస్స్యాత్సవిప్రస్సప్తజన్మసు। తతస్తత్ప్రా
ప్యమాహాత్మ్యాద్రుద్రభక్తోభవిష్యతి। తథైవసప్తజన్మానిశివభక్తిపరా

యణః । మహతా తేనపుణ్యేన వైష్ణవత్వం లభతే నరః । విష్ణుభక్తిపర స్తద్వ
త్స ప్తజన్మాని మానవః । ఏకాంతభగవద్యాజీ విప్రో భాగవతాన్వయే । తత
స్సులభ తేజన్మ దేవైరత్యంతదుర్లభ” మితి । జగతిఖ్యాతయశసాం “య
ద్వంశే ధీస్య వేదాసీ”త్యాద్యుక్త ప్రకారేణానుకూల ప్రతికూలరూపసర్వ
జనప్రసిద్ధకీర్తీనాం। శుచీనాం “యోఽర్థే శుచిస్సహిశుచిర్నమృద్వారిశుచి
శ్శుచిః। క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమామతే”త్యాదిప్రసిద్ధస
ర్వప్రకారశుద్ధిమతాం । ఏతేన ప్రయోజనాంతరసంగరూపాశుద్ధిరాహి
త్యంచాభిప్రేతం । యుక్తానాం ఆత్మావలోకనక్షమాణాం। యద్వా త్వ
యాసహనిత్యయోగ మాశంసమానానాం త్వదనుభవ విశ్లేష రహితా
నామితివా । గుణపురుషతత్త్వస్థితివిదాం త్రిగుణాత్మకప్రకృతేః పురుష
స్యచతత్త్వస్థితిం యాథాత్మ్యప్రతిష్ఠాం విజానతాం।యద్వా ప్రకృతిపురుష
తత్త్వయోస్స్వరూప స్వభావాదివ్యవస్థితి వేదినామిత్యర్థః । నిసర్గా
దిత్యాది జన్మప్రభృతి త్వచ్చరణారవింద నియతభక్తీనామిత్యర్థః । ఈ
దృశవ్యతిరిక్తోఽహం నిందితః పితృభిర్మాజనిష్టేత్యాదినా । అత్రయుక్తానామి
త్యాదిపదత్రయం స్వపూర్వేషు యథార్హం కర్మయోగజ్ఞానయోగ భక్తి
యోగాన్వయం వా వివక్షతి । పాపేష్వాత్మా బుద్ధిర్యస్య సపాపాత్మా।య
ద్వా పాపమేవస్వరూపం స్వభావో యస్యసోఽహం పాపాత్మేతి స్వనిందా
ప్రకర్షార్థ ఔపచారికః ప్రయోగః। స్మర్యతేహి “మానుష్యం ప్రాప్య లో
కేస్మిన్మూకో వా బధిరోపి వా। నాపక్రామతి సంసారాత్సఖలు బ్రహ్మహా భ
వే”దితి । వారాహే చ “లబ్ధ్వాతు మానుషం దేహం పంచభూతసమన్వి
తం । మామేవ న ప్రపద్యంతే తతో దుఃఖతరం నుకి”మితి । నారసింహే చ “
శుభమిదముపలభ్య మానుషత్వం సుకృతశతేన వృథేంద్రియార్థహేతోః ।
రచయతి కురుతే న మోక్షమార్గం సదహతి చందనమాశుభస్మహేతో” రితి।
అధికారానురూపముపాయం త్వమేవ ప్రయచ్ఛేత్యభిప్రాయేణ సంబోధ
యతి శరణదేతి । యద్వా మత్స్వభావాదసత్కల్పమపి మహాయోగివంశ
జననం త్వత్స్వభావా త్త్వమేవ ప్రస్తుతవిషయమచ్ఛిక్షణవ్యాజతయా స్వీ
కృత్యోపాయపూర్తిం కురుష్వేతి భావః । తమస్యధోధో నిమజ్జామీత్యన్వ

యః । తమశ్శబ్దఇహ సత్వప్రకాశవిరుద్ధమజ్ఞానం విపరీతజ్ఞానంచాభిసం
ధత్తే । తమోగుణమయీ ప్రకృతిర్వా । తమస్సముద్రస్థానీయత్వమ
భిప్రేత్యమజ్జనశబ్దః । ఏతేనస్వపరప్రకాశరాహిత్యంచసూచ్యతే । ప
ద్వంశ్యాస్త్వదనుభవరసేనిమజ్జంతి అహంతుతమసినిమజ్జామీతినిర్వేదవి
శేషశ్చ" మహతాపుణ్యపణ్యేనక్రీతేయంకాయనౌస్త్వయా । ప్రాప్తుం
దుఃఖోదధేః పారంత్వరయావన్నభిద్యతే "ఇతిసంసారతరణహేతుతయా
త్వద్దత్తేనశరీరేణైవ సంసారేనిమజ్జామీత్యుక్తంభవతి । అధోధఇత్యనేన
స్వేనాన్యైశ్చస్వస్యాశక్యోద్ధరణత్వమభిప్రేతం । నిమజ్జామీతివర్తమా
నవ్యపదేశః పాపవశాత్తాదృశస్యతమసోద్యాప్యనువృత్తింద్యోతయతి । ఏ
తేన స్వయముపాయాంతరానర్హస్య మేత్వత్ప్రాప్త్యర్థం సర్వంసహ
త్వయిభరన్యాసశ్చస్మస్తుతినిబంధోపిత్వయైవ యథావస్థితఃకార్యఇతిజ్ఞా
పితంభవతి ॥ ౬౧॥

అమర్యాదఃక్షుద్రశ్చలమతిరసూయాప్రసవభూః
కృతఘ్నోదుర్మానీస్మరపరవశోవంచనపరః । నృశం
సఃపాపిష్ఠఃకథమహమితోదుఃఖజలధేరపారాదుత్తీ
ర్ణస్తవపరిచరేయంచరణయోః॥ ౬౨॥

యదిసర్వశక్తిః పరమకారుణికస్త్వమకించనస్య ప్రపత్తివాక్యముఖ
రముఖస్య మమశిక్షణేరక్షణేచనప్రవర్తసే తదామహత్తరవిపరీతగుణగ
ణభరాక్రాంతోహం కథం సంసారజలధిముత్తీర్య త్వత్పాదపరిచర్యాం
ప్రాప్నుయామితిప్రాగుక్తకార్పణ్యస్థేమ్నేస్వదోషాద్భుతస్యశరణ్యగు
ణైరాశ్వసనీయత్వంద్రఢయితుంచ పాపాత్మేతిసంగృహీతమేవవిస్తృణీ
తే ॥ అమర్యాదఇతి॥ "వయసఃకర్మణోర్థస్య శ్రుతస్యాభిజనస్యచ । వేష
వాగ్వృత్తిసారూప్యమాచరన్విచరేదిహ "త్యాదిషూక్తాం శ్రుతిస్మృతి
మర్యాదామతిక్రాంతోహం। క్షుద్రః ఉపాయదారిద్ర్యహేయపురుషా
ర్థకార్పణ్యాదియుక్తః ॥ క్షుద్రోదరిద్రేకృపణేనృశంసేల్పనికృష్టయోరి
తినిఘంటూక్తేషు నృశంసత్వస్య పృథగుక్తత్వాచ్ఛేషం యథోచితంగ్రా
హ్యం॥ పండితైరర్థకార్పణ్యాత్పణ్యస్త్రీభిరివస్వయం। ఆత్మాసంస్తృ

త్యసంసర్గ్యశ్చపరోపకరణీకృతః ॥ చలమతిః బహుభ్యోబహుశశ్చసమ్య
క్ఛ్రుతేష్వపిశాస్త్రేష్వప్రతిష్ఠితబుద్ధిః । అసదర్థేషుతు "దృఢపూర్వశ్రు
తోమూర్ఖోధర్మాణామవిశారదః।వృద్ధానపృచ్ఛంత్సందేహానంధశ్శ్వభ్రమి
వర్చ్ఛతీ" త్యాదిషూక్తం స్థిరమతిత్వమపిహిదోషః। "వ్యవస్థితఃప్రశాంతా
త్మాకుపితోప్యభయంకరః । అవ్యవస్థితచిత్తస్యప్రసాదోపిభయంకర" ఇ
త్యాద్యపిగ్రాహ్యం । అసూయాప్రసవభూః గుణేషుదోషావిష్కరణమ
సూయా తద్వతఃప్రకారం "రాజన్సర్షపమాత్రాణి పరచ్ఛిద్రాణిప
శ్యసి । ఆత్మనోమేరుమాత్రాణిపశ్యన్నపినపశ్యసీ" త్యాదిభిరాహుః, త
స్యాః ప్రథమప్రాదుర్భావస్థానం "అసూయకాయానృజవేజనాయ న
మాంబ్రూయాః , అసూయకాయమాంమాదాః నచమాంయోభ్యసూ
యతీ" త్యాదిష్వసూయావాన్విద్యాప్రదానాదిషు పరిహరణీయ ఉచ్య
తే। కృతఘ్నః త్వదన్యైస్త్వయాచపరమోపకారకేణకృతమనంతముప
కారమపహ్నుత్యాపకారేష్వపి ప్రవృత్తఇతిభావః । సచాసౌ సర్వేభ్యః
పాపకృద్భ్యస్సమధికస్స్మర్యతే" గోఘ్నేచైవసురాపేచచోరేభగ్నవ్ర
తేతథా। నిష్కృతిర్విహితాసద్భిః కృతఘ్నేనాస్తినిష్కృతిః । సత్కృ
తాశ్చకృతార్థాశ్చమిత్రాణినభవంతియే। తాన్మృతానపిక్రవ్యాదాఃకృ
తఘ్నాన్నోపభుంజత" ఇతి । ఏతస్యకల్మషనిబర్హణార్థప్రాయశ్చిత్తసం
భవేపిసంసర్గానర్హతాపిస్మర్యతే "శరణాగతబాలస్త్రీహింసకాంత్సం
వసేన్నతు। చీర్ణవ్రతానపిసతఃకృతఘ్నసహితానిమా"నితి। దుర్మానీ ని
కృష్టమప్యాత్మానం ఈశ్వరోహమహంభోగీత్యాది ప్రకారేణాత్యుత్కృ
ష్టంమన్యమానః। తేనహ్యుత్కృష్టజనావమానాదౌ శిశుపాలాదివత్ప్రవ
ర్తతే। యథాహశాండిల్యః "మూర్ఖాశ్చపండితంమన్యా అధర్మాధా
ర్మికాఇవ। ధర్మయుక్తాన్ప్రబాధంతేసాధూనాంలింగమాస్థితా"ఇతి । ఆ
హచవిదురః" అతిమానోతివాదశ్చ తథాత్యాగోనరాధిప। క్రోధశ్చాతివి
విత్సాచ మిత్రద్రోహశ్చతానిషట్ । ఏతఏవాయసాతీక్ష్ణాః కృంతంత్యా
యూంషిదేహినాం । ఏతానిమానవాన్ఘ్నంతి నమృత్యుర్భద్రమస్తుత"
ఇతి। స్మరపరవశః ధర్మవిరుద్ధకామోపభోగశ్రద్ధావిహ్వలః। అతఏవహ్యా

స్వతంత్రస్య స్వాతంత్ర్యాభిమానోపి జడకృత్యం “ అంగారకసదృశా నా
రీఘృతకుంభసమః పుమాన్ । తస్మాన్నారీషు సంసర్గం దూరతః పరివర్జయే
త్। రాగాద్యుపేతం హృదయం వాగదుష్టానృతాదినా। హింసాదిరహితః
కాయః కేశవారాధనం త్రయం । పరరంధ్రేషు జాత్యంధాః పరదారేష్వ
పుంసకాః । పరీవాదేషు యే మూకాస్తైః వదయితా మమే”త్యాదికమత్ర
భావ్యం। వంచనపరః పరద్రవ్యాపహారాద్యర్థం డంభవృత్త్యా స్వదోషాప
హ్నవేనత్వదితరానివ స్వతస్సర్వజ్ఞం త్వామపి విప్రలబ్ధుకామః। ఈదృశా
నాం సర్వేషు కృత్యేషు బహిష్కారస్స్మర్యతే “పాషండినో వికర్మస్థా
న్బైడాలవ్రతికాన్ శఠాన్ । హైతుకాన్బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి
నార్చయేత్। ధర్మధ్వజస్సదాలుబ్ధశ్ఛాద్మికో లోకడాంభికః । బైడాల
వ్రతికో జ్ఞేయో హింస్రస్సర్వాతిసంధకః। అధోదృష్టిర్నైష్కృతికస్స్వార్థ
సాధనతత్పరః । శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవ్రతచరో ద్విజ” ఇతి । నృశంసః
ఆసన్నేషు వ్యాఘ్రాదివత్ క్రూరకర్మా ఆనృశంస్యం పరో ధర్మ ఇతి త్వ
దుక్తవిపరీతస్వభావః । ఏవం ప్రకారతయా మమ పాపాత్మేతి పూర్వోక్త
ముపపన్నమిత్యభిప్రాయేణాహ పాపిష్ఠ ఇతి । యద్వా ప్రదర్శనార్థం కించి
దుక్తం “అనృతం చ సముత్కర్షే రాజగామి చ పైశునం । గురోశ్చాలీకనిర్బం
ధస్సమాని బ్రహ్మహత్యయా । పిశునో యశ్చ విప్రాణాం రంధ్రాన్వేషణ
తత్పరః । దద్యాన్మర్మాంతికం శోకం సోఽశ్నుతే నరకం వ్రజేత్ ।దహ్యమా
నాస్సుతీవ్రేణ నీచాః పరయశోగ్నినా। అశక్తాస్తత్పదం గంతుం తతో నిందాం
ప్రకుర్వతే । యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాల్లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః । సనజా
నాతి మూఢాత్మా నరకానేకవింశతిం। కృష్ణాజినప్రతిగ్రాహీ రేతసశ్చైవ
విక్రయీ। గజచ్ఛాయాసు భోక్తా చ నభూయః పురుషో భవేత్। వాదేన బ్రా
హ్మణం జిత్వా హృష్టో భవతి యో ద్విజః। శ్మశానే పాదపస్స్యాద్గృధ్రకం
కనిషేవితః। గురుం త్వంకృత్య హుంకృత్య విప్రం నిర్జిత్య వాదతః । అరణ్యే ని
ర్జలే దేశే భవతి బ్రహ్మరాక్షసః । యో మోహాదథవాలస్యాదకృత్వా దేవ
తార్చనం। భుంక్తే స యాతి నరకాన్ సూకరేష్వపి జాయతే । పితరం మా
తరం వాపి తథా దత్వా భయం సుతం । త్యజేచ్ఛ తరుణీం భార్యాం తం విద్యా

ద్బ్రహ్మఘాతుకం । రాక్షసాఃకలిమాశ్రిత్య జాయన్తే బ్రహ్మయోనిషు । బ్రాహ్మణానేవబాధన్తే విష్ణుభక్తాన్విశేషతః । విద్యాచోరోగురుద్రోహీ వేదేశ్వరవిదూషకః। త ఏతే బహుపాప్మానస్సద్యోదండ్యా ఇతి శ్రుతిః । పరద్రోహేష్వభిధ్యానం మనసానిష్టచింతనం । వితథాభినివేశశ్చ త్రివిధం మానసంస్మృతం। పారుష్యమనృతంచైవ పైశున్యంచైవసర్వశః। అనిబద్ధప్రలాపశ్చ వాఙ్మయంస్యాచ్చతుర్విధం । అదత్తానాముపాదానంహింసాచైవావిధానతః । పరదారోపసేవాచ శారీరంత్రివిధంస్మృత" మిత్యాదిషూక్తాన్యతిఘోరాణ్యనంతాని మేపాపానిసంతీత్యభిప్రాయః । అహం ప్రాగుక్తప్రకారేణత్వత్పరిచర్యామిచ్ఛన్నివ భావయన్। అథవా ఉక్తానుక్తదోషసహస్రసంఘూర్ణతయా దయాసర్వభూతేషు క్షాంతిరనసూయాశౌచమనాయాసో మంగళమకార్పణ్యమస్పృహే" త్యాది ప్రతిపాదితవిపరీతాకారఇతి భావః। కథం నకథంచిదిత్యాపాతతోర్థః। ఈదృశోపిశరణాగతవత్సలం త్వామాశ్రితః తుత్రబంధువృత్తాదినయాన్నవినశ్యతీతి గూఢోభిప్రాయః। తథాహిశరణ్యస్స్వయమాహ" అపిచేత్సుదురాచార" ఇత్యారభ్య" నమేభక్తఃప్రణశ్యతీ"తి । శ్రీవైష్ణవధర్మశాస్త్రేచ" అపిపాపేష్వభిరతా మద్భక్తాఃపాండునందన । ముచ్యంతేపాతకైస్సర్వైః పద్మపత్రమివాంభసే"తి । శ్రీపుండరీకనారదసంవాదేచ " అశ్వమేధశతైరిష్ట్వా వాజపేయశతేనచ । నప్రాప్నువంతిసుగతిం నారాయణపరాఙ్ముఖాః। యేనృశంసాదురాత్మానఃపాపాచారరతాస్తథా । తేపియాంతిపరంధామనరానారాయణాశ్రయా" ఇతి। శ్రీనారసింహపురాణేచ" భగవతిచహారావనస్యచేతాభృశమలినోపి విరాజతేమనుష్యః । నహిశశకలుషచ్ఛవిఃకదాచిత్తిమిరపరాభవితాముపైతిచంద్ర" ఇతి । శ్రీసాత్వతేచ" దురాచారోపిసర్వాశీకృతఘ్నోనాస్తికఃపురా । సమాశ్రయేదాదిదేవంశ్రద్ధయాశరణంయది । నిదోషంవిద్ధితంజంతుంప్రభావాత్పరమాత్మన" ఇతి। ఏవం " మేరుమందరమాత్రోపి రాశిఃపాపస్యకర్మణః । కేశవంవైద్యమాసాద్యదుర్వ్యాధిరివనశ్యతి । సకృత్స్మృతోపిగోవిందో నృణాంజన్మశతైశ్చితం ।పాపరాశిందహత్యాశుతూలరాశిమివానల" ఇత్యా

జవచనాని భావ్యాని । ఏవమభిప్రాయానభ్యుపగమే శాస్త్రవిరోధః పూ
ర్వాపరవిరోధశ్చ స్యాత్ । ఇతః ఊర్మిమత్ బహుళత్వేనాతిదుస్సహత
యోపలభ్యమానాదిత్యర్థః । అత్ర దుఃఖశబ్దేన విషసంపృక్తమధున్యాయా
త్సాంసారికం సుఖమపి సంగృహ్యతే । దుఃఖస్య జలధిత్వరూపణమానంత్యా
వ్యంజనార్థం । దుస్తరత్వాభిప్రాయేణాపారతోక్తిః । ఉత్తీర్ణశబ్ద ఇహా
పాధిక సమస్తాకారాత్యంతికనివృత్తిపరః । అనిష్టనివృత్తేరిష్టప్రాప్తిపర్యం
తత్వం తవేత్యాదినోచ్యతే । పరిశుద్ధప్రాప్యస్య తవ చరణయోరీదృశోఽహం
త్వత్కృపామంతరేణ కథం పరిచరేయమిత్యుక్తం భవతి । అత్ర పరిచర
ణోక్త్యా 'యేన యేన ధాతా గచ్ఛతి తేన తేన సహ గచ్ఛతి తద్యథా తరుణవ
త్సా వత్సం వత్సో వా మాతరం ఛాయా వా సత్వమనుగచ్ఛేత్తథా ప్రకారం,
ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రమ్య ఇమాంల్లోకాన్ కామాన్నీ
కామరూప్యనుసంచరన్, స తత్ర పర్యేతీ' త్యాది ముక్తవిషయశ్రుత్యుక్తా
స్సర్వే వ్యాపారాస్స్వస్యాభిమతకైంకర్యరూపాస్సూచ్యంతే ॥ ౬౨ ॥

రఘువర యదభూస్త్వం తాదృశో వాయసస్య ప్రణత
ఇతి దయాళుర్యచ్చ చైద్యస్య కృష్ణ । ప్రతిభవమపరా
ద్ధుర్ముగ్ధ సాయుజ్యదోఽభూః వద కిమపదమాగస్తస్య తే
స్తి క్షమాయాః ॥ ౬౩ ॥

ఏవంవిధస్యాపి స్వస్య యత్కించిద్వ్యాజమాత్రేణ సర్వేషామపరా
ధానాం క్షంతవ్యత్వప్రాజ్ఞ్యాయమపి దర్శయతి ॥ రఘువరేతి ॥ యద్వా
స్వదోషాద్భీతశ్శరణ్యేన స్వగుణానావిష్కృత్య ప్రత్యాశ్వాసితస్స్వదో
షాణామపి కాకాదిదోషన్యాయాత్ క్షంతవ్యత్వే కిమాశ్చర్యమిత్యాహ । అ
త్ర సంబుద్ధ్యా శరణాగతరక్షణాదిధర్మప్రవర్తనాయ తదుచిత వంశావతీ
ర్ణత్వం తాదృశేష్వశరణ్యేషు చ ముఖ్యత్వం వ్యజ్యతే । ఆహ చ విభీషణః
"సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయ మహాత్మనే" ఇతి । దృష్టం చైతత్స్వవిష
యవాసిజంతుజాతస్య సమస్తలీలాసహాయీకృతానాం వానరాణాం చ
జాతిగుణవృత్తాదివైషమ్యానాదరేణ యత్కించిదానుకూల్యమాత్రేణ సం
రక్షణాత్వం "బ్రహ్మా స్వయంభూశ్చతురాననో వా రుద్రస్త్రినేత్రస్త్రిపు

రాంతకో వా । ఇంద్రో మహేంద్రస్సురనాయకో వా త్రాతుం న శక్తా యుధి రామవధ్యం, సదేవగంధర్వమనుష్యపన్నగం, పిశాచాన్ దానవాన్యతూన్, చాపమానయ సౌమిత్రే" ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధప్రభావస్త్వం । సహ్యాశక్తః సౌమ్యేతీతి భావః । తాదృశః దేవీవిషయాసహ్యాపచారకర్తుః । వాయసస్యేత్యనేన "పుత్రః కిల స శక్రస్య వాయసః పతతాం వరః । ధరాంతరచరశ్శీఘ్రం పవనస్య గతౌ సమః" ఇత్యుక్తం సూచ్యతే । నాత్ర జయంతః కాముకతయా సమాగత ఇతి శ్రీరామాయణోక్తం "న చాప్యుపారమన్మాంసాద్భక్షార్థీ బలిభోజనః । భక్షగృధ్నేన కాకేన దారితం తు స్తనాంతర"మిత్యాదిమాత్రవచనాత్, అతో వాలివదసావింద్రజన్మా ప్రబలః కశ్చిద్వాయసః "మత్కృతే కాకమాత్రే తు బ్రహ్మాస్త్రం సముదీరిత"మితి చోక్తం । ప్రణత ఇతి త్రీంల్లోకాన్సంపరిక్రమ్య గత్వా భూమౌ నిపాతితం దయార్ద్రీబుద్ధ్యా ప్రణతత్వేన పరిగృహ్యేత్యర్థః । యద్వా సకృత్ప్రణత ఇత్యేతావన్మాత్రేణేతి । తదా తు ప్రణతశబ్దః ప్రకృష్టప్రహ్వీభావరూపప్రవృత్తిపరః "స తం నిపతితం భూమౌ శరణ్యశ్శరణాగత"మితి వచనాత్, ఉక్తం చాభియుక్తైః "కాకం తం చ విభీషణం శరణమిత్యుక్తిక్షమౌ రక్షత" ఇతి "వధార్హమపి కాకుత్స్థః కృపయా పర్యపాలయ"దిత్యుక్తమాహ దయాళురభూరితి । నను దక్షిణాక్షిహింసనేన దండయతః కథం దయాళుత్వం, రాజభిర్ధృతదండాస్త్వితి న్యాయాద్దండోఽపి దయామూల ఇతి చేత్తర్హి ప్రణత ఇతి హేతూక్తిర్నఘటతే । మైవం, ప్రాణార్థినః కాకస్య ప్రాణరక్షణేన ప్రవృత్తిఫలస్య సంపూర్ణత్వాత్ । అమోఘస్య బ్రహ్మాస్త్రస్య లక్ష్యానుబంధి యత్కించిన్నిరసనీయత్వక్లృప్తేరవశ్యాపేక్షితత్వాత్తదర్థమేకాక్షిహరణేఽపి సవ్యదక్షిణభాగసంచారితారకావ్యాపారకల్పనేన దృష్టిద్వయఫలసిద్ధేః । దుష్ప్రకృతేః కాకస్య భూయోఽపరాధభయానువృత్త్యర్థం స్వల్పావయవఖండనస్యాపి శిక్షారూపత్వాత్తస్య కాకజాత్యనుబంధిత్వక్లృప్తేస్సర్వత్ర సర్వేషాం ప్రస్తుతవృత్తాంతప్రఖ్యాపనార్థత్వాచ్చేతి భావః । ఏవం దయాళుమహోరుదాహరణాంతరమాహ యచ్చేతి । అత్ర కృష్ణశబ్దేన సర్వలోకరక్షణార్థమవతీర్ణత్వం "కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః । తయోరైక్యం ప్ర

మర్షితకృత్స్న ఇత్యభిధీయత" ఇతినిరుక్తిశ్చసూచ్యతే । ప్రతిభవమపరాద్ధురి
త్యనేనకాకాదప్యాధిక్యోక్తిః। జన్మత్రయే సర్వదాపరాధశీలస్యేత్యర్థః ।
అవిజ్ఞాతేతివదపరాధక్షమాభిప్రాయేణాహ ముగ్ధేతి। ముగ్ధోహ్యపరాధ
మనపరాధంచ వివేక్తుం నశక్నోతి అయంతు వివిక్తంపశ్యన్నపి క్షమయా
పృథివీసమ ఇత్యుక్తగుణవిశేషేణావశ్యన్నివభవతీతిముగ్ధత్వోపచారః।తస్మి
న్నేవలయముపయయావితి పరాశరవాక్యాభిప్రేతమాహ సాయుజ్యదో
భూరితి। నాత్రలయశబ్దేనజీవప్రధ్వంసోవివక్షితః, శ్రుతిస్మృతిసూత్రైర్జీ
వనిత్యత్వస్థాపనాత్, నచైక్యాపత్తిః "పరమాత్మాత్మనోర్యోగః పరమార్థ
ఇతీష్యతే। మిథ్యైతదన్యద్ద్రవ్యంహినైతితద్ద్రవ్యతాంయత" ఇతి తత్ప్రతి
షేధాత్ । 'బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతీ' త్యాదికంతుపరమసామ్యాపత్తిప
రం 'నిరంజనః పరమంసామ్యముపైతి, యథోదకం శుద్ధేశుద్ధ మాసిక్తం తా
దృగేవభవతి ఏవంమునేర్విజానతఆత్మాభవతిగౌతమ' "ఇదంజ్ఞానముపా
శ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతా" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనుసారాత్। సూత్రి
తంచ * భోగమాత్రసామ్యలింగాచ్చేతి । అతస్సాలోక్యసారూప్యాదిశబ్ద
వత్సాయుజ్యశబ్దోపియుక్సామ్యపరః। సర్వంహిభగవతాముక్తైనచ భోగ్య
త్వేనయుక్తం 'తేసర్వగంసర్వతః ప్రాప్యధీరాయుక్తాత్మానస్సర్వమేవా
విశంతి, సర్వం హ పశ్యః పశ్యతి సర్వ మాప్నోతి సర్వశ 'ఇత్యాదిశ్రు
తేః 'బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర' మిత్యాదికర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చ।అత్రపదవా
క్యప్రమాణానభిజ్ఞైస్సాయుజ్యమైక్యమితిపరికల్పితం 'ఏతాసామేవదేవతా
నాగ్ం సాయుజ్యగ్ం సార్ష్టితాగ్ం సమానలోకతా మాప్నోతీ'త్యత్ర యుగప
త్క్రమేణవానేక దేవతాసాయుజ్యే తత్తదైక్యాపత్తేరఘటితత్వాత్
"సాయుజ్యంప్రతిపన్నాయేతీవ్రభక్తాస్తపస్వినః। కింకరామమతేనిత్యంభ
వంతినిరుపద్రవా" ఇతిపరమసంహితాయాముక్తం । శాండిల్యస్మృతౌచ
"యాదృగ్రూపస్తుభగవాన్యత్రయత్రావతిష్ఠతే। ముక్తశ్చపంచకాలజ్ఞ
స్తాదృశస్సహమోదత" ఇతి । సాయుజ్యశబ్దేనశరవత్తన్మయోభవేదిత్యా
దిషూక్తసంయోగవిశేషోవివక్షితఇతి వదంతస్త్వర్థవిరోధాభావాన్మర్షణీ
యాః । ఆగశ్శబ్దోపరాధవాచీ।తస్యతేక్షమాయాః కిమపదమాగః నకించిద

స్తి। సర్వదర్శినా త్వయా దృష్టమస్తి చేద్వద, త్వయాపి ద్రష్టుం వక్తుం చ న శక్యమితి భావః॥ దయాక్షమయోరిహావినాభావాదన్యతరోక్తావితరదంతర్గతం। నను దేహపాతావధినిరంతరాపరాధస్య శిశుపాలస్య కేన వ్యాజేన ముక్తిః ప్రాప్తేతి చేదిహ తావత్ప్రాగేవ భగవల్లోక విశేష వాసిన శ్శాపాక్రాంతస్య ప్రతికూలజన్మత్రయాంతే ముక్తిర్భవిష్యతీతి ప్రతివిధాననియతిః పరమం నిదానం। అత ఏవ హ్యుపాత్తచక్రే వధోద్యతే భగవతి శిశుపాలస్య ప్రద్వేషసంస్కారభూయస్తయాపి నిరంతరస్మృతిమతః ప్రకాశితపారమ్యం భగవద్రూపం పశ్యతోఽనుకూలావస్థాప్రాప్తిరుచ్యతే। అపగతద్వేషానుబంధో భగవంతమద్రాక్షీత్ తావచ్చ భగవచ్చక్రేణాశు వ్యాపాదితః తత్స్మరణదగ్ధాఖిలాఘసంచయో భగవంతముపాసీనస్తస్మిన్నేవ లయముపయయావితి॥
౬౩॥

నను ప్రపన్నస్సకృదేవ నాథ తవాహమస్మీతి చ యాచ
మానః। తవానుకంప్యస్స్మరతః ప్రతిజ్ఞాం మదేకవర్జం కి
మిదం వ్రతం తే॥ ౬౨॥

ఏవం త్వత్క్షమావిశేషదర్శనాన్నిర్భయోఽస్మి తథా త్వద్వ్రతవిశేషానుసంధానాన్నిర్భరశ్చాస్మీత్యభిప్రాయేణ సకృదేవ ప్రపన్నాయేతి శ్లోకోక్తం మమాపి సాధారణమిత్యాహ॥ నన్వితి॥ సకృత్కృతశ్శాస్త్రార్థ ఇతి న్యాయతః ప్రాప్తస్యావిద్యాంతరనయాదత్రాప్యవాదశంకాయాం తన్నిరాసార్థ ఏవకారః। సకృదేవేత్యస్య సహైవ సర్వాగసాం నిష్కృతిమకృత్వేతి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతం। ఆవృత్తివ్యవచ్ఛేదేతు ప్రసిద్ధిప్రకర్షః ప్రయోజనభూయస్త్వం "సకృదేవహి శాస్త్రార్థః, మయి నిక్షిప్తకర్తవ్యః కృతకృత్యో భవిష్యతీ"త్యాది ప్రమాణానుగుణ్యం చ విద్యతే। అత ఏవ సకృదేవ దదామీతి వ్యవహితాన్వయశ్చాత్ర న యుక్తః॥ ప్రచయాపచయధ్వంస ప్రత్యూహగహితా ప్రభా। ప్రపత్తిః క్లిప్తకాలేతు ఫలతీత్యపి సూచ్యతే॥ అత్ర నాథశబ్దేన "లోకనాథః పురా భూత్వా సుగ్రీవం నాథమిచ్ఛతి, సర్వలోకశరణ్యాయే"త్యాదికం వ్యాఖ్యాస్యతే। శరణ్యత్వం కైంకర్యోద్దేశ్యత్వం చ తవైవ ప్రాప్తమితి భావః। తవాహమస్మీతి చ యాచమానః తవ దాసభూతోఽహమి

త్యేవంవిధానుసంధానపూర్వకం శేషవృత్తింప్రవృత్తిఫలత్వేన ప్రార్థయమానఇత్యర్థః । అస్మీత్యస్యస్యామితి వాభిప్రేతం। తదాపితవాహంకింకరస్స్యామితిఫలప్రార్థనా । అత్రగోప్తృత్వవరణమాత్మనిక్షేపశ్చ యథాక్రమంపృథఙ్నిర్దిశ్యతఇతి కేచిత్ |మానసీవాచికీచేత్యేకే। ప్రయోజనాంతరార్థప్రవృత్తిరనన్యప్రయోజనప్రవృత్తిశ్చేత్యన్యే। ప్రవృత్తిర్నివృత్తిశ్చేత్యపరే।తవానుకంప్యఇత్యాదినా లోకరక్షార్థమవతీర్ణస్యదక్షిణసాగరవేలాయాం మహోపరిషదిమరవహ్నావప్రతిజ్ఞాకర్తృత్వంసూచ్యతే । ప్రతిజ్ఞాం "అభయంసర్వభూతేభ్యోదదామీ" త్యేవంరూపాం। అత్రనిత్యసిద్ధసర్వసాక్షాత్కారస్య భగవతస్స్మరతఇత్యుక్తిర్లౌకికబుద్ధ్యనుసారాదౌపచారికీ । అనుకంప్యః త్వత్ప్రతిజ్ఞాభంగపరిహారార్థం త్వయైవానుకంపా కర్తవ్యేతిభావః॥ నను యదర్థం మయా ప్రతిజ్ఞాతం తేషువిభీషణాదిషుప్రతిజ్ఞాసఫలాకింత్వమేత్యత్రాహ మదేకవర్జంకిమిదంవ్రతంతఇతి । ప్రపన్నాయయాచతఇతిహిసామాన్యతస్త్వయాప్రతిజ్ఞాతం"విభీషణోవా సుగ్రీవ యదివా రావణస్స్వయం । ఆనయైనంహరిశ్రేష్ఠ దత్తమస్యాభయంమయే"తిచోక్తం । నవత్వయాతదానీంమద్వ్యతిరిక్తాయాభయందదామీతివ్రతముపాత్తం । అతోహమపిత్వద్వ్రతవిషయభూతఇతివ్యజ్యతే । సర్వసాధారణస్వామిత్వశరణ్యత్వయోగం,రామోద్విర్నాభిభాషతఇత్యాదివైఘట్యాత్స్వవాక్యస్యవ్యావృత్తివిశేషణ ప్రక్షేపానర్హత్వంచ సూచయితుంపునరపితఇత్యుక్తం॥ ౬౪॥

అకృత్రిమత్వచ్చరణారవిందప్రేమప్రకర్షావధిమా
త్మవంతం । పితామహం నాథమునింవిలోక్యప్రసీద
మద్వృత్తమచింతయిత్వా॥ ౬౫॥

ననుకాకస్య"సపిత్రా చ పరిత్యక్తస్సురైశ్చ సమహర్షిభిః । త్రీంల్లోకాంత్సంపరిక్రమ్యతమేవశరణంగతః । సతంనిపతితంభూమౌ శరణ్యశ్శరణాగతం। పరిద్యూనంవిషణ్ణంచే"త్యుక్తావస్థావిశేషాస్తి, చైద్యస్యచప్రాచీననియతిర్నామతుర్య్యరవిశేషశ్చవిద్యతే । తవపునః స్తోత్రాంనామమర్యాదత్వాదీనా మాకరస్యోపాయానుష్ఠానే ఫల ప్రార్థనాయాంచ ధర్మస్తుతి

మాత్రవాదినోఽనన్యథాసిద్ధేనకేనహేతునా క్షంతవ్యత్వం శిక్షణీయత్వం రక్షణీయత్వంచేత్యత్ర పితాత్వంమాతాత్వం దయాసింధోబంధో రఘువర నను ప్రపన్న ఇత్యాదిభిశ్శరణ్యగతాస్స్వరక్షణౌపయికగుణవిశేషాయే ప్రతిపాదితాఃయేచ అకించనోఽనన్యగతిః దయనీయ స్తవనాథ త్వదీయ్యాస్త్వద్భృత్యఇత్యాదిభిస్స్వగతగుణాః ప్రదర్శితాస్తేభ్యస్సర్వేభ్యస్సమధికం నిరంకుశస్వాతంత్ర్యేణ సర్వేశ్వరేణాప్యనతిలంఘనీయస్యాసాధారణస్యాంగీకారహేతుమాహ ॥ అకృత్రిమేతి॥ క్రియయానిర్వృత్తః కృత్రిమః తదన్యోఽకృత్రిమః। భగవత్కటాక్షవిశేషాధీనమహావంశసంభవాదేతస్మిన్ జన్మని ప్రభృతియత్ననిరపేక్ష ఇత్యర్థః। అకృత్రిమత్వమిహప్రేమవిశేషణం। త్వచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యత్వప్రాపకత్వౌపయికసర్వాకారవైశిష్ట్యంసూచ్యతే। చరణారవిందశబ్దేనతుదాసభూతస్యస్వతఃప్రాప్తసేవ్యత్వం పావనతమత్వంనిరతిశయభోగ్యతమతయా పరమప్రేమార్హత్వం చప్రకాశ్యతే। అనురాగమహిమాతిశయాంతసీమ్న ఇతిప్రాగుక్తమేవ విధేయాంతరార్థమనువదతి ప్రేమప్రకర్షావధిమితి। లోకేచ రాజాదయస్స్వభక్తానుబంధినామపిరక్షణంకుర్వంతీతిభావః। ఆత్మవంతం జితమనస్కమిత్యర్థః। తేనప్రయోజనాంతరవైముఖ్యంవ్యంజితం,తదపిప్రాప్తవిషయే ప్రేమప్రకర్ష హేతుః, తాదృశప్రేమ్ణా సపరికరభక్తియోగసామర్థ్యేపివిలంబాక్షమతయా ప్రపత్తినిష్ఠత్వంసూచ్యతే। యద్వా యథావస్థితభగవత్ప్రేమజనితతద్ధ్యానాదిభిర్లబ్ధాత్మేతివదద్వయాభిప్రాయః। అయంచ స్వభావో గీతార్థసంగ్రహే "జ్ఞానీతు పరమైకాంతీ" త్యారభ్య "భగవద్ధ్యానయోగోక్తివందనస్తుతికీర్తనైః। లబ్ధాత్మాతద్గతప్రాణమనోబుద్ధీంద్రియక్రియ" ఇత్యుక్తః "ఆచార్యోవేదసంపన్నో విష్ణుభక్తోవిమత్సరః। మంత్రజ్ఞోమంత్రభక్తశ్చ సదామంత్రాశ్రయశ్శుచిః॥ గురుభక్తిసమాయుక్తఃపురాణజ్ఞోవిశేషతః। ఏవంలక్షణసంపన్నోగురురిత్యభిధీయతే" ఇత్యాదిషూక్తానామాచార్యగుణానాంసర్వేషాంసారఇహ సంగృహీతః। తస్యైవంగుణవత్త్వే తవకిమాయాతమిత్యత్రాహ పితామహమితి। అత్రవిద్యయాజన్మనాచేతిభావ్యం।ఏతేనానాస్యావరపురుషాఃక్షీయంతే

నాస్యాబ్రహ్మవిత్కులే భవతీ'తి శ్రుత్యర్థస్సూచ్యతే । నాథమునిం శ్రీరం
గనాథ ఇతి త్వన్నామధారిణం త్వదేకమననశీలం చేతి భావః । విలోక్య పశు
ర్మనుష్యః పక్షీ వేత్యాదిన్యాయా దనుబంధిపర్యంతమనుగ్రాహ్యత్వేన మ
త్వేత్యర్థః ।"ఆచార్యస్య ప్రసాదేన మమ సర్వమభీప్సితం । ప్రాప్నుయామి
తి యస్యాస్తి విశ్వాసస్స సుఖీ భవే"దిత్యుక్తే ఆచార్యప్రసాదోపి భగవత్ప్ర
సాదహేతురిత్యభిప్రాయేణాహ ప్రసీదేతి । అనాద్యనంతమదపరాధజనిత
కాలుష్యం విహాయ మామైకాంతికాత్యంతికకైంకర్యసామ్రాజ్యధన్యం కురు
ష్వేత్యభిప్రాయః । మద్వృత్తమచింతయిత్వా మదీయమమర్యాదత్వా
దిప్రతికూలవృత్తముపాయోపేయవిషయభక్తిస్తుతివచనాద్యనుకూలవృ
త్తాభాసం చాతంత్రీకృత్యేత్యర్థః । స్మర్యతే హి "పాపిష్ఠః క్షత్రబంధుశ్చ
పుండరీకశ్చ పుణ్యకృత్ । ఆచార్యవత్తయా ముక్తౌ తస్మాదాచార్యవాన్భవే"
దితి । అత్ర పూర్వకృతప్రపత్త్యాదికమపరాధకోటౌ నివేశ్య ప్రసదనాంత
రముచ్యత ఇతి వాదోప్యాచార్యసంబంధప్రాధాన్యపరః । అన్యథా సర్వశా
స్త్రాణాం సంప్రదాయస్య త్వదంఘ్రిముద్దిశ్యేత్యాది స్వవచనానాం చవి
రోధస్స్యాత్ । స్వకృతప్రపత్తేర్వైకల్యమాశంక్య పూర్ణప్రపత్తినిష్ఠమా
చార్యం స్వరక్షణాయ పురస్కరోతీతి పక్షేపి మత్ప్రపత్తిర్వికలా చేదవిక
లాం కురుష్వేతి తాత్పర్యం గ్రాహ్యం । అత్ర వృత్తశబ్దేన ప్రతికూలవృత్త
మాత్రవివక్షాయాం తు న కించిచ్చోద్యం ॥ ౬౫ ॥

తదిహ యామునాచార్యస్త్రయ్యంతరహస్యభూతం ద్వయార్థగర్భం
స్తోత్రం చికీర్షురాదౌ పంచభిశ్శ్లోకైః కృతజ్ఞతాప్రకాశనపూర్వకం ప్రకృ
తౌపయికసమ్యగ్జ్ఞానప్రదాతౄన్ప్రణనామ । షష్ఠేన ప్రాప్యప్రాపకసం
గ్రహపూర్వకం స్తోత్రారంభం సమకల్పయత్ । సప్తమేన స్తోత్రారంభా
క్షేపముఖేన భగవతః పరత్వం సమగృహ్ణాత్ । అష్టమనవమాభ్యాం తత్సమా
ధానముఖేన సౌలభ్యం ప్రాచీకశత్ । నావేక్షస ఇత్యాదిభిర్ద్వాదశభిర్నారా
యణశబ్దవాచ్యస్యైవ సర్వస్మాత్పరత్వం సౌలభ్యం చ ప్రపంచ్య ప్రహ్వీబ
భూవ । ఏవం సర్వశరణ్యత్వే నిరూపితే న ధర్మనిష్ఠోస్మీత్యనేన తద్విషయాం
సాధికారాం సపరికరాం చానన్యప్రయోజనశరణాగతిం ప్రాయుంక్త ।౨

తావతాశబ్దతోర్థతశ్చ పూర్వఖండోపి ప్రత్యభిజ్ఞాపితః । ననిందితమిత్యాది
భిః పంచభిరకించనోనన్యగతిశ్శరణ్యేత్యుక్తమేవవ్యవృణుత । త్వదంఘ్రిము
ద్దిశ్యేత్యాది ద్వాభ్యాం ఫలగౌరవోపాయలాఘవనిమిత్తశంకావ్యుదాసా
యలఘుతరభగవద్ధర్మప్రభావముదాజహార । విలాసేత్యాదిభిస్సప్తదశభి
శ్చతుర్థ్యంతపదద్వయాభిప్రేతం వ్యస్తృణీత । తత్ర ప్రహర్షయిష్యామీతి
సర్వదేశసర్వకాలోచితనిరుపాధిక నిరవధిక సర్వవిధకైంకర్యస్యపరమ
ప్రయోజనతయానమశ్శబ్దతాత్పర్యమప్యసూచయత్ । ధిగశుచిమితిశ్లో
కేనస్వనిందావ్యాజేనస్వాపేక్షితపరమపురుషార్థస్యసర్వాతిశాయిత్వం
స్వస్యత్వరాంచవ్యంజయామాస । అపరాధేత్యాదిభిశ్చతుర్భిశ్శరణ్యగు
ణవిశేషేణప్రపత్త్యైవసర్వవిరోధినివృత్తింప్రాదర్శయత్ । వపురాదిషు
మమనాథేతిద్వాభ్యాం శేషవృత్తేఃపురుషార్థత్వాయస్వస్య నిత్యనిరుపాధి
కానన్యార్హశేషత్వాధ్యవసాయమాచష్ట । అవబోధితవానిమామిత్యా
దిభిశ్చతుర్భిరనన్యప్రయోజనస్యస్వస్యాత్రత్యామిష్టప్రాప్తి మనిష్టనివృ
త్తించప్రార్థయామాస । దురంతస్యేతిశ్లోకేనస్వనిందావ్యాజేనస్వాపే
క్షితపురుషార్థస్య సర్వాతిశాయిత్వం స్వస్యత్వరాంచ సూచయన్ శర
ణాగతస్యప్రపత్త్యగుణవిశేషైరేవప్రార్థితంసర్వంసిధ్యతీతిప్రాగుక్త
మేవస్థూణానిఖననన్యాయేనస్థిరీచకార । అనిచ్ఛన్నితిశ్లోకేనానన్యప్రయో
జనస్యరక్షణోద్యతోభగవాన్స్వేనాభిక్రమనాశోస్తీతి న్యాయాత్స్వయ
మేవశేషంపూరయతీత్యభాషత । తత్రత్వమేవేత్యాదినాభిప్రేతం పితా
త్వమిత్యాదినా వివృణ్వన్ పరగతైస్స్వగతైశ్చ హేతుభిశ్శరణ్యస్య
స్వాభిమతభరస్వీకారేణస్వస్యనిర్భరత్వంనిరణైషీత్ । జనిత్వాహమమ
ర్యాదఇతిద్వాభ్యాం స్వస్యోపాయాంతరేణ పరమ పురుషార్థప్రాప్తిరస
oభవతీతిపూర్వోక్తమేవపునఃప్రతిసమాధత్త । రఘువరేతిశ్లోకేనశరణ్య
స్య ప్రాక్తనానుష్ఠానన్యాయాత్స్వస్మిన్నపి సర్వాపరాధక్షమాప్రాప్తై
త్యాహ । ననుప్రపన్నఇతిశ్లోకేనశరణ్యావ్రతవిశేషస్వభావాదపితదేవప్ర
థయామాస । అథాంతిమేనస్వపరగతేషుస్వరక్షణహేతుషు భగవత్కటా
క్షవిశేషజనితసదాచార్యసంబంధఏవప్రధానతమఇతిసిద్ధార్యతదధీనభ

గవత్ప్రసాదేననిర్భయఃప్రహృష్టశ్చాసీత్ ॥

ఇతికిలనిగమాంతభాగధేయస్తుతిపరివాహసమీక్షయా ప్రపత్త్యా । అల
భతపరసంపదంమురారేరనఘమనోరథపథయామునేయః॥

కథితాకథితేవిభావ్యసద్భిస్సదసద్వేదిభిరత్రసావధానైః। బలవత్ప్ర
థితప్రమాణసృష్ట్యాబహుమంతవ్యమిదంయదస్మదుక్తం ॥

ఉపనిషదుపధేయస్తోత్ర తాత్పర్యమేత ద్యతిపతిరవధత్తే యామునార్య
స్స్వయంవా । అహమిహతు నియుక్తస్సద్భిరాచార్యనిష్ఠైరధిగతశుక
వృత్తిర్వ్యక్తిక్రియామన్వభూవం ॥

స్వకమితిహరిదత్తంయామునస్తోత్రవృత్త్యా వ్యవృణుతనిగమాంతాచా
ర్యకంవేంకటేశః । అగణి సదసిసద్భిర్యస్సమస్యాసహస్రీ కవికథకమృ
గేంద్రస్సర్వతంత్రస్స్వతంత్రః ॥

ఇతికవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాంతాచార్యస్యకృతిషు
శ్రీరహస్యరక్షాయాం స్తోత్రాధికారశ్చతుర్థః.

శ్రీస్తోత్రభాష్యంసంపూర్ణమ్.

శ్రీమతేనిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

